

www.alibapir.net

مه و سروعه

بیرکردنه وهی ئیسلامی له نیوان
وهیسی و واقع را

کتیبه یه کهم

چه مک و چیه ت و سه گوزشته و
سه رچاوه کان و گرتگی :

بیرکردنه وهی ئیسلامی

عهلی بابیر

پاڤه پاندنی مه که بهی ماموستا عهلی بابیر

archive.org/details/@alibapir

عهلی بابیر/ AliBapir

عهلی بابیر/ AliBapir

له تۆره کۆمهله لایه نهیه کهان له کهمانان
Stay in touch on social media
نهن مه کهم عیر موانع الزامات الاجتماعی

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

پاڤه پاندنی مه که بهی ماموستا عهلی بابیر

[illegible]

چه ملک و چه بیت و سه رگوزشته و
سه رچاوه دان و رگزی :

بیرکردنه دهی نیسلا می

مهوسووعه: بیرکردنهوهی ئیسلامی له نیوان وهحیی و واقع دا

نووسینی: عهلی باپیر

مافی له چاپدانهوهی پارێزراوه بۆ نووسینگه ی تهفسیر

چاپی یه کهم ۱۴۳۹ز- ۲۰۱۸ک

نوسینگه ی تهفسیر

بۆ بلاوکردنهوه

ههولێر- شهقامی 30 مهتری ته نیشته مناره ی چۆلی

+964 750 818 08 66

www.al-tafseer.com

tafseerooffice@yahoo.com

f t g+ y i /TafseerOffice

ئاماده کردنی پێرست - نووسینگه ی تهفسیر

مهوسووعه: بیرکردنهوهی ئیسلامی له نیوان وهحیی و واقع دا،

عهلی باپیر (نووسهر)،

۲۸۷ لاپه ره ،

۱۷* ۲۴ سم ،

بابهت ، ئایینی

تیراژ ، ۱۵۰۰ دانه

له بهرئوه بهرایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان - ههریمی کوردستان

ژماره سپاردنی (۳۱۱) ی سالی ۲۰۱۸ پێدراوه

ISBN: 978-9933-593-83-4

"بیروبوچونی ئەم کتێبه، مه‌رج نیه هه‌مان بیرو بوچونی نووسینگه ی تهفسیر بێ"

خه‌تی به‌رگ : نه‌وزاد کۆیی

دیزاینی ناوه‌وه و به‌رگ : زه‌رده‌شت کاوانی

له نۆڤه كۆمهتلايه نيهكان له كهلتانين
Stay in touch on social media
بەخێر بێهێوێك ئهوهێڵه

📌 [Rakibapir](#)

📌 [AliBapir](#)

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

📌 [Rakibapir](#)

📌 [AliBapir](#)

📄 [archive.org/details/@alibapir](#)

📄 [PDF](#)

📺 [AliBapir](#)

📺 [AliBapir](#)

📱 [Google Play](#)

📱 [App Store](#)

📱 [Telegram](#)

📱 [WhatsApp](#)

📱 [Facebook](#)

له نۆزده كۆمهلايەتيهكان لهكهلتايين
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

AliBapir/عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلى بابىر

كهنايى
راگهياندى مەكتەبى مامۇستە عەلى بابىر

www.alibapir.net
English - عربي - كوردی

راگهياندى مەكتەبى مامۇستە عەلى بابىر

پیشکش بئ

به ههركه سێك، كه به شۆوهیه کی شایسته
عهقلی خووی له بواری بیرکردنهوه دا به کاردیئیی و،
به زهینییکی هۆشیارو دلیکی بیدارهوه:
له ههردوو کتییی خویندراوو بینراو (مقرو و
منظور)ی خواي پهرهردگارهوه رادهمیئیی و،
سه رهنجام زانیاریی و شارهزاییه کی به ئامانج
گهیه نهریان لی وه دهست دئیئیی.

له تۆره كۆمه لایه نیه كان له كه ئاتان
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

پاڤه پاندنی مهكتهبی مامۆستا عهلی باپیر

علي باپير/ AliBapir

archive.org/details/@alibapir

علي باپير/ AliBapir

www.alibapir.net
English - عربي - كوردی

پاڤه پاندنی مهكتهبی مامۆستا عهلی باپير

راڭه ياندني مەكتەبي مامۇستا عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

QR Code 1

QR Code 2

لە نۆزە كۆمەلەنمەكەن لەكەلەن
Stay in touch on social media
بىخ مەكەم غىر مۇلاقەت ئالماق

www.alibapir.net

English - عربي - كوردى

راڭه ياندني مەكتەبي مامۇستا عەلى بابىر

عەلى بابىر/ AliBapir

عەلى بابىر/ AliBapir

كەتەلى

راڭه ياندني مەكتەبي مامۇستا عەلى بابىر

QR Code 3

QR Code 4

QR Code 5

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَشْنَى
وَفُرْدَى ثُمَّ نَنْفِكُوا.....﴾ ٤٦ ﴿سَبَّأً.

له نۆره كۆمهله ئايهتيهكان له كهلهكان
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

راكه ياندني مهكتهبي ماموستا عهلي باپير

علي باپير/ AliBapir

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net
English - عربي - كوردی

كه نالي
راكه ياندني مهكتهبي ماموستا عهلي باپير

راكه ياندني مهكتهبي ماموستا عهلي باپير

له نۆره كۆمهله ئه بيهكان له كهلتان
Stay in touch on social media
نهن مهكم عير موافق النواهل الاجتماعي

راكه ياندني مهكنه بي ماموستا عه لي باپير

علي باپير/ AliBapir

archive.org/details/@alibapir

علي باپير/ AliBapir

www.alibapir.net
English - عربي - كوردی

كه نالي
راكه ياندني مهكنه بي ماموستا عه لي باپير

AliBapir

Google Play

Download on the App Store

QR code 1

QR code 2

QR code 3

QR code 4

QR code 5

QR code 6

QR code 7

QR code 8

QR code 9

QR code 10

QR code 11

QR code 12

QR code 13

QR code 14

QR code 15

QR code 16

QR code 17

QR code 18

QR code 19

QR code 20

QR code 21

QR code 22

QR code 23

QR code 24

QR code 25

QR code 26

QR code 27

QR code 28

QR code 29

QR code 30

QR code 31

QR code 32

QR code 33

QR code 34

QR code 35

QR code 36

QR code 37

QR code 38

QR code 39

QR code 40

QR code 41

QR code 42

QR code 43

QR code 44

QR code 45

QR code 46

QR code 47

QR code 48

QR code 49

QR code 50

QR code 51

QR code 52

QR code 53

QR code 54

QR code 55

QR code 56

QR code 57

QR code 58

QR code 59

QR code 60

QR code 61

QR code 62

QR code 63

QR code 64

QR code 65

QR code 66

QR code 67

QR code 68

QR code 69

QR code 70

QR code 71

QR code 72

QR code 73

QR code 74

QR code 75

QR code 76

QR code 77

QR code 78

QR code 79

QR code 80

QR code 81

QR code 82

QR code 83

QR code 84

QR code 85

QR code 86

QR code 87

QR code 88

QR code 89

QR code 90

QR code 91

QR code 92

QR code 93

QR code 94

QR code 95

QR code 96

QR code 97

QR code 98

QR code 99

QR code 100

پیشہ کیسی

پیناسه و به سه رهاتی په یدا بوونی نه م مه و سوو عیه

الْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَغِيثُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (۱۰۲) آل عمران

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (۱) النساء

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ (۷۰) يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (۷۱) الأحزاب

أَمَّا بَعْدُ:

فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ.

خوێنەری سەنگین و شیرین!

ئەم مەوسووعەیە: (بێرکردنە و ئیسلامی لەنیوان وەحیی و واقیعدا) کۆی ئەو چل و نۆ (٤٩) دەرسە کە بەنده لەنیوان پۆژانی: (٢٠١٦/١٠/٢١) تا کو ٢٠١٧/٥/٥)دا، پێشکەشی کۆمەڵێکی بژارده لەبرو خوشکانم کردوون. لەخوێنکدا کە (ناوەندی رَاهِنان و گەشەپێدان) کردبوویە و دەرسەکانیش لەکەنالی تایبەتی بەنده لەیوتوب: (www.youtube.com/playlist?list=PL-6HuvNeXiFwuUTQtJAAuWqXQoCnKQqX2X) دانراون^(١).

شایانی باسیشە کە کۆی ئەو چل و نۆ دەرسە، لەلایەن بڕای دڵسۆزم کاک (قاسم سەلام) دەهێنراوە سەرکاغەزو تایپ کران و، پاش چاوپێداگیرانە وەری وردی خۆم، دووبارە هەڵەچن کران و تەو، تا کو بەم ئاکامە گەشتوون کە دەییانی، بۆیە بەپێویستی دەزانم لەناخی دڵمە و سوپاس و پێزانینی عەرز بکەم و، لەخوای بەخشەریش داواکارم بەباشترین شیوە پاداشتی بداتەو.

هەلبەتە لەمێژیشە گەشتوومەتە ئەوقە ناعەت و برپایە، کە کێشە گەورە مسوڵمان و ھۆکاری بنەرەتی دواکەوتووی و پەریشانیان لەم پۆژگاردە، بریتییە لە کەمتەرەمی و کرچوکالی و پاشان بەجێماویان لەبۆاری ھزرو بێرکردنە و داو، سەرەنجام بەھەڵە تیگەشتن، بگرە زۆر جار سەرەوبن تیگەشتیان، لەزۆر بابەت و مەسەلە دین و ژین!

بۆیەش بەپێویستم زانی لیکۆلینە و دەیکە تیروتەسەل لەوبارەو بکەم، کە سەرەنجام ئەو بابەتە لێ ھاتەدی، کە ھیوام وایە کە لێنێکی باش لەوبارەدا بگرێ و، ھۆکاری بەرچاو پوونبوونە و دەیکە باشی مسوڵمانان بێ لەوبارەو.

(١) ناوونیشانی ئەو بابەتە داوام لیکرابو نامادە بکەم، بریتی بوو لە: (ھزری ئیسلامی) بەلام بەو شیوەم گۆری کە کراوەتە ناوونیشانی ئەم مەوسووعەیە، دواتریش حیکمەتە ھۆکارەکی دەخەینە پوو...

ئەنجا بە مەبەستی ئاسانتر بە هەرە لیۆەرگیرانی ئەم مەوسووعەیە، هەرچەندە هەر پێنج تەوەرە کە ی پێکەوه پەییوەستن، بەلام بەباشم زانی هەمووی بە پێنج کتیب چاپ و بلاوبکەینەوه، هەر تەوەرە ی لە کتیبکی سەر بە خۆدا.

لەخوای بە بەزویی و بەخشندهش داواکارم پیت و پێزیکی شایسته بخاتە ئەم مەوسووعەیەوه، بە هەر پێنج کتیب و تەوەرە کە یەوهو، ئەو ئامانجە ی بۆی لە بەرچاو گیراوه، بەباشترین بیهێنێتەدی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

١٠/ی ڕەجەب/١٤٣٩ ک

٢٧/٣/٢٠١٨ ز

هەولێر

لە تۆرە کۆمەڵایەتییهکان لەکەلتانین
Stay in touch on social media
ئەن مەمەر عێر موانع النواحل الاجتماعي

Alibapir/علي بابير

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

Alibapir/علي بابير

علي بابير/Alibapir

Alibapir/علي بابير

Alibapir

Alibapir/علي بابير

پىخۇشكردن و نەخشەي گشتى

پروفسەي كارلىك (تفاعلى) عەقل و ھۆشى مسولمانان لە گەل وەحىيى خۋاي پەرۋەردگار و، واقىيەكدا كە تىيدا دەرڭىن، ئەو كارلىكە، ھەمىشە ھۆكارى گەشە كىردن و بەرەو پىش چوونىيان و بەزىندوۋىتى مانەۋەي كۆمەلگەكانىيان بوۋە، بە پىچەۋانەشەۋە: لىك دابراى عەقل و ھۆشى مسولمانان، لە تىۋەر امانى وەحىيى و چاك تىگەيشتنى واقىع، ھەمىشە ھۆي مردوۋىتىيى و وەستان و بەرەودو چوونەۋەيان بوۋە، وەك ئىستا دەبىين.

بەلئى ئەم واقىعەي ئىستا مسولمانانى تىدان، بەرھەمى ئەۋەيە كە مسولمانان - بە شىۋەيە كى گشتى - باش نەيانتوانىۋە عەقل و ھۆشى خۋيان بىخەنە كار، لە تىۋەر امانى وەحىيى و لە سەرنجدانى واقىعدا، بۆيە من وەك ھەول و ھەنگاۋىك لەم بۋارەدا، بە پىۋىستم زانى ئەم بابەتە لە (۴۹) ئالقادا پىشكەش بىكەم، لە ژىر ناۋونىشانى: {بىر كۈرۈنە دەيى ئىسلامىي لە نيۋان وەحىيى و واقىعدا} و، سەرجەم ئەم بابەتەش دەكەين بە پىنج تەۋەرە:

تەۋەرى يەكەم: پرونكردنەۋەي چەمك و چىيەت و سەركۈزۈشە سەرچاۋەكان و گىرىگىيى بىر كۈرۈنە دەيى ئىسلامىي.

ئەم تەۋەرەش لە چۈر بەشى سەرەكىي پىك دى:

بەشى يەكەم: پىناسەي بىر كۈرۈنە دەيى ئىسلامىي و چەند وشەيە كى دىكەي نىزىكى.

بهشی دووهم: سەرنج دانیکى میژوویی له بیرکردنەوی ئیسلامی له نیوان وهحیی و واقعیدا.

بهشی سییهه: سەرچاوەکانی بیرکردنەوی ئیسلامی.

بهشی چوارهم: گرنگی و پۆیستی بیرکردنەوه (تفکر) له ئیسلامدا.

تهوهری دووهم: هێڵ گشتیه کانی پێبازی جه ماوه ری مسولمانان.

ئهم تهوهرهش له سێ بهشی سهرهکی و (٥١) کورته باس پیکهاتوه:

بهشی یه کهم: تایبه تهمه ندیه فیکرییه کان، (٢٠) تایبه تهمه ندیی.

بهشی دووهم: تایبه تهمه ندیه عه قیده ییه کان، (١٧) تایبه تهمه ندیی.

بهشی سییهه: تایبه تهمه ندیه ره وشتیه کان، (١٤) تایبه تهمه ندیی.

تهوهری سییهه: تهوژمه فیکرییه سهره کییه کانی میژووی مسولمانان.

که سهرجه م بیست (٢٠) تهوژمی جوړاو جوړمان لئ هه لبژاردوون و، له بیست به شدا خستوو ماننه روو.

١- خه واریج.

٢- مورچیئه.

٣- جه بریه.

٤- قه ده رییه.

٥- جه همیه.

٦- موخته زیله.

٧- شیعه.

٨- پافیزه.

٩- ناصیه.

١٠- ئه هلی هه دیس.

١١- ئه شه رییه کان.

۱۲- ماتورىدىيە كان.

۱۳- باطينىيە كان.

چواردە (۱۴) گروپپىشمان لە باطينىيە كان باسكردوون.

۱۴- فەلسەفە و فەيلىە سووفە كان.

۱۵- تەصەووف و صوفىيە كان.

۱۶- مەزھەبە فىقھىيە كان.

۱۷- دەھابىيە.

۱۸- سەنووسىيە.

۱۹- مەھدىيە.

۲۰- جامىيەئى ئىسلامىيە.

تەوھرى چوارەم: پاھەكانى بىر كۆرۈنە دە ئىسلامىي.

ئەم تەوھرەش لە پىنچ بەشى بىنەپەتتى پىنكەتوھ:

بەشى يەكەم: بونناسىي (علم الوجود - ontologu).

بەشى دووھم: ئىمان و عەقىدە.

بەشى سىيەم: تىپروانىنە كان (التصورات).

بەشى چوارەم: بەھايە كان (القيم).

بەشى پىنچەم: پىئوھە كان (الموازن).

تەوھرى پىنچەم: چەند پىرسىكى فىكرىي ھەنووكەيى جۇراو جۇر.

ئەم تەوھرەش لە دە (۱۰) بابەت پىنكەتوھ، كە ھەركاميان لە بەشىكى سەربەخۇدا

دەخەينەپروو:

بەشى يەكەم: پەيۋەندىيى نيۋان وەھىي و عەقل، تەواو كارييە.

بەشى دووھم: شەرىعەتى چەسپاۋو ژيان و گوزەرانى گۇراۋ!

به‌شی سێهەم: پەروایی: فەرهیی فیکری و سیاسی و ئایینی (مشروعیة التعددية الفکرية والسیاسیة والدينية).

به‌شی چوارەم: هاوولاتییتی نامسوڵمانان لەنیۆ کۆمەڵگای ئیسلامییدا: ماف و ئازادییه‌کانیان.

به‌شی پێنجەم: مافی چارەنووس و ئیدارەیی خۆ بەده‌سته‌وه‌بوونی نەتەوه‌کان.

به‌شی شەشەم: راپۆرت (شوری)ی ئیسلام و دیموکراسی، خالی هاوبەش و جیاوازیان.

به‌شی هەوتەم: ئافرەت و خێزان و گۆرانکارییه‌کانی دنیا.

به‌شی هەشتەم: تەوژم و لایەنە ئیسلامییه‌ هاوچەرخەکان.

به‌شی نۆیەم: بنەما گەڕنگەکانی: تەبایی و یەکپزیزی و هاوکاری تەوژم و لایەنە ئیسلامییه‌کان.

به‌شی دەیه‌م: بنچینه‌ سەرەکییه‌کانی دیندارییه‌کی ساغ و مسوڵمانەتییه‌کی راست و دروست.

له تۆوه كۆمه‌ڵه‌یه‌یه‌كان له‌كه‌لتان
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

پاڤه‌يانده‌ی مه‌كتەبی مامۆستا عه‌لی بابیر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

Google Play App Store

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

پاڤه‌يانده‌ی مه‌كتەبی مامۆستا عه‌لی بابیر

علي بابیر/Alibapir

علي بابیر/Alibapir

كه‌تانی
پاڤه‌يانده‌ی مه‌كتەبی مامۆستا عه‌لی بابیر

Alibapir

Whatsapp Telegram Phone

له نۆره كۆمهتاربه ئه بهكان له كهلتانين
Stay in touch on social media
بهن مهكم عبر موانع التواصل الاجتماعي

راكه ياندينى مهكتهبى ماموستا عهلى باپير

عهلى باپير/ AliBapir

archive.org/details/@alibapir

PDF

www.alibapir.net
English - عربي - كوردی

كهتاپي
راكه ياندينى مهكتهبى ماموستا عهلى باپير

AliBapir

Google Play

App Store

راكه ياندينى مهكتهبى ماموستا عهلى باپير

کتیپی یه کهم تهوهری یه کهم

روونکردنهوهی چهک و چیهت و
سه‌رگوزشته و سه‌رچاوه‌کان و
گرنگی بیرکردنهوهی ئیسلامیی

له تۆره کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌که‌لتانین
Stay in touch on social media
نحن معکم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

Alibapir

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

Google Play

App Store

QR codes

Alibapir/علي بابير

علي بابير/Alibapir

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

QR codes

Alibapir

علي بابير/Alibapir

Alibapir

علي بابير/Alibapir

QR codes

راځه پانډنې مه ځکه بهې ماموستا غه لې باپير

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

GET IT ON Google Play

Download on the App Store

له نوره ځمکه لايه تپه ځان له ځه لښان
Stay in touch on social media
نن مځم غېر مواقع انواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - کوردي

راځه پانډنې مه ځکه بهې ماموستا غه لې باپير

عه لې باپير/ AliBapir

عه لې باپير/ AliBapir

ځه نالې
راځه پانډنې مه ځکه بهې ماموستا غه لې باپير

به‌رای

خوێنەری به‌رێز!

ئەم کتێبە کە تەوهری یەكەم لە پێنج تەوهرەكە ی مەوسووعە ی: {بێرکردنە وە ی ئیسلامی لە نیوان وەحیی و واقعدا} دەگرتە خۆی، لەم چوار بەشە پێك دێ: بەشی یەكەم: پێناسە ی بێرکردنە وە ی ئیسلامی و چەند وشە یەكی دیکە ی نزیک ی. بەشی دووهم: سەرنج دانێکی میژوویی لە بێرکردنە وە ی ئیسلامی لە نیوان وەحیی و واقعدا.

بەشی سێهەم: سەرچاوەکان ی بێرکردنە وە ی ئیسلامی.

بەشی چوارەم: گەرنگی و پێویستی بێرکردنە وە (تفکر) لە ئیسلامدا.

شایانی باسیشە کە بەشی سێهەم^(۱): {سەرچاوەکان ی بێرکردنە وە ی ئیسلامی} پێکھێنەری بنەرەتی ئەم تەوهریە، بەتەنیا لە هەرسێك بەشەكە ی دیکە زیاترە، لە پێنج باسی سەرەکییدا، باسی پێنج سەرچاوەکان ی وە دەستھێنانی زانست و بێرکردنە وە ی ئیسلامی دەکەین و، دواتر لە هەشت کورتە باسدا، قسە لەبارە ی وەحیی خواوە دەکەین، کە تەنیا لە قورئان و سوننەتدا بەرجەستە یە، هەول دەدەین تیشکیکی باش بخەینە سەر قورئان و سوننەت لە چەند ڕوویکە وە.

(۱) ئەو بەشی سێهەمە لە کتێبی: (پێناسە و گەرنگی و پێویستی: ڕێبازی پێغەمبەری خوا "صلی اللہ علیہ وسلم") دا لە بەشەکانی: (۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹) دا، زیاتر لە نیوێ ئەو کتێبە پێك دێن.

راکه یاندنی مهکنه بی ماموستا عهلی بابیر

Alibapir/عەلی بابیر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

راکه یاندنی مهکنه بی ماموستا عهلی بابیر

له ئۆره کۆمهڵایهتییهکان لهگهڵتان
Stay in touch on social media
بۆن مهکم عێر موافق التواصل الاجتماعي

مهکنه بی

راکه یاندنی مهکنه بی ماموستا عهلی بابیر

Alibapir

Google Play

App Store

QR codes for app downloads

Alibapir/عەلی بابیر

QR codes for social media and website

پێناسەی {بیرکردنه‌وه‌ی ئیسلامییی} و
چه‌ند وشه‌یه‌کی دیکه‌ی نیزیکه‌ی:
فهم، فقه، ثقافة، علم، تراث، حضارة

له‌ تۆره‌ كۆمه‌ڵه‌یه‌ نه‌یه‌كان له‌كه‌ڵه‌ڵان
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

رێگه‌باندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی بابێر

AliBapir/عەلێ بابێر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

رێگه‌باندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی بابێر

كه‌تانی
رێگه‌باندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی بابێر

AliBapir/عەلێ بابێر

Google Play

App Store

Telegram

WhatsApp

Phone

QR codes for social media and app stores

دەستپىك

خۆيەنەرانى بەرپۆز! ھەركەسى بىھوئى لەسەر مەسەلەيەك قسە بکا، دەبى سەرەتا باشى لى تىبگات ئەو مەسەلەيە چىيە؟ عەرەب گوتوويانە: (فهم السؤال نصف الجواب)، زۆ جار دوو کەس ياخود دوو تەرەف، يان زياتر، لەسەر شتىك دەيىتە مشت و مريان، دواى چەند سەعاتىك بگەرە بەردە، ئنجا حالى دەبن كە لە ئەصلى مەسەلەكە حالى نەبون، ياخود بە پىچەوانە لىيى حالى بوون!

كەواتە:

پىويستە سەرەتا لەبارەى چەمەك و واتاى (بىر كۆرەنە دەى ئىسلامى) يەو، بەرخا و روون بين، دواتریش چەند وشەيەكى دىكەى نيزىكىشى شى دەكەينەو:

لە نۆره كۆمهله نىيەكان لەكهەلتەين
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

علي بابير/ AliBapir

archive.org/details/@alibapir

علي بابير/ AliBapir

AliBapir

Google Play App Store

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

راكهەباندنی مەكتەبی مامۆستا عەلى بابیر

علي بابير/ AliBapir

(۳) ئەوان زیاتر وشەى (قلب)یان لەشویئى عەقڵدا بەکار ھێناو.

(۲)- (ابن منظور) دهلی: {فکر}: الْفَكْرُ وَالْفِكْرُ: إعمال الخاطر في الشيء^(۱)، واته: ههه کام له: {فَكْرٌ وَفِكْرٌ} بریتین له وهی که ئینسان هوشی خوی به شتیکه وهه خه ریک بکا.

(۳)- (فیروز آبادی) دهلی: {الفکر}: إعمال النظر في الشيء^(۲)، واته: فیکر: سه رنجدان^(۳) و لی وردبوونه وهی شتیکه.

(۴)- (خلیل بن أحمد الفراهیدی) دهلی: {الفِكْرُ والتَفَكُّرُ}: يَأْتِيَانِ بِمَعْنَى وَاحِدٍ، وَرَجُلٌ فِكْرِيٌّ: كَثِيرُ الْإِقْبَالِ عَلَى فِكْرَةٍ، وَالتَّفَكُّرُ إِسْمٌ لِلتَّفَكُّيرِ وَيَقُولُونَ: فَكَّرَ فِي أَمْرِهِ وَتَفَكَّرَ، وَالفِكْرَةُ والفِكْرُ وَاحِدٌ^(۴)، واته: وشه ی {فَكْرٌ وَتَفَكُّرٌ} یهه واتان، بو که سیک، به کاردی که زور راده مین، وشه ی {تَفَكُّرٌ} ناوه بو {تَفَكُّيرٌ}، ده گوتری: بیر له شته که کرده وه، {فِكْرُهُ} و {فِكْرٌ} یهه واتایان ههیه.

(۵)- (إبراهيم مصطفى وآخرون) گوتوو یانه: {فَكَّرَ فِي الْأَمْرِ يَفَكِّرُ فَكْرًا: أَعْمَلَ الْعَقْلَ فِيهِ وَرَتَّبَ بَعْضَ مَا يَعْلَمُ لِيَصِلَ بِهِ إِلَى مَجْهُولٍ (أَفَكَّرَ) فِي الْأَمْرِ: فَكَّرَ فِيهِ فَهُوَ مُفَكِّرٌ، (فَكَّرَ) فِي الْأَمْرِ، مَبَالِغَةٌ فِي فِكْرٍ وَهُوَ أَشْيَعُ فِي الْإِسْتِعْمَالِ، فَكَّرَ فِي الْمَشْكَلَةِ: أَعْمَلَ عَقْلَهُ فِيهَا لِيَتَوَصَلَ إِلَى حَلِّهَا فَهُوَ مُفَكِّرٌ، (اِفْتَكَّرَ) تَذَكَّرَ وَفِي الْأَمْرِ: أَعْمَلَ عَقْلَهُ فِيهِ، (تَفَكَّرَ) فِي الْأَمْرِ، اِفْتَكَّرَ، (التَّفَكُّيرُ) إِعْمَالُ الْعَقْلِ فِي مَشْكَلَةٍ لِيَتَوَصَلَ إِلَى حَلِّهَا (الفِكْرُ): إِعْمَالُ الْعَقْلِ فِي الْمَعْلُومِ لِلْوَصُولِ إِلَى مَعْرِفَةٍ مَجْهُولٍ، وَجَمَعَ فِكْرٌ: أَفْكَارٌ، وَالفِكْرَةُ والفِكْرُ الصُّورَةُ الذَّهْنِيَّةُ لِأَمْرٍ مَا، وَالْجَمْعُ (فِكْرٌ) وَالفِكْرِيُّ: الْكَثِيرُ التَّفَكُّيرِ، وَالْمُفَكِّرَةُ: دَفْتَرٌ صَغِيرٌ يَقْبَلُ فِيهِ مَا يَرَادُ تَذَكُّرُهُ^(۵). دياره نه ميش ههه قسه ی نه وانی پيش دههین، به لام زیاتر شی ده کاته وه، دهلی: {فَكَّرَ} به بی شه دده، واته: عه قلی خوی لهو شته دا به کار هی ناو، زانیارییه کانی خوی ریک خست، بو نه وهی بگاته ده رک کردنی شتی که نه یزانیوه، وهه چوَن {فَكَّرَ} هاتوه، {أَفَكَّرَ} ش هاتوه، نه ویش به هه مان شیوه یانی: بیر لی کرده وه،

(۱) لسان العرب، ج ۱۱ ص ۲۱۰.

(۲) القاموس المحيط، ص ۴۸۲.

(۳) هه لبه ته مه به ست سه رنجدانی عه قله نهه چاو.

(۴) کتاب العین، ج ۳ ص ۳۳۴.

(۵) المعجم الوسيط، ص ۶۹۸.

(فكر) ئەگەر بە شەددە بى، واتە: زۆرى بىر لى كىردەدە، بۇ موبالەغەيە، (فكر) في المشكلة) واتە: زۆر عەقلى خۆى ئە كىشەكەدا بەكار هېنا، تاكو بگاتە چارەسەرىك، (تفكير) برىتيە ئە بەكارهينانى عەقل ئە گىرقتىكدا بۇ ئەودى چارەسەرى بۇ بدۆزىتەدە، وشەي (فكر) برىتيە ئە: بەكارهينانى عەقل ئە شتىكدا كە دەيزانى، بۇ گەيشتن بە شتىك كە نايزانى، (فكر) بە (أفكار) كۆ دەيتەدە، (فكرة) برىتيە ئەو وئەيەي كە ئىنسان ئە مىشكى خۇيدا دەرباردى شتىك پەيداي دەكا، بە (فكر) كۆ دەكرىتەدە (فكر) واتە: كەسيك زۆر بىر بگاتەدە، (مُفَكِّرَة) ش^(۱)، دەفتەرىكى بچووكە، ئەودە بويستىرى بىر بگەويتەدە، تىيدا تۆمار دەكرى، (مُفَكِّرَة) ش يانى: بىرخەدەدە.

ب- فيكر لە پرووى زاراۋەيەدە: (الفكر اصطلاحاً)^(۲):

۱- (ارغب الأصفهاني) دەلى: {الفكرة: قوة مطرقة للعلم إلى المعلوم، والتفكر: جَوْلَانُ تلك القوة بحسب نظر العقل، وذلك للإنسان دون الحيوان، ولا يقال إلا فيما يمكن أن يحصل له صورة في القلب، ولهذا روي: (تَفَكَّرُوا في آلاء الله ولا تفكروا في الله)^(۳)، إذ كان الله مُتَزَهَّأً أن يوصف بصورة، قال بعض الأدباء: الفكر مقلوب عن الفك لكن يستعمل الفكر في المعاني، وهو فك الأمور وبحثها طلباً للوصول إلى حقيقتها}^(۴)، واتە: (فكرة) هيتىكە پروو ئە زانىارىي دەكا، بۇ ئەودى بگاتە زانراۋىك و (تفكر)

(۱) زۆر كەس بە هەلە بەكارى دەهينى و دەلى: (مُفَكِّرَة).

(۲) دەيى ئەودە بزانرى: كە دەگوتىرى: ئە پرووى زمانەوانىيەدە يانى: ئەو وشەيە ئە ئەصلى زماندا چى دەگەيەن، بەلام ئە پرووى زاراۋەيى (إصلاحى)، واتە: كۆمەلە خەلىكىك رپىككەوتون ئەو وشەيە بۇ ئەو شتە بەكار يىنن، يانى: مەرج نىە ئە ئەصلى زماندا ئەودە مانايەكەي بى، بۇ وئە: وشەي (صلاة) ئە ئەصلى زماندا يانى دوعا، بەلام دوايى بۆتە زاراۋەيەكى شەرىعى، بۇ خوا پەرسىيەك كە ئەنجام دەدرى، كە بە (أَلله أكبر) دەست پى دەكاتە، بە سەلام دانەودە كۆتايى دى، ۋەك زانايان ئە پىناسەي نوپۇدا ئاوايان گوتودە.

(۳) الدر المأثور، (۵۴۲/۸)، للسيوطي.

(۴) مفردات ألفاظ القرآن، ص ۶۴۳.

بېر كړنه وه بریتیه له جوولانی نهو هیزه به پيی عه قل، واته: عه قل سهرنج ددها، كه نهو هس تایبه ته به مروځه وه ناژهل له وه بیبه شه، ته نیا به شتیكیش ده گوتړی: (فكرة) كه بگونجی وینه یه کی له عه قلدا پهیدا بی، هه ربویه له پیغه مبهروه (صلی الله علیه وسلم) گپړاوه ته وه فهرموویه تی: {بیر له چاكه و نیعمه ته كانی خوا بكه نه وه، به لام بیر له خوا مه كه نه وه}، چونكه خوا وینه ی نییه تاكو (بیخه یه میشك و دلی خو ته وه)، هه ندی له نه دیبه كان گوتوویانه: (فكر) هه لگپړ دراوه ی (فرك) ه، {ده گوتړی: (فرك العين): واته: چاوی هه لگوشی، یان كه سی كه جلی ده شوا، هه لیشه پیی و بیجوولینی، وشه ی (فكر) یش بریتیه له وه كه تو نهو ماناو مبهسته هه لپشیوی و بیجوولینی، تاكو بگهی به حه قیقه ته كه ی داخو مبهست پیی چییه؟.

۲- (جميل صلیبا) ده لی: {وجملة القول: أن الفكر يطلق على الفعل التي تقوم به النفس عند حركتها في المعقولات، أو يطلق على المعقولات نفسها، فإذا أُطلق على فعل النفس دلّ على حركتها الذاتية وهي: النظر والتأمل، فإذا أُطلق على المعقولات دلّ على المفهوم الذي تُفكر فيه النفس} (۱)، واته: كورته ی قسان نه ویه كه وشه ی (فكر) به وه ده گوتړی كه نه فس پیی هه لدهستی، له كاتیكدا له نیو شته فامكراوه كاندا دیت و ده چی، یاخود وشه ی (فكر) به نه صلی شته فامكراوه كان ده گوتړی، ئنجا نه گهر به كرده وه نه فس بگوتړی، نه وه مانای نهو جوول زاتیبه یه كه عه قل هیه تی، كه بریتیه له سهرنج دان و تیوه پامان، ئنجا نه گهر وشه ی (فكر) مبهست لی شته فامكراوه كان بی، نهو شتانه ی كه له عه قلدا جیگی ر ده بن، نه وه مبهست پیی نهو چه مكیه كه نه فس بیری لی ده كاته وه.

بىرى ئىسلامىي (الفكر الإسلامى):^(۱)

سەرەتا دىلىن: وشەي ھىزى ئىسلامىي (الفكر الإسلامى) زاراۋىيەكى تازىيە، ئىنجا نەك ھەر ئەۋەد، بەلكو ھەر كام لە: (السياسة الإسلامية)، (السياسة الشرعية)، (الاقتصاد الإسلامى) (الإجتماع الإسلامى).. ھتەد، ھەموو ئەۋ زاراۋانە تازەن، بۇچى؟ چونكە كاتى خۇي لە دەۋلەتى ئىسلامىيىدا، فىكر ھەر ئىسلامىي بوۋەد، ئابوورىي ھەر ئىسلامىي بوۋەد، عادەتەكان ھەر ئىسلامىي بوۋەد، ھەموو جىمۇجۇلەكان ھەر ئىسلامىي بوۋەد و لە ئىسلامەۋەدە گىراۋەن، بۇيە پىۋىستى نەكردەد، قەيدى (ئىسلامىي) بىخەنە سەرى، بەلام دوايى كە (أفكارى) نا ئىسلامىي ھاتوۋنەتە نىۋ مەسۇلمانانەۋەد، بە پىۋىستىيان زانىۋە ئەۋ فىكرىيە كە لە قورئان و سوننەتەۋەد دى و فىكرىيە كە لە ژىر رۇشنايى ۋە ھىيىدا دەگوتىر، جىا بىكرىتەۋە لە فىكرىيە كە كە لە ژىر رۇشنايى فەلسەفەيەكى دىكەدا دەگوتىر، بۇيە وشەي {ئىسلامىي}يان خستۇتە سەرى.

ئىنجا ئەگەر تۆ بىتەۋى بىگەرىيەۋە كىتەبەكانى زاناينى ھەر (۱۰۰) سالى لەمەۋ پىش، نەك ھى زىياترىش، وشەي فىكرى ئىسلامىي نابىنى.

ئىنجا ھەندى لە زاناين، بۇ وىنە: (ابن عثيمين) رەھمەتى خۇاي لىنى و، (د. محسن عبدالحميد) ۋ زاناي دىكەش، خۇيان پاراستوۋە، ياخود بە تىيىنىيەۋە وشەي {فىكرى ئىسلامىي}ان بەكار ھىناۋەد، گوتوۋيانە: ۋا باشە بەكار نەھىترى، ھەلبەتە مەن نەك لەبەر قەسەي ئەۋان، بەلكو لەبەر ئەۋەد كە دوايى خۇم باسى دەكەم، پىم باش نىيە وشەي: {فىكرى ئىسلامىي} بەكار بىھىترى، بۇيەش بۇ ئەۋ بابەتە كە بۇ ئىۋەد ئامادە كەردەد، كە ناۋو نىشانىكى گەۋرەيە، پىم چاك نەبۋو بەكارى بىھىنم، دوايىش باسى دەكەم بۇچى؟

(۱) مەن لە كۆتايى ئەم باسەدا بۇتان باس دەكەم كە بۇچى زاراۋەد: {فىكرى ئىسلامىي} پىم پى باش نىيە بەكار بى و زاراۋەد: {بىر كۆرۈنەنە ئىسلامىي} بەكار دەھىنم، دوايى رۋونى دەكەمەۋە لەبەرچى!

فیکر (هزر) ی ئیسلامی یانی چیی؟

حهوت پیناسه‌م هی‌ناون، شه‌شیانم له زانایان و نووسهران و ه‌رگرتوون و یه‌کیکیان هی خۆمه:

۱- (الفکر الإسلامي، هُوَ الْحُكْمُ عَلَى الْوَاقِعِ مِنْ وَجْهَةِ نَظَرِ الْإِسْلَامِ)، واته: فیکری ئیسلامی بریتیه له حوکم دان به‌سه‌ر واقیعه‌دا له گۆشه‌ نیگای ئیسلامه‌وه.

۲- (الفکر الإسلامي، هُوَ كُلُّ نِتَاجٍ لِلْعَقْلِ الْبَشَرِيِّ الْمُوَافِقِ لِمَنْهَجِ الْإِسْلَامِ)، واته: هزری ئیسلامی هه‌موو به‌ره‌مه‌می عه‌قلی مرۆفه‌ که بگونجی له‌ گه‌ل به‌رنامه‌ی ئیسلامدا.

۳- (الفکر الإسلامي، هُوَ الْفِكْرُ الْمُنْضَبُطُ بِقَوَاعِدِ الْإِسْلَامِ وَأَحْكَامِهِ وَالْمُصْطَبَحُ بِأَخْلَاقِهِ وَهَدْيِهِ فِي الرَّؤْيِ وَالنَّظَرَاتِ الْعُلْيَا لِتَفْسِيرِ الْكَوْنِ وَالْحَيَاةِ وَالنَّفْسِ الْإِنْسَانِيَّةِ، وَنَوَامِيسِهَا الْأَزَلِيَّةِ، وَمَا يُنَاسِبُهَا مِنَ النُّظُمِ وَالتَّشْرِيعَاتِ الْمُلَائِمَةِ لِلْإِنْسَانِ وَالْحَيَاةِ وَالْكَوْنِ)، واته: بیرى ئیسلامی بریتیه له‌و فیکره‌یه‌ی که له‌ چوار چۆیه‌ی بنچینه‌و یاساکانی ئیسلامدا به‌ره‌نگ ده‌کری به‌ ره‌وشته‌ ئیسلامیه‌کان و به‌ پینمایى ئیسلامه‌وه، له‌ ته‌ماشاکردن و سه‌رنجدانی بوون و ژیان و نه‌فسی مرۆف و، نه‌و یاسایانه‌ی که تی‌یانداندا دانراون و نه‌وه‌ی که له‌ یاساکان بو مرۆف و بو ژیان و له‌ گه‌ل بوونه‌وه‌ردا، گونجاون^(۱).

۴- (الفکر الإسلامي، هُوَ الْفِكْرُ الَّذِي أُنْتَجَهِ التَّفَكِيرُ الْإِسْلَامِيُّ الْمُتَلَزِمُ بِالْأُسُسِ وَالْمَوَازِينِ الْإِسْلَامِيَّةِ)، بیرى ئیسلامی، نه‌و بیریه‌ که بیرکردنه‌وه‌ی ئیسلامی پابه‌ند به‌ بنه‌ماکان و پیوه‌ره‌ ئیسلامیه‌کانه‌وه، به‌ره‌مه‌می هی‌ناوه.

۵- (الفکر الإسلامي: كُلُّ مَا أُنْتَجَهُ فِكْرُ الْمُسْلِمِينَ مُنْذُ مَبْعَثِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَوْمِ، مِنَ الْمَعَارِفِ الْكُونِيَّةِ الْمُتَعَلِّقَةِ بِاللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى الْعَالَمِ وَالْإِنْسَانِ، وَالَّذِي

(۱) ئەم سێ پیناسه‌یه‌ له‌ کتیی (التجديد في الفكر الإسلامي المعاصر) ی إسحاق بن عبدالله السعدي، هی‌ناونی، ص ۷، ص ۶، ص ۱۰.

يُعَبَّرُ عَنْ إِجْتِهَادَاتِ الْعَقْلِ الْإِنْسَانِيَةِ فِي تَفْسِيرِ تِلْكَ الْمَعَارِفِ، الْعَامَّةِ فِي إِطَارِ الْمُبَادِيءِ الْإِسْلَامِيَّةِ: عَقِيدَةٌ وَشَرِيعَةٌ وَسُلُوكًا^(۱)، واتە: فېكرى ئىسلامىي، ھەموو ئەودىيە كە مەسۇلمانان ھەر لەدوای رەوانە كرانى پىغەمبەرى خواو (صلى الله عليه وسلم) بەرھەميان ھىناو، لە زانستە گەردوونىيەكان كە پەيوەستن بە خواى پاك و بەرزەودو پەيوەستن بە دنياو، پەيوەستن بە مەرقەو، ئەو فېكرىيەش تەعبىر دەكا لە كۆشش كەردنى عەقلى مەرقۇف (يانى: عەقلى مەرقۇف مەسۇلمان) بۆ رەوونكەرنەودى ئەو زانستانە لە چوارچەودى پەنسىيە ئىسلامىيەكاندا، چ وەك عەقىدە، چ وەك شەرىعەت، چ وەك رەفتار.

۶- (محمد الغزالي) دەلى: (الفكر الإسلامي، ليس هو الإسلام بل هو صنعة المسلمين العقلية في سبيل الإسلام)^(۲)، واتە: ھەزرى ئىسلامىي، بىرىتى نىيە لە ئىسلام، بەلكو دروستكراو بەرھەمى مەسۇلمانانە، لە پىناو ئىسلامدا (واتە: جۆرى تىگەيشتنى ئەوانە بۆ دىن و ژىن).

۷- پىناسەى ھەوتەم كە ھى خۆمە دەلىم: (الفكر الإسلامي هو ما مَخَّضَ عَنْهُ تَفَاعُلُ عَقْلِ الْمُسْلِمِينَ مَعَ الْوَحْيِ وَالْوَاقِعِ، بُغْيَةً فَهَمَّ صَحِيحٌ لِلْوَحْيِ، وَتَنْزِيلُهُ عَلَى الْوَاقِعِ بِسَدَادٍ، عِبَادَةً لِلَّهِ تَعَالَى، وَالَّتِي تُثْمِرُ الْحَيَاةَ الطَّيِّبَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْفَلَاحَ فِي الْآخِرَى)، واتە: فېكرى ئىسلامىي، ئەودىيە كە كارلىكى عەقلى مەسۇلمانان لە گەل و ھىي و واقىعدا، بەرھەمى ھىناو، بەمەبەستى تىگەيشتنىكى راست دەرباردى و ھىيى و، دابەزاندنىكى دروستى بۆ سەر واقىع، وەك بەندايەتتى بۆ خواى بەرز، كە ئەو بەندايەتتىيە ژيانىكى رېك و باش لە دنياو، سەرفەزىي لە دواوژدا دەستەبەر دەكا.

(۱) الفكر الإسلامي تقديمه وتجديده، ص ۷ و ص ۲۱. د. محسن عبدالحميد.

(۲) ليس من الإسلام، محمد الغزالي، ص ۱۱۳.

۲- تىگەيشتن (الفهم):

بە كوردىي دەلىين: تىگەيشتن، خالىي بوون، جارى وا ھەيە وشەي {فام
کردن} یش بەكار دىنن، بۆيە ئەگەر كەسك ناخالىي بى، دەگوتى: ئەمە
كەسكى نە فامە، يانى: تىناگا.

(المعجم الوسيط) دەلى: (الفهم: حُسنَ تَصَوُّرِ الْمَعْنَى، وَالْفَهْمُ: جَوْدَةُ اسْتِعْدَادِ
الذَّهْنِ لَاسْتِنْبَاطِ، وَالْجَمْعُ أَفْهَامٌ وَفُهْمٌ، وَالْمَفْهُومُ: مَجْمُوعُ الصِّفَاتِ وَالْخَصَائِصِ الْمُوَضَّحَةِ
لِمَعْنَى كُلِّ، وَيُقَابِلُهُ الْمَاصِدَقُ)^(۱)، واتە: فەھم^(۲): برىتيە لە چاك وينا كوردنى
واتايەك، {واتە: شتىك باش لە مېشكى خۆتدا جى بەكەيەو، ھەروەھا واش
پىناسە كراوہ كە برىتيە لە باش ئامادەيى ھۆش بۆ ھەلھىنجانى واتايەك
لە شتىك، وشەي: (فہم) بە (أفہام) یش كۆ دەكرىتەو، بە (مفہوم) یش كۆ
دەكرىتەو، {واتە: كۆيەكەي دەگونجى (أفہام) بى و، دەگونجى (فہوم) بى}،
ئىنجا (مفہوم) {كە لەسەر كېشى (مفعول)ە}، برىتيە لە كۆى ئەو سىفەت و
تايەتمەندىيانەي كە مانايەكى گشتى روون دەكەنەو، لەبەرەمبەر (مفہوم)دا
(ما صدق)^(۳) ھەيە.

(۱) معجم الوسيط، ص ۷۰۴.

(۲) بە كوردىي دەلىين: تىگەيشتن.

(۳) ئەمانە دوو زاراۋەي لۆژىكىي (منطقي)ين، (مفہوم) ئەودىە كە لە مېشكدا جىگىر
دەيى و، (ما صدق) ئەودىە كە لەسەر ئەرزى واقع ھەيە، بۆ وىنە: ئەو مايكەي پېشم، ئەو
بۆچونەي بۆيم ھەيە، پى دەگوتى: (مفہوم) بەلام شتەكە خۆى لە واقىعدا (ما صدق)ى
پى دەگوتى.

(۲) هه‌مان سه‌رچاوو لایه‌ر.

واته: مسوڵمانان نابجی تیگرا دهریچن، دهبوایه له ههر کۆمهلهیهکی زۆر، کۆمهلهیکی که میان بچن، تاكو له دین تیگهه.

ئجنا ئه گهر وشه ی (فقه) وهك مانا زاراوه یی (اصطلاحی)یه که ی، یانی: زانیاری به حوکمه شه رعیه کردیهه کان، به لام له به کارهینانی قورئاندا، یانی: باشتی تیگه یشتن له دین: به بووناسیی و عه قیدهیه وه، به گاههت و کردهویه وه، به لایه نی ته زکیه ی نه فسیه وه، ....هتند.

ههروهها پیغه مبهری خوا (صلی الله علیه وسلم) له فهرموودهیه کدا ده فهرموئ: {وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهُ فِي الدِّينِ} أخرجه أحمد برقم (۲۷۹۱)، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين.

واته: هه رکه سی خوا چاکه ی بۆی، بۆی له دیندا ورد شاره زای ده کا.

لیره شه وه بۆمان دهرده که وئ که باش تیگه یشتن له دین، سیفه تیگی زۆر چاکه و نیعمه تیگی زۆر گه ورهیه، خوی په روهردگار به هه رکه سسیکی بدا، چاکه و خیری بۆی ویستوه.

له سوورپه تی (الأنفال) دا خوا سبحانه و تعالی له باسی ئه وه دا که ده بی ده (۱۰) جهنگاوه ری مسوڵمان له به رانه به سه د (۱۰۰) کهس له جهنگاوه رانی نامسوڵماندا بوهستن، دوا یی ده فهرموئ:

﴿.. بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾ (۶۵) الأنفال.

واته: ئه وه له به ر ئه وهیه که ئه وانه باش تیئاگه ن.

که واته: فیه مه رج نیه ته نیا باش تیگه یشتن بی له دین، به لکو باش تیگه یشتن له ژینیش هه ر ده گریته وه، یانی: (لایفقهون) واته: باش خوا نه ناسین و باش خو نه ناسین.

(۲) المعجم الفلسفی ص ۵۸، که له (معجم اللغة العربية) وهدیگریگرتود.

(الذهن) بە زانىبارىيى و، پىك و پىك بوونى زەوق و سەلىقەو، گەشە كۈردى سىفەتى رەخنە گۈرتن و، بېرىاردان لەلاي تاك و كۆمەل، وشەي (ثقافة) ھەموو ئەو زانىبارىيى و موعتەقەدو ھونەر و رەوشت و تىكپىرەي ئەو شتەنە دەگىتەو، كە تاكىك لەنىو كۆمەلگادا خۇي پىيان دەپازىننەو، وشەي (ثقافة) ھالەتە كۈردىيەكان و فېكىرىيەكان و ھالەتە رۇحىيەكان دەگىتەو، ھەر كۆمەلگايەك كىلتورىيىكى خۇي ھەيە، كە لە رابردو وەرى گۈرتو، كىلتور ئەو ھەيە كە لە رابردو وەرگىراو، وە لە ئىستاشدا ئەو ھەيە كە پەيدا بوو، خراوتە سەرى و كىلتور پىناسەي كۆمەلگاكى مەۋقە^(۱). بە كۈرتىيى: كىلتور: بىرىتە لەو عادەت و نەرىتەنەي كە جىلەكان خۇيانىان پى، دەپازىننەو، دۈيى ھەموي كەلەكە دەپى و دەپىتە مىراتىك بۇ ئەو كۆمەلگايە دەپىتە قەناعەتلىك لەلاي ھەمووان، بەپى ئەو ھەيە لە كىتېدا بنووسى، ھەمويان دەزاننە كە نابى پىچەوانەي ئەو بىجۈلنەو^(۲).

(۱) خۇيەرانى بەپىر!

دەپى بۇ ئەو ۋىلاتە رۇژئاۋايىانە، كەسە شىتەك كە دەخا نابىنى قوتوۋەكەي يان كاغەزەكەي فېرئى بدا، ئەمە نابىنى، مەن بۇخۇم چەندان لەو ۋىلاتەنەم بىنىو، ھالەتى ئەو زۆر زەھمەتە بىنىنى، مەگەر لە شۈيىكى زۆر پەرىدەو چۆل، ئىجا كەس نابىنى لەسەر سەرە گۈرتن، دەمەقالبان بى، كەس نابىنى لە مەوعىدى خۇي دۈا بىكەو، ئەگەر دۈا بىكەو كۆلىك غوزر دەپىننەو، ئايا ئەو پەيۋەندى بە چىيەو ھەيە؟ ئەو كىلتورى پى دەپىن، ئەو بە وتارىكى مامۇستايەك خەلەك فېرى نابى و، بە بېرىيىكى ئىدارىي خەلەك ئەو فېر نابى، بەلەكو پىۋىستى بەو ھەيە خەلەك لەسەرى پەروەردە بىرى.

(۲) مەن جارىك لە ماركىيىكدا دەھاتمە دەرى، لەپىش مەنەو نافرەتلىك چۈو دە، دەرگاگە وابو ئەگەر نەگىرتىبە دەھاتمە، دىاربو دەرگاگە گۈرت، ھەتا مەن چۈومە دەرى، مەنىش پىم سەير بوو، گۈتم: ئەمە چۈن بوو؟ گۈتيان: لىرە كىلتور، ئەگەر كەسىك لىت نىك بى و تۈ بىچە دەرى، نابى دەرگاگە بەردەي پى بىكەۋىتەو، دەپى بىگىرى.

جارى واش ھەيە كىلتور شىتەكى خراپە، بۇ ۋىنە: لە كۈردەۋارىيدا ھەندى كىلتورى خراپ ھەن، بۇ نمۇنە: لە ھەندى شىيىن شايى رەشەلەك عادەتە، ئىجا ئەگەر كەسىك بىلى: ئەو نەشەرىيە، دەپىن: ئەو عادەتمەنە! كە ئەو كىلتورىكى سەقەتە.

کلتوری ئیسلامی (الثقافة الإسلامية):

له کتییی (الثقافة الإسلامية) دا هاتوه: {هي علم دراسة التصورات الكلية والمستجدات والتحديات المتعلقة بالإسلام والمسلمين، بمنهجية شمولية مترابطة} (۱) واتە: کلتوری ئیسلامی بریتیە لە زانیاری وینا کردنە گشتییەکان و شتە تازە پەیدا بووەکان و کێشەکان کە پەیوەستن بە ئیسلام و مسوڵمانانەوه، بەبەرنامەیهکی گشتگیری بەیه کەوه پەیوەست.

له نۆره کۆمهڵایهتییهکان لهکەلتانین
Stay in touch on social media
نەن مەکم عەر موافق النوازل الاجتماعی

رێکەپاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابیر

AliBapir/عەلی بابیر

archive.org/details/@alibapir

PDF

AliBapir

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

عەلی بابیر/ AliBapir

کەتالی
رێکەپاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابیر

رێکەپاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابیر

ئنجاک کلتور - وەک گۆتم - لەوانەیه پەیوەندی بە لایەنی فیکری، یان ڕووحیی، یان عەقڵییەوه هەبێ، یان کۆمەڵایەتی، یان سیاسی، بۆ وێنە: ئیستا لەو ولاتانە بۆ چوار سەڵ سەرۆک هەڵدەبژێردرێ، لەدوای چوار سەڵ کە پر و بیانوو ناھێنیتەوهو بە کسەر لە کورسیه کە دێتە خواری ئەوه کلتورێکی سیاسییە و، ئەگەر سەرۆکی بلی: نایەمە خواری، پێیان سەیر و عەجایب دەبێ.

(۱) الثقافة الإسلامية، ص ۲۱، مجموعة مؤلفين/ جامعة العلاقات الدولية.

۵- زانىيارىي (العلم):^(۱)

۱- (الجرجاني) به چوار شيوە پىناسەى (علم)ى كردووە:

أ- {العلم هو الإعتقاد الجازم المطابق للواقع}^(۲)، واتە: (علم) برىتيە لە بروا بوونىك كه گومانە تىيدا نەبى و پىك و پىك بى لە گەل واقىعدا.

ب- {حصول صورة الشيء في العقل} واتە: پەيدا بوونى ويئەى شتىك لە عەقدا.

ج- {إدراك الشيء على ما هو به} واتە: زانىنى شتىك، وەك خوى چۆنە ئاوا بىزانى.

د- {زوال الخفاء من المعلوم، والجهل نقيضه} لاچوونى پۆشش لەسەر شتىك كه زانراو، پىچەوانەى (علم) برىتيە لە (جهل) واتە: نەزانين.

۲- (راغب الأصفهاني) دەلى: {العلم: إدراك الشيء بحقيقته؛ وذلك ضربان:

أحدهما: إدراك ذات الشيء.

والثاني: الحكم على الشيء بوجود شيء هو موجود له، أو نفي شيء هو منفي عنه^(۳)، واتە: زانىيارى برىتيە لە دەرك كردنى حەقيقەتى شتىك، ئەويش دوو جوړە: يەكەم: دەرك كردنى زاتى ئەو شتە، دووهم: زانىنى حوكم دان بەسەر ئەو شتەدا، جا چ بۆ سيفەتەك كه هەيەتى، چ بۆ سيفەتەك كه نىەتى.

(۱) زانىيارىي (العلم)، هەندى شت ئەوەندە پوونە، ئەگەر بەتەوى پوونتري بکەيەو، رەنگە توژى ئالوز بى، زانىيارى واتە: شت زانين.

(۲) التعريفات، ص ۱۵۵.

(۳) مفردات ألفاظ القرآن، ص ۵۸۰.

۶- كەلەپوور (التراث) (heritcag):

تېمە بە كوردىي دەلىين: كەلەپوور.

أ- لەرووی زمانەوانىيەو (لغة):

{التراث لغة: الوراثة والإرث إنتقال قِنيةٍ إليك من غيرك، من غير عَقْدٍ، ولا ما يجري مجرى العقد، وسمي بذلك المنتقل عن الميِّت فيقال للقنية الموروثة: ميراث وإرث وتراث أصله: وراث، فَقُلِبَت الواو ألفاً وتاءً^(۱)، واته: وشهى (تراث) برتيه له وه كه شتيك له مردويه كه وه بۆتوبى، {بە كوردىيش ميراتى پى دەلىين}، بەبى ئەو دە عەقدىك لە نىوانتاندە هەبى، هەر شتيك بەتۆ بگا بى ئەو دە تۆ شتيك له بەرامبەريدا بەدى، پى دە گوتى: (ميراث وإرث وتراث) هەرسىكيانى بۆ بە كاردىن.

ب- لەرووی زاراوەيەو (إصطلاحاً):

{التراث الإسلامي، هو مجموع ما خلفه المسلمون من إجماع وقياس وإجتihad في الفقه، والتفسير والحديث، وما قاله اللغويون والنحويون، وأهل البلاغة والبيان، وما جَمَعَهُ المؤرِّخون من أخبار وسير ومناسبات، وما خلفته الأجيال من حضارة وفنون وعلوم، فالتراث حركة الإنسان في التاريخ، بعد أن يكون حركته في المكان والزمان، وأعمالنا بمجرد أن تنفصل عنا، تُصَبِّح تراثاً^(۲)، واته: (توراپ) ئىسلامىي برتيه له كۆي ئەو دە مسولمانان بە جىيان هيشتو، ليهەك دەنگىيان و، له قياس كوردىيان و، له كۆشش كوردىيان، له رووی فيقهو وه له رووی تەفسىرو لەرووی فەرموودهو، ئەو دە كه زمان زانان گوتوويانەو، ئەو دە شارەزايانى رېزمانى عەرەبى و

(۱) هەمان سەرچاوە ص ۸۶۳.

(۲) دراسات في الثقافة الإسلامية، ص ۲۰، الثقافة الإسلامية ص ۷۳.

په‌وانبێژی، گوتوویانه‌و، نه‌وه‌ی که میژونووسان کۆیان کردۆته‌وه‌و، هه‌رچی که جیله‌کانی مسوڵمانان کۆیان کردۆته‌وه‌و، له‌ شارستانییه‌تی، له‌ هونه‌ر، له‌ زانسته‌کان، که‌واته‌: (توراث) بریتیه‌ له‌ جوڵه‌ی مرو‌ف له‌ میژوودا، ئنجا دوا‌ی نه‌وه‌ی که‌ جوڵه‌که‌ی ته‌واو ده‌کا، له‌ کات و شوێندا‌و، ته‌نیا به‌وه‌ی که‌ لێی جیا ده‌بێته‌وه‌، پێی ده‌گوترێ: (توراث)، که‌واته‌: (توراث) هه‌موو نه‌وه‌یه‌ که‌ مسوڵمانان بۆ ئێمه‌یان جێهێشتوه‌^(۱).

له‌ ئۆڤه‌ كۆمه‌ڵایه‌تییه‌كان له‌كه‌لتانین
Stay in touch on social media
بۆن مه‌كم عێر موافق النواصیل الاجتماعی

فاكه‌یاندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی بابێر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

www.alibapir.net
English - عربي - كوردی

فاكه‌یاندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی بابێر

عەلی بابێر/ AliBapir

عەلی بابێر/ AliBapir

كه‌لتای
فاكه‌یاندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی بابێر

فاكه‌یاندنی مه‌كته‌بی مامۆستا عه‌لی بابێر

(۱) به‌لام بۆ زانیاریه‌تان! هه‌ندێ له‌ عه‌لمانییه‌كان قوربان و سوننه‌تیش ده‌خه‌نه‌ نه‌و چوار چۆده‌یه‌وه‌، به‌لێ له‌و ڕووه‌وه‌ که‌ ئێمه‌ له‌ پێشوه‌که‌نه‌وه‌ پێمان گه‌یشته‌وه‌، راسته‌ پێی ده‌گوترێ: (توراث) له‌و ڕووه‌وه‌ که‌ له‌ پێشوه‌که‌مانه‌وه‌ پێمان گه‌یشته‌وه‌، به‌لام له‌و ڕووه‌وه‌ که‌ زاده‌ی فیکری به‌شه‌ر نیه‌، پێی ناگوترێ (توراث) چونکه‌ ئیسلام وه‌حی خ‌وای په‌روه‌ردگاره‌ به‌ زانیاریه‌ی بێ سنووری خوا هاته‌وه‌، ئنجا توراث ده‌گونجی هه‌له‌ بێ و، ده‌گونجی راست بێ، به‌لام وه‌حی خ‌وای په‌روه‌ردگار راسته‌و هه‌له‌ی تێدا نیه‌.

۷- ژيار (الحضارة) ^(۱) (civilisation):

أ- لە پرووی زمانەو (لغة):

(راغب الأصفهاني) دەلى: {الحَضَرُ خِلافُ البَدْوِ، والحَضَارَةُ والحِضَارَةُ السُّكُونُ بالحَضَرِ، كالبَدَاوَةِ والبِدَاوَةِ} وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةً الْبَحْرِ... (۱۳۲) {الأعراف، أي: قرية} (۲)، واتە: لە زماندا لە (حضر) دەهاتو، (الحضر خِلافُ البَدْوِ) شارنشین پێچەوانەى بیابان نشین، ئەوانەى لە دەشت و دەرن و کۆچەرین، بەلام (حضر) ئەوێه کە نیشته جییه، (الحَضَارَةُ والحِضَارَةُ) هەردووکیان واتە: شارنشینى، وەك (البَدَاوَةُ والبِدَاوَةُ).

ب- لە پرووی زاراوەییهو (إصطلاحاً):

۱- (محمد قطب) دەلى: {هو عمارة الأرض بمقتضى المنهج الرباني، فیدخل في ذلك الجوانب المادية والتنظيمية، وتدخل فيها القيم التي يحملها هذا الدين، غير منفصلة هذه عن تلك} (۳). واتە: (حضارة) بریتیە لە ئاوەدان کردنەوێ زەوى بەپێى بەرنامەى پەرۆردگار کەواتە: هەم لایەنە ماددیەکان و، هەم لایەنە رێکخستن و ئیداری دێچنە نیوى و، هەم ئەو بەهائانەى کە ئەم ئایینە هەلى گرتوون، هیچیان لەیە کدى جیا نابنەو، بە هەردووکیان پێیان دەگوترێ (حضارة).

(۱) بە کوردی شارستانیى پێ دەلێن و، هەندێک وشەى (ژیار)یشى بۆ بەکار دێن، ئنجا بۆ زانیاریستان! زمانى کوردی لە زۆر ڕوودە هەژارد، لەبەر ئەوێ کورد دەوڵەتى نەبوو، بۆیە ئێستا ئەگەر زۆر لە وشەو زاراوەکانى جیهان، چ لە عەرەبییهو چ لە زمانەکانى دیکەو، بمانەوێ بە کوردی تەرجەمەیان بکەین، دەبێ وشەیان بۆ داتاشین، چونکە لە ئەسڵدا کورد ئەو شتانەى نەبوون، تاكو وشەیان بۆ بەکارینێ.

(۲) مفردات ألفاظ القرآن، ص ۲۴۱.

(۳) واقعنا المعاصر، ص ۹۴، ۹۳.

٢-د. (جاد محمد عبدالعزيز) دەڵێ: {إنها ثمرة التوازن الدقيق بين مرتکز القيم والمبادئ والأخلاقيات، ومرتکز المادیات والأسالیب والمهارات عَبَّرَ حركة الجهد الإنسانی فی عمارة الأرض وفق منهج الإستخلاف الربانی} (١). واتە: (حضارة) بریتیە لە بەرھەمی ئەو ھاوسەنگییە وردەى کە لە نێوان بەھاو مەبەدەو پرەوشتەکاندا ھەیە، لە گەڵ لایەنە ماددیەکان و ئامرازو شارەزاییەکاندا، لە میانەى کۆششی مرقۇفا، بۆ ئاوەدان کردنەوێ زەوى، بەپێی بەرنامەى بە جێنشین گرتنى مرقوف لە لایەن پەرۆردگارەوہ.

ھەندێ لە زانایان دەڵێن: وشەى (الحضارة) لایەنە ماددیەکەى دەگرێتەوہ، کلتور: لایەنە مەعنەویى و فیکرییەکەى دەگرێتەوہ، بەلام لە راستییدا کلتوریش دەچیتەوہ نۆ چەمکی شارستانیتى.

ئەجا یێمە سەر قسەى کۆتاییم لەم باسەمدا، ئەویش ئەوہیە:

بۆچی وشەى {ھزرى ئیسلامی} یان {فیکرى ئیسلامی} بەکار نەھێناو، لەجیاتى ئەوہ: (بێرکردنەوێ ئیسلامی لە نێوان دەحیی و واقعیدا)م بەکار ھێنا؟

لە تۆرە کۆمەڵەبەنێھەکان لەکەلتائین
Stay in touch on social media
ئەن مەحکم عیر موقاف النواصل التوتامی

فەیسبۆک: ئاگەیانەندى مەکتەبى مامۆستایا عەلى بابیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

QR codes for Google Play and App Store

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

فەیسبۆک: عەلى بابیر/ AliBapir

عەلى بابیر/ AliBapir

کەلتائى

ئاگەیانەندى مەکتەبى مامۆستایا عەلى بابیر

WhatsApp Telegram Phone

QR codes for social media

ئاگەیانەندى مەکتەبى مامۆستایا عەلى بابیر

(١) التنوع الثقافي والحوار الحضاري، د. حامد أحمد الرفاعي عن: أثر حضارة الغربية على المجتمعات الإسلامية، د. جاد محمد عبدالعزيز، ص ٣٥.

حىكمەتى بەكارھىنەن ناۋو نىشانى:

(بىر كۆرۈنە دەس ئىسلامىي لەنىۋان ۋەھىيى ۋە ۋاقىئەدا)

لەجىياتى (ھەزرى ئىسلامىي)

لەبەر ئەۋەدى كە فېكر - ۋەك پىناسەمان كۆر - ئەۋەدە كە لە عەقلى ۋە ھۈشى مەۋقەۋە سەرچاۋە دەگىزى، كەۋاتە: ئەگەر بىللى فېكرى ئىسلامىي ۋاتە: دەبى بىللى: جىا لە ۋەھىي، ئىنجا باشە فېكرى ئىسلامىي ئەگەر لە ۋەھىي جىا بىكەيتەۋە، بۆچى پىي دەگوتىزى ئىسلامىي ۋ، ئەگەر فېكرى ئىسلامىي، ۋەھىي لى لاپەرى، ئىسلامىي بۈۋنەكەي لەكۆي داپەۋ، ئەگەر ۋەھىي تىدەبى، چ پەيۋەندىيەكى بە مەۋقەۋە ھەيە؟ كۋا لە مەۋقەۋە سەرچاۋە گىرتە؟ ۋەھىي لەخاۋە سەرچاۋە گىرتە.

لەبەر ئەۋە: راست ۋايە بگوتىزى: بىر كۆرۈنە دەس ئىسلامىي، ئىنجا مەن ھەلساۋم ۋەھىي فېكرەكەم گۆرپۈ بە (التفكر)، (فكر) ۋاتە: بىر، ئەۋەدى كە عەقلى بەرھەمى ھىناۋە، بەلام بىر كۆرۈنە دەس، بىرىتە لە پىرۋسەيەك كە عەقلى پىي ھەلدەستى، لەگەل بەرھەمەكەشى.

ئىنجا كە گوتۈۋمە: لەنىۋان ۋەھىيى ۋە ۋاقىئەدا، ۋاتە: عەقلى مەۋقە سەرنجى ۋەھىيى دەۋا، سەرنجى ئەۋ ۋاقىئەش دەۋا كە تىدە دەزى، ۋەك مەن لە پىناسەكەدا گوتۈۋمە: (بىرىتە لە تىۋەرمانى عەقلى بۆ ۋەھىي خا، بۆ ئەۋەدى باش ۋە راست ۋە دوست لى تىبگات ۋە سەرنجدانى ۋاقىئەش، تاكو ئەۋ تىگەيشتنە راست ۋە دوستەي كە لە تىۋەرمانى ۋەھىي بەرھەمى ھىناۋە، بە شىۋەيەكى راست ۋە دوست بەسەر ۋاقىئەدا بىچەسپىنى، كە ئەۋەش دەبىتە بەندىيەتتى بۆ خاۋ، سەرنجام لە

ئەنجامى ئەو بەندايەتتىيەدا بۇ خوا، ھەم ژيانىكى پاك و چاكي دىيائى دەست دەكەوى و، ھەم سەرفرازىيى دوارۋژىش).

بۆيە لىرەو ۋەك برايه كى دلسۆزى خۇتان ئاموژگار يىتان دەكەم: بەردەوام لە بەكارھىنانى ئەو وشەو زاراۋانەدا ورد بن، مەرج نىە ھەر شتىك لە كىتباندا ھاتبوو، ھەر تەعبىرىك خەلك بەكارى ھىنا، بەكارى بھىنى، چونكە ۋەك گوتم: زاراۋە {فىكىرى ئىسلامىي} ئىشكالىكى گەۋرەى تىدايە، چونكە ئەگەر بلىي: {فىكىرى ئىسلامىي} برىتيە لە: ھەرچى مەسولمانان بەرھەميان ھىناۋە، دوور لەۋەدىيى، يان جيا لەۋەدىيى، كوا ھەموو جارى ئەو قەيدەى دەخەنە سەرى، ئەو قەيدەى ناخەنە سەرى، بلىن: جيا لەۋەدىيى، ئاشكراشە كە ۋەدىيى، عەقلى بەشەر بەرھەمى نەھىناۋە، ھەلبەتە عەلمانىيەكان بۆيە جار جار ئەو وشەيە بەكار دەھىنن، چونكە ئەوان پىيان وايە، قورئانى بە پىز، ھەر بەرھەمىكى بەشەرىيەو موخەممەد (صلى الله عليه وسلم) بۇ خۇى گوتوۋىەتى و، سوننەتەكەشى ھەر بەھەمان شىۋە، واتە: ھەرچى ھەيە، ھى خۇيەتى، كەۋاتە: دەبى وريا بىن ئەوان كە ئەو وشەيە بەكار دەھىنن، مەبەستىيان ئەۋدە كە ئىسلام ھەموۋى بەرھەمى فىكىرى بەشەردە، بەلام بەتەئكىد ئەو قسەيە كوفردە، چونكە ۋەك دوايى لە بەشى سىيەم {سەرچاۋەكانى فىكىرى ئىسلامىي}دا، باسى دەكەين، بناغەى بىكردنەۋەى ئىسلامىي برىتيە لەۋەدىيى، ۋەدىيىش ھىچ پەيۋەندىي بە مەرۋقەۋە نىە، نە پەيۋەندىي بە موخەممەدەۋە (صلى الله عليه وسلم)، نە بە ھىچ كام لە پىغەمبەرەنەۋە عليهم السلام نەبوۋە، بەلكو لەدەرەۋەى خۇيان بۇيان ھاتوۋە، بەلكو ۋەدىيى زانىارىي خۇاي پەرۋەردگارە، ئەۋەى كە عەقلى بەشەر دەۋرى تىدا دەبىنى، تىگەيشتىنەتى لەۋەدىيى، بەشىۋدەيەكى راست و دروست، كە ئەۋىش لە كاتىكەۋە بۇ كاتىكى دىكە دەگۈرۈى و، تىگەيشتىنەتى لە ۋاقىع، كەئەو تىگەيشتىنەى دەربارەى ۋەدىيى ھەيەتى، بەسەر ۋاقىعى تايىبەتى خۇيدا بىچەسپىنى و ژيانى خۇى پى رىك بخت، ژيانى تاكىي و خىزانىي و كۆمەلايەتىي و سياسىي.

له تۆره كۆمهله ئايهتبهكان له كههلتان
Stay in touch on social media
بىن مهكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

راكه ياندنى مهكتهبى مامۇستا عهلى بابير

علي بابير/ AliBapir

archive.org/details/@alibapir

علي بابير/ AliBapir

Alibapir

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

كههلتان
راكه ياندنى مهكتهبى مامۇستا عهلى بابير

راكه ياندنى مهكتهبى مامۇستا عهلى بابير

سهرنجدانئیکى میژوویى
له بیرکردنهوهی ئیسلامییی
لهنیوان وهحییى و واقیعدا

له تۆره کۆمهله لایه تبهکان لهگه لئانین
Stay in touch on social media
بهن مهکم عبر موانع التواصل الاجتماعی

Alibapir

archive.org/details/@alibapir

Alibapir/علي بابير

Alibapir/علي بابير

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

Alibapir

Alibapir

Alibapir

پاڤه پانڊنى مهكتهبى مامۇستا عهلى بابير

AliBapir/پاڤه پانڊنى مامۇستا عهلى بابير

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net

English - عربي - كوردى

پاڤه پانڊنى مهكتهبى مامۇستا عهلى بابير

له نۆڤه كۆمهله ئايهتپهكان لهكهلانين

Stay in touch on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

كه نالې

پاڤه پانڊنى مهكتهبى مامۇستا عهلى بابير

Facebook

YouTube

Google Play

App Store

Telegram

WhatsApp

Phone

QR Code 1

QR Code 2

QR Code 3

دەستپىك

خوئىنەرانى بەرپىز!

ئېمە لە بەشى پېشودا پېناسەى (فكر)مان كرد، ھەم لە پرووى زمانەوانىي و، ھەم لە پرووى زاراۋىيە، پاشان پېناسەى {فىكرى ئىسلامىي}مان كردو، ھىكمەت و ھۆكارى ئەو ھىشان خستە پروو كە بۆچى بەكارھىنانى وشەى: {فىكرى ئىسلامىي}م پى باش نىه؟، ۋەك بەشپىك لە زانايانى ھاۋچەرخىش بۆچوونىان واىە، چونكە ئەم زاراۋىيە زاراۋىيەكى تازەىە، زانايانى پېشى قسەيان لەسەر نەكردو.

چونكە ۋەك گوتمان: ئەو كاتە فىكر ھەر ئىسلامىي بوو ۋە پېويست نەبوو، قەيدى ئىسلامىي بخەنە سەر، بەلام ئىستا كە دەگوتى: {فىكرى ئىسلامىي}، كە ۋەك گوتم: بەتايبەت خەللىكى نائىسلامىي ئەو وشەىە بەكار دەھىتن و مەبەستىيان پى كۆى ئەو بەرھەمەىە كە مسولمانان لەبەر دەستىانە، كە ئەو ۋەش (ۋەھىي) تېداىە: ئايەتەكانى قورئان و، فەرمايشتەكانى پېغەمبەر (صلى اللہ عليہ وسلم)، ئىجا ئەگەر بەھەمووى بگوتى: {فىكرى ئىسلامىي}، فىكرىش ديارە ئەگەرى پىكان و بەھەلە داچوونى ھەىە، ئىجا بەتەككىد ھەركەسى پى وابى: خوا عز وجل لە شتپىكدا نەپىپىكاۋە، يان پېغەمبەرى خوا (صلى اللہ عليہ وسلم) لە شتپىكدا كە بەناۋى خواۋە ھەۋالى پېداۋە، ۋەك دىن و، نەشىپىكاۋە، پى كافر دېى، بۆىە بۆ خۇپاراستن لەو ئىشكالە، من پىم واىە ئەگەر بگوتى: {بىر كۆرۈنە دەۋى ئىسلامىي لەنىۋان ۋەھىي و واقىعدا} بەلاى كەمەۋە: راسترو بى ئىشكال ترە.

ھەلبەتە من لە چوار باسى سەرەككىدا ئەو سەرنجدانە مېژوۋىيەم ھىناۋە:

سروشتى سادەو خوارسكى ئەو كۆمەلگايە

پىغەمبەرى خوا "صلى الله عليه وسلم" بنىاتى نا

بەزگان! ھەر كۆمەلگايەك ھەتا سادەتر بى، ئەو پىرس و بابەتە فېكرىيەنەي
 كە لەنىۋىشىدا سەر ھەلدەدەن، سادەو ساكارترو بى گرى و گۆلتر دەبن،
 كۆمەلگاي ئىسلامىي يەكەم كە پىغەمبەرى خاتەم (صلى الله عليه وسلم)
 بەدەستى موبارەكى خۆي بەردى بناغەي دانائ، خشت خشت ھەلىچنى،
 ھەتا كۆمەلگايەك تەواو بوو، پاشان قەۋارەيەكى سىياسى لەھەناو ھاتە دەر،
 ئىنجا كۆمەلگاي ئىسلامىي يەكەم، لەبەر ئەۋەدى كەرەستە خاۋەكەي گەلى
 عەرەب بوون، گەلى عەرەبىش ئەو كاتە گەلىكى يەكجار سادە بوون و دوور لە
 ژيانى شارسىتانبى بوون و بەزۆرىيى بىابان نشىن بوون، ئەوانەش كە شارسىنىش
 بوون وەك شارەكانى: مەدىنەو مەككەو تائىف و شارەكانى دى، بەبەرەۋورد
 لە گەل شارەكانى رۆم و فارس و مىسرو ھەبەشەو ھىندو چىندا، ھەر سادە
 بوون و ژيانىكى سادەيان ھەبوو، بۆيە ھىزرو بىرىكى سادەشيان ھەبوو، چ لە
 رۆۋى سىياسى، چ لە رۆۋى ئابورىيى، چ لە رۆۋى كۆمەلەيەتتى، چ لە رۆۋى
 كەلتورىيەو ھەدە، كۆمەلگايەكەيان بەماناى وشە، كۆمەلگايەكى سادەو ساكار بوو.

ئەنجا ئەو ئیسلامە گەورەو مەزنە کە لە قورئاندا بەرجەستەییە، پاشان لە سوننەتی پیغمبەردا (صلی اللہ علیہ وسلم)، کە ئەویش ھەر بریتیە لە بەرجەستە کردنی قورئان لەسەر ئەرزى واقع، ھەرچەندە ئیسلام بۆ ھەموو بەشەر ھاتو، بەلام ئەو ئیسلامە بکەوێتە دەستی ھەر کۆمەڵگایەک، ئەو کۆمەڵگایە ڕەنگی خۆی لێ دەدا، بەلێ ئیسلام دەگونجێ ڕاقیترین و بەرەو پیش چووترین کۆمەڵگای پێ بەرپۆە بچێ، بەلام دەشگونجێ سادەترین کۆمەڵگای پێ بەرپۆە بچێ، کۆمەڵگای ئەو کاتە کۆمەڵگایەکی سادەو ساکار بوو، بۆیە بەشیوەیەکی فیتربى و خوا ڕسکانەو سادەو ساکاریش ئەو ئیسلامەیان وەرگرت، مەبەستم ئەوێە زۆر وەردەکاریی و ئالۆزییان تیدا نەکردو کۆمەڵگای خۆیان پێ بەرپۆە بردو، لە ھەموو ڕووەکانەو کێشەو گرتەکانی خۆیان پێ چارەسەر دەکرد، ھەر بۆیەش: کە سەرنجی ڕەوتی فیکرو بیر دەدەین لە ئیسلامدا، تەماشای دەکەین لە سەرەتاو ئەو کێشە فیکرییانە کە لە دواییدا پەیدا بوون، ئەو کاتە نەبوون، چونکە کۆمەڵگاکە بەخۆی سادە بوو، دیارە کۆمەڵگایەکی سادەش بیریکی سادەى دەبێ، سادە بەو مانایە نا کە ناپراستە، چونکە جارى وا ھەبە سادە بەکار دێ، بەمانای سەرکێل و سەتھیی، لێرەدا مەبەستم ئەو نەبە، بەلکو سادە بەو واتایە کە دوور بوو لە ئالۆزیی و دوور بوو لەوێ کە لە ئەنجامی بەرەو پیش چوونی کۆمەڵگا و شارستانی پەیدا دەبێ.

راگەیاندى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

له تۆزە کۆمەڵایەتیەکان لەکەلتانین

Stay in touch on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

عەلى بابىر/ AliBapir

عەلى بابىر/ AliBapir

کەتالی

راگەیاندى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

ئىمتىيازەكانى جىلى ھاۋەلانى
پېغەمبەرى خوا، خوا لىيان رازى بى

ھاۋەلانى پېغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) خوا لىيان رازى بى، سى سىفەتلىان
ھەبوون، لە ھى جىلەكانى دىكە جىا بوون:

(۱) بەئاسانىي تېگەيشىتلىان لە قورئان:

قورئان كە ۋەھىيى خوايە، بەزمانى خۇيان بۇيان دابەزىبوو، ۋەك خوا دەفەرموى:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا..﴾ (۲) يوسف.

قورئان بەو زمانە بوو كە خۇيان ئاھاوتلىان پى دەكرد، زمانەكەشيان ھىچ
خلىتە ۋە خالى عوجمەي^(۱) تىكەل نەبوو، چونكە دوايىش لە شارەكانى كوفە ۋە
بەصرە ۋە مىصر ۋە لاتانى دىكەش ھەر زمانى عەرەبى ھەبوو، بەلام خلىتەي
عوجمەي تىكەل بوو.

(۱) واتە غەيرە عەرەبى.

۲) خاۋەنى فېتېرەتېكى ساغ و سادە بوون:

ھاۋەلانى بەرپىز، خاۋەنى فېتېرەت و خوا پىسكىكى پاك بوون، كە نەكە وتىبوۋە ژىر كارىگەرى شارسىتانييە تىيەكان و فەلسەفەكانى رۇژھەلات و رۇژئاۋا، ديارە كۆمەلگايە كەشيان شوئەكەى لاپەر كە وتىبوۋ، خۇشيان فېتېرەتېكى سادە مەدەنىيىكى پاكىيان ھەبوۋ، بەللى ھەلەيان ھەبوۋ لاپەرۋى فېكىرى و عەقىدەى، لاپەرۋى رەۋىشت و ئاكارەۋە، لاپەرۋى سىياسىيەۋە: ئەۋەى بەھىز بوۋ بى ھىزى دەخۋاردو، لاپەرۋى چىنايەتتىيەۋە قېرى و پېرى، ھەبوۋ، بەلام ئەۋە تىك ناگىرى لەگەل ئەۋەدا كە فېتېرەتېكى پاك و دەستكارى نەكراۋيان ھەبوۋ، ەك كەرەستەيەكى خاۋ بوۋ، بۇچى؟ چونكە جارى كارىگەرىيەكانى شارسىتانيەتى و فەلسەفەۋ بەرەۋ پېش چوۋنى كۆمەلگا، نەكە وتىبوۋ سەر فېتېرەت و سىروشتيان.

۳) راستەوخۇ لەخزىمەت پىغەمبەرى خاۋادا بوون:

ھاۋەلانى بەرپىزى پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم)، خوا لىيان رازى بى، راستەوخۇ لەخزىمەتى پىغەمبەردا بوون، ە لەخزىمەت دابەزىنى ەھىيىدا بوون، با وئەنەيەكتان بۇ بىنمەۋە، تاكو بەبەرەستە كراۋىيى بىيىنن:

دايىكان عائىشە خوا لىي رازى بى دەلى: {الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَسِعَ سَمْعُهُ الْأَصْوَاتَ لَقَدْ جَاءَتْ الْمُجَادِلَةُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُكَلِّمُهُ وَأَنَا فِي نَاحِيَةِ الْبَيْتِ مَا أَسْمَعُ مَا تَقُولُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا...} أخرجه أحمد برقم: (۲۴۲۴۱)، والبخاري تعليقا.

ۋاتە: ستايش بۇ ئەۋ خاۋايەى كە ھەموۋ دەنگەكان دەبىستى، من لەمالى بووم كە (خەۋەلى كىچى ثەلبە) ھاتە لای پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، سىكالای خۇى لە لای پىغەمبەرى خوا كرد، لەدەست مىردەكەى، {مىردەكەى ناۋى (ئەۋسى كورى صامىت بوۋە)، گوتى: ئەى پىغەمبەرى خوا! (صلى الله عليه وسلم) ھاۋسەردەكەم تاكو گەنج بووم، مىندالمان بوون، ئىستا كە كە وتوۋمەتە

تەمەنەنە (ظھار)^(۱) لىي كىر دووم، مەنەش تەمەنەنە لىي گەل ئەو بەرپى كىر دووم، سىكالاى خۆى لىي پىغەمبەرى خوا كىر دووم { مەن لىي ژوورەكەى ئەودىو بووم كە گۆم لىي نەبوو چى دەلى؟! پىغەمبەرى خواش (صلى الله عليه وسلم) فەرمووى: (حُرْمَتِ عَلَيْهِ)، تازە لىي قەدەغە بووى، چۈنكە پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) لىي ھەر مەسەلەيەك وەھىي لىي سەر نەھاتىي، بە عورف و باوى كۆمەلگايەكەى خۆى كارى كىر دووم، مەگەر شىئەك كە زانىيىتى لىي گەل دەقىكى شەرىئەتدا تىك دەگىرى، ئەو پادەستادە بزانى: حۈكەمەكەى چىيە؟، ئەو دىكە بە عورف و باوى كۆمەلگايەكەى خۆى كارى كىر دووم لىي عورفى عەربى ئەوكاتدا (ظھار) وەك تەلاق واپوود، دەلى: دوو سى جار ئافرەتەكە لىي دووبارە كىر دووم، ئەوئىش ھەر فەرمووى: (لىي قەدەغە كراوى)، دايكەمەن عانىشە دەلى: مەن ھەر لىي بووم، بەلام چاك گۆم لىي قەسەكانى نەدەبوو، بەلام خوى بىسەر لىي سەرووى ھەت ئاسمانەو گۆم لىي قەسەكان و سىكالاى ئەو ئافرەتەبوو و سەرتەئى سوورەتى (المجادلة) لىي ئارەدە خوار، كە دەفەرمووى:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا ۖ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝ (۱) الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ ۖ إِنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌ غَفُورٌ ۝ (۲) وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحَرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَآسَا تَحَاوُرَكُمَا ۖ﴾ (المجادلة).

واتە: بەناوى خوى بەبەزىي بەخەشەد، بەراستى خوا قەسەى ئەو ئافرەتەى بىست كە لەبارەى ھاسەرەكەيەو، مەش و مەرى لىي گەل تودا دەكروو، خوا

(۱) ئەوئەيە كە پىئاو بە ھاسەرى خۆى بلى: (أنتِ على كظري أمي)، واتە: تۆ بۆ مەن وەك پەشتى دايكەمەن، ئەگەر ھەر پىئاوئەكەى وای گوتبايە، ئەو خەزانەكەى لىي قەدەغە دەبوو وەك تەلاق.

گفت و گۆی نێوانتانی بیست، بێگومان خوا بیسه‌ری بینه‌ره، ئه‌وانه‌ی که (ظهار) له خێزانه‌کانیان ده‌که‌ن، به‌و قسه‌یه‌ نابنه‌ دایکیان، دایکیان هه‌ر ئه‌وانه‌ن که ئه‌وانیان هه‌یناوه‌ته‌ دنیا.

دوایش خوای کارزان که‌فاره‌تی (ظهار) داده‌نی، که یان ئازاد کردنی کۆیله‌یه‌که، که ئه‌و کاته هه‌بوون، یاخود دوو مانگ به‌پۆژوو بوونه، یاخود نانی شه‌ست هه‌ژاره، (پێدانی خواردن به شه‌ست هه‌ژار).

مه‌به‌ستم ئه‌وه‌یه: گرفتێك هاتۆته پێش بۆ ئه‌و ئافره‌ته، یه‌كسه‌ر چووه‌ بۆ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم)، ئه‌ویش پێشی به‌پێی عورف و نه‌رتی کۆمه‌لگایه‌که‌ی قسه‌ی کردوه، دوایی خوا سبحانه و تعالی له سه‌رووی حه‌وت ئاسمانانه‌وه، کێشه‌که‌ی چاره‌سه‌ر کردوه.

ئنجایه‌ ئه‌و راسته‌وخۆ له خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) دا بوونه‌و، له خزمه‌ت وه‌حیی خوا دابوون، بۆ یه‌کلا کردنه‌وه‌ی کێشه‌کان و، چاره‌سه‌ر کردنی گرفته‌کان وای کردوه، که پێوست نه‌کات هاوه‌لان زۆر بیر بکه‌نه‌وه، واته: سه‌ریان له‌وه نه‌وه‌ستاه‌و زۆر بیر له شته‌کان بکه‌نه‌وه، ئه‌ری ئه‌و شته‌ هه‌لله، یان هه‌رامه؟ به‌لکو پرسییانه: داخۆ پێغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) چی ده‌فه‌رموی، له‌وه‌دا چی بکه‌ن و چۆن بکه‌ن؟ ته‌نها ته‌ماشای سووره‌تی (البقره) بکه‌ن، له هه‌شت شوێندا ئه‌مه‌ دووباره‌ بۆته‌وه:

۱- خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ...﴾ (البقره: ۱۸۶)

ئمه‌ له‌و باره‌وه‌بووه‌ که هاوه‌لان خوا لێیان رازی بێ گوتیان: ﴿أَقْرَبُ رَبَّنَا فَتَنَّا جِيهَ، أَمْ بَعِيدٌ فَتَنَّا دِيهَ؟﴾، واته: ئایا په‌روه‌ردگارمان نزیکه، رازو نیازی له‌گه‌لدا بکه‌ین، له‌به‌ر خۆمانه‌وه‌و به‌ده‌نگی کپ، یاخود دووره‌و بانگی بکه‌ین؟! خوای کاربه‌جی وه‌لامی دایه‌وه، فه‌رموی:

﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ...﴾ (البقره: ۱۸۶)

واتە: ۋە ئەگەر بەندەكانم لەبارەى منەۋە پىرسىارىيان لىي كەردى، ئەۋە بەدلىيائىيەۋە من نەزىكم^(۱).

۲- ھەر لەسورەتى (البقرة) ئايەتى (۱۸۹) دا، خۋاى بەرزو مەزن دەفەر مۆى:

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلَةِ ۖ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَيَّجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (البقرة ۱۸۹)

كۆمەلگای ھاۋەلان - ۋەك گۆم- كۆمەلگەيەكى فیتىرى و خوا رىسك بوو، تەماشە دەكەن مانگ يەك شەۋەيە دەيىتە دوو شەۋە سى شەۋە، تاكو پازدە دەروا، لەدواى شازدەۋە بچووك دەيىتە تاكو دەيىتە بە دەمە داسىك، ۋەك پىشى، بەلام پىشى لەلەيەكەۋە، دوايى لەلەيەكى دىكەۋە، ئىنجا گوتيان: ئەي پىغەمبەرى خوا! ئەمە بۆچى وايە؟ (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلَةِ) (الْأَهْلَةُ) كۆى (ھالالە)، واتە: مانگى يەك شەۋە دوو شەۋە، ھتە، پىرسارىيان لىي دەكەن دەربارى مانگ، ئەۋە چۆنە؟، بلى: ئەۋە بۆ ديارىي كەرنى كاتە بۆ خەلك، بۆ ئەۋەى كارو بارەكانيانى پىي رايى بكەن، لە كۆمەلگەي عەرەبىيىدا زياتر بە مانگ كاريان دەكەن، بۆديارىي كەرنى كاتى ھەج و عەرەۋە ئەوانە^(۲).

ئەگەر خوا فەرموۋاي: مانگ بەدەۋرى زەۋيدا دەخوليتەۋە، پىشى ھەندىكى ديار دەكەۋى و دوايى ھەندىكى دىكەى و، تىشكى رۆژ كە لىي دەدا، لە بەشىكى بچووكى دەدات و دەيىتە يەك شەۋە دوو شەۋە، بەم وردەكاريى، ھەر تىي نەدەگەشتن، بەلام خۋاى پەرۋەردگار ئەۋە ھىكمەتەي كە مانگ و خۆرى بۆ خولقاندوون، كە برىتيە لەۋەى خەلك ھىساب و كىتاب بزاني، بەۋە ۋەلاميان دەداتەۋە.

(۱) برۋانە: المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير، ص ۱۳۳، كە لەۋبارەۋە فەرموۋدەيەكى ھىناۋە كە (بخاري و مسلم) گىپراۋيانەتەۋە.

(۲) سەزچاۋەى پىشور، ص ۱۳۸، (قال العوفي عن ابن عباس: سأل الناس رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الأهل، فنزلت هذه الآية: (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلَةِ)).

۳- هەر لە (البقرة) لە نایەتی (۲۱۵) دا دەفەرموی:

﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَلِيتِمَى
وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿۲۱۵﴾﴾ البقرة.

پرسیاریان کردووە: ئەو پێغه‌مبەری خوا! خوای کاربەجی پێمان دەفەرموی:
مال بێهەشتن، چی بێهەشتن و بەکیی بێهەشتن؟

خوای پەروەردگار وەلامیان دەداتەووە. (پرسیارت لێ دەکەن: چی بێهەشتن؟
بۆی: هەرسامانیکیان بەهەشتی، با بۆ باب و دایک و خەزان و هەتیوان و نەداران و
رێبوار بێ... ئیدی وەلامیان دەداتەووە مال و سامانەکانیان بە کی بێهەشتن؟^(۱).

۴- هەر لە سوورەتی (البقرة) نایەتی (۲۱۷) دا دەفەرموی:

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الثَّمَرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ
وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ
مِنَ الْقَتْلِ .. ﴿۲۱۷﴾﴾

پرسیارت لێ دەکەن دەربارەی مانگی حەرام، جەنگ تێیدا چۆنە و چۆن
نیە؟ ئنجا وەلامیان دەداتەووە...^(۲).

۵- هەر لە سوورەتی (البقرة) نایەتی (۲۱۹) دا دەفەرموی:

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا
أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ
الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿۲۱۹﴾﴾

(۱) هەمان سەرچاوە، ص ۱۵۶.

(۲) هەمان سەرچاوە، ص ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸.

6- هه ر له سووړه ټي (البقرة) و هه مان ثايه تدا دده فرموي: ﴿... وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾ (١١٩).

هی پیشی پرسپاریان کرد: به کیتی بیه خشن، ئنجا پرسپاریان کرد، چی بیه خشن؟ بلی: ئه و دی که لیئان زیاده، ئه گهر شتیک په کت له سه ری که و تیی، له سه رت پیویست نییه بییه خشی، مه گهر خه لک به سه ر خوتدا هه لبریری (ایشار) بکه ی، که ئه و د ش یله به که هه موو که س نایگاتجی^(۲).

٧- هه‌ر له سووڕه‌تی (البقرة) ئایه‌تی (٢٢٠) دا ده‌فه‌رموێ: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ

ئەوانەى ھەتيويان لە مالددا بە خيۆ دەکردن، گوتيان: چۆنيان مامەلەيان لە گەلدا
بکەين؟ خوا فەرمووی: چاکسازی، بۆ ئەوان بکەن باشە^(۳).

۸- هەر له سوورهتی (البقرة) ثابتهی (۲۲۲) دا ده فرموی: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُطَهِّرِينَ﴾ (۲۲۲)

واته: پرسپارت لی ده‌که‌ن: ئافره‌ت کاتی ده‌که‌وێته بی‌نیوژی، چون مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵدا بکه‌ن؟ خواش بۆی روون کردنه‌وه^(٤).

ئەمە بەس لە سوور دەتى (البقرة) داو، زۆر شوئىنى دىكەش ھەن لە قورئاندا،
 كە بەم شىۋىيە ديار نىن، ئەوانەى كە ديارە شايانى باس بوون، باسى كر دوون.

(۱) هه‌مان سه‌ر جاوه، ص ۱۵۸، ۱۵۹.

(۲) هه‌مان سه‌رچاود، ص ۱۵۹.

(۳) هه‌مان سه‌ریاوه، ص ۱۵۹، ۱۶۰.

(٤) هه‌مان سه‌ریاود، ص ١٦١، ١٦٢، ١٦٣.

(۲) هه مان سه رچاوه، ص ۴۰۵، گوتوويه تي: (رواه أحمد والترمذی وابن ماجه).

پىنمايى كىرنى راستەوخۇي

وەھىيى بۇ كۆمەلگا

لە سەرتەي تەمەنى ئىسلامدا ھېچ تەۋرىمىكى فېكىرىي و سىياسى جىي سەرنج، لەنىو مەسۇلماناندا سەرى ھەلنەدا، مەسۇلمانان تەنىا مەسۇلمانان بوون و تەواو، كەس نەبىيىستە شىعەو، قەدەرىيەو، مەورجىيەو، مەعتەزىلەو، خەوارىج و ئەوانە ھەبن، مەسۇلمان بوون و تەواو، بۇچى؟

چونكە وەك گوتەم: وەھىيى وەلامى ھەموو پەرسىيەكانى گەرمەو گەرم دەدايەو و پىيۇستى بەو نەدەكرد خەللى عەقلى خۇيان وەكار بىخەن، ئىنجا ئايا ئەگەر خەللى عەقلى خۇيان وەكار خست چى رەودەدا؟ عەقەكان جيا جيان، يەكەك وى تىدەگا، يەكەك جۇرىكى دىكەي تىدەگا، راي جيا جيا پەيدا دەبن، بەلام ئەگەر خەللى شىكى فەرمەو، تەواو، ئەگەر خەللى شىكى فەرمەو، ھەركەسى بىر وى ھەبى، لەبەرانبەر قەسى خەدا، قەسى نىو، لەبەرانبەر فەرمەشتى خەو پىغەمبەرى خەدا (صلى الله عليه وسلم)، كەس رىگا بەخۇي دەدا قەسى ھەبى؟!

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا﴾ (۳۶) الأحزاب.

واتە: ھىچ پىاويىكى بىر وادارو ئافرىتىكى بىر وادار بۇيان نىيە ئەگەر خواو پىغەمبەر بىر يارىكىيان دا مافى سەرىشك بوون بەخۇيان بەدن، ئەو بىر يارە ھەل بىر ئۆي و پىوھى پابەند بن، يان پىوھى پابەند نەبن؟. ھەركەس سەرىپچىي لەخواو پىغەمبەرەكەى بىكات، بە دىنيىي گومراپىيەكى رپوون گومرا بوو.

ئىستايەكى بۇي ھەيە بلى: خەلكى ھەيە شتىك كە خوا ھەللى كىردو ھەللى: دىيە قەدەغە بى، يان خوا قەدەغەى كىردو، ھەللى: دىيە رپو بى، ھەللىن: ئەو راستە، بەلام كەسى وا مەسولمان نىيە ھەر كەسى مەسولمان بو، وا نالى، بەللى جارى وايە مەسولمان ناتوانى بە ھەموو ھەللى و ھەرامەكانى خواو پابەند بى، بەلام دىيە ھەموويانى قىبوول بن، ئىجا ئەگەر نەيتوانى خۇي لە ھەرامىك بىر يىزى، يان نەيتوانى شتىك كە پىويست (فرض)، ئەنجامى بدا، يان شتىك كە قەدەغە كراو، خۇي لى دوور بگىرى، ئەو گوناھبارە، بەلام ئەوھى خوا فەرموويەتى: قەدەغەيە، پىي قەدەغەيەو، و ئەوھى خوا فەرموويەتى: ھەللى، ھەللى: ھەللى بەراستى دەزانم، بەلام ناتوانم پىوھى پابەند بىم، ئەو ھەر بە مەسولمان دادەنرى، بەلام ھەر كەسىك قەسە بىكا، دەر يارە ھەللى و ھەرامى خوا، وەك رەفز كىردن و بىر و پىنەبوون، ئەو دىيە لەدەرەھى بازەنى ئىسلام ئەو قسانە بىكات، لەنىو بازەنى ئىسلامدا رپى نىيە، بە دەقى ئايەت.

ھۇي ھاتنە خوارەھى ئەم ئايەتەش، - ئايەتى (۳۶) (الأحزاب) - ئەو بوو كە (زىنب) كچى (جىش) - كە كچە پوورى پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) بوو، خىزانى (زىد) كورى (حارثە) بوو خوا لىيان رازى بى و بەيەكەو نەدەگونجان، ئىجا وە ھەر كاتى خۇيشى كە پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) زىنەبى خواستبوو لە خزمانى، ھەر بە نارەزايەتتى بوو، كاتى پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرمووى: دەمەوى زىنەب بخوازم بۇ زەيدى كورى (حارثە) كە كاتى خۇي زەيد كۆيلەى پىغەمبەرى خوا (صلی

﴿ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ۝٤٠ ﴾ الأَحْزَابُ.

ٲنجا كه ٲهوان - واته: زدينه ب و عهبدواللای برای - نارازی بوون، خوای
 پهروهردگار ٲهو ٲايلهٲه‌ی نارده خوار، واته: ماره كردنی زدينه ب له زهيد،
 فه‌رمانٲی‌کی خوایی بوو، هيچ بوارو دهرفه ٲيکیان نه‌بوو، ٲيدي كه ٲايلهٲه‌که هاته
 خوار، عهبدواللای زدينه ب گوتیان: مادام خوا فه‌رموويه‌ٲی، قسه‌مان له‌و بارده‌وه
 نه^(١).

ئىنجا ئىمە مەبەستمان ئەودىيە لەسەرەتاودە كە قورپان دادەبەزى، پىغەمبەرى
خو (صلی اللہ علیہ وسلم) لە ژىر پۇشنایى قورپانداو، وە جارى واش بوو بە
ئىجتىهادى خوئى و، وە جارى واش بوو بە وەحىيىكى تايبەت كە دادەبەزى سەر
دلى موبارەكى، ئىشكال و پرسىارى مسولمانانى وەلام دەدايەو، ئەو ئىشكال و
پرسىارانە، چ پەيوەندىيان بەلايەنى بوونناسىيەو بووايە، چ ئيمان و عەقیدە، چ
عیبادەت و تەزكیە، چ بواری هەلس و كەوتى كۆمەلايەتیی، چ سیاسەت و
ئیدارەو.. هتد، ئىنجا لە حالىكى وادا مادام برپار نەهاتە نیو خەلك، مانای ایه
برپار تەنیا يەك برپارە، ئەویش ئەودىيە يان خوا فەرموویەتی، يان پىغەمبەرى
خو (صلی اللہ علیہ وسلم).

(۱) بپروانه: الاستيعاب في بيان الأسباب، ج ۳ ص ۱۱۶-۱۱۹، که له وباروده چهند ددقیکی له (ابن عباس) و (مجاهد) دوه هیټاون، ههروهه بپروانه: (صحيح البخاري): ۴۷۸۷، و(صحيح مسلم): ۱۴۲۸

سەرھەلدانى كۆمەللىك كارەسات و پروداوو گۆرانكارىيى

بەلام دواتر چەند گۆرانكارىيەك ھاتنە دى، ھەرۈھە چەند پروداوئىك كە ھەندىكىان كارەساتى دىل تەزىن بوون، كە ئەو گۆرانكارىيەنە ئەو كارەسات و پروداوانە، دەرھەويشتەى جۇراو جۇريان لى كەوتنەو، يەككىل ئەو دەرھەويشتەنە سەرھەلدانى چەند تەوژمىكى فېكىرى جۇراو جۇرو زۇر بوو، كە دوايى ئامازەيان پى دەكەين، گىرگىتىن ئەو پروداوانەش ئەمانە بوون^{(۱)(۲)}:

(۱) ئەو دى، باشى سەرنج بىدەن، چۈنكە لىرەوئە عەقلى ئىسلامىي بەگىشتى دەكەوئە بىر كۈندەو، مەسۇلمانان دەكەوئە مەشت و مېو بىر كۈندەو سەرنجىدانى وەھىي و، ھەركامىكىان بۇچوونىكى بۇ پەيدا دەپ، دەكەوئە نىو جەنگەل و جۇردى كۆمەللىك بىرو راو بۇچوون كە لە فارس و رۇم و يۇنان و ھىندو چىنەو دېن، ئەوانىش دەپ تەماشى ئەو فېكىرو بىرو بۇچوونانە بىكەن و، ھەلىان بىسەنگىتىن بە تەرازووى قورپان و سۈننەت، كە لە ئەنجامى ئەوئەشدا را جىيى پەيدا دەپ.

(۲) ئەو گۆرانكارىيى و پروداوانەش مەن دە (۱۰) دانەم لى دەستىنىشان كۈدۈن، ھەلبەتە

گۆرۈنكەرىيە يەكەم: يەكەم لەو گۆرۈنكەرىيەنە كە بوونە سەرچاۋەي پەيدا بوونى تەۋرەمە فېكېرىيەكان، بىرىتى بوو لە: (فراوان بوونى بازىنەي بىلاۋبوونەۋەي ئىسلام)، جەنگ و رۆۋبە رۆۋبەۋەۋەكانى نىۋان سوپاى ئىسلام و سوپاى فارس و رۆم و ھىزەكان دىكە، كە ديارە تەۋەش ماىيە فراۋان بوون و جۆراۋ جۆر بوونى پىنكەتەكانى كۆمەلگەي ئىسلامىي بوو، جاران پىنكەتە سەرەكېيەكەي كۆمەلگەي ئىسلامىي، تەنھا نەتەۋەي عەرەب بوون، كەسانى ۋەك: (سۈھەبىي رۆمىي و، سەلمانى فارسىي و، بىلالى ھەبەشەيى و، جابانى كوردىي) ئەمانە دانە دانە بوون، بەلام زۆرىنەي ھەردە زۆر، نەتەۋەي عەرەب بوون، بەلام دوايى زۆر نەتەۋەي دىكەۋ زۆر خاۋەن دىن و فېكەرى دىكە، ھاتنە نىۋ بازىنەي ئىسلامەۋە.

گۆرۈنكەرىيە دوۋەم: زۆرىك لە شۆيىنكەۋتەۋەكانى ئايىنەكانى جوۋايەتېي (اليهودية) و، گاۋرايەتېي (النصرانية) و، مەجووسىي و، سابىئەۋ، بەرەھەمىيەكان و، بودايىيەكان، زۆرىك لەۋانە ھاتنە نىۋ ئىسلامەۋە، بەرۋالەت يان بەراستى مەسۇلمان بوون، ھەشبوۋ دەھاتە ژىر دەسەلاتى ئىسلامىيەۋە، كە مەرج نەبوۋ مەسۇلمان بى، نە بەرۋالەت و نە بەراستى، بەلكو ھەر لەسەر دىنى خۆي دەمايەۋە، بەلام دەسەلاتى ئىسلامىي بۆتە سايەۋ سىبەرى، كە ديارە لە ھالەتېكى ۋادا، چ بە ھۆكىمى سىروشتى ئاسايى مەۋف، كە بىرو بىرواى خۆي ھەر دەپارېزى، كەلتۈرۈۋە عادەتى خۆي دەپارېزى و پىي خۆشەۋ لەلاي خۆشەۋىستە، بۆ ۋىتە: كەسېك پەنجا سالا فېكەرىيەكى ھەيە، پەنجا سالا عادەتېكى ھەيە، ئەۋە بەئاسانىي دەستى لى بەرنادا.

دەگونجى زۆر زىياتىش باس بىرىن، بەلام ئەۋ دەيە، پىم ۋايە سەرەكېيەكانىن، دەمەۋى ئەۋەش بلىم: كە مەن لە ئامادە كەردنى ئەم دەرسانەدا سوۋد لە دىيان سەرچاۋە بىنىۋە، بەلام سەرەنجام دوۋبارە ھەمەۋىيان لە بىژىنگى عەقلى خۆم دەدەمەۋە، ۋاتە: ئەۋە نىيە كە ئەم بابەتە ھەمەۋى لە سەرچاۋەيەكى دىيارى كراۋ ۋەگىرايى، بەلى جارى ۋا ھەيە ۋەشەك لەۋى، فېكەرىيەك لەۋى، بەلام دوۋبارە خۆم سەرەنجان دەدەمەۋە كەم و زىادىي تىدا دەكەم، ھەندىكى دىكەشىيان ھەر ھەقىقەتې مېژۋىيىن و لە مېژۋىي ئىسلام دەرم ھىتانۋ.

چ به مه بهستی پیلان گێری و بلاوکردنه وی به لبه لهی فیکری له نیو مسولمانانیشدا، قسه و باسی زۆر پهیدا بوون له نیو کۆمه لگای ئیسلامییدا، که ئەمهش هاوه لانی خوا لییان رازی بی، ناچا کرد، وه لایمی پرسیارو ئیشکاله کانیان بدنه وه و، به زمان و لوژیکی خویان بیان دویتن، که ئەوه ههم بۆ عه بدوللای کورپی عه بباس هاتۆته پێش، ههم بۆ عه بدوللای کورپی مه سعود هاتۆته پێش، ههم بۆ عه لی کورپی ئەبو تالیب، خوا لییان رازی بی، ههروه ها بۆ هاوه لانی دیکهش، به تایبه تی ئەوانه ی لهو شوینانه بوون که په یوه ندیی و ته ماسیان هه بوو له گه ل ئەو گه ل و نه ته وانه ی که هاتوونه ته نیو ئیسلامه وه.

گۆرانکاری سییه م: له ئەنجامی هاتنه نیوه وی ملیۆنان کهس لهو ولاتانه وه که هاتوونه ته ژێر ده سه لاتتی ئیسلامیی، هاوه لان خوا لییان رازی بی ناچار بوون له مه دینه بچنه دهرو، له شاره کانی دیکه دا نیشته جی بن، ئنجا ئە گه ر پێشی، بۆ وینه: نیو ملیۆن کهس، یان ملیۆنی کهس، له نیوه دوورگه ی عه ره بییدا هه بووه، ئەوه نده که متر یان زیاتر، بێگومان له ولاتانی فارس و رۆم و میصر و حه به شه و هتدا، به ملیۆنان به شه ر ژیاون، ئەوانه که هاتوونه ته نیو ئیسلامه وه، به ته نکید پیوستییان به که سانیك بووه ئاراسته یان بکهن، فێریان بکهن، شاره زایان بکهن، بۆیه هاوه لان خوا لییان رازی بی، ناچار بوون له مه دینه بچنه دهرو له شاره کانی دیکه دا نیشته جی بن.

هه لبه ته پیوسته ئەوهش بزانی که عومه ر خوا لیی رازی بی، خه لیفه ی دووه م سیاسه تی وابوو، نه یده هیشت سه رانی هاوه لان، ئەوانه ی که خه لکیان له دهو ر کۆ ده یته وه لی ده ئالی، نه یده هیشت بچنه ده ر له مه دینه، به لگه که شی ئەوه بوو ده یگوت: ئیوه باره که تان خستۆته سه ر شانی من و ده ستانه وی برۆن لیم دوور بکه ونه وه، ئەدی راپۆژ به کی بکه م؟ ده بی له ته نیستم بن! به لام عوسمان خوا لیی رازی بی به پیچه وانه ی عومه ره وه بیری ده کردوه، که ره نگه فراوان بوونی ده ولته ی ئیسلامییش ناچاری کردبی، ئەو ریگای دا هاوه لان بچنه ده ر، ئەوانه ی که خه لکیان لی ده ئالی، بۆ وینه: ئە گه ر ته ماشیه کی ئەو نه خشه یه بکه ین، بزانی هاوه لان چۆن پییدا دابهش بوون، به تایبه ت ئەو هاوه لانه ی که دیارن:

(۱)- ھەركام لە سى خەلىفە راشىدەكان، ئەبۇبەكرو غومەرو غوسمان، ھەرودھا دايكمان عايشەو، غەبدوللانى كۆرى غومەر، خوا لىيان رازى بى، لە شارى مەدېنە بوون.

(۲)- غەلى كۆرى ئەبو تالېب و غەبدوللانى كۆرى مەسعود، خوا لىيان رازى بى، چوون بۇ شارى كوفە.

(۳)- غەبدوللانى كۆرى غەبباس خوا لىي رازى، بى لە شارى مەككە نىشتە جى بوو.

(۴)- ئەبو موساي ئەشعەرىي و ئەنەسى كۆرى مالېك، خوا لىيان رازى بى، لە شارى بەصرە نىشتە جى بوون.

(۵)- غوبادى كۆرى صامىت و، موعادى كۆرى جەبەل، خوا لىيان رازى بى، لە شام نىشتە جى بوون.

(۶)- غەبدوللانى كۆرى غەمىرى كۆرى عاص، خوا لىي رازى بى، لە مىصر نىشتە جى بوو. ھتد...

ئىنا ھاۋەلان كە دەچنە ژىنگەى جيا جيا، كۆمەلگەى جيا جيا، خاۋەن كەلتوورى جيا جيا، خاۋەن مېژووى جياۋاز، خاۋەن فېكرەو دىنى جياۋاز، كەۋاتە: پىرسىارى جۆراو جۆريان دەبى، ۋەك ئىستاش نەبوۋە بە ئاسانىي ھۆكەرى پەيۋەندىي كەردن ھەبى و، پەيۋەندىي بە خەلىفەۋە خوا لىي رازى بى بكاو بلى: ۋەلامى ئەو پىرسىارە چۆنە؟ يان لە مەدېنە كۆبۈنەۋدەكى لەسەر بىكەن، بزانىن: داخۇ چۆن ۋەلام بەدېنەۋە؟!

بەلكو ھەركاميان تەماشاي قورئانى كەردە، ئىنا ئەگەر دەستى كەۋتەبى و لىي تىگەىشتەبى باشە، ئەگەرنا بىرى كەردەۋە: ئايا پىغەمەبەرى خوا (صلى اللە عليە وسلم) لەو بارەۋە شىكى فەرموۋە؟ ئەگەرنا بۆخۇى بىرى كەردەۋەۋە ئىجتىھادى كەردەۋە ۋەلامى داۋەتەۋە، ديارە لەئەنجامى ئەۋەشدا تەۋژمى فېكىرى جيا جيا، مەزھەبى جيا جيا، رېبازى جيا جيا پەيدا دەبن، مەبەستم ئەۋەدە

ھەندى كەس ۋا دەزانى ھاۋەلان ھەر لەخۆۋە يەككىيان گوتوويەتى: ۋا دەبى، ئەۋى دىكەيان گوتوويەتى: نەخىر ۋا دەبى! نەخىر ھەر بەھەۋاى نەفس نەبۈە، بەلكو ئەۋ عادەت ۋ نەرىتەي كە عوبادەۋ موعاز لە شام بىنيويانە، جيا بوۋە لەۋەي كە عەبدوللاى كورپى عەمىرى كورپى عاص لە مىصر بىنيويەتى، يان ئەۋەي دىكە لە كووفە، يان لە ۋلاتىكى دىكە بىنراۋە.

گۆرپانكارى چوارەم: بىلابوۋنەۋەي زەندەقەۋ ئىلحاد^(۱) ۋ بىلابوۋنەۋەي گومان ۋ تۆمەت ۋ دوۋدلىي لەنئو مسولماناندا، لەلايەن شوئىكەۋتوۋانى ئەۋ دىنە پىشۋانەۋە، فىكرەكانى خۇيان بىلابوۋ دەكردەۋە دژايەتى ئىسلاميان دەكرد، بۇ ۋىنە:

(الحسن البصري) نامەيەكى بۇ (عبدالمك بن مروان) ياخود بۇ (حجاج بن يوسف)، ناردەۋە، ديارە عەبدولمەلىك حوكمىرانى مسولمانان بوۋە، ۋ، ھەججەج ۋالى بوۋە لەبەر دەستى، يەككى لەۋ دوۋانە دەيىستەۋە كە ھەسەنى بەصرىي باسى قەدەر دەكا، نامەيەكى بۇ دەنۋوسى گەلىي لى دەكا: ئەۋە چىيە بۇچى باسى قەدەر دەكەي؟، ھەسەنى بەصرىي رەھمەتى خۋاى لىيى لە درىژەي نامەكەيدا، ئاۋا ۋەلام دەداتەۋە: (...ولم يكن أحد من السلف يذكر ذلك، ولا يجادل فيه لأنه كانوا على أمر واحد، وإما أحدثنا الكلام فيه لما أحدثت الناس من النكرة له، فلما أحدث المخدثون في دينهم ما أحدثوه، أحدث الله للمتمسكين لكتابته ما يُبطلون به المحدثات ويَحْذَرُونَ مِنَ المهلكات)^(۲).

ديارە ئەۋ گەلىي لى دەكات، كە بۇچى باسى قەدەر دەكەي؟ ھەسەنى بەصرىيىش بەۋ شىۋەيە ۋەلامى دەداتەۋە دەلى: (ھىچ كام لە پىشۋان باسى قەدەريان نەكردەۋە، كەس لەۋ بارەۋە مەشت ۋ مېرى نەكردەۋە، چونكە ھەمويان

(۱) زەندەقە، زەندىق: بە كەسكىيان گوتەۋە كە خۇي بە مسولمان زانىبى، بەلام لە ئەۋەلدا بى پروا بوۋى، يانى: خاۋەن ھالەتتىكى نىفاق، بەلام بانگەشەشيان كەردەۋە بۇ فىكرەكانى خۇيان.

(۲) المنية والأمل، لابن المرتضى، ص ۱۲-۱۳، عن كتاب (عوامل وأهداف نشأة علم الكلام في الإسلام) يحيى هاشم حسن فرغل.

لەسەر يەك قەسە بوون، كە ھېچ شتېك نىيە بەقە دەدرى خوا نەبى، بەلام ئىمە بۆيە لەو بار دەو قەسە دەكەين، چونكە خەلگى ھەيە نكوولې دەكا لەودى ھەموو شتېك بەقە دەدرى خوا بى^(۱)، ئىنجا كاتى پەيدا كەران شتېكىيان پەيدا كرد، لە دىنى خوادا، خوى پەرودە گارىش كەسانىك كە پابەندن بە كىتبە كەيەود، پەيداي كردن بۆ ئەودى شتە پەيدا كراوەكانى ئەوان ھەلبەشەننەود، بۆ ئەودى ئەوانىش وريا بن لەودى كە نكوولې لى دەكەن).

گۆرانكارىي پىنچەم: كۆز رانى عوسمان خوا لىي رازى بى، خەلىفەي سىيەمى پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم)، كە لە سالى (۳۵) كۆچىيدا شەھىد كرا، لە مالىكەي خۇيدا، ئەویش دواي ئەودەبوو كە لە شەش سالى دوو دەمى حوكم رانىيە كەيدا مەشت و مەر لەسەر ھەندى لە ھەلبەشەننەكانى پەيدا بوو، دەستى پىسەش رۆلى خوى بىنى، كە من لىردا نامەوى بچمە نىو ئەو وردەكارىيانەود، ھەندى شتى ھەبوو كە خەلگ تىبىنى لەسەرى ھەبوو، بەلام بەتەكەيد ئەو تىبىنى و سەرنج و رەخنانە، بايى ئەو نەبوون، كە بەو شىوئە مامەلەي لە گەلدا بكرى، بەلام دەستى پىسەش دەدرى تىدا بىنى، سەردەنجام عوسمان خوا لىي رازى بى شەھىد بوو، ئەمەش شتېكى لى كەوتەود، كە دوايى زانايان ناويان نا: (الفتنة الكبرى)، ئاژاودى ھەرە گەورە، لەو پەودە دەرگاي خوين رېژىي و كوشتار لەنىو مسولماناندا كرايەود و، ھەتا ئەم كاتەي ئىستاش، ئەو دەرگايە پىو نەدراود ھەر بەردەوامە.

(۱) دوايى باسى دەكەم ئەو قەدەرىيەكان بوون وايان دەگوت، دوايش موعتەزىلە بوونە مىراتگري قەدەرىيەكان، دەيانگوت: ئەگەر بلىين: زالم زولم دەكات بەقە دەدرى خوا، يان كافر كافر دەبى بەقە دەدرى خوا، ئەو كاتە، ئەو ستەمكارە قەسەي دەبى و دەلى: جا بەقە دەدرى خوا من وا دەكەم، يان بەقە دەدرى خوا من كافر بوومە، كەواتە: خوا سزام نادات ئىودەش بۆتان نىيە گلەيم لى بگەن، جا ئەو بەنى ئومەييە بەزورى ئەمەيان بلاء دەكردود، ئومەوييەكان ئەو فەكرىيان زۆر بلاء دەكردود، يە كىكەيان كە پىي دەگوترا: چۆن وا حوكم دەكەي و سەرودت و سامانى مسولمانان قۆرخ دەكەي؟ دىگوت: ئەو بەقە دەدرى خوايە! قەدەرىي و موعتەزىلەكانىش بە حىسابى خويان بەرگري دەكەن لە دادگەريى خوا، گوتيان: مەرؤف ھەرچى دەيكا بۆخوى دەيكا و، خواش پىشتەر نەزەنيود و، مەرؤف بۆخوى بەدەيھنەرى كردەودەكانى خويەتى.

گۆرۈنكەرى شەشەم: جەنگ و كۈشتارى نىۋان عەلى خوا لىي پازى بى،
 موعاۋىيە، كە پىنج سالى خاياند، لە سالى (۳۵ تاكو ۴۰)ك، كە عەلى تىيدا
 شەھىد كرا، بە دەستى يەكە لە خەۋارىج، بە ناۋى عبدالرحمن كورى (ملجم)،
 ئەۋىش مەشت و مېرى زۆرى پەيدا كەرد، جارى ھەر لەۋاى كۆزرائى عوسمانەۋە
 خوا لىي پازى بى، خەلگ پىسارى بۆ دروست بوو: ئايا چۆن مەسۇلمانان
 دەستيان چوۋە خويىنى خەلىفەى پىغەمبەرەۋە (صلى الله عليه وسلم)، دەستيان
 چوۋە خويىنى كەسەك، كە دوو كچى پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم)
 يەك لەۋاى يەك ھاسەرى بوون، (رقية) و (أم كلثوم)؟! دوايى كە جەنگى
 (صفين)ى نىۋان عەلى و موعاۋىيە پەيدا، كە خەلگىكى زۆرى تىدا كۆزرا،
 پاشان شەرى (جمل) كە ديسان خەلگىكى زۆرى تىدا كۆزرا، بە ھۆى ئەۋانەۋە
 خەلگ پىسارى بۆ دروست بوو: ئايا كەسەك كە مەسۇلمانىك دەكۆزى، ئىماندار
 ماۋە، يان ئىمانەكەى لە دەست داۋە؟ لەۋىۋە بىرۋەكى خەۋارىج پەيدا بوو، كە
 دوايى باسى دەكەين و، ھەر لەۋىۋە بىرۋەكى (إرجاء)ىش پەيدا بوو، بۆ بەرگىرى
 كەردن لەۋانەى تاۋانىان كەردە، بۆ ئەۋەى لە بازەى ئىمان نەچنە دەر، دەيانگوت:
 لە گەل ئىماندا گوناح زەرەرى نىيە، ۋەك چۆن لە گەل كوفردا، تاغەت قازانجى
 نىيە.

گۆرۈنكەرى ھەۋتەم: سەرھەلدى خەۋارىج و، جيا بوۋنەۋەيان لە سوپاى
 خەلىفەى چۈرەم عەلى خوا لىي پازى بى، ۋە پاشان جەنگى (نەھرەۋان)
 لە سال (۳۷)ى كۆچىيدا، كە ئەۋىش ديسان بەلایەكى دىكە بوو.

گۆرۈنكەرى ھەشتەم: بەيغەت ۋەرگرتى موعاۋىيە بۆ يەزىدى كورى لە
 دواى خۆى و، ناپەزايەتتى ھاۋەلان خوا لىيان پازى بى، بە گشتى لەۋ بارەۋە،
 بەتايىبەت ئەۋ پىنج كەلە پىاۋە:

- ۱- ھوسەنىنى كورى عەلى.
- ۲- عەبدوللاى كورى عومەر.
- ۳- عەبدوللاى كورى عەبباس.

۴- عەبدوڵلای کورێ زوبەیر.

۵- عەبدوڕەحمانی کورێ ئەبو بەکر.

خوا لییان رازی بێ، ئەویش لەسالی (۵۶) ی کۆچییدا، واتە: نزیکەی (۴) تا (۵) سال پێش ئەوەی موعاویە بمرێ، بەزۆر بەیعهتی بۆ یەزیدی کورێ وەرگرت، ئەوەش دیسان مشتۆ مەرو کێشەیهکی زۆری لەنیو مسوڵماناندا پەییدا کرد.

گۆرانکاریی نۆیەم: هەڵسانی یەزید بە دوو کاری ناردەواو قێزەدون، لەسەر دتاو کۆتایی حوکمرانییەکهیدا:

۱- شەهید کردنی حوسەینی کورێ عەلی خوا لێی رازی بێ، ئەوەی پێغه مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) و، ژمارەیه‌ك له خزمه‌کانی له (که‌ربه‌لا) له سالی (۶۱) ی کۆچییدا.

۲- ئەتک کردنی شاری مەدینه و، کوشتنی خەڵکیکی زۆر، له سالی (۶۳) ی کۆچییدا، ئەو کارەساتەش بە کارەساتی (الحرّة) که شوینیکیه‌ له دەرەوی مەدینه، دهناسرێ، سوپاکه‌ی یەزید، شتی دیکه‌ی زۆر خراپیان ئەنجامدا، له‌و باره‌وه (الذهبي) که میژوو نووسیکی زۆر موعته‌به‌ری مسوڵمانانه، دەربارە یەزیدو ئەو دوو کارە ی دەلی: (قلت: كان قویاً شجاعاً، ذا رأي وحزم، وفطنة، وفصاحة، وله شعر جيد، وكان ناصبياً، فظاً، غليظاً، جلفاً، يتناول المُسَکِر، ويفعل المُتَکَر، فتح دولته بمقتل الحسين، واختتمها بواقعة الحرّة، فمقتنه الناس، ولم يبارك في عمره، وعن محمد بن أحمد بن مسمع قال: سَكَرَ يَزِيدُ، فقام يرقص، فسقط على رأسه، فانشقَّ وبدَا دِمَاعُهُ)^(۱)، واتە: گوتم: یەزید پیاویکی به‌هیز بوو، ئازا بوو، عاقل بوو، خاوه‌ن بریار بوو، زۆر هۆشیار بوو، زۆر ڕه‌وان بیژ بوو، شیعیکی زۆر باشیشی هه‌یه‌، به‌لام: ناصیبی بوو^(۲)، زۆر قسه‌ ڕه‌ق و زۆر دل ڕه‌ق و زۆر وشک بوو، مادده‌ سه‌رخۆشکه‌ره‌کانی به‌کار ده‌هێنان و کرده‌وی خراپیشی ده‌کردن، حوکمرانییه‌که‌ی

(۱) سیر أعلام النبلاء، ج ۴، ص ۳۷-۳۸.

(۲) (ناصری): ئەوانه‌ن که ڕقیان له‌ بنه‌مائه‌ی پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) بووه‌، به‌گشتی.

به كوشتنى حوسهين دهست پي كرد و، به كاردهساتى چهپردهش^(۱) كۆتايى پي هينا، له بهر ئهوه خهلكى رقيان لىي ههلسا، تهمهنيشى به بهر دهكەت نه بوو.

ئىجا دەربارەى مردنەكەى دەلى: موخەممەدى كورپى ئەحمەدى كورپى موسمىع دەلى: يەزىد رۆژىك سەرخۆش دەبى، هەلەدەستى سەما دەكات، بەسەر سەريدا دەكهوى و مېشكى دەپرژى).

ئەم گۆرپانكارى نۆيەمەش كاريگەرى زۆرى بوو لەودا كە ئەو تەوژمە فيكرىيە جۆراو جۆرانە پەيدا ببن، بەتايبەتى شيعەى رافىضە، وەك دواتر باسى دەكەين.

گۆرپانكارى دەيهەم: رۆوداوى بەمەنجهنيق بەرد باران كردنى كەعبە و، رۆوخانى بەشيك لە ديارەكەى و، شەهيد كردنى عەبدوللاى كورپى زوبەير، خوا لىيان رازى بى، كە ئەويش يەك بوى لە حوكمپانانى مسولمانان بۆ ماوەى نۆ (۹) سال لە مەدينە خەليفەبوو، ئەو رۆوداوەش لەسەردەمى (عبدالملك) كورپى (مروان) دا بوو، لەسەر دەستى (حجاج بن يوسف الثقفي) لەسالى (۷۳) كۆچيدا.

لە ئەنجامى ئەم دە هۆكارەو، هاووينەكانياندا، چەندان تەوژمى فيكرى جۆراو جۆر سەريان هەلدا، كە لە كۆمەل و گروپى جياوازدا بەرجەستە دەبون، كە من بىست (۲۰) يانم لى سەرژمىر كردوون و لەتەودى سىيەمدا باسيان دەكەم.

ئەمە كورتەيەك بوو لە سەرنجدانىكى مێژووى بۆ چۆنيەتى سەرەلەدانى {بىركردنەویدی ئىسلامىي لەنيوان وەحیی و واقعیدا}.

(۱) ئەو كاردهساتە شتى واى تیدا قەوماوە، ئينسان حەزناكا بىللى، يەكى لەوانە كە تۆزى سووكە دەيليم، ئەو فەرماندەيەى كە يەزىد ناردبووى بۆ سەر خەلكى مەدينە، چونكە خەلكى مەدينە لە يەزىد راپەريبوون، جەنگاوەرەكانى كۆ كردەو كە (۱۰,۰۰۰) كەس دەبون، پى گوتن: دەبى دان بەودا بنين كە هەمووتان كۆيلەى يەزىدن و، ئافردت و منداڵەكانىستان كەنیزەكى يەزىدن، دەبى دان بەودا بنين بە پەسمى، ئەگەرنا دەتەنكوژم، ئەوانىش گوتيان: دان بەمەدا ناھينين، ئیدی هەمووى كوشتن و، شتى دیکەى خراپتریشى کردووە.

راځه پانډني مهځته بي ماموستا عهلي بابير

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

له نوره كومه لاره نيبه ځان له ځه لټائين
Stay in touch on social media
نن مه ځم غږ موانع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

عهلي بابير/ AliBapir

عهلي بابير

كه نالي
راځه پانډني مهځته بي ماموستا عهلي بابير

۵ - خهون

له تۆڤه كۆمهلاپه نيههكان لهگهڵتان

Stay in touch on social media

نەن مەكەم عێر موافق التوافق الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

له تۆڤه كۆمهلاپه نيههكان لهگهڵتان

Stay in touch on social media

نەن مەكەم عێر موافق التوافق الاجتماعي

ڤاڤه یانڤی مەكتهبی مامۆستا عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

PDF

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

عەلی باپیر/ AliBapir

کەتالی

ڤاڤه یانڤی مەكتهبی مامۆستا عەلی باپیر

Telegram WhatsApp Messenger

AliBapir

Google Play App Store

QR codes for Google Play and App Store

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

عەلی باپیر/ AliBapir

کەتالی

ڤاڤه یانڤی مەكتهبی مامۆستا عەلی باپیر

Telegram WhatsApp Messenger

راڤه يانددنى مهكتهبى مامۇستا عەلى باپىر

AliBapir/عەلى باپىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net

English - عربي - كوردى

راڤه يانددنى مهكتهبى مامۇستا عەلى باپىر

له تۆره كۆمهتاربهتبهكان لهكهلتانين
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

كهتالى
راڤه يانددنى مهكتهبى مامۇستا عەلى باپىر

قهتالى

AliBapir/عەلى باپىر

قهتالى

دەستىڭ

بەپىزان! بىڭگومان عەقلى و ھۆشى مەۋىف لە بۆشايدا كارناكا، دەپى مەيدانىڭ ھەبى ئەسپى خۆى تىدا تاويدا، ئىجا خوا سىبحانە وتعالى عەقلى تەنيا بە مەسۇلمانان نەداۋە، عەقلى بە ھەموو مەۋفەكان داۋە، ئەدى ئايا بىر كۆرۈنە دەى ئىسلامىي جىاۋازىي چىيە لە بىر كۆرۈنە دەى نا ئىسلامىي؟

جىاۋازىيە كە لەۋەدايە، كە عەقلى مەۋفى مەسۇلمان، ئەو سەرچاۋە دەى پىشتىيان پى دەبەستى، بۆ تىۋەپرامانى و بىر كۆرۈنە دەى، بۆ ۋەرگرتنى زانست و زانىيارىي و شارەزايى بەگشتىي، جىان لەو سەرچاۋە دەى دىكەى كە خەلكى نا مەسۇلمان پىشتىيان پى دەبەستى، لىرەدايە بىر كۆرۈنە دەى ئىسلامىي، لەگەل ھى نا ئىسلامىي، جىا دەپىتەۋە، ئەگەرنا مەۋفەكان ھەموويان لەۋەدا كە خوا عەقلى پىداۋن، يەكسانن، ھەموويان خاۋن عەقلىن، ئەۋەى خاۋن عەقلى نەبى، دىارە ئەركى شەرعىي ناكەۋىتتە سەرشان، نە داۋاى لى دەكرى ئىمانى ھەبى و نە داۋاى لىدەكرى پابەندىي ھەبى و، كۆرۈنە دەى باش ئەنجام بىدا.

دىارە زانىيان و شارەزايان زۆر قەسەيان كۆرۈە، لەو بارەۋە كە ئايا سەرچاۋەكانى {فىكرى ئىسلامىي} چى و چىين؟ ئىجا ئەۋان ئەو وشەيان بەكار ھىناۋە، بەلام -ۋەك پىشتىر باسەم كۆر- مەن وشەى {بىر كۆرۈنە دەى ئىسلامىي} كىم پى راستە، بەللى زانىيان زۆريان قەسە لەو بارەۋە كۆرۈە، بەلام ئەۋەى مەن پىي گەپىشتووم: ئەو سەرچاۋە دەى كە مەۋفى مەسۇلمان زانىيارىي و شارەزايان لى ۋەدەست دىتى، لە ئەنجامى بەكار ھىنانى عەقلىدا، ئەم پىنچەن:

كە سىيان گشتىين، دوۋانىشىيان تايەتتىن:

۱- گشتىيەكان:

۱- عەقلى، ھەلبەتتە ئەگەر عەقلى لەزاتى خۇيدا كار نەكات، مەرفى لە ھېچ شىئىكى دىكە بەھرەمەند ناپى.

۲- ۋەھىي، كە بە كوردىي (سروش) ى پى دەلىن و (نىگا) شى پى دەلىن.

۳- ئەزمۇن، واتە ئەۋدى كە بە پىنچ ھەستەكان: (دەتن و، بىستەن و، دەست لىكوتان (دەست لىخشاندن) و تام كەرن و، بۆن كەرن) دەستگىرى دەپ.

۴- واتە: مەرفى دەتوانى ئەو زانىيارىيەنى لەو سى رىگايەنەۋە دەستىيان دىنى، بىيانگەيەنە بە غەيرى خۇشى.

ب- تايەتايەكان:

۵- ئىلھام. (الكشف، الحدس، الفراسة، العلم اللدني).

۵- خەۋن.

ئەو دوۋانە تايەتەن، يانى دەگونجى مەرفى بەو دوۋانەش زانىيارىيى ۋەرىگى، بەلام تايەتەن، واتە: ناتوانى ئەو زانىيارىيەنى لەو رىيەنەۋە دەستگىرى دەپ، بىيانگەيەنە بە غەيرى خۇي، مەگەر بۇيان بىگىرپىتەۋە، ئەگەرنا ھەر لەزاتى خۇيدا ھەستىيان پى دەكا.

ئىنجا ئەو پىنچ سەرچاۋەش، لەنىۋان زانىيان و پىشەۋايانى ئىسلامدا، لە چۆنىەتى رىزىەندەكرىياندا، مەشت و مەرى زۆر ھەيە، ھەلبەتتە بەگشتى دەلىن: مەشت و مەرى زۆر ھەيە، ئەگەرنا زۆرىيە زۆرى زانىيان كە لەژىر ناۋونىشانى: {جەماۋەرى مەسۇلمانان} دا كۆبۇنەتەۋە، ئەۋانە بەزۆرى يەك ران، بەلام خەلكى دىكەش بوۋە و ئىستاش ھەن، ئەۋانىش راپەكى دىكەيان ھەيە، بۇ ۋىنە: موعتەزىلە، بەتايەت لەۋەدا كە: ئايا عەقلى دەخىتە پىش، ياخود ۋەھىي (نەقلى)؟

ئىنجا بۇ زانىارىيتان من كە تەماشاي كىتەبەكانى عەقىدەو عىلمى كەلام
و مشت و مېرى زانىايانى سەلەف و خەلەفم كىردو، بۆم دەرکەوتو كە ھەندىك
جار جۆرىك لە لىك ناھالىي بوون ھەيە، يان لىك ھالى نەبون، ئەگەرنا ھەموو
زانايان دەيى لەسەر ئەو ھەكەنگ بن: لەو پوۋو ھەكە عەقىل بناغەى ئەرك پى
سپىردرانە و، ئەو ھەي عەقىل نەيى، دواندن (خطاب)ى شەرع رووى تى ناك،

لەو رۈۋدە دەبىي عەقل لەپىشەۋە بى، چونكى عەقل پىمان دەلى: ئەۋكەسە كە پىمان دەلى: من پىغەمبەرى خوام (صلى الله عليه وسلم)، ۋەك پىغەمبەرانى دىكە، راست دەكا دەلى: بە بەلگەي ئەۋە كە موعجىزەي ھەيە، ئەۋەش كە لەۋاۋە دىگەيەننى كە قورئانەۋ پەيامى خوايە، راستە پەيامى خوايە، لەو رۈۋدە دەبىي عەقل بىكەۋىتە پىشى، بەلام ۋەك گوتىم: لەو رۈۋدەۋە: كى قسەي كۆتايى بەدەستە؟! بەتەئكىد ۋەحىي خوا قسەي كۆتايى بەدەستە.

ج- بە ئىعتىبارىكى دى: لەو رۈۋدە كە زانىيارىيە سەرتايىيەكان، لە چ رىككەيەكەۋە دەستمان دەكەۋن؟! ئەزمون دەكەۋىتە پىشەۋە، يانى: پىنج ھەستەكان، دەكەۋنە پىش عەقلەۋە، چونكى پىش ئەۋەي بەعەقل قسەكان شى بىكەيەۋە، بەچاۋ شتەكان دەبىنى ۋ، بە گوى دىيانىيەستى ۋ، بەدەست لىكوتان ۋ، تام كەردن ۋ، بۆن كەردن، پەييان پى دەبەي.

ويستىم ئەۋ رۈۋنكەردنەۋەيەتان بۆ بىدەم كە ئەۋ مەشت ۋ مەردى ھەبۈۋە لەنىۋان زانىياندا بە دىرئايى مېژۋو، بە بۆچۈۋىنى من ھەندىكى دەگەرپىتەۋە بۆ لەيەك ھالى نەبۈن، ئىنجاۋەگەر رەچاۋى ئەۋ ئىعتىبارانە بىكرايە، ئەۋ مەشت ۋ مەردى تىككىرانە زۆرى لادەچۈۋ، ھەندىكىشى دەگەرپىتەۋە بۆ ئەۋە كە لەلەيەكەۋە موعتەزىلە - ۋەك دوايى باسى دەكەين - زىدەرپۇييان كەردۈە لە پىشت پى بەستنى عەقلدا ۋ، لەلەيەكى دىكەۋەش: ھەندىكى دىكە ھەن كە (أهل الأثر) يان دەقەرايەكان، نەك بەۋ مەفھومەي عەلمانىيەكان بەكارى دەھىنن، من بەۋ مەفھومە بەكارى ناھىنن، بەلام ھەندىك ھەبۈن بەس سەرنجى رۈۋالەتى دەقەكانيان داۋە ۋ، عەقلىيان ئىھمال كەردۈە، كە ھەندى لە ئەھلى ھەدىس ۋ ھەندى لە ئەھلى فىقھە ۋابۈن ۋ، چى لەپىش ۋاندا گوتراۋە، ھەر ئەۋەيان دووبارە كەردۈتەۋە، كە ئەۋەش ھەر زىدە رۈيىيە، ۋەك چۆن ئەۋى دىكەش زىدەرپۇيىيە، يەكيان زىدەرپۇيىيە بەلەي دەقدا، كە دەقەكانى شەرىعەت خۇيان فەرمان دەكەن بە بىر كەردنەۋە، كەچى ئەۋان بە بىانۋى شوين كەۋتنى دەقەكانەۋە، عەقلىيان پىشت گوى خستۈە، پاشان موعتەزىلەش بە بىانۋى رېزلى گرتنى عەقلەۋە، ھىسابىكى باشيان بۆ نەقل نەكەردۈە، كە ديارە ھەر عەقلىش دەلى: مادام خوا

شتىك بفرموى، لەدواى فرمايشتى خوا و، لەدواى فرمايشتى پىغەمبەرى
خوا، ئەوەى كە وەك وەحىي دەيفەرموى، نەك وەك ئەزموونى بەشەرىي خۆى،
ئەو كاتە بواى قسە بۆ كەس نامىننێتەو.

ئەمە وەك پىشەكەك بوو بۆ ئەوەى بەرچاوتان پوون بى، دەربارەى
سەرچاوەكانى بىركردنەوەى ئىسلامى.

ئىستاش دەست دەكەين بە قسە كردن لەبارەى سەرچاوەكانى بىركردنەوەى
ئىسلامىيەو، لەپىنچ باساندا:

راكه‌باندنى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

له ئۆزە كۆمەلایەتییه‌كان له‌گه‌ڵتان
Stay in touch on social media
نەك مەكەم عەر موافق النوازل الاجتماعی

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

عەلى بابىر/ AliBapir

عەلى بابىر/ AliBapir

كەتالى

راكه‌باندنى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

راكه‌باندنى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

ئەزمۇون^(۱)

(پىنج ھەستەۋەرەكان: الخواس الخمس):

پىنج ھەستەكان، تەنبا پىنج ھەستىن، ئەۋدى لە ھەندى كىتدا دىخويننەۋدە: ھەستى شەشەم و ھەستى ھەۋتەم، ئەۋانە ھەست نىن، لە راستىدا ئەۋانە ھەر ئەۋ ھىزە رۈۋحىيەن كە مەرۋف ھەيەتى، بەلام ئەۋان لەبەر ئەۋدى كە نەيانويستەۋ دان بە رۈۋحدا بىنن، بەتايىبەت ماركسىيەكان و ماتريالىستەكان، زۆر جار ئەۋ تەعبىرەدى ھەستى شەشەمىيان بەكار ھىناۋە، بۇ ئەۋ شتانەدى كە ئىنسان لە رېي پىنج ھەستەكانەۋە ھەستىيان پى ناكات و زانىيارىيەكى مسۆگەرىشى دەستگىر

(۱) لە رېزىنەندىيەكەدا ئەزمۇونم لە پىشەۋە دانادەۋاتە: پىنج ھەستەۋەرەكان، ئەۋ رۈۋدە، كە مەرۋف ۋەك واقع ئە بەكارھىنەنى ھەستەكانىيەۋە دەست پى دەكا، جارى پىش ئەۋدى عەقلى كار بكاۋ، پىش ئەۋدى لە ۋەحى خوا تى بگات و، پىش ئەۋدى بچىتە سۇراغى ئىلھام و خەۋن، لە پىنج ھەستەكانەۋە دەست پى دەكا، بۇيە بەيەكەم سەرىچاۋەم دانادە، نەك لەبەر ئەۋدى لە ھەمۋىيان گەزەشتە، بەلكو لەبەر ئەۋدى لە ھەمۋىيان پىش كەۋتۆتەۋە، لەۋەدا كە مەرۋف پىشتەر لىيان بەھرەمەند دەپى لە ۋەدەستھىنەنى زانىيارىيەكان.

دەپ، ناويان لىئاو ھەستى شەشەم، بۇ ئەۋەدى دان بەبۇنى پۈۋو ھەستى،
چۈنكى پۈۋو شىتېكى جىيە لە ماددە ئەۋانىش {ماددىيگەرايەكان} نىكۇلىيان
كردو لەۋە كە جگە لە ماددە، شىتېكى دىكە بۇنى ھەپ، جگە لەۋە كە
بەپىنج ھەستەكان دەزانرى و پەي پى دەبردى، بۇيە ھەستەكان ئەۋ شتە كە
لەپى غەيرى پىنج ھەستەكانەۋە غەيرى رپى عەقەۋە دەزانرى، بۇ وىئە:
كەسىك لە مۇسكۇۋە قسە بىكە بۇ كەسىك كە لە واشتۇنە، كە بۇ زانىارىيتان
زۇر جار لە كارى ھەۋالگىرى (مخابرات) دا سوۋدىان لەۋ جۇرە كەسانە بىنىۋە،
يان كەسىك كە لىرە دانىشتە، بزانى لە شارىكى دىكە چى دەقەۋمى؟ كە مەرج
نىە ئەۋە تەنھا بۇ مۇسۇلمانان بى، نامسۇلمانانىش ئەۋ ھەستەكان ھەبۇۋە، ئەۋە
ناويان لىئاو ھەستى شەشەم، كە لە راستىدا پەيۋەندى نىە بەۋ ھەستەكانەۋە،
بەلگە كارى پۈۋو بۇ، بەلام ئەۋان نەيانوۋىستەۋە دانى پىدا بېنىن، ئەگەرنە
ھەستەكان ھەر پىنج: {ھەستى دىتن، ھەستى بىستىن، دەست لى كوتان (دەست
لىخشاندىن) يانى: ھەستەكردن لە رپى پىستەۋە، كە مەرج نىە ھەر لەپى دەستەۋە
بى، ھەستى تام كردن، بەھۋى زمانەۋە، ھەستى بۇن كردن، بەھۋى لوتەۋە}.

پىنج ھەستەكان دەتوانىن بلىن: چەند تۇرۇ شەۋاۋىكن - (تۇر) ئەۋەيە كە
ماسىي پى دەگرن، (شەۋاۋ) ىش ئەۋەيە كە بالندى پى دەگرن - كە مۇۋ
بەۋ پىنج ھەستەكان: نىچىرى: وىئەكان (الصور) و، دىنگەكان (الأصوات) و،
دەست لىكوتراۋەكان (الملموسات) و، تام كراۋەكان (المزوقات) و، بۇن كراۋەكان
(المشومات) دەستگىر دەكات.

ئىنا ئايا لە ئىسلامدا لە قورئاندا، تا چ راددەيەك گىرگىي دراۋە بەۋ
پىنج ھەستەكان و، ئىعتىباريان بۇ دانراۋە؟ چۈنكى زۇر جارەن ماددىيگەرايەكان
(ماترىيالىستەكان) دەلن: ئىسلام ھىچ ئىعتىبارىك بۇ جىھانى ماددە دانان،
ئىسلام ئايىنىكى ئايىدىلىي، (مثالي) يەۋ تەنھا ھىساب بۇ پۈۋو دەكا! كە
ھەلبەت ئەۋە درۋىەكى زۇر گەۋرەيە، قورئان لەچەندەن ئايەتدا فەرمانى كردو
بەمۇۋەكان، كەپىنج ھەستەكانىيان بەكار بىن، بۇ وىئە:

١- لە سوورەتی (المک) ئایەتی (٢٣) دا دەفەرموی:

﴿ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴾ (٢٣)

واتە: بلی: (خو) ئەو کەسە یە ئێوی پێگەیانداوە و، بیستن و دیتنەکان و عەقلەکانی بە ئێوە داو، بەلام کەم وایە سوپاس گوزاریی بکەن.

٢- لە سوورەتی (الإسراء) ئایەتی (٣٦) دا دەفەرموی:

﴿ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴾ (٣٦)

واتە: بەدوای شتێک مەکەوێ زانیاریی دەربارەیی نەبی، ییگومان بیستن و دیتن و دڵەکان {یان عەقلەکان} هەرکام لەوانە لییان دەپرسرێتەو. ئەم ئایەتە ئەوە دەگەیهێنێ کە بیستن و دیتن و عەقل، هەرکام لەوانە لییان دەپرسرێتەو، کەواتە: لەو پێیانەوێ زانیاری و دەست دێ، پێشی دەفەرموی: بەدوای شتێک مەکەوێ زانیاریی دەربارەیی نە، دوایی دەلی: بیستن و دیتن و عەقل، لییان دەپرسرێتەو، کەواتە: لەپێی بیستنهو، لەپێی دیتنهو، لەپێی بەکار هێنانی عەقلەو، زانیاری و دەست یێنە، لەبارەیی شتێکەو کە دەتوێ شوێنی بکەوێ، هەلۆستێک لەبەرانبەریدا وەرگیری، با زانیاریی دەربارەیی هەبی، لەپێی بەکار هێنانی هەستەکان و عەقلەو، ئنجا قسەیی لی بکە.

٣- لە سوورەتی (النحل) ئایەتی (٧٨) دا، زۆر بە ڕوونی ئەوە دەفەرموی:

﴿ وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ (٧٨)

واتە: خو ئێوی لە سکی دایکتان دەرھینا، هیچ شتێکتان نەدەزانی، بەلام بیستن و دیتن و عەقلی پێدان، بۆ ئەوێ سوپاسگوزاریی بکەن، (واتە: ئەو هەستەوێرانە بکاربھێنن لە ڕەزامەندیی خوا، ئەوە سوپاسگوزارییە بۆ خو و سوپاسگوزارییە بۆ نیعمەتەکانی پەروردگار).

۴- لە سوورەتی (عبس) دا دەفەر موی: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾ (٢٤)

واتە: با ئینسان سەرنجی خواردنەکی بدات.

هەڵبەتە لێرەدا دەگونجی مەبەست لە (نظر) سەرنجی پێداوەتی بێ واتە: بەچاو سەرنج بدا، دەشگونجی سەرنجی زانستی بێ، نەك سەرنجی (هەستی) چاو.

۵- هەروەها لە سوورەتی (الطارق) دا، دەفەر موی: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ﴾ (٥)

واتە: با ئینسان سەرنج بدات، ورد بێتەووە بزانی لە چی دروست بوو!

۶- دیسان لە سوورەتی (البقرة) دا دەفەر موی:

﴿..خُذُوا مَاءَ آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَأَسْمِعُوا..﴾ (٩٣)

واتە: ئەوێ پێمان داو، بەهێز وەریبگرن و گوی بگرن.

۷- بەلکو خوا لە سوورەتی (الأعراف) دا، رایده‌گەیه‌نی که دۆزەخی بۆ ئەو که‌سانە داناو لە جین و ئینس، که عەقڵی خۆیان بەکار ناهینن:

﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أُذُنٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾ (١٧٩)

واتە: بەدڵنیایی ئاماده‌مان کردووە بۆ دۆزەخ، زۆریک لە جین و ئینس: عەقڵیان هەیه پێی تێناگەن، چاویان هەیه پێی نابینن، گویان هەیه پێیان نابێستن، ئەوان وەک ئازەلن، بەلکو لە ئازەلێش گومراترن، ئەوانە بێ ئاگان.

بێ ئاگان لە ئەنجامی ئەویدا که هەستەو‌ه‌ه‌کانی خۆیان و عەقڵی خۆیان بەکار نەهێناو.

کەواتە: یەکەم سەرچاوە بۆ زانا و سارەزابوونی مەرووف، مەسولمان یان نامەسولمان، بەلام لێرەدا ئیمە باسی مەسولمان دەکەین، بریتیه‌ لە بەکارهێنانی پێنج

هەستەکانی، هەلبەتە پێنج هەستەکان هەر دەتوانن کەرەستە ی خا کو بکەنەو، وێنەکان، دەنگەکان، بۆنەکان، تامەکان.. هتد، بەلام بەبێ هەبوونی عەقل، ئەو کەرەستە خاوانە سوودیانی لێ نابینرێ، وەک ئەو کە: کۆمەڵێک کرێکار، چەوو لم و گەچ و شێلمان و کەرەستە یەکی زۆر کو بکەنەو، بەلام ئەگەر دوا یی ئەندازیاریک نەبێ، نەخشە یەک بکێشێ و، کۆمەڵێک وەستای شارەزا نەبن، ئەو کەرەستە خاوە، بەتەنیا هیچی لێ پێک نایەت، پێنج هەستەکانیش هەر ئەوئەندە یە ئەو زانیارییانە دەربارە ی دروستکراوەکان کو دەکەنەو، یەکیان دەنگەکانیان، ئەو ی دیکە وێنەکانیان، ئەو ی دیکە تامەکان، ئەو ی دیکە بۆنەکان، ئەو ی دیکە قەبارەکانیان کو دەکەنەو، وەک کەرەستە یەک لەو ی دایان دەنێن، بەلام دەبێ کێ بەکاریان بێنێ؟!! ییگومان عەقل، بۆ یەش سەرچاوە ی دوو د و هەرە گرنگ بو و دەستە یێنانی زانست بریت یە لە عەقل.

پاڤە یان دنی مەکتەبی مامۆستای عەلی بابیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

QR codes for Google Play and App Store

لە تۆرە کۆمەڵایەتیەکان لەکەلتانین

Stay in touch on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

عەل بابیر/ AliBapir

عەل بابیر/ AliBapir

کەتانی

پاڤە یان دنی مەکتەبی مامۆستای عەلی بابیر

QR codes for Telegram, WhatsApp, and Phone

پاڤە یان دنی مەکتەبی مامۆستای عەلی بابیر

عەقل

بە كوردىيى دەلىين ھۆش، ئاۋەز، ھەروھەا وشەى (عەقل و ئەقل) یش زۆر بەكار دىن.

(الجرجاني) دەلى: {العقل: ما يعقل حقائق الأشياء}، واتە: عەقل ئەوھىيە كە: راستىيەكانى شتەكان دەبەستىتەو، (عقل، عقله) يانى: بەستىتەو، (عقال) ئەوھىيە كە ولاخيان شتيان پى بەستۆتەو، عەقل برىتيە لەو ھىزە كە زانىيارىيەكان دەبەستىتەو، كۆيان دەكاتەو لە لای خۆى دايان دەنى و بەكارىان دەھىنى، {مأخوذ من عقال البعير، يَمْنَعُ دَوَى الْعَقُولِ مِنَ الْعَدُولِ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ} (۱)، واتە: لە (عقال)ى حوشترەو ھاتو، كە خاۋەن عەقلان لە لادان لە راستە پى، دەپارىزى و دەگەر ئىتتەو.

ئەم باسە لەچوار خالاندا دىخەينەروو:

۱. رۇلى عەقل لە بۋارى پەيدا كۈردى زانستدا:

عەقل چەند رۇلىك دەيىنى:

(۱) ئەو كەرەستە خاۋدى كە لە رېي پىنچ ھەستە كانەۋە كۆ كراۋەتەۋە: دەرگە كان، بۆنە كان، وىنە كان، تامە كان، زېرىي و نەرمىي و قەباردى شتە كان، ھەموو ئەوانە بەكار دىنى ۋەك كەرەستە يەكى خاۋ، كى تەسەرۋىيان تىدا دەكا؟ يىگومان عەقل، عەقل دەۋرى ئەو ئەندازىارە ئەو ۋەستايانە دەيىنى، كە لە كەرەستەي خاۋ، بىنا دروست دەكەن.

(۲) عەقل چەند ياساۋ پەرسىپىكى تىدان، خاۋى پەرۋەردگار چەند ياسايەكى بەلگە نەۋىستى (بديهي) لە ھەموو عەقلە كان داناون، بەيى جىۋازىي، كە بەيى ئەوانە، بەشەر نەياندەتۋانى لەيەك تىبگەن و نەياندەتۋانى پىكەۋە ھاۋكار بن و ئەگەر ئەو سەرەتا عەقلىيانە (المباديء العقلية) و ئەو بەلگە نەۋىستە عەقلىيانە (البدهييات العقلية) نەبۋنايە، كەس لە كەس ھالى نەدەبۋو، بەلام ئىستا لەو پەرى دنيا بۆ ئەو پەرى دنياۋ، ھەتا دنياش بەكۆتا دى، ھەموو كەس دەزانى: $2+2=4$ ، ھەموو كەس دەزانى: ھەموو (گُل) لە بەش (جزء) گەرەترە و، ھەموو كەس دەزانى دوو شتى دژ بەيەك (متناقض) ناتۋان بەيەكەۋە كۆ بېنەۋە .. ھتە.

(۳) عەقل ئەنجامگىرىي دەكات و شىكردنەۋە دەكا، ئەو زانىارىيانەي كە ۋەدەستى ھىنان، لىكىيان دەداۋ رىزيان دەكات و، ئەنجامگىرىيان لى دەكات و، بەھۋى شتە زانراۋەكانەۋە، عەقل ھەۋل دەدات شتە نەزانراۋەكانىش پەي پى بەرى، ۋەك پىشتەر لە پىناسەي فىكردا باسما كەرد، كەۋاتە: بە ھەستەۋەردەكان، تەنھا شتە بەرھەستەكان دەزانىن، بەلام بەھۋى عەقلەۋە فامكراۋەكانىش دەزانىن، بۆ وىنە: ھىزى كىشنە، ھىزى موگناتىسىي، چۆن دەزانىن ھەن؟ يىگومان لە رىگاي

عەقلەو دەزانىن، دەنا ھەر کاميان نە دەبينى، نە تام دەكرى، نە بۆن دەكرى، نە دەبيستى، ئەدى چۆن دەزانى ھەيە؟ بەھۆى عەقلەو، چونكە عەقل شىدەكاتەو دەئەنجامگىرى دەكات، با لەو بارەو نمونەيەكتان بۆ بەيئەو:

ئىسحاق نيوتن يەكەم كەس بوو ھەستى بە ھىزى كىشندە (قوة الجاذبية) كرد، ئاشكرايە ئەو ھىزە ھەر ھەبوو، بەلام ئەو يەكەم كەس بوو، ھەستى پى كرد، لە ئەنجامى چىيەو ھەستى پى كرد؟ لەبەسەرھاتەكەيدا دەلى: لەسەر كانىيەك بوو، درەختى سىو لەسەر بوو، سىوئەك لە درەختەكە كەوتۆتە خوارو كەوتۆتە نۆو كانىەكە، ئەويش ھەر سەرنجى داو: باشە ئەو سىو بۆچى دەكەوتتە خوار؟ دەبى ھىزەك ھەبى رايكىشى، لەئەنجامى ئەو، پەى بردو بە ھىزى كىشندە، يانى: شتەك ھەيە ئەو سىو رادەكىشى، لە شويئى خويەو دى بەرەو شويئىكى دىكە، ديارە ئەو ئىستا بۆتە يەكە لە شتە بەلگە نەويستەكان، كە نەك ھەر ئەو سىو، بەلكو خولانەو ھەموو ھەسارەكان و كەھكەشانەكان بەھۆى ھىزى كىشندەو، كە خوى پەرەردگار شى لە دوو شويئە لە قورئاندا ئامارەى پىداو، ھەم لە سوورەتى (الرعد) دا، ھەم لە سوورەتى (القمان) يشدا، دەفەرموى:

﴿.. رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا...﴾ (الرعد، (خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا...)) لقمان: ۱۰.

واتە: ئاسمانەكانى بەرز كروونەو، بەو كۆلەگانە، كە ئىو نايانبين، ياخود: بەبى كۆلەگان، وەك دىانبين، بەلام ئەو يەكەمىان راسترە، چونكە تۆ كۆلەگەكان نابىنى، كەواتە: {بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا} يانى: بعمد غير مرئية، بە كۆلەگە نەبينراو، كە مەبەست پى ھىزى كىشندە.

۲- رۇلى عەقل لەگەل پىنج ھەستەكاندا:

خوینەرانى بەرئز!

يەككە لە زانا رۇژئاوايىھەكان (فرانسىس بىكۇن) كە يەككە لە فەيلەسووفەكان^(۱)، بۇ پروونكردنە دەس رۇلى عەقل لەگەل پىنج ھەستەكاندا، وینەيەكى جوان دىنئەتە دەس: وینەي ئەوانە كە تەنیا حىساب بۇ پىنج ھەستەكان دەكەن، - پىنج ھەستەكان كە زانىارىي لە دەردە دەس خۇيانە دەس دىن - ھەستەگەرايەكان كە تەنیا حىساب بۇ پىنج ھەستەكان دەكەن، وەك وینەي مېروولە وایە، مېروولە تەنیا شت لە دەردە دەس خۇي كۆدەكاتە دەس دىھىنئەتە نىو شارەكەي خۇي، دانەویلە شتە دىكە كۆ دەكاتە دەس.

وینەي عەقلگەرايەكانىش كە تەنیا حىساب بۇ عەقل دەكەن و، گوى بە پىنج ھەستەكان نادەن، وەك جالجالۇكە وایە، جالجالۇكە لەو لىكەي خۇي كە دەپرئزى، تەونى چىنىنى ئەو مالى خۇي دروست دەكات^(۲)، بەلام ئەو دەس كە ھەم پىنج ھەستەكان، ھەم عەقل بەكار دىنئى، وەك ھەنگ (مىشەنگوینە) وایە، مىشەنگوینە ھەم لە دەردە دەس خۇيە دەس دىھىنئى، كە شىلەي گولەكانە، ھەم لە نىو خۇشیدا گۇرانی بەسەردا دىنئى و ھى خۇشى دەخاتە سەر، سەرەنجام ھەنگوین

(۱) فەيلەسووفەكان بە دىرئايى مېروو، ھەندىكىيان ھەستەگەرا بوون، يانى: بەس حىسابى ئەو شتانەيان كە دەس لە رىگای پىنج ھەستەكانە دەس دىنئى، وە ھەندىكىيان عەقلگەرا بوون، واتە: بەس حىسابيان بۇ ئەو شتانە كە دەس لە رىگای عەقلە دەس پەمیان پىچ دەبردى، ھەندىكىشان نایدیالىي (مثالي) بوون و حىسابيان نە بۇ عەقل و، نە پىنج ھەستەكانىش نە كە دەس، بەلام لە ئىسلامدا ھەم حىساب بۇ ھەستەكان دەكرى، بەلام لە سنورى خۇياندا، ھەم حىساب بۇ عەقل دەكرى، وە لەولای عەقلشە دەس، حىساب بۇ شتە دىكەش دەكرى: كە وەحىيە، ئىلھامە، خەونە. (۲) بۇ زانىارىيتان! ئەو تالە دەردە دەس لە لىكى جالجالۇكە دروست دەكرى شارەزايان دەلئىن: زۇر زۇر لە پۇلا بەھىز تە، يانى: ئەگەر پۇلا ئەوئەندە بارىك بكیە دەس، بەقەدەر دەردە دەس تەونى جالجالۇكە بەھىز نایە.

دروست دەبێ، ئە گەر میروولە هەر شت کۆدە کاتەو و، جالجالۆکە لیکە کە ی تەنها لە خۆی دەری داوی، مێشەنگۆینە هەم لە دەرهوێ خۆی زانیارییه کان دینی و هەم هێ خۆشی دەخاتە گەل، کەواتە: ئەوانە ی کە هەم عەقل و، هەم پێنج هەستە کان بە کار دینن، وەک هەنگ وان، وینە هینانە وە کە ی زۆر جوانە.

۳. خۆای پەر وەردگار لە زۆر ئایەتدا، باسی عەقل و گەرنگییدان بە عەقل دەکات:

بۆ نموونه:

۱- لە سوورەتی (الأعراف) ئایەتی (۱۸۵) دا دە فەرموێ:

﴿ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴾ (۱۸۵)

(أَوَلَمْ) ئەو هەمزە پێی دە گوترێ: (همزة الإستفهام الإنكاري)، واتە: هەمزە ی پرسیار کردنی نکوولێلێکەرانه، واتە: خوا بە رەخنە گرتنەو دە فەرموێ: ئایا سەرنجیان نە داوەتە مولکی فراوانی ئاسمان و زەوی و، هەر شتێک کە خوا دروستی کردو، بۆچی سەرنجیان نە داوەتێ؟ بۆ لێ ورد نابنەو و تێوێ پرانامینن؟ نزیکە کاتی مەرگیان نزیک بووێتەو، لە دوا ی ئەم قورئانە بە چ فەرماشتیکی دیکە بر و ا دینن؟

لێرە خوا رەخنە لە کافرەکان دە گری: بۆچی سەرنج نادەن و پرانامینن، لە مولکی فراوانی ئاسمانەکان و زەوی و، هەر شتێکی دیکە کە خوا دروستی کردو، واتە: پێشی سەرنجدانێکی گشتی لە هەموو بوون (وجود)، دوا یی لە هەر شتێک بە جیا جیا.

۲- لە سوورەتى (آل عمران) ئايەتى (۱۹۰) دا دەفەرمى:

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾

﴿۱۹۰﴾ آل عمران

واتە بىگومان لە دروست کردنى ئاسمانەكان زەوى و جىگۆرکە {ياخود جياوازى} شەوو رۆژدا نىشانە ھەن بۆ خاوەن عەقلان.

۳- لە سوورەتى (البقرة) ئايەتى (۲۴۲) دا دەفەرمى:

﴿كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ ﴿۲۴۲﴾

واتە: ئا بەم شىۋە خوا ئايەتەكانى خۆيتان بۆ رۆون دەكاتەو، بەلكو تىبگەن، ھۆشتان ھەبى.

۴- ھەر لە سوورەتى (البقرة) ئايەتى (۲۱۹) دا، دەفەرمى:

﴿.... كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾ ﴿۲۱۹﴾

واتە: خوا ئاوا ئايەتەكانى خۆيتان بۆ رۆون دەكاتەو، بەلكو بىر بگەنەو.

۵- لە سوورەتى (الجاثية) ئايەتى (۱۳) دەفەرمى:

﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ

يَتَفَكَّرُونَ﴾ ﴿۱۳﴾

واتە: ھەرچى لە ئاسمانەكان و زەویدا ھەبە، بۆ ئىۋدى مەيسەر کردو، دەستەمۆى کردوون، بۆ ئىۋدى ملەكەچ کردو، بىگومان لەوودا نىشانە ھەن، بۆ كۆمەلىك بىر بگەنەو.

۶- لە سوورەتى (الأنعام) ئايەتى (۹۸) دا دەفەرمى:

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ

يَفْقَهُونَ﴾ ﴿۹۸﴾ الأنعام.

واتە: خوا ئەو کەسە یە کە ئێوەی هەمووتان لە یەك نەفس پیگەیاندا، لە هەندێ قوناغاندا جیگیر دەبن و، لە هەندێ قوناغانیشدا وەك سپاردە {بە ئەمانەت} هەڵدەگیرێن، ئایەتەکانی خۆمان روون کردۆتەو، بۆ کەسانێک کە شارەزا بن.

۷- هەرلە سوورپەتی (الأنعام) ئایەتی (۱۹۶) دا، دەفەرئەو:

﴿وَهَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ﴾ (الأنعام)

واتە: ئەمە راستە شەقامی پەروردگارە، ئایەتەکانمان روژن کردوونەو بۆ کەسانێک کە بێر بکەنەو.

له تۆرە کۆمەڵایەتییهکان لهکەلتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

Alibapir/عەل بایبیر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

Google Play App Store

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

Alibapir/عەل بایبیر

کەلتانی

Alibapir/عەل بایبیر

Alibapir

QR Code 1

QR Code 2

QR Code 3

۴۔ ٹایا عقل تا کوئی بر دہکات؟

ٲه گهر مه‌ودای پٲٲنج هه‌سته‌كان ته‌نها شته به‌ر هه‌سته‌كانن (المحسوسات)، مه‌ودای عه‌قلٲش ههر له جیهانی ماده‌ده دایه، به‌لام جیهانی ماده‌ده به بینراوه نه‌بینراویه‌وه، كه جیهانی ماده‌ده مه‌رج نیه هه‌موی ببینرئ، بۆ وٲنه: ر‌ووح‌ش ههر له‌م دنیا ماده‌دیه‌ده، به‌لام نابینرئ و، هٲزئ موگناتیسٲی و، هٲزئ كٲش كردن و، گه‌لئ له دروست كراوه‌كانئ دٲكه‌ئ خوا، وه‌ك گه‌ردٲله تا ٲٲستا كه‌س نه‌یبینویه، به‌لام به‌هۆئ شوٲنه‌واره‌كانیه‌وه ده‌زانرئ، كه ٲٲستا له گه‌ردٲله‌ش بچووكتر دۆزراوه‌ته‌وه، پ‌سپ‌ور‌ان ده‌لٲن: له‌نٲو گه‌ردٲله‌دا چه‌ندان ته‌نۆلكه هه‌ن، ته‌وانه كه‌س نه‌یبینٲون، نه‌ك ههر ته‌وه به‌لكو به‌شٲو‌ه‌ئ (جُزْءٌ) (مولكول molcol) ٲش ههر نه‌بینراوه، نه‌ك ههر به‌چاو به‌لكو به‌مٲكر‌و‌سكو‌ب كه (۵۰۰،۰۰۰) جار شت گه‌وره ده‌كات، به‌وه‌ش نه‌بینراوه، ته‌دئ چۆن بوونی ده‌زانٲن؟ بٲگومان به‌هۆئ شوٲنه‌واره‌كانیه‌وه.

به لئی پینج ههسته کان ته نها له گهڙ تهو شتانه ی که بهر ههستن، مامه له ده کهن، عه قلیش له گهڙ تهو شتانه دا که بهر ههستن و، له گهڙ تهو شتانه شدا که نابهر ههستن، به لام به هو ی شوینه واره کانیا نه وه، دده زار ی که هه ن، یانی: خودی خو یان بهر هه ست (محسوس) نین، به لام شوینه واره کانیا ن بهر ههستن، بو یه: پیغه مبهری خوا (صلی الله علیه وسلم) فهرمانی پی کردوین که عه قل به کار نه هینن بو تهو دی بزاینن ماهیه ت و حه قیقه تی خوا چونه؟!

أ- وَكَ لَه هَه نَدِيَكْ كِيَرَاوَدَا هَاتُوْد: {تَفَكَّرُوْا فِي آلَاءِ اللّٰه، وَلَا تَفَكَّرُوْا فِي اللّٰهِ}،
أَخْرَجَه أَبُو الشَّيْخ (٢١٠/١)، (بَرْقَم: ١)، وَ(الطَّبْرَانِي فِي الْأَوْسَطِ بَرْقَم: ٦٣١٩)، قَالَ الْهَيْشَمِي
(٨١/١): فِيْهِ الْوَازِعُ بِنَافِعٍ وَهُوَ مَتْرُوكٌ، وَابْنُ عَدِي (٩٥/٧)، تَرْجَمَهُ ٢٠١٧ وَازِعُ بْنُ نَافِعٍ
(الْعَقِيلِيُّ)، وَابْنُ الْبَيْهَقِيِّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ بَرْقَم: (١٢٠) قَالَ الْبَيْهَقِيُّ: هَذَا إِسْنَادٌ فِيْهِ نَظَرٌ.

واتە: بێر لە چاکەو بەخشش و نیعمەتەکانی خوا بکەنەو، بەلام بێر لە خوا مەکەنەو.

بێر لە خوا مەکەنەو! واتە: بێر لە زاتی خوا مەکەنەو، کە بزانی چۆنە؟، ئەگەر نا: کردەوێکی خوا، سیفەتەکانی خوا، دروستکارەکان و هەڵس و کەوتەکانی خوا، لە گەردووندا، بیریان لێ بکەنەو.

ب- هەروەها لە فەرموودەیەکی دیکەدا هاتو، دەفەرموو: {تَفَكَّرُوا فِي خَلْقِ اللَّهِ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي اللَّهِ، فَإِنَّكُمْ لَنْ تَقْدَرُوا قَدْرَهُ} أخرجه أبو نُعَيْمٍ عن ابن عباس.

واتە: بێر لە دروستکاروی خوا بکەنەو، بەلام بێر لە خوا مەکەنەو، چونکە ئێوە هەڵک پێویست ڕیزی خوا ناگرن، قەدری خوا نازانی^(۱).

راکە یاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابێر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

له تۆره كۆمهڵایهتییهكان لهكهلتانین

Stay in touch on social media

بەن مەكەم عەر موانع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

عەلی بابێر/ AliBapir

عەلی بابێر/ AliBapir

کەتالی

راکە یاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابێر

WhatsApp Telegram Phone

راکە یاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابێر

(۱) دیاره شتی دیکەش هەیه دەرباره‌ی عەقل و پێنج هەسته‌کان، بەلام دوایی باسی دێکەین.

وہحیی

دەستپىك

خوینەرى بەرپىز!

بە پىۋىستى دەزانم لە ھەشت خالاندا، تىشكىكى باش بخەينەسەر وەحیی و ئەو قورپان و سوننەتەي كە تىيان دا بەرجەستە بوو، كە ئەمانە ناوونىشانە كانيانن:

۱- پىناسەي وەحیی و، قورپان و سوننەتەي تاكە بەرجەستەكەري وەحیی.

۲- بەلگەكانى سەرچاۋە بوونى سوننەت بۆ شەرىعەت.

۳- پروونكردنەوہي چۆنيەتي پەيوەنديى نىوان و قورپان و سوننەت.

۴- بەبى شارەزايى لە قورپان، مەحالە تەنيا بەھۆي سوننەتەوہ بتوانرى تىگەيشتىكى پاست و ھاوسەنگ، لەبارەي ئىسلامەوہ دەستگىربى.

۵- پەواندەوہي تەم و مژ لەسەر كۆكردنەوہي سوننەت.

۶- جۆرەكانى سوننەت.

۷- ھۆيەكانى ھەلبەستىن (أسباب الوضع) و چۆنيەتي جياكردنەوہي فەرموودە و قسەي ھەلبەستراو.

۸- ناگونجى فەرموودەي پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) لەگەل ھىچ كام لە: عەقل، قورپان، واقع و زانستدا، دژ بوەستى.

۱- پیناسه‌ی وه‌حیی و قورئان و سوننه‌تی تاکه به‌رجه‌سته‌کمری وه‌حیی:

ئه‌م خاله‌ش له‌چوار برگه‌دا ده‌خه‌ینه‌پروو:

۱- پیناسه‌ی وه‌حیی^(۱) له‌زمان و شه‌رعدا:

۱- (راغب الأصفهانی) ده‌لی: {أصل الوحي: الإشارة السريعة، ولتضمن السرعة قيل: أمرٌ وحيٌّ، وذلك يكون بالكلام على سبيل الرمز والتعريض، وقد يكون بصوت مجرد عن التركيب، وبإشارة ببعض الجوارح، وبالكتابة، ويقال للكلمة الإلهية التي تلقى إلى أنبيائه وأوليائه: وحي، وذلك أضربُ حَسْبِما دل عليه قوله تعالى: ﴿وَمَا كَانَ لِنَشْرِ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ﴾ الشورى، وذلك إما برسولٍ مشاهدٍ تُرى ذاته، ويُسمَعُ كلامه، كتبليغ جبريل عليه السلام للنبي في صورة معيَّنة، وإما بِسَمَاعٍ كلامٍ من غير معاينة، كسماع موسى كلام الله، وإما بِالْقَاءِ فِي الرُّوعِ كما ذكر عليه الصلاة والسلام: (إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنْ

(۱) هه‌له‌ته ئه‌و قسه‌یه‌ی پیشیتان هه‌ر له‌بیر یی: ئه‌گه‌ر له‌ پرووی له‌ گرنکتره‌وه بو گرنک (الأهم فالمهم) بچین و ریزه‌ندیان بکه‌ین، ده‌بی وه‌حیی بخیرته پیش هه‌موویان، ئه‌گه‌ر له‌و پرووه‌ه ریزیان بکه‌ن که قسه‌ی کۆتایی به‌ده‌ست کیه؟ ئه‌وه به‌ته‌ئکید، قسه‌ی کۆتایی به‌ده‌ست وه‌حیه، که شوینی زانیاری وەرگرتنه، به‌لام عه‌قل و پینج هه‌سته‌کان و ئیله‌ام هه‌موویان زاده‌ی مروفن، جا ئه‌وه‌ی که له‌ مروفه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتوه، له‌قه‌ده‌ر مروفه‌، ئه‌وده‌ش که له‌ خواوه سه‌رچاوه‌ی گرتوه، له‌قه‌ده‌ر خوا خویه‌تی، هی خوا هیچ گومانی تیدا نیه، به‌لام هی مروف ده‌گونجی تیدا به‌هه‌له‌دا بچی، ئه‌وه له‌ پرووی ریزه‌ندییه‌وه که کی قسه‌ی کۆتایی به‌ده‌سته؟.

به‌لام له‌ پرووی ریزه‌ندی و اقعییه‌وه، پیشی ئینسان له‌ پئی پینج هه‌سته‌کانه‌وه شت ده‌زان، دواپی عه‌قل به‌کار ده‌یه‌تی، ئنجا عه‌قلیش تا مه‌ودایه‌ک ده‌پوا، دواپی په‌کی ده‌که‌وی، هه‌تا لیواری غه‌یب و نادیار ده‌چی، پاشان دپته‌ خواری، چی دیکه ناتوانی بر بکاوه‌وستی.

نفساً لا تموت حتى تستكمل رزقها، فاتقوا الله وأجملوا في الطلب^(۱)، وإما بإلهام، نحو: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَمْرَ مُوسَى أَنْ أَرْضِعِيهِ...﴾ (۷)، وإمّا بتسخير، نحو قوله: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى الْغُلَّ...﴾ (۱۸)، النحل، أو مَنَام، كما قال عليه الصلاة والسلام: (انقطع الوحي وبقيت المبعثرات: رؤيا المؤمن)^(۲)، فالإلهام والتسخير والمَنَام، دل عليه قوله: (إِلَّا وَحْيًا)، وَسَمَاعُ الكلام معيّنة، دل عليه قوله: (أَوْ مِنْ وَرَائِي حِجَابٍ)، وتبليغ جبريل في صورة معينة، دل عليه قوله: (أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ)^(۳).

واته: وشەي وەھىيى لە ئەصلى زماندا بە مانای ئاماژەدەئەکی خەیرایە و، لەبەر ئەوە کە وشەي (وحي) خەیرایى دەگەئەنئى، لە زمانى عەرەبىیدا دەگوترئ: (أمرٌ وحي) واتە: ئىشەيىكى خەیرا، ئنجا ئەو ئاماژە خەیرایە، دەگونجئ بە قسە بئى، بە ھەماو لەبەررا ھاوئشتن، جارى واش ھەيە بە دەنگ دەبئ، بەبئ ئەوئى ئەو دەنگە تەركىبئەكى ھەبئ، (بانگى يەكئ دەكەي دەئئى: (ھۆ) ھىچ نائئى، ھەر دەنگئەكە)، جارى واش ھەيە بە ئاماژە دەبئ، بە ھەندئەك لە ئەندامەكان، {بەپەنجە، بەدەست، بە چاؤ}، ھەروەھا جارى واش ھەيە بە نووسئ دەبئ، {ئەمانە ھەمووئان پئیان دەگوترئ: وەھىي} بەو وشەيەي خوا کە دەھاوئشتئ بؤ پئغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) و بؤ دۆستانى خوا {کە مەبەستى پئ ئىلھامە}، بەودەش دەگوترئ وەھىي.

کە ئەوئش چەند جۆرئەكە، وەك فەرموودەي خوا دەيگەئەنئ:

﴿وَمَا كَانَ لِشَيْءٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِي حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ﴾ (۵۱) الشورى.

(۱) أخرجه البغوي في شرح السنة (۳۰۴/۴)، والقضاعي في مسنده (۱۸۵/۲).

(۲) متفق عليه.

(۳) مفردات ألفاظ القرآن، ص ۸۵۸-۸۵۹.

واته: هېچ مەروۇڤيەك بۆي نيه خوا بىدوينى، مه‌گەر وه‌حیی بۆ بنیرى، ياخود له‌ پشت په‌رده‌وه بىدوينى، ياخود ره‌وانه‌ كراویك بنیرى، وه‌ به‌ مۆلّه‌تى خوا په‌يامى خواى پى بگه‌يه‌نى، بىگومان خوا به‌رزى كاربه‌جیه.

ئىنجا ئه‌و وه‌حییەش:

(۱)- يان له‌پرى ره‌وانه‌ كراویكه‌وه‌يه، كه‌ زاته‌كه‌ى ده‌بينى و، قسه‌كه‌شى ده‌بيستى، وه‌ك جبريل (عليه السلام) كه‌ چۆته‌ سه‌ر شیوه‌ى پیاویكى تايه‌ت^(۱).

(۲) ياخود قسه‌كه‌ ده‌بيستى، بى ئه‌وه‌ى كه‌سه‌كه‌ بىينى، وه‌ك موسا سه‌لامى خواى لىبى فه‌رمايشتى خواى بيست، بى ئه‌وه‌ى كه‌س بىينى.

(۳)- ياخود به‌وه‌ كه‌ ده‌خړيته‌ نۆ دلى، وه‌ك پىغه‌مبه‌رى خوا (صلى الله عليه وسلم) له‌و باره‌وه‌ فه‌رموويه‌تى: (إن روح القدس نفث في روعي...)، واته: جبريل خستيه‌ دلمه‌وه‌....

(۴)- ياخود به‌ خوڤه‌ خستنه‌ نۆ دلى، به‌ ئىلهام وه‌ك خواى په‌روه‌ر دگار فه‌رموويه‌تى: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ ۝﴾.

واته: وه‌حیيمان بۆ دايكى موسا كرد، كه‌ شیرى پى بدا، (وه‌حیيمان بۆ كرد: يانى: ئىلهاممان بۆي كردو خستمانه‌ نۆ دلى).

(۵)- ياخو به‌ پى بۆئاسان كردن، (فىر كردن) وه‌ك ده‌فه‌رموى: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَىٰ النَّحْلِ ۖ ۝﴾.

واته: په‌روه‌ر دگارت وه‌حیى كرد بۆ هه‌نگ، (واته: به‌ شیوه‌كه‌ى غه‌ريزى فیری كرد).

(۱) به‌زۆرى ده‌چوه‌ سه‌ر شیوه‌ى (دحية الكلبى) خوا لى پازى بى، كه‌ پیاویكى شیوه‌ جوان بووه، هه‌م ئوممو سه‌له‌مه‌ بىنيويه‌تى، هه‌م ژماره‌يه‌ك له‌ هاوه‌لان، ده‌يانىنى ده‌چوه‌ خزمه‌ت پىغه‌مبه‌رى خوا (صلى الله عليه وسلم)، وايان ده‌زانى دىحیه بووه، دواى پىغه‌مبه‌رى خوا فه‌رموويه‌تى: نه‌خیر ئه‌وه‌ جبريل بوو هات بۆلام، به‌لام له‌ شیوه‌ى ئه‌ودا. بره‌وه: (صحيح البخاري): ۴۹۸۰.

۶- یاخود له رڼې خه ونه وه، وډک پیغه مبه ری خوا (صلی الله علیه وسلم) فہرمو ویه تی: (انقطع الوحي وبقیت المبعثرات: رؤیا المؤمن)، واته: په یامی راسته وخو هاتن بو مروؤف، - له لایه ن خوا وه - کو تایی هاتوه، به لام موژ دده دره کان دلخو شکره دره کان، ماون، تهویش بریتیه له خه ونی باشی ئیماندار.

تهو ئایه ته ش ئه مانه هه موویان ده گرځته وه:

۱- هه رچی خورپه و رام کردن و خه ونن، هه موویان ده چنه نیو تهو فہرمایشته ی خوا که ده فہرموی: (إِلَّا وَحِيًّا)، وشه ی وه حیی هه موویان ده گرځته وه، که بریتین له فیّر کردنیکی په نهان.

۲- بیستنی په یامی خوا، لهو فریشته یه بی تهو دی که بیبینی، تهو رسته یه ده یگه یه نی که ده فہرموی: (أَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ).

۳- په یام گه یاندنی جبریل له شیویه کی دیاری کرادا تهو قسه یه ی خوا ده یگه یه نی، که ده فہرموی: (أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ) واته: یان رده وانه کراویک دهنیرئ به فہرمانی خوا، تهو ده گه یه نی که خوا فہرمانی پی کردوه^(۱).

۲- پینچ ناگاداری له باره ی سهرچاوه کانی وه ده ست هیانانی زانسته وه:

۱- مهیدانی پینچ هه سته کان و مهیدانی عه قلش، تنها جیهانی ماددیه به بینراو نه بینراو وه، به به ره هه ست و نابه ره هه سته وه.

۲- عه قل هه لای هه سته کان راست ده کاته وه، بو وینه: قه له میک بخه په رداخیکه وه که ته ماشای ده کی، وا ددزانی شکاوه، به لام ددری ده یینی نه شکاوه، یان دوو

(۱) لیکولینه ویه کی تیرو ته سه لم کردوه ددریاری وه حیی له مهو سوووعی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)، الكتاب السادس، ص ۱۸۹-۲۴۵، ط ۲/ ۲۰۱۶م، هه رده ها له ته فسیره کوردیه که شمد له سهره تایی سووړتی (یونس) دا، به ته فصیل لهو باره وه قسه م کردوه.

ئاو بەيئە ئاۋىكى زۆر گەرم، ئاۋىكى شىلەتېن، دەست لە ئاۋە گەرمەكە بخە، پاشان راستەوخۇ دەست بخە نىۋ ئاۋە شىلەتېنەكە، وا دەزانی سارده، لە حالىكدا كە شىلەتېنە، بەلام پېشى دەستى خستۈتە نىۋ ئاۋى گەرم، يان بە پېچەۋانەۋە، بەلام عەقل ھەلەى پېنج ھەستەكان راست دەكاتەۋە.

(۳) ۋەحيىش ھەلەى عەقل راست دەكاتەۋە^(۱).

(۴)- ھەرگىز ۋەحيى راست (يانى: كە بەتەئكىد بزائىن خوا فەرموۋىەتى) لە گەل عەقلى ساغدا تىك ناگىرېن، بۇچى؟ چونكە ۋەحيى زانيارىي خوايە ۋ، عەقلېش دروستكراۋى خوايە، بەلام بەشەرتى عەقلەكەش ساغ بى ۋ ۋەحيىيەكەش راست بى، ئەۋە ھەرگىز تىك ناگىرېن، دروست كراۋى خوا، لە گەل فەرماشتى خوادا، تىك ناگىرې.

(۵)- ھەلس ۋ كەۋت لە گەل جىھانى نادىاردا تايبەتە بە ۋەحيىيەۋە، ۋەحيى بە ھەموو بەشەكانىەۋە، بە ئىلھام ۋ بەخەۋنېشەۋە، ئىمە تەنھا لە رېڭاى ۋەحيىيەۋە دەتوانىن مامەلە بىكەين لە گەل جىھانى غەيىدا.

كەۋاتە: پېنج ھەستەكان كەردەستى خاۋ دەخەنە بەردەستى عەقل، عەقلېش بە ھۆيانەۋە، پاشان بەھۆى بىر كۈندەۋە لىك دانەۋە ئەنجامگىرىي خۆيەۋە، ھەتا سنوورى غەيب دەروا، لەۋى بەۋلاۋە، ۋەحيى دەستى دەگرې ۋ دەلې: ئىنجا نۆردى منە، تۆ لېرە زياتر بىر ناكەى، ھەموو فەيلەسووفەكان بە درىژايى مېژوۋ كە كەۋتۈنەتە ھەلەۋە، لەبەر ئەۋە بوۋە كە ويستوۋيانە بەعەقل مامەلە بىكەن لە گەل نادىار (غىب)دا، بۆيە بەھەلەداچوون، ئە گەر سەيرى فەيلەسووفەكانى يۇنان بىكەين، كە دەلېن: سوكرات گەۋرەترىن عەقلى ئىنسان بوۋە! كە يىگومان ۋا نىيە، بەلكو پېچەمبەران خاۋەنى گەۋرەترىن عەقلى بەشەر بوۋە، بەلې: سوكرات، ئەفلاتوون، ئەرستو، ئەۋانە بلىمەت بوون، بەلام كاتىك ويستوۋيانە خاۋى پەرۋەردگار بىناسىنن، زۆر بە سەيرو سەمەرەيى ناساندوۋيانە، ئەۋەيان كە

لە ھەموويان عاقلتر بوو گوتوويەتى: خوا ئەم گەردوونەى دروست کردودو بەکارى خستود، پاشان لىي گەراود، يەكى دىكە گوتوويەتى: خوا برىتتە لە ژمارە، يەکیان گوتوويەتى: خوا برىتتە لە چوار توخمەکان، (ئاوو ئاگرو گل و با)!! لەراستىیدا ئىنسان تەنیا کاتىک توانىويەتى مامەلەيەكى راست و دروست لە گەل پەنھان و نادياردا بکات، کە گەرايىتەو دەبو وەحیی، چونکە خوا سبحانە و تعالى ھەر خۆى دەزانى خۆى چۆنە؟ سىفەتەکانى چۆن؟ فرىشتەکان کىن؟ وە پۆژى دوايى چۆنە؟ وە دەبى چۆن مامەلە لە گەل خوادا بکرى؟ ئەوانە تەنھا خوا دەیانزانى، بۆيە تەنھا لە رىگای وەحىيەو دەگونجى مامەلە لە گەل پەنھان و ناديار بکەين، ھەر لە خواى (متعال)دە بگرە، تاودەکو فرىشتەکان و، ئەو شتانەشى کە پەيوەستن پىيانەو.

۳ - وەحىيى خوا تەنیا لە قورئان و سوننەتدا بەرجەستەيە:

جگە لە شىعەى دوازدە ئىمامىي، ھىچ کەسى نەبوو لەئێو مسولماناندا مشت و مپ لەسەر ئەو بکا، بەلام شىعەى دوازدە ئىمامىي قسەى ھەرکام لە ئىمامەکانيان واتە: ھەر لە عەلى كورپى ئەبى تالىبەو خوا لىي رازى بى، بگرە تاكو دەگاتە موخەممەدى كورپى حەسەنى عەسكەرىي، حەسەنى عەسكەرىي کە گۆردەكەى لە سامەرايە گوايە كورپىكى بوو بەناوى موخەممەد، ئەو ئىمامى دوازدەيەمى شىعەيە، کە (غائب)و خۆى پەنھان کردود، کە بەراى من ھەر بوونى نەبوو، چونکە حەسەنى عەسكەرىي وەك لىكۆلەرەوانى مێروو و بەشىك لە شىعەکانيش دەليين: نەزۆك (عقيم) بوو، مندالى ھەر نەبوو، نەكوپ نەكچ، ئەو دەش ھەلبەستراو کە گوتوويانە: كورپىكى ھەيە، بۆ ئەو دوازدە ئىمامەکانى پى تەواو بکەن، کەجۆرى شىعەى دىكەش ھەيە گوتوويانە: حەوت ئىمامن، ھەرودەھا ھەندىكى دىكەيان گوتوويانە: پىنج ئىمامن، ئەو دوايى لەباسى شىعەدا دىگەينى، گرنگ ئەو ھەيە ھىچ کام لە زانايان جگە لە شىعە، لەسەر ئەو مشت و مريان نەبوو، کە وەحىي تەنیا برىتتە لە قورئان،

پاشان سوننەتی پێغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم)، بەلام شیعە قسە ی ئیمامە کانیشیان بە وەحیی لە قەڵەم دەدەن، چونکە ئەو ئیمامانە بە پارێزراو لە هەڵە دادەنێن، کەواتە قسە کانیان دەبنە وەحیی!!

بەلێ وەحیی تەنیا لە قورئان و سوننەتدا بەرجەستەییە، واتە: ئەو پەيامە تایبەتە یەکەمە کە خوا بۆ پێغەمبەری خاتەمی موحەممەد (صلی اللہ علیہ وسلم) ناردووە، دوو بەشە: یەکێکیان بریتییە لە وەحیی راستەوخۆی خوا، کە قورئانە، ئەو دیكەش بریتییە لە وەحیی ناپراستەوخۆ، کە ئەویش سوننەتی پێغەمبەرە (صلی اللہ علیہ وسلم)، ئەوێ کە وەك دین فەرموویەتی، چونکە دوا یی باسی سوننەت دەکەین، کە سوننەت هەمووی یەك شت نیە و یەك بەش نیە، بەلکو پۆلێن دەکری، پێغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) هەندێ شتی فەرمووە وەك دین، ئنجا ئەوێ کە وەك دین فەرموویەتی، بەتەئکید وەحیی خوا، هەر وەها هەندێ هەڵسە کەوتی دیكە ی کردوون، بەلام نە یگوتوون، وەك دین کردوونی، ئەوێش هەر وەحیی خوا، وە هەندێ شتی دیكەش لەبەر چاوی ئەو کراوە، یاخود گوێ بیستی بووە، کە کراوە دانێ پێدا هێناوە، ئەوێش دیارە هەر بە فەرمانی وەحیی دانێ پێدا هێناوە، سوننەت دەبیتهو بەو سێ بەشە.

۴- پێناسە ی قورئان و سوننەت:

پێناسە ی قورئان: {القرآن: هو كلام الله المعجز بأقصر سورة فيه، المتعبد بتلاوته، المُنزَّلَ حياً على نبينا محمد (صلی اللہ علیہ وسلم)، المبدوء بسورة الفاتحة، والمختوم بآخر آية من سورة الناس، المنقول إلينا بالتواتر} (۱)، واتە: قورئان بریتییە لە فەرموودە ی خوا کە دەستە وستانکەرە بە کورتترین سووڕەتی، خوێندنە وە کە ی عیبادەتە، لە سەر پێغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) دا بە زینراوە، بە

(۱) مباحث في علوم القرآن، القطان، ط ۳ ص ۲۱- والثقافة الإسلامية، ص ۶۴، زۆریە ی زانایانی دیكەش هەر بەم شیوێ پێناسە یان کردووە.

(٤) تيسير أصول الفقه، عبدالله بن يوسف الجديع، ص ١١٧.

۵- خوا سبحانه و تعالی له زۆر ئایه تدا باسی قورئانی کردوه، که فهرمایشتی خۆیه تی و بۆ پیغه مبهری خوی (صلی الله علیه وسلم) ناردوه، بۆ وینه:

۱- له سوورپه تی (الواقعة) ئایه ته کانی (۷۵-۸۰) دا ده فهرموی:

﴿فَلَا أَقْسَمُ بِمَوْقِعِ الْجُومِ ۝۷۵ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ۝۷۶ إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ۝۷۷ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ ۝۷۸ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ۝۷۹ تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ۝۸۰﴾ (۱) الواقعة.

واته: نه خیر، سویند دهخۆم به شوین و جیگا و ریگای نه ستیره کان، نه وهش نه گهر بزانی، سویندیکی مه زنه (۲)، (سویند به وه) بیگومان نه و قورئانه قورئانیکی به ریژه (یان به خشندهیه)، له نوو سراویکی شیردراوه دایه {که مه به ست پیی (لوح المحفوظ)ه، یاخود له زانیاری نه زهلیی خوادایه}، پاکراوه کان نه بی، ده ستیان نایگاتی (۳).

۲- له سوورپه تی (الشعراء) ئایه تی (۱۹۲-۱۹۷) دا، خوا ئاوا پیناسه ی قورئان ده کات:

(۱) لیره شتیکتان بۆ پروون بکه مه وه که ده فهرموی: (فَلَا) له هه موو قورئاندا که ده فهرموی: (فَلَا) نه و (لا) یه نه فی سوینده که نه، هه ر چه نه زۆر له ته فسیره کان به نه فی سویندیان داناوه، به لām من رام وایه به پیچه وانه وه: خوا نه یو یستوه به فهرموی: سویند ناخۆم، به لکو نه و (لا) یه بۆ نه فی قسه یه که که کافره کان کردوویانه، (فَلَا) یانی: نه خیر وایه نه وه ی ئیوه ده یلین، به چی ده زانین؟

دوایی ده فهرموی: (وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ) واته: نه گهر ئیوه بزانی، نه وه سویندیکی مه زنه، که واته: نه وه سوینده.

(۲) ئیستا که گهر دوو ناسی پیشکه و توه، ده زانین نه و سوینده چه نه گه وره یه.

(۳) کافره کان عاده تیان وابو پیغه مبهریان (صلی الله علیه وسلم) به وه تۆمه تبار ده کرد، که شه ی تانه کان فیری قورئانی ده که ن، خواش ده فهرموی: (لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ) واته: نه م قورئانه ته نیا فریشته زۆر پا که کان ده ستیان ده یگاتی، که به یه یین بۆ پیغه مبهری خوا (صلی الله علیه وسلم).

﴿وَلَنُفِئَنَّ لَكَ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَلَنُفِئَنَّ لَكَ زُرَّ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿١٩٧﴾﴾ الشعراء

واتە: بىگومان ئەم قورئانە دابەزىنراود لەلايەن پەرودەردگارى جىهانەكانەودە، گىيانى ئەمىندار (الروح الامين) دابەزەندودە^(١)، دابەزەندودە سەر دلى تۆ، تاكو تۆ لە ورياکەرەودەو هوشيار کەرەوان بى، بە زمانىكى عەرەبى روشن^(٢)، ئەم قورئانە لەکتىبە پيشووەکانىشدا هەيە، ئايا بۆ ئەوانى نيشانەو بەلگە نيه {کە قورئان کتیبى خوايە بۆتۆ هاتودە}، کە زانايانى بەنو ئيسراييليش دەيزان!^(٣).

(١) چەند ناويک بەکار هيتراون بۆ جبريل، {جبريل، الروح القدس، الروح الامين، الروح}.
(٢) هەر وشەى (عربي) يانى روشن، (اللغة العربية) يانى: ئەو زمانەى کە روشنە، نەتەودى عەرەب زمانى خويان زۆر پى روشن بوود، ناويان لە زمانەکانى دیکە ناود (عجمي)، يانى زمانىكى ناروشن، چونکە تىي نەگەيشتون، ئنجا هەر کەسيک زمانى خوى پى روشنەو، زمانى بەرامبەرەکەى کە تىي ناگات، پىي ناروشنە، دەگوترى: (أعرب عن لسانه) يان (أعرب عن قلبه)، {يعني أفصح}.

لە فەرەمۆودى پيغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) دا هاتود، لەباردى مارد کردنى کچ و بيودەرنەود، دەفەرەمۆي: {الَّتِي تَعْرِبُ عَنْ نَفْسِهَا وَالْبُكْرَ رِضَاهَا صَمْتُهَا}، أخرجه أحمد برقم (١٧٧٥٨)، وابن ماجه برقم (١٨٧٢)، والطبراني برقم (٢٦٤)، وأخرجه أيضاً: ابن قانع (٢٩١/٢)، والبيهقي برقم (١٣٤٨٤)، والدليمي برقم (٢٥٥٨)، قال الألباني صحيح ١٤٥٩، واتە: بيودەرن دەي بۆخۆى قسەى خوى بکا، داخۆ رازييه يان رازيى نيه؟ بەلام کچ ئەگەر بيودەنگ بوو (لەبەر ئەودى شەرم دەکا) نيشانەى رازى بوونىەتى.

کەواتە: (تَعْرِبُ) واتە: روونی دەکا تەودە.

(٣) بۆ زانياريتان! باسى ئەم قورئانە ئىستاش لە پەيمانى کۆن و پەيمانى نویدا هەيە، ئەگەر ئەو هەموو دەستکاریى کرانەشدا کە کراود، هەندى دەصف بەکار هاتوون بۆ کۆتا پيغەمبەر کە دى، وە باسى ئەو کتیبە کراود کە بۆى دەنيردرتە خوار، تەنها بەسەر قورئاندا دەچەسپن.

(۱) دياره سوننهت له قهدير ځوۍ، چونكه سوننهت نايسته ريزي قورټان، به لام له مه قامي څوږدا، دووه مين سهرچاوې وه حييه و، دووه مين سهرچاوې پوون و بې چهنو چوونې شريعته، له دواي قورټان.

۱- بەلگە قورئاننىيەكان :

بەلگەھى يەكەم: خوا سىبحانە و تعالى فەرمانى بە پىغەمبەرى خاتەم (صلى اللہ علیہ وسلم) كىردۈدە كە قورئان بۇ خەلگە رۈۈن بىكاتەۋە، وەك دەفەرمۇي:

﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَرْفَكُونَ﴾ (۴۴) النحل.

ۋاتە: (ذكىر) مان بۇ لای تۆ ناردۈتە خوار، تاكو ئەۋەدى بۇيان نىرداۋەتە خوار، بۇيان رۈۈن بىكەيەۋە، وە بۇ ئەۋەدى خۇشيان بىر بىكەنەۋە.

كەۋاتە: پىغەمبەرى خوا (صلى اللہ علیہ وسلم) ئەركى سەرشانى بوۋە لەۋە كە قورئان رۈۈن بىكاتەۋە بۇ خەلگە، ئىنجا ئايا قورئان چۆن رۈۈن كراۋەتەۋە؟^(۱)، لە راستىيدا پىغەمبەرى خوا (صلى اللہ علیہ وسلم) لە ميانى سۈننەتەكەھى خۇيدا، لە ميانى پراكتىزە كىردى قورئاندا لەسەر ئەرزى ۋاقىع، قورئانى بۇ ئىمە رۈۈن كىردۈتەۋە، ئەگەرنا پىغەمبەرى خوا (صلى اللہ علیہ وسلم) دانەنىشتۈە تەفسىرىك بنووسى بۇ قورئان، ئەگەرنا ئىمە ئىستا (التفسير النبوي للقرآن الكريم) مان لەبەر دەستدا دەبوۋ، ئايا پىغەمبەرى خوا (صلى اللہ علیہ وسلم) ئايەت بە ئايەتى رۈۈن كىردۈتەۋە؟ نەخىر، چۈنكە قورئان بۇخۇى رۆشنە لەچەند شۆئان خوا دەفەرمۇي: (كىتاب مېين)، (قرآن مېين)، كەۋاتە: قورئان بۇخۇى رۆشنەۋ، پىۋىستى بە رۈۈن كىردنەۋە ناكات، ئەدى پىۋىستى بە چى دەكا؟

پىۋىستى بەۋە دەكات كە چۆنىەتتى جى بەجى كىردنەكەھى رۈۈن بىيىتەۋە، كە پىغەمبەرى خوا (صلى اللہ علیہ وسلم) بەتەۋاۋى ئەۋە ئەركەھى ئەنجام داۋە، كەۋاتە: چۆن دەتۈانى بى نىيازى بەرامبەر بە سۈننەت دەربىردى، لەكاتىكدا كە سۈننەت بۇمان رۈۈن دەكاتەۋە: چۆن قورئان كارى پى دەكرى؟!

(۱) ھەلەبەتە دۋاىيش دىمەۋە سەر ئەۋ باسە.

به لگه‌ی دووهم: خوا فرمانی کردوه به‌وه که فرمانبه‌ریی بۆ پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی (صلی الله علیه وسلم) بکری، له‌چهند شویناندا، بۆ وینه:

﴿وَأَقِمْوُا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (٥٦) النور.

واته: نوێتر به‌ریا بکه‌ن و زه‌کات بدن و وه فرمانبه‌ریی پیغه‌مبه‌ر بکه‌ن، بۆ ئەوه‌ی به‌زه‌ییتان له‌گه‌ل بنوینی.

به لگه‌ی سییه‌م: هه‌روه‌ها خوا سبحانه و تعالی خۆشه‌ویستی خۆی په‌یوه‌ست کردوه به شوین کهوتنی پیغه‌مبه‌ری خواوه (صلی الله علیه وسلم):

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ..﴾ (٣١) آل عمران.

واته: بلی: ئەگەر ئیوه خواتان خۆش ده‌وی، شوینم بکه‌ون، خواش خۆشی ده‌وین.

هه‌لبه‌ته شوین کهوتنی پیغه‌مبه‌ری خواش (صلی الله علیه وسلم) یانی شوین کهوتنی رێبازه‌که‌ی، که‌واته: که‌سیک شوین رێبازی پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) نه‌که‌وی، نه‌ده‌توانی ئیسپاتی بکا که خۆی خۆش ده‌وی، وه نه خۆی په‌روه‌ردگاریش خۆشی ده‌وی.

به لگه‌ی چواره‌م: خوا عز وجل فرمانبه‌ری کردن بۆ خۆی، وه بۆ پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی خۆی (صلی الله علیه وسلم) به‌یه‌که‌وه جووت کردوون، بۆ وینه:

أ- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ (٥٩) النساء.

واته: ئە‌ی ئه‌وانه‌ی بر‌واتان هیناوه! فرمانبه‌ریی خوا بکه‌ن و، فرمانبه‌ریی پیغه‌مبه‌ر {ی خوا} بکه‌ن.

فرمانبه‌ریی خوا بکه‌ن، به شوین کهوتنی قورئان و، فرمانبه‌ریی پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) بکه‌ن به شوین کهوتنی رێبازی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم).

ب- ﴿ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴾ (۳۲) آل عمران.

واتە: بلى، فەرمانبەرى خواو پىغەمبەر بىكەن، ئىنجا ئەگەر پىشتيان ھەل كەرد،
خو بى بىر وایانى خۆش ناوین.

واتە: ئەودى پىشت لە پىغەمبەر بىكات (صلی اللہ علیہ وسلم) و، پىشت لە
خو بىكات، بە بى بىر و لەقەلەم دەدرى.

ج- ھەروەھا خوا عز وجل دەفەرموى: الْقُرْآنَ مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ
وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيفًا ﴿۸۰﴾ النساء.

واتە: ھەر كەس فەرمانبەرى پىغەمبەر بىكات، ئەودە فەرمانبەرى خواى كەردە.
بەلگەى پىنجەم: خوا فەرمانى كەردە كە حوكم و دادودەرى - لەكاتى ناكۆكىي
و تىك گىراندا - بگىرەدرىتەودە بۆ لای خواو پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ
وسلم)، واتە: بۆ لای قورئان و سوننەت، وەك دەفەرموى:

﴿.. فَإِنْ نَزَعْنَاهُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ.﴾ (۵۹) النساء.

واتە: ئىنجا ئەگەر لە شىئەكدا كەوتنە ناكۆكىي، بىگىرەنەودە بۆ لای خواو
پىغەمبەر واتە: بۆ لای قورئان و بۆ لای سوننەت.

بەلگەى شەشەم: خوا سىبھانە و تعالى باسى پىغەمبەرى (صلی اللہ علیہ
وسلم) كەردووە وەك ياسا دانەر، وەك دەفەرموى:

﴿ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَحْدُوهُمْ، مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي
التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ
الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ
عَلَيْهِمْ.. ﴾ (۱۵۷) الأعراف.

لیردها خوی زانا به شهش سیفیت پیناسه ی پیغمبهری خوی (صلی الله علیه وسلم) دهکات:

یهک: فهرمانیان پی دهکات به چاکه.

دوو: ریگریان لی دهکات له خراپه.

سی: شته باش و سوود به خشهکانیان بو حلال دهکات.

چوار: شته زیان به خشهکانیان لی قهدهغه دهکات.

پینج: نهو باره قورسه ی سهرشانیان لادوبات.

شهش: نهو کووت و زنجیرانه ی له دهست و پیانه، دهیانپسینی.

وهک دهبینین: خوا سبحانه و تعالی پیغمبهری خوی (صلی الله علیه وسلم) وهک یاسا دانهرو حلالکهر و هرپامکهر پیناسه کردوه، ئنجا ئایا نهو حلال کردن و، هرپام کردن و، فهرمان پی کردن و، قهدهغه کردنه، له کوین؟! به دلنیایی له سوننهتهکیدان.

به لگهی ههوتهم: خوا سبحانه و تعالی خه لکی ترساندوه له وهی که سهرپیچی له فهرمانی پیغمبهری بکه و، ههره شه ی لی کردوون به وهی که تووشی ئاژاوه و توشی سزا دی، ده فهرموی:

﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (النور: ۶۳)

لیردها (دُعَاء) به مانای بانگ کردنه، واته: بانگ کردنی پیغمبهری له بهیتاندا {که بانگتان دهکا}، وهک بانگ کردنی ههندیکتان بو ههندیکتان ته ماشا مه که، خوا نهوانهتان دهزانی که به خوپه نهان کردنهوه، خو ددهزنهوه، با نهوانه ی سهرپیچی له فهرمانی پیغمبهری دهکن بترسین و وریا بن که به لایه کی به ئیشیان تووش نهیهت، یاخود سزایه کی به ئیشیان تووش نهیهت.

ئىنا ئايا سەرىپچىسى كىرىپ لە فەرمانەكانى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم)، چۆنە ئايا فەرمانەكەى لەكویداىه؟! بە دۇنيایى لە سوننەت داىه، ئەمما فەرمانى خوا لە قورئانداىه.

بەلگەى ھەشتەم: خوا فەرمانى كىرەكە ھەرچى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) پىمان دەدات، لىي وەرگىرىن، چ فەرمانكەرىن، بى چ قەدەغە كىرىپ (أمرًا) ئو نھىي)، وەك دەفەرموى:

﴿... وَمَا أَمَّاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمُ عَنْهُ فَأَنْتَهُوْا ۚ﴾ (الحشر: ۷)

واتە: ھەرچى پىغەمبەر پىتان دەدا، لىي وەرگىرىن، وە ھەرچى لىتان قەدەغە دەكات، خۆتانى لى بەدوور بگىرىن.

ھەر ئەم ئايەتە بۆخۆى بەسە لەسەر ئەو كە ئەو كە دۇنيا بووین، لە رىيەكى راستەو دۇنيا بووین، كە ئەو پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرموویەتى، فەرزە پابەندى بىن، خوا دەفەرموى: ھەرچى پىغەمبەر پىتان دەدا، لىي وەرگىرىن، {لە ئەرك و فەرمان}، وە ھەرچى ئەویش لىتان قەدەغە دەكا دەستى لى ھەلگىرىن و خۆتانى لى پىارىژن، {لە نەھى قەدەغە}.

بەلگەى نۆیەم: خوا فەرمانى كىرەكە ھەر دادەریيەك پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) كىرىپ، براداران پى پازىین:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۚ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا﴾ (الأحزاب: ۳۶)

واتە: ھىچ پىاویكى برادارو ھىچ ئافەرتىكى برادار، بۆيان نىھ ھەر كاتىك خوا وە پىغەمبەرى خوا برىارىكىان دا، مافى سەرىشك بوون بەخۆيان بەدن، {ئايا ئەو برىارە كە خوا داویەتى، يان پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) وەرى بگىرىن، يان وەرى نەگىرىن؟ بەلكو دەبى يەكسەر جىيەجىي بەگىرىن}، وە ھەر كەسك سەرىپچىسى لە خواو پىغەمبەرى خوا بكات، بەشیوہەكى زۆر ئاشكرا گومرا بوو.

به لگه‌ی ده‌یه‌م: خوا ئیمانی له‌و كه‌سه‌ لابرده‌وه‌، كه‌ ر‌ه‌فزی ئه‌وه‌ ده‌كات،
فه‌رمانی پ‌یغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) جی به‌جی بکات، ده‌فه‌رموی:

﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا
فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾ ٦٥ النساء.

واته: نه‌خ‌یر سو‌یند به‌ په‌روه‌ردگاری تۆ: به‌ ب‌روادار له‌قه‌له‌م نادرین، ب‌روانا‌ه‌ینن،
تاكو تۆ نه‌كه‌نه‌ دادوهر له‌وه‌دا كه‌ ت‌ییدا ده‌كه‌ونه‌ ك‌یشه‌و مش‌ت و م‌ر، دوا‌یش مل‌كه‌چ
نه‌بن، وه‌ دوا‌یی به‌ته‌واویی به‌د‌ل و گیان ئه‌و فه‌رمانه‌ی تۆ په‌سه‌ند نه‌كه‌ن.

به‌ لگه‌ی یازده‌یه‌م: هه‌موو پ‌یغه‌مبه‌ران علیهم‌السلام بۆیه‌ ن‌ی‌ردراون
تاكو فه‌رمانبه‌رییان بۆ بک‌ری، وه‌ك خوا ده‌فه‌رموی:

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ .. ﴾ ٦٤ النساء.

واته: ه‌یچ پ‌یغه‌مبه‌ری‌کمان نه‌ناردوه‌، مه‌گه‌ر بۆ ئه‌وه‌ كه‌ به‌ مۆله‌تی خوا
فه‌رمانبه‌ریی بۆ بک‌ری.

به‌ لگه‌ی دوا‌زده‌یه‌م: خوا فه‌رمانی پ‌یمان کردوه‌كه‌ پ‌یغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه
وسلم) بکه‌ینه‌ سه‌رمه‌ش‌قمان له‌ هه‌موو کارو بار‌ی‌کدا، وه‌ك ده‌فه‌رموی:

﴿ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ
اللَّهَ كَثِيرًا ﴾ ٢١ الأحزاب.

واته: ب‌ی‌گومان له‌ پ‌یغه‌مبه‌ری‌ خوادا، سه‌رمه‌ش‌قییه‌ك و پ‌ی‌شه‌وه‌ییه‌کی زۆر
باش هه‌یه‌، بۆ ئ‌یوه‌ بۆ هه‌رکه‌سی‌کتان كه‌ به‌ ئوم‌یدی به‌زه‌یی خواو پادا‌شتی
دوا‌رۆژ ب‌ی، وه‌ زۆر یاد‌ی خوا بکات.

به‌ لگه‌ی س‌ی‌زده‌یه‌م: خوا س‌ب‌حانه‌ و تعالی‌ په‌یمان به‌ستن له‌ گه‌ل پ‌یغه‌مبه‌ردای
(صلی الله علیه وسلم) - كه‌ بۆ ئه‌وه‌ بووه‌ به‌ قسه‌ی بکه‌ن - وه‌ك په‌یمان به‌ست
له‌ گه‌ل خۆی داناوه‌:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمِنْهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ (۱۰) الفتح.

واتە: بىگومان ئەوانەى كە پەيمان لە گەل تۆدا دەبەستن، پەيمان لە گەل خوادا دەبەستن، دەستى خوا لە سەر دەستى وانەودىيە، ھەر كەسك پەيمان ھەلبەشىننەتەود، بە زيانى خۆى تەواو دەبى، وە ھەر كەسى پەيمانە كە بباتە سەر، خوا پاداشتىكى مەزنى دەداتى.

ئىنجا ئايا: پەيمان لە گەل پىغەمبەرى خوادا (صلى الله عليه وسلم) بەستن چۆن بوو؟، جارى وا ھەبوو پەيمانىيان لە گەلدا بەستو، وەك لە ژىر درەختى (رضوان)دا، كە ئەم ئايەتە لەو سىياقەدا ھاتە خوار كە دەفەرموى:

﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ...﴾ (۱۸) الفتح.

واتە: خوا رازى بوو لەو بىروادارانەى كە لە ژىر درەختە كەدا پەيمانىيان لە گەل تۆدا بەست.

پەيمانى چىيان بەست؟ پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) بە نوینەرايەتتى خۆى عوسمانى نارد بۆ مەككە، كە لە گەل قورەيشىيەكاندا رىك بکەوى، كەچى ھەوالى بۆ ھاتەود گوتيان: عوسمانىيان كوشتو، پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموى: ئەگەر ئەو ھەوالە راست بى، ئىمە لىرە لاناچىن، ھەتا جەنگيان لە دژ نەكەين، وەرن بەيەتەم پى بەدن، ئىدى بەيەتەيان پىدا {واتە: بەيەتە جەنگ كردن} (۱)، كەچى خوا سىبھانە و تعالى ئەو پەيمانەى كە لە گەل پىغەمبەردا بەستراو، دەفەرموى: ئەو لە گەل من بەستراو، ئىنجا ديارە ھەموو فەرمانبەريەكانى دىكەى مسولمانانىش بۆ پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) لە ھەمان كاتدا فەرمانبەرىش بۆ خوا، ئىنجا ئايا فەرمانبەريەكان بۆ پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لە كویدا ھەن؟ بە دۇنيايى لە سوننەتدا ھەن.

بەلگەى چوار دەیهەم: کە دەفەر موی: ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ﴾ ٦٥ النساء.

پێشەوا شافعی رەحمەتی خۆی لێبێ، تەفسیریکی زۆر جوانی دەکات دەلی: {نزلت هذه الآية فيما بلغنا والله أعلم في رجل خاصم الزبير في أرض ففضى النبي بها للزبير، وهذا القضاء سنّة من رسول الله، لا حُكْمٌ منصوص في القرآن} (١)، واتە: ئەو ئایەتە دەربارەى مشت و مەیک هاتە خوار کە پیاویک لە گەڵ زوبەیر بوو بە مشت و مەیان لەسەر زەویەیک وەک پێمان گەیشتوێ خواش زاناترە، پێغەمبەریش (صلی اللہ علیہ وسلم) بپاری دا بۆ زوبەیر، {کە حەقی زوبەیرە}، ئنجا ئەو بپارەش سوننەتی پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بوو چونکە لە قورئاندا نەهاتوێ.

کە دەلی: {لا حکم منصوص في القرآن} قسەیه کی زۆر وردە دەلی: حوکمیک نیە وەک دەقیق هاتبێ لە قورئاندا، کەچی خوا سبحانە و تعالی سویندی خواردوێ بەخۆی و دەلی: سویند بە پەروەردگارت بڕوا ناهینن، تاکو تۆ نەکنە دادوێر لەو شتەدا کە لەسەری دەکەوێ کێشەو مشت و مە (٢)، دەلی: ئەم بەسەر هاتە لە سوننەتی پێغەمبەر دایە (صلی اللہ علیہ وسلم)، کەچی خوا ئەو حوکم و بپارەى پێغەمبەری (صلی اللہ علیہ وسلم) باس کردوێ، ئنجا ئایا لەکویدا

(١) الرسالة ص ١١٥.

(٢) مەسەلەکە ئاوابوو: زوبەیر زەویەیکى هەبوو لەلای کانى و سەرخاوەکەوێ بوو، پیاویکی ئەنصارپیش زەویەیکى دیکەى هەبوو لەولاوێ بوو، ئنجا بەپێى عورف وایە، ئەوێ کە لە سەرخاوەکەوێ نزیکە، کشت و کالەکەى خۆى ئاوبدا، پاشان ئاوەکە بەریداتەوێ ئەوێ دیکەش ئاوبدا، ئنجا کە بوو بە کێشەیان، چوون بۆ لای پێغەمبەرى خوا صلی اللہ علیہ وسلم، پێغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) فەر موی: زوبەیر کشت و کالەکەى خۆت ئاوبدە، پاشان ئاوەکە بەردوێ بە ئەویش هێ خۆى ئاوبدە، ئەو پیاوێ ئەنصارپیشەى خوا لێى خۆشبی گوتی: ئەوێ لەبەر ئەوێ خزمى خۆتە! پێغەمبەرى خواش (صلی اللہ علیہ وسلم) تووێرە بوو فەر موی: زوبەیر تاکو کشت و کالەکەت تەواو تێر ئاوبدە، ئنجا ئاوەکە بەردوێ، جارى پێشێ فەر موی: ئاوبى بدوێ ئنجا بەرى بدوێ، بەلام کابرا کە پێغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) ی تووێر کرد، ئەوجار ئەو حەقەکەى بەتەواوێ دا بەزوبەیر، جا بەم بۆنەیهوێ، ئەو ئایەتە هاتە خوار. (ئەم بەسەرھاتە بوخاریی و نەسائیى و حاکم) هیناویانە، بڕوانە: المصباح المنیر فی تہذیب تفسیر ابن کثیر، ص ٣٠٥.

ھاتودە؟ لە سۈننەتدا ھاتودە، دەدەشەرمۇي: ھەر كەسكى بە بىر يارى تۆ رازى نەبى، بە ئىماندار لەقەلەم نادى، چ ئەم بىر يارە، چ ھەر بىر يارىكى دىكەى كە لە سۈننەتدا ھەيە، بەدەقى ئايەت ئەو ھەمووى خۇي كارزان دىكاتە پىوەر تەرازو بۆ ئىمان، يانى: ئەگەر بە بىر يارەكانى پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) رازى نەبى، ماناى وايە بە ئىماندار لەقەلەم نادىي.

بەلگەى پازدەيەم: خوا سبھانە و تعالى رايگەياندو كە پىغەمبەرى خاتم (صلى الله عليه وسلم) خەلەك رىنمايى دەكات بەرەو راستە شەقامى خوا، وەك دەفەرمۇي: ﴿وَأَنَّكَ لَتَهْدَى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝٥٢ صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ۝٥٣﴾ الشورى.

واتە: وە بىنگومان تۆ رىنمايى دەكەى بەرەو راستە شەقام، رىي خوا، ئەو خويەى كە خاوەنى ئاسمانەكان و زەويە، وە ھەرچى كە تىياندا ھەيە، ئاگادارىن كارو بارەكان ھەر بۆ لای خوا دەروڤن.

پىشەوا شافىعى ھەر لەو بارەشەو دەلى: ﴿وَمَا سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ فِيمَا لَيْسَ لِلَّهِ فِيهِ حَكْمٌ فَبِحَكْمِ اللَّهِ سَنَّهُ﴾^(۱)، واتە: ھەرچى پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) دايانە، مادام حوكمى خۇي لەبارەو نەبى، ئەو بە حوكمى خوا ئەو بىر يارە داو.

لەبوارى ھەلال و ھەرام و ئەمرو نەھيىدا، ئەگەر شىتەك پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) لەبارەو دەلەيا نەبوو، پراوەستاو داخو خوا چى دەفەرمۇي؟ بەلام كە بىر يارىكى دابى: ئەو ھەلەو ئەو ھەرامە، ئەو بەكەن و ئەو مەكەن، ئەو بە تەكيد خوا پىي فەرمو، دوايى روونى دەكەينەو كە چۆنى فەرمو؟ كە يان ھەر لە قورپان وەرى گرتو، يان خوا خستوويەتە دلى، ياخود ئىجتىھادى كردو.

ئەمە وەك بەلگەى يەكەم: ئايەتەكانى قورپان، لەسەر ئەو كە سۈننەتى پىغەمبەرىش (صلى الله عليه وسلم) بە گشتى بەو ھى دادەنرى، وە بەبەشىك لە شەرىعت دادەنرى.

۲- به لنگهی یه کده نگی هاوه لان

له سهر ره وایه تی سوننه ت

هاوه لان (الصحابه)، خوا لیان رازی بی به پیوو ئافره ته وه یه کده نگ و یه کراو یه کسه بوون، که ئه وهی پیغه مبه ریش (صلی الله علیه وسلم) بوی داناون له دین و شهریه ت، وه ک ئه وهی خوا فهرموویه تی له قورئاندا، بۆ ئه وان پابه ندکه ر (ملزم)ه، هه لبه ته هه م ئه و کاته ی پیغه مبه ری خوا (صلی الله علیه وسلم) له ژیاندا بووه، هه م دوا ی مردنیشی، هیچ که سی نه بووه له هاوه لان ریز په ر بی له و یه کده نگیه، که بۆیان ده رکه وتبی، ئه وه سوننه تی^(۱) پیغه مبه ره (صلی الله علیه وسلم)، هاوه لان خوا لیان رازی بی، به ددیان به لنگه هه یه که هه ر شتیکیان هاتیبته پیش، ته ماشای قورئانیان کردوه، له قورئاندا حوکه که یان چنگ که وتبی، باشه، ئه گه رنا پرسویانه: پیغه مبه ر (صلی الله علیه وسلم) له و باره وه چی فهرمووه؟ یا خود چی کردوه؟ ئه گه ر له ویشدا چنگیان نه که وتبی، ئه وه کۆششیان کردوه، وه له و باره وه ئه م ده قه هه یه که بۆتان ده هیئم، هه رچه نده زانیان مشت و مریان له سهر سه نه ده که ی هه یه، به لام هیچ که س مشت و مری نه بووه له سهر ئه وه، که نیوه رۆکه که ی راسته:

{عَنْ مُعَاذٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ، فَقَالَ كَيْفَ تَصْنَعُ إِنْ عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ؟ قَالَ: أَقْضِي بِمَا فِي كِتَابِ اللَّهِ، قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي كِتَابِ اللَّهِ؟ قَالَ: فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: أَجْتَهِدُ رَأْيِي لَا أَلُو، قَالَ: فَضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدْرِي، ثُمَّ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمَا يُرْضِي

(۱) سوننه ت به مانا فیهیه که ی نا، چونکه وشه ی سوننه ت، له زاراوه ی شهرعزاناندا واته: (مندوب، ندب، نفل، تطوع)، ئه و شته ی که به رامبه ری واجبه، به لام له زاراوه ی فهرمووده ناساندا، وه له زاراوه ی زانیانی (أصول الفقه) دا سوننه تی پیغه مبه ر (صلی الله علیه وسلم) واته: ریبازی پیغه مبه ر صلی الله علیه وسلم به گشتی، واته: هه م فهرزو هه م سوننه ت.

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ { أخرجه أحمد برقم (۲۲۰۶۰) والترمذي برقم (۱۳۲۷)، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده ضعيف لإبهام معاذ وجهالة الحارث بن عمرو.

واته: پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) موعاذى كورى جەبەلى نارد بۆ يەمەن، وەك والى و سەرپەرشتىدار، كە ناردى فەرموۋى: ئەگەر كىشە يەككە ھاتە پىش چى دەكەي؟

موعاذ گوتى: بە پىي كىيىي خوا، تە ماشاى قورئان دەكەم.

گوتى: ئەگەر لە كىيىي خوادا ھوكمەكەت نەدۆزىيەدە؟

موعاذ گوتى: تە ماشاى سوننەتى پىغەمبەرى خوا دەكەم.

گوتى: ئەگەر لە سوننەتى پىغەمبەرى خوادا نەدۆزىيەدە؟

گوتى: ەقلى خۆم بەكار دەھىنم و كەمتەرخەمىي ناكەم.

پىغەمبەرىش (صلی اللہ علیہ وسلم) دەستى لە سنگى دا وە فەرموۋى: ستايش بۆ خوا يەك كە نىردراوى پىغەمبەرى خواى سەر كە وتوو كىردە، بۆ شتىك كە پىغەمبەرى خوا لىي رازىيە.

ئىنجا وەك گوتم: ھەرچەندە ئەم دەقە لەبارەى سەنەدەكە يەدە مشت و مەر ھەيە، بەلام يەككى لە زانايانى فەرموودەناسى ھاوچەرخ كە پىم خۆشە كىيەكانى بخويىنەدە، بەراستى لىكۆلىنەدەى جوان جوانى ھەن، ئەويش (عبداللہ بن يوسف الجديع)، كە ئىستا لە بەرىتانيا دادەنىشى، لە كىيىكىدا بەناوى: (تيسير أصول علم الفقه) دەلى: (وضعه المحققون من أهل الحديث، ولكن ضعف الحديث لا يؤثر في ترتيب الأدلة المذكورة فإن أصول الشريعة دلت عليه، وهو المنقول من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم وذلك بتقديم الوحي أولاً على الرأي والوحي كتاب وسنة، والسنة تابعة للقرآن حيث أنها مبينة له، ودرجة التابع لا تصلح أن تكون مساوية للمتبوع، فضلاً عن أن تسبقه، كيف؟ والقرآن كلام رب العالمين، وأما مرتبة النظر والإستنباط فحيث لا يكون الوحي)، واتە: ھەرچەندە لىكۆلەرەوان لە بوارى

فەرمودە ناسىيدا، بە يېھىزىيان داناۋە، بە لام يېھىزىي سەنەدى ئەو فەرمودە،
 كاريگەرىي نىيە بۇ سەر رېزىبەندىي بەلگە شەرىعيەكان بەو شىۋەيە كە ھاتو،
 {يېشى قورئان، ئىنجا سوننەت، ئىنجا ئىجتىھاد}، چۈنكە بىنچىنەكانى شەرىعت
 ھەر خاۋازىياري ئەۋەن و ھەر ئەۋە دەگەيەنن، ۋە ھەر ئەۋەش لە ھاۋەلانەۋە نەقل
 كراۋە، ۋە ھىي پېشەدەخرى، ئىنجا دوايى عەقل، ۋە ۋە ھىي برىتيە لە قورئان و
 سوننەت، ۋە سوننەت شىۋىن قورئان دەكەۋى، لەبەر ئەۋەي سوننەت قورئان
 رۋون دەكەتەۋە، {ۋاتە: چۈنەتتى كار پىكرەننى رۋون دەكەتەۋە}، ۋە دەبىي ھەمىشە
 ئەۋەي شىۋىن ئەۋىدىكە دەكەۋى، پەلەكەي لەخوار ئەۋەۋە بىي، نەك ۋەك ئەۋە بىي،
 چ جاي پېشىشى بىكەۋىتەۋە!! چۈن وانابى، لە كاتىكدا قورئان فەرمايشتى
 پەرۋەردگارى جىھاننىيە، بە لام پەلەي تەماشا كىردن و لىي ورد بوۋەۋە، ئەۋە
 بەتەئكىد كاتىك دىي كە ۋە ھىي نەبىي (۱).

(۱) ئەۋە قەسەيە بۇيە دەكا چۈنكە ھەندىي لە سەلە فييەكان ئەۋانەي خۇيان بە ئەھلى فەرمودە
 شىۋىنەۋار (أثر) دەزانن، كاتى خۇشى بوون و ئىستاش ھەن، دەللىن: (السنة قاضية على القرآن)
 ۋاتە: سوننەت بەسەر قورئانەۋە بىرپار دەدا، كە ئەۋە شىتىكى زۇر زۇر بىي مەعنەيە، چۈنكە
 خوا سىبحانە و تعالى پېغەمبەرى خۇي (صلى الله عليه وسلم) ناردەۋە قورئانى بۇ ناردەۋە ۋەك
 كىتەب بەرنامە، ۋەك مەتنى ئىسلام، ئىنجا سوننەت ۋەك دوايى باسى دەكەم، لە راستىدا ھەر
 برىتيە لە جىيەجىي كىردنى قورئان، بەللى ھەندىي شت لە سوننەتدا ھەيە لە قورئاندا نىيە، بە لام
 ئەۋىش لە سىياقى ئەۋە راستىيەنەدايە كە لە قورئاندا ھەن، ۋە ھەرگىز لە سوننەتتى پېغەمبەردا
 (صلى الله عليه وسلم) شىتىك نىيە، كە لەگەل قورئاندا ناكۆك بىي، ھەرگىز شىتى ۋا نىيە،
 ئەگەر ھەبىي ئەۋە سوننەت نىيە، بە لام بەمەرجىك دواي ساغ كىردەۋە بىي، نەك كە ھەندىي شت
 بە عەقلى ھەندىي كەس، لەگەل قورئاندا تىكىگىرا يەكسەر پەفرى بىكەي، نا، ئەۋەش خەللىكى
 خۇي ھەيە، ۋە دواتر باسى دەكەين.

۳- بەلگەي عەقلىي لەسەر رەۋايەتلى سۈننەت

لەسەر ئەۋەد كە سۈننەتلى پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) بە گشتى بەۋەجى دادەنرى، ۋە بەبەشەك لە شەرىعەت، لەۋ بارەۋە سى بەلگەي عەقلىي دىنمەۋە:

بەلگەي يەكەم: لە قورئاندا چەند ئەركىك فەرز كراۋن، بە كورتىي (إجمال) باسكراۋن و پىۋىستىيان بە روونكردنەۋە ھەيە، چۆنيان جىبەجى بکەين؟
بۆ نموۋنە:

(۱)- لە سوۋرەتى (النور) ئايەتى (۵۶) دا خوا دەفەرمۈي:

﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاطِيعُوا الرُّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (۵۶)

ۋاتە: نوپز بەرپا بکەن و زەكات بەدن و فەرمانبەرىي پىغەمبەر بکەن، بەلکو بەزەيىتان لە گەل بنوئىرى.

(۲)- لە سوۋرەتى (البقرة) ئايەتى (۱۹۶) دا، خوا دەفەرمۈي:

﴿وَاتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾ (۱۹۶) ۋاتە: ۋە ھەج و عومرە بۆ خوا تەۋاۋ بکەن.

باشە ئىمە چۆن نوپز بکەين؟ وشەي: (الصَّلَاةُ) لە زمانى عەرەبىدا يانى: (الدعاء)، بۆ ۋىتە: خوا سىبحانە و تعالى باسى بالئەدەكان دەكات، دۋايى دەفەرمۈي:

﴿...كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ، وَسَيِّحَهُ..﴾ (۴۱) النور.

ئىنجا ئايا ئىمە چۆن بزائىن: ئەۋ (الصَّلَاةُ) دى خوا لە ئىمەي دەۋى، كامەيە^(۱)؟

(۱) بۆخۆشىي ئەمە دەگىرپمەۋە: ماۋىدەك لەمەۋبەر يەكك كەۋتەۋە ژىر كاريگەرىي ئەۋ قسەۋ قسەلۇكانەۋە ئەۋانەي كە ناۋيان لە خۇيان ناۋە قورئانىي، گەنجىك بوو زۆر شارەزاش

نەبوو، گوتم: باشە ئىمە چۆن نوپۇزى بىكەين؟

گوتمى: نوپۇز بەماناى (الدعاء) نىه؟

گوتم: با.

گوتمى: ئىمەش دوعا دەكەين.

گوتم: ھەر دوعا بەس؟

گوتمى: بەلى.

گوتم: ئەدى ئەو پىنج فەرزە؟

گوتمى: ئىنجا ئەو كى دەلى: واىه؟ خوا فەرموويەتى: نوپۇزى بىكەن، نوپۇزىش يانى: دوعا، تەواو.

گوتم: ئاخىر ھاۋەلان خوا لىيان رازى بى، نە يەك بوو، نە دوو بوو، سەد نەبوو، نە ھەزار نەبوو، لە ھەجى مائاۋايدا ھەندى دەلىن: (۱۲۰،۰۰۰) ھاۋەل لە خزمەت پىغەمبەردا ھەجيان كىردو، لەنىو ئەو ھەموو ھەلەكەدا نوپۇزى كىردو.

گوتمى: ئەوجار كى دەلى: واىه؟

گوتم: ئەدى تۆ بىرۋات بەچى ھەيە؟

گوتمى: من بىرۋام بە سوننەت نىيە.

گوتم: ئەدى بىرۋات بەچى ھەيە؟

گوتمى: بە قورئان.

گوتم: دەى باشە، مادام باۋەت بە قورئان ھەيە، كى قورئانى بۆ ئىمە نەقل كىردو؟

گوتمى: قورئان خوا فەرموويەتى.

گوتم: ئاخىر لە رېي كىو پىمان گەشتو، لە رېي ھاۋەلانەو پىمان نەگەشتو؟ گوتمى: با.

گوتم: چۆن بىرۋات بەو سەد ھەزار (۱۰۰،۰۰۰) ھاۋەلە كىرد كە قورئانيان بە سەلامەتى بۆ ئىمە نەقل كىردو، ئەدى بۆچى بىرۋايان پى ناكەى پىنج فەرزەى نوپۇزىشيان كىردو، زەكات و رۇزۇو ھەج و .. ھتد؟ ئىدى فەقىرە دامابو تىگىرا، گوتم: تۆ لەوئ دەلى: راست دەكەن، قورئانيان نەقل كىردو، بى دەستكارى، بەلام بۆ پىنج فەرزەى نوپۇز راست ناكەن، لە ھالىكدا قورئانەكە ھەر يەك قورئانە، بەلام رۇزۇ پىنج جارەن نوپۇز كىردو؟!

شىتىكى زۆر بىجىيە تۆ لەلايەكەو بىرۋات بە ھاۋەلان بى، كە قورئانيان بۆتۇ نەقل كىردو، بەلام لەوى دىكە بىرۋات پىيان نەبى، ئىنجا گوتم: كاكە گيان! تۆ نازانى ھەلگىرانى ئەو بىرۋەكەيە پىشى تانە لە سوننەت دەدەن، دوايى تانە لە قورئانىش دەدەن، تۆ باۋەر بە ھاۋەلان نەكەى، چۈۋەدە سەدەيە نوپۇزىيان بۆتۇ نەقل كىردو!! ئى قورئانىش ھەروا!، كە تەئەنت لەودا، لەويش دەدرى.

أ- ئەو پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) لى ميانى رىياز (سنة) دەكىدا بۆى روون كىرۈۋىنەۋە كە خوا سىبحانە و تعالى فەرمۇيەتتى: (وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ).

لى (مالك بن حويرث) دەۋە ھاتۇد، بەلەي كەمەۋە ئەۋە دوۋجاران لى زىيانى پىغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) دوۋبارە بۆتەۋە، كە لەسەر مىنبەر نوپۇزى كىرۈۋە، كاتى ھاۋدەلەن ئامادە بوون، دوايى فەرمۇيەتتى:

{وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي} أخرجه البخاري برقم (۶۸۱۹).

ۋاتە: چۆن مىنتانى بىنى نوپۇز دەكەم، ئاۋا نوپۇز بىكەن.

بۆ ئەۋە لەسەر مىنبەر دەۋە ھەمويان بىيىنن، بەلەي كەمەۋە ئەمە دوۋجار لى زىيانى پىغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) دوۋبارە بۆتەۋە، ئەۋە بۆ ئىمە نەقلى كراۋە، رەنگە زىياتىش دوۋبارە بوۋىتەۋە، ئىجا ھەموو رۇڭزى پىنج فەرزە لى مىھىر ابادا لەبەر چاۋيان نوپۇزى كىرۈۋە، بەلەم رەنگە فەرمۇيەتتى نەۋەك يەككى لەدۋاۋە بى، مىن نەبىنى داخۇ چۆن سەجدە كىرۈۋەش دەبەم، با لەسەر مىنبەر ھەمويان تەماشىا بىكەن.

ب- ئىجا كە خوا فەرمۇيەتتى: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾ البقرة.

پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) لى ھەجى مال ئاۋايىدا ھەجى كىر، خوا پەرسىيە كانى ھەجى ھەموو پىشاندان، ۋەك بەسەنەدىكى راست ھاتۇۋە لى جابرى كۆرى ەبدوللاۋە، دوايى فەرمۇي:

{لَتَأْخُذُوا مَنَاسِكُكُمْ} أخرجه مسلم برقم (۱۲۹۷)، وابن خزيمة برقم (۲۸۷۷)، وأخرجه أيضا: أبو داود برقم (۱۹۷۰).

ۋاتە: با خوا پەرسىيە كانى ھەجى لى ۋەربىگىن.

ج- دەربارە زەكات، كە خوا دەفەرمۇي: (وَأَتُوا الزَّكَاةَ) زەكات بىدەن، چۆن زەكات بىدەن؟، لەچى بىدەن ۋ، چەندو چۆن بىدەن؟ پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) دەفەرمۇي:

{لَيْسَ فِيْمَا دُونِ خَمْسِ دَوْدٍ صَدَقَّةٌ مِنَ الْإِبِلِ، وَلَيْسَ فِيْمَا دُونِ خَمْسِ أَوَاقٍ صَدَقَّةٌ، وَلَيْسَ فِيْمَا دُونِ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَّةٌ}، أخرجه مالك برقم (۵۷۷)، وأحمد برقم (۱۱۲۷۱)، والبخاري برقم (۱۴۱۳)، ومسلم برقم (۹۷۹)، وأبو داود برقم (۱۵۵۸)، والترمذي برقم (۶۲۶)، والنسائي برقم (۲۴۷۶)، وابن ماجه برقم (۱۷۹۹)، وابن خزيمة برقم (۲۲۹۴)، وابن حبان برقم (۳۲۶۸)، والدارقطني (۹۳/۲).

شی کردنه دوی هه ندی له وشه کانی فهرموده ده که:

{الذُّودُ}: {من الإبل ما بين الثلاث إلى العشر، وهي مؤنثة لا واحد لها من لفظها والكثير أذواد}، واته: {ذود} به حوشر ده گوتری، له پینج (۵) هه تا ده (۱۰)، حوشری می، که تاکی نیه له بیژه که ی خوی، هه (ذود) ده گوتری، به لام له ده (۱۰) زیاتر، پی ده گوتری: {أزواد}.

{الأوقية، أواق} {الأوقية في الحديث أربعون درهماً، وكذا كان فيما مضى وأما اليوم فيما يتعارفه الناس فالأوقية عند الأطباء وزن عشرة دراهم وخمسة أسباع درهم} ^(۱)، کوی (أوقیه)، (أواق) ه، له فهرموده دا هاتوه، یانی (۴۰) درهم، به لام به پی باوی نیستا (ثوقیه) له (۱۰) درهمی زیو، وه (۷/۵) ی درهمه میک، یانی: نه نداد زیه که له زیو یا خود زیږ.

{الوَسْقُ}: به {وَسْقٌ} یش هاتوه، {الْوَسْقُ: سِتُّونَ صَاعًا، الْوَسْقُ: حَمَلُ الْبَعِيرِ، وَالْوَقْرُ حَمَلُ الْبَغْلِ وَالْجِمَارُ} ^(۲)، وهسق بریتیه له (۶۰) ربه، هه ربه (صاع) یکیش چوار مسته.

که واته: پیغه مبه ری (صلی الله علیه وسلم) ده فهرموی: به نسبت حوشرانه وه، نه گهر له پینج وشری میینه که متر بن، زه کاتیان لی ناکه وی.

وه به نسبت مالی نه قدینه وه که نه کاته زیږو زیو بووه، نه گهر له پینج ثوقیه که متر بی، زه کاتی لی نادر ی.

(۱) مختار الصحاح، ص ۷۳۳.

(۲) مختار الصحاح، ص ۷۲۱.

وہ بہ نسبت ددغل و دانہ وہ (دانہ و پلہ) تہ گہر لہ پینچ (وسق) کہ متر بی،
تہ ویش زہکاتی لی نادری.

کہ واتہ: وانیہ ہەر ئاژدلت بوو، زہکاتی لی بکہوی، جا چ ئاژدلی وردہ وەك
مەر و بز، چ رەشە ولاغ، چ حوشتر.

ہەرودہا تہوہ نیہ ہەر کہ سہی پاردی نہ قدینہی ہہ بی، زہکاتی لی بکہوی،
یان ہەر کہ س ددغل و دانی بوو، ہەر چہ ند بوو، زہکاتی لی بکہوی، نا، شەر ع
دیاری کردوہ، کی دیاری کردوہ؟ پیغہ مہری خوا صلی اللہ علیہ وسلم.

بہ لگہی دووہم: پیغہ مہری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم)، بہ رجہ ستہ کارو
جیہ جی کاری قورٹانی بووہ، یانی: پیغہ مہر (صلی اللہ علیہ وسلم) بویہ
نیردراوہ، تا کو قورٹان جی بہ جی بکات، وەك خوا سبجانہ و تعالی دہ فہ رموی:

﴿وَأَنْتَعِمَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ..﴾ (۲) ﴿الْأَحْزَابِ﴾

واتہ: بہ دواي تہوہ بکہوہ کہ لہ پەرودہر گارہوہ بوٹ نیردراوہ.

با لہو بارہوہ سہرنجی دوو دہق بدہین، وەك نمونہ:

(۱) - خوا سبجانہ و تعالی دہ فہ رموی: ﴿..وَأَنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ (۵۲) ﴿الشُّورَى﴾

واتہ: تو خەلک رینمایي دہکەي بہرہو راستہ ری.

کہ واتہ: پیغہ مہر (صلی اللہ علیہ وسلم) جی بہ جی کاری قورٹان بووہ
چۆنیہ تی جی بہ جی کردنہ کەشی لہ سوننہ تہ کەیدایہ، ئنجا تو کہ سوننہ ت
رەفز کرد، نازانی قورٹان چۆن جی بہ جی دہ بی، بو وینہ: پیغہ مہر (صلی اللہ
علیہ وسلم) تہو ہەموو ئایہ تانہی بو ہاتوون لہ سہر جہنگ و پرووہ پرووونہوہ
لہ دژی کافران و دوژمنان، ئایا ہەر کامیان لہ کویداو لہ چ ہەل و مہرجی کدا
جی بہ جی دہ کرین؟!

ئە گەرنا لە شوینیەک دەفەرموی: ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَتِّلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا...﴾ (٣١) الحج، کە دیارە ئەمە تەنیا مۆلەتە.

لە شوینیکی دیکە دا دەفەرموی: ﴿وَقَتِّلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَتِّلُونَكُمْ...﴾ (١٩٠) البقرة. لێرەش جەنگ لە دژی کافرانی شەڕفروش پیویست کراوە.

لە شوینیکی دیکە دەفەرموی: ﴿...وَقَتِّلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يَقْتُلُونَكُمْ كَافَّةً...﴾ (٣٦) التوبة.

تێکراتان لە دژی موشریکەکان بجەنگن، وەك چۆن ئەوان تێکرایان لە دژتان دەجەنگن، (نەك لە گەڵ تێکرای موشریکان بجەنگن، وانیە، چونکە هەموو موشریکەکان جەنگ لە دژیان دروست نیە).

کەواتە: ئێمە چۆن دەزانین هەر ئایەتە لە چ هەل و مەرجێکدا جی بە جی دەکری؟، بەهۆی سوننەتەو دەزانین، ئە گەرنا قورئان، هەمووی قورئانە، بەلام سوننەت هەر حوکمی لە شوینی خۆیدا دادەنێ.

(٢)- دایکمان عایشە خوا لێی رازی بێ، پرسیاری لێ کراوە دەربارەی رەوشتی پیغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)، گوتووینەتی:

{فَإِنَّ خُلُقَ نَبِيِّ اللَّهِ كَانَ الْقُرْآنُ}، أخرجه مسلم (٧٤٦).

واتە: رەوشتی پیغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) قورئان بوو.

کەواتە: پیغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ئاکارو رەفتارو هەلس و کەوتە کەمی بریتی بوو لە بەرجەستە کردنی قورئان، ئنجا ئایا ئەو لە کوێدا بوومان نەقل کراوە؟ لە سوننەتدا، کەواتە: تۆ بەبێ سوننەت نازانی قورئان چۆن بەرجەستە کراوە، چۆن کاری پێ کراوە؟ ئنجا ئە گەر تانە لە رەوشت و ئاکاری پیغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) بەدی، مانا ئەوێه تۆ قورئانت بە بەرجەستە کراوی ناییت و تەنیا بە خوێنراوی لە بەردەستدا دەیت.

بەلگەي سىيەم: پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) لەسەرى پىيۈست
 بوو قورئان بە خەلك رابگەيەنى، ﴿يَأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ
 وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۗ﴾ المائدة.

واتە: ئەي پىغەمبەر! ئەودەي لە پەرودەدگار تەوہ بۆت ھاتۆتە خوار، بە
 خەلکى بگەيەنە، ئەگەر نەيگەيەنى تۆ پەيامى خوات نەگاياندودە.

ئىجا كە پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەسەرى پىيۈست بوو پەيامى خوا
 بگەيەنى، ئايا چۆنى گەياندودە؟ يىگومان بە فەرمايشتەكانى گەياندوويەتى،
 وە بە كەردەدەكانى گەياندوويەتى، وە بەدان پىداھىيەنەكانى گەياندوويەتى،
 دانپىداھىيان: يانى شىتەك لەبەر چاۋى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) كراۋە
 ئەويش پەسەندى كەردودە، ئەودە پىي دەگوتى: (تقرير - إقرار).

وہ کہ خوا دەفەر موی: ﴿...وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ
 وَلَعَلَّهُمْ يَنْفَكُرُونَ﴾ النحل.

واتە: (ذکر)مان بۆ لای تۆ ناردودە، تاكو ئەودەي بۆ خەلکى نێردراودەتە خوار،
 بۆيان ڕوون بکەیتەوہ.

چۆنى بۆ ڕوون كەردوونەتەوہ؟ پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەو قورئانەي
 لە ژيانى تاكىي و كۆمەلايەتيي و خىزانىي و سياسىي و لەبوارى جەنگ و
 لە ئاشتىيدا، بەرجەستە كەردودە، ديارە ئەو بەرجەستە كەردن و جىيەجى كەردنەش لە
 دوو تويى سوننەتدا ھەيە.

كەواتە: كاتەك ئىمە قورئانمان بە جى بەجى كراۋيى و بەرجەستە كراۋيى
 لەبەر دەستدا دەي، كە تەماشاي سوننەتى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)
 بکەين، بۆيە ھىچ كات ئىمە بىنياز نابىن لە سوننەتى پىغەمبەر (صلى الله
 عليه وسلم)، وەك سەزچاۋەي دوودەمى شەرىعەت.

۴- بەلگەى سوننەت

ئەم بەلگەيان تەنھا بۇ بەرچاۋ رۈۋىيە بۇ كەسانىكى مۇسۇلمان، بۇ زىياتر دۇنيا بوۋىيان، بۇچى؟ چۈنكى بەپىي مەنتىق و لۇژىك ناگونجى شتىك بىرئە بەلگە لەسەر بوۋى خۇى، بەلام بۇ ئىۋە بۇ ھەركەسى كە گوئى لە قسەكانى ئىمە دەبى، بۇ دۇنيا بوۋى و بەرچاۋ رۈۋىيى، با تەماشىا بىكەين بزائىن پىغەمبەرى خاتەم (صلى الله عليه وسلم) چۇن باسى سوننەت و رى و شوئىنى خۇى دەكا؟:

۱- لە فەرمۇدەيە كىدا دەفەرمۇى: {أَلَا إِنِّي أُوتِيتُ الْكِتَابَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ أَلَا إِنِّي أُوتِيتُ الْقُرْآنَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ، لَا يُوشِكُ رَجُلٌ يَنْتَنِي شَبَعًا عَلَى أَرِيكَتِهِ، يَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ فَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَلَالٍ فَأَحْلُوهُ، وَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَرَامٍ فَحَرِّمُوهُ} أخرجه أحمد برقم (۱۷۲۱۳)، وأبو داود برقم (۴۶۰۴)، والطبراني برقم (۶۷۰)، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح.

۱- ئاتە: ئاگادار بن! من كىتابم پى دراۋە، ۋە ۋىنەى ئەۋىشم لە گەل ئەۋدا پى دراۋە، ئاگادار بن! من قورئانم پىدراۋە ۋىنەى خۋىشم لە گەلدا پىدراۋە، (دىارە مەبەست سوننەتە) ئاگادار بن! نىزىكە پىاۋىكى تىر لەسەر قەنەفەيەك پال بداتەۋە بلى: ئىۋە ھەر خەرىكى قورئان بن، ھەرچى ھەلا ئىكتان لەۋىدا بىنى، بە ھەلا ئى دابىن، ۋە ھەر ھەرامىكتان لەۋىدا بىنى، بە ھەرامى دابىن.

۱- ئاتە: گوئى مەدەن بە ھىچى دى، پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) كە ئەمەى فەرمۇۋە، دىارە ئەمە ھەۋالە بە نادىار، كە كەسانىك دەبن لە ئۆممەتى خۇى بەۋ شىۋەيە بىر دەكەنەۋە.

۲- لە فەمايشتىكى دىكەدا دەفەرمۇى: {عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَطَبَ، يَقُولُ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ

هَذِي مُحَمَّدٍ، وَشَرَّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ { أخرجه أحمد برقم (۱۴۳۷۳)،
ومسلم برقم (۸۶۷)، والنسائي برقم (۱۵۷۸)، وابن ماجه برقم (۴۵) .

جابرى كورى عەبدوللا خوا لىيان رازى بى دەلى: پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) كە ووتارى دەدا (واتە: ھەمىشە لە وتاردا ئەمەى فەرموودە) دەيفەرموو: دواى ستايشى خوا، بىگومان باشتىن فەرموودە كىيى خوايە، وە چاكتىن رى و شوپن رى و شوپنى موھەممەدە، وە خراپتىن شتەكان، پەيدا كراۋەكانن، وە ھەر پەيدا كراۋىكىش گومرايىيە .

۳- پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموى: {أَمَّا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتَقَاكُمْ، لَهُ لِكُنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأَصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي} أخرجه البخاري برقم (۴۷۷۶)، وأخرجه أيضا: ابن حبان برقم (۳۱۷)، والبيهقي برقم (۱۳۲۲۶) .

ئەم فەرموودىيە بەسەرھاتىكى ھەيە: رۇژنىك سى كەس ھاتنە مالى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، لە ھاوسەرانى پىغەمبەريان (صلى الله عليه وسلم) پىرسىار كەرد، دەرباردى تاغەت و خوا پەرستىيى ئەو، ئەوانىش ھەوالىيان پىدان، بەلام ئەوان ئەودەندە خوا پەرستىيەى پىغەمبەريان (صلى الله عليه وسلم) پىن كەم بوو، يەككىيان گوتى: من لەمەودوا ھەر رۇژوو دەگرم و ناپىسىنمەو، يەككى دىكەيان گوتى: من شەوانە ھەر شەونوئىژ دەكەم و ناخەوم، ئەوى دىكەيان گوتى: ھەر بە رەبەنىي دەمىنمەو، ژن ناھىنم، {واديارە بىريان لەو دەردۆتەو: بە ھەرسىكمان لە پىغەمبەرى (صلى الله عليه وسلم) بەدىنتر دەبىن، سەركىللى ئىنسان تووشى كەم فامىي عەجايىب دەكات، ھەلبەتە ئەوانە لە خزمەت پىغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) بوون، بەلام لەو مەسەلەيەدا نەفام بوون، پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) كە گەپرايەو بويان گىپرايەو، ئەمەى فەرموو: {ئاگادار بن! سویند بەخوا من لە ھەمووتان زياتر لەخوا دەترسىم و سام و ھەيىبەتى لى دەكەم و بەمەزن و گەورەى دەگرم، وە لە ھەمووشتان باشتەر پارىزىي لى دەكەم، بەلام لەگەل ئەودەشدا رۇژوو سوننەت

دەگرم، جاری واش هەیه بە پۆژوو نابم، وە شەونێژیش دەکەم و دەشخەوم، وە
هاوسەرگیریش دەکەم، ئنجا هەر کەسێ لە پێبازی من لابدا، لەمن نیه {
نابی پێت وایی دەتوانی کە لە پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) زیاتر بۆ خوا
فەرمانبەرتر بی و، بۆ خوا ملکەچتر بی، ئەمە ناگونجی، هەرکەسێ بیهوێ
لە ئیسلام بەولاولە هەورازتر بچێ، وەک ئەو کەسە وایە کە لە ئیسلام کورتی
دێتی، دین چ لێی تێپەرینی، چ لێی بەجێ بمینی، هەردووکی گومرایی و
سەرلێشیواوییە.

له نۆزه كۆمهڵایهتییهكان لهكهڵانن
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

📘 **Alibapir**

📄 **Alibapir**

📱 **Alibapir**

📱 **Alibapir**

📱 **Alibapir**

www.alibapir.net
English - عربي - كوردی

📱 **Alibapir**

📱 **Alibapir**

📱 **Alibapir**

📱 **Alibapir**

📱 **Alibapir**

📱 **Alibapir**

۵- ھەلۋە شاندىن دەھەي بەلگەكانى نكوولېي لېكەرانى سوننەت

ئەوانەي كە نكوولېي دەكەن لەھەي سوننەت سەرچاودەي دوو دەھەي شەرىعەتەي خاويە، چەند شتېك بەبەلگە دەھىننەو^(۱)، ئەھەندەي سەرنجى قسەكانى ئەوانم داود، پېنج بەلگەم كەوتوونە بەرچاۋ:

بەلگەي يەكەم: دوو ئايەتان بەبەلگە دېننەو، كە رەنگە ئايەتەي دىكەش لەو بارەو ھەبن، بەلام ھەر لە چوار چۆھەي ئەو دوو ئايەتەدان:

(۱)- ئايەتەي ژمارە (۳۸)ى سوورەتەي (الأنعام)، خوا دەفەرەمۆي: ﴿... مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ۖ...﴾ (۳۸) الأنعام.

واتە: لە كىتەبدا ھېچ شتېكمان زايە نەكردو، (واتە: ھەموو شتېكمان باس كەردو).

(۲)- لە ئايەتەي ژمارە (۸۹)ى سوورەتەي (النحل)دا دەفەرەمۆي: ﴿... وَزَلَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيِينًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهَدَىٰ وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِّلْمُسْلِمِينَ﴾ (۸۹) النحل.

واتە: كىتەبمان بۆ سەرتۆ دابەزاندو، روونكەردنەو دېە بۆ ھەموو شتېك، وە رېنەمايە، وە بەزەيە، وە موژدەيە، بۆ مسوڵمانان.

بەلگەي دووھەم: وە دەھەي كېش بەبەلگە دەھىننەو كە گوايە فەرەمۆدەي پېغەمبەرە (صلی اللہ علیہ وسلم)، كە بەم شېوئە: { مَا أَتَاكُمْ عَنِّي فَأَعْرِضُوهُ عَلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ، فَمَا وَافَقَ كِتَابَ اللَّهِ فَأَنَا قَوْلُهُ! فَإِنْ خَالَفَ فَلَمْ أَقُلْهُ } قال الألباني في السلسلة الضعيفة برقم (۹۴۵): وقد صرح بعض أئمتنا بأنه حديث باطل، من وضع الزنادقة -كما ذكرت ذلك في بعض تخريجاتي وتحقيقاتي-.

(۱) من عادەتەم وايە بەردەوام كە بەھەي بەرپەرچى بېرۆكەيەك بەدەھەو، ئەو بېرۆكەيە، چ بەلگەيەكەي ھەيە، بە ئەمانەتەو دەھەننەم.

واتە: هەر شتیکتان لە منەوه پێ گەشت پاینۆین، به‌راوردی بکەن لە گەڵ کتیب خوادا، ئەوێ لە گەڵ کتیبی خوادا گونجا، ئەوێ من گوتوومە، وە ئە گەر لە گەڵی نە گونجا، ئەوێ من نەمگوتو^(۱).

بەلگە ی سێهەم: ئەوێ کە دەلێن: دەقی هەلبەستراو زۆرن، بەناوی سوننەتەو.

بەلگە ی چوارەم: بەلگە ی چوارەمیان ئەوێ دەلێن هەندیک لە زانیان هەندیک دەقی نیو (صحيح البخاري) و (صحيح مسلم)یشیان ڕەت کردوونەتەو.

بەلگە ی پێنجەم: دەلێن: دەقی وا هەیه پێچەوانە ی قورئان، یان پێچەوانە ی عەقل و زانیارییه، یان پێچەوانە ی واقعیه.

ئەم پێنج بەلگانە دەهیننەو، ڕەنگە شتی دیکەش هەبێ، بەلام پێم وایه لەم چوار چۆدیه دەرنانچن.

له ئۆڤه كۆمهڵایهتییهكان لهكەلتانین

Stay in touch on social media

بەن مەكەم عەر موافق الوافد الاجتماعی

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

Alibapir

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

Google Play

App Store

Alibapir/علي بابير

علي بابير/Alibapir

Alibapir/علي بابير

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

(۱) کە ئەو ماناکە ی راسته، بەلام فەرموودهکە - وەك دوايی باسی دهکەین- هەلبەستراوه.

ھەلۋەشاندەن ھەي بەلگە و گومانەكانيان :

يەكەم: أ- ئايەتى يەكەم، كە دەفەرموى: ﴿... مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ...﴾ (۲۸) الأنعام.

ھېچ گومانى تېدا نىيە، كە (الْكِتَابِ) لېرەدا ھېچ پەيۋەندىي بە قورئانە ھە نىيە (الْكِتَابِ) لېرەدا بەماناى (اللوح المحفوظ)، ۋەك خوا دەفەرموى:

﴿وَمَنْ غَابَتْهُ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ (۷۵) النمل،

﴿وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ﴾ (۱۲) يس.

زۆر لە زاناينىش دەلېن: شتېك نىيە بەناۋى (اللوح المحفوظ)، بەلكو ئەو تەعبىرىكى پەمىزىيە بۆ زانىارىي بى سنوورو بى سەرتەي خوا، كە واتە: كە دەفەرموى: ﴿... مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ...﴾ (۲۸) واتە: ھېچ شتېك نىيە لە زانىارىي ئىمەدا نەبى، مەبەست ئەو دىيە، ئەمما بلىي: واتە: لە قورئاندا باسى ھەموو شتېكمان كەردە، ئەو ھەموو كەس دەزانى وانىە!! ئەدى كوا باسى سەياردە و تەياردە .. ھەزاران شتى دىكە، ئەگەر خوا شتېك بىفەرموى، دەبى وابى، كوا لە كۆيدايە؟!.

ب- ئايەتى دوۋەم، كە دەفەرموى: ﴿... وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ...﴾ (۸۹) النحل.

واتە: كىيىمان بۆ سەرتۆ دابە زاندە، پروونكە رەدەيە بۆ ھەموو شتېك.

ئەمە مەبەست پىي قورئانە، بەلام زانايان دەلېن: (تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ) يانى: بۆ ھەر شتېك كە ژيانى ئىۋە پىۋىستى پىيەتى، ۋە لە مەۋداى عەقل بەدەردە، ئەگەرنا مەبەست ئەو نىيە ھەموو شتېكى تېدايى، چونكە وردەكارىيەكانى

پیشه‌سازی و کشتوکال و ریک‌خستنی ولات و هه‌زاران شتی دیکه له‌قورئاندا نیه، به‌لام ئەوانه له‌مه‌ودای عه‌قلدان و، عه‌قل ده‌توانی درکیان بکا، خوا بۆیه به‌پیوستی نه‌زانیه باسیان بکات، که‌واته: (تَبَيَّنَّا لِكُلِّ شَيْءٍ) یانی: هه‌موو ئەو شتانه‌ی له‌مه‌ودای عه‌قلتاندا نین و عه‌قلتان پێیان ناشکی و، پیوست به‌وه ده‌کات خوی زانا بۆتان پروون بکاته‌وه، ئەمه هه‌رگیز ئەوه ناگه‌یه‌نی، که قورئان و امان لی بکات بێنیاز بین له‌سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر صلی الله علیه وسلم.

دووهم: به‌نسبه‌ت ئەو ده‌قه‌وه که گوايه فهرمووده‌یه، ئەوه زانایان هه‌موو له‌سه‌ر ئەوه یه‌که‌هنگن که قسه‌یه‌کی هه‌لبه‌ستراوه، واته: له‌پرووی سه‌نه‌ده‌وه هه‌لبه‌ستراوه، به‌لام له‌پرووی نیوه‌پۆکه‌وه، مانایه‌که‌ی راسته، هه‌رگیز پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) هیچ شتیکی نه‌فهرمووه، پێچه‌وانه‌ی قورئان بی و له‌گه‌ڵ قورئاندا دژ بوه‌ستی، به‌لام ئەو ده‌قه‌ی نه‌فهرموه، ئەوه زۆر له‌زانایان باسیان کردوه^(۱).

سێیه‌م: ده‌لێن: ده‌قی هه‌لبه‌ستراو زۆرن له‌نیو سوننه‌دا، ئیمه‌ش ده‌لێن وایه، به‌لام زانایان لێکیان جیا کردوونه‌ته‌وه، هه‌ر ئەوانه‌ی ئیسا له‌خه‌یالمان:

(۱)- (تذكرة الموضوعات) ی (إبن الجوزي).

(۲)- (كشف الخفاء ومزيل الإلباس عما اشتهر من الأحاديث على ألسنة الناس) ی إسماعيل العجلوني.

(۳)- (اللائني المصنوعة في الأحاديث الموضوعة) ی السيوطي.

(۴)- (سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة) ی (شيخ ناصر الدين الألباني). که هه‌شت نۆ به‌رگه.

به‌لێ زانایان فهرمايشته‌کانی پیغه‌مبه‌ری خویان (صلی الله علیه وسلم) بژار کردوه، که‌واته: به‌بیانوی بوونی ده‌قی هه‌لبه‌ستراو له‌نیو سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ری

(۱) شه‌وکانی له (إرشاد الفحول في علم الأصول) ص (۳۳) دا، ده‌لێ: ئەوه قسه‌یه‌کی هه‌لبه‌ستراوه، به‌ده‌می پیغه‌مبه‌ره‌وه صلی الله علیه وسلم.

خودا (صلی اللہ علیہ وسلم)، هیچ عاقلیك ناچی ئەوەش كە راستە ڕەتی بکاتەو، ئایا هیچ خاوەن باخیک دەچی ئەبەر دوو سی میویدی خراپ، باخیک لەنیو بیات؟ یان كەسی هەیه ئەبەر دوو سی بیروكەى هەلە لە كتیپكدا، بلی: راستەكانیشم ناوین؟ یان ئایا دەبی كەسیك كە دوو سیفەتی خراپی هەن سیفەتە باشەكانیشی ڕەت بکەیتەو؟!.

چوارەم: دەلین: هەندى ئە زانايان هەندى دەقى نیو دوو كتیپەكەى (بوخاریی و موسلیم)یشیان ڕەت كەردۆتەو، ئەوێ راستە، بەلام گىرنگ ئەوێهە زانايان بەگشتی گوتووایە: ئەوانەى لە (صحیح)ى بوخاریی و موسلیمدا هاتوون، راستترین كە پال بەرینە لای پیغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم)، بەلام نەیانگوتەو. وەك قورئان هیچیان ڕەت ناکریتەو، تەنیا قورئان لە ئەلیفی تاكو یای، لئی دلیای كە ئەوێ فەرماشتی خوا، چونكە هەمووی بە تەواتور پیمان گەیشتەو، بەلام فەرماشتی پیغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم)، هەموى بە تەواتور پیمان نەگەیشتەو، بەلكو جوړى مۆتەواتیرەكەى زۆر كەمەو زۆربەى هەرە زۆرى جوړى (آحاد).

پنجەم: دەلین: دەقى وا هەیه پیچەوانەى قورئانە، یان پیچەوانەى عەقل و زانستە، یان پیچەوانەى واقعە، ئیمەش دەلین: وایە، بەلام هیچ دەقیكى راست و دروستى پیغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) نە پیچەوانەى قورئان و عەقل و زانست و واقعە بێ، وە ئەگەر گىریمان دەقیكیش هەبێ با لە دوو كتیپەكەى بوخاریی و موسلیمیشدا بێ، كە بۆمان دەرکەوت پیچەوانەى قورئانە، یان پیچەوانەى عەقل و زانست و واقعە، دەبی ڕەت بکێنەو، بەلام ئەوەش ئەهلی خوێ هەیه، هەرکەسیك راست بۆو، بۆى نەه بلی: ئەو حەدیسە لە گەل ئەو ئایەتەدا تێك دەگیرى.

بەلام لیڤەدا دەبی وریابین: ئایەت هەیه بەروالەت لە گەل ئایەتى دیکەدا تێك دەگیرى، بەلام ئەگەر قوول و ورد سەرنج بەردى، دەبینین وانیه، بۆ وینە: خواى پەروردگار باسى گیان کیشان دەكات و پالى دەداتە لای سى لایان:

۱- له سوورپه تی (الزمر) نایه تی (۴۲) دا ده فهرموی: ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا...﴾ (۴۲).

واته: خوا نه فسه کان ده کیشتی له کاتی مردنیاندا لیژدها پالی داوته لای خوی.

۲- وه له سوورپه تی (السجدة) نایه تی (۱۱) دا ده فهرموی: ﴿قُلْ يَنُوفِّكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾ (۱۱).

واته: بلای: فریشته ی گیان کیشان که پیتان سپردراوه، ده تانمرینی (گیانتان ده کیشتی). لیژدها رپووح کیشانی پالداوته لای فریشته ی گیان کیشان.

۳- ههروهها له سوورپه تی (الأنعام) نایه تی (۶۱) دا ده فهرموی: ﴿... إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ﴾ (۶۱).

واته: ههركات مردن هاته لای یه کیکتان رهوانه کراوه کانمان گیانیان کیشا، وه هیچ که مته رخنه میی ناکهن. لیژدها خوی کارزان گیان کیشانی پالداوته لای فریشته کان.

ئنجائمانه ههرسیکیان به روالهت تیک ده گیرین، به لام نه گهر لیی ورد بوویه وه، پییدا قوول بوویه وه، وانیه، چونکه:

(۱)- هیچ که سس نامری به بی زانیاری و فرمانی خوا، به بی ئیراده و دهسه لاتتی خوا، بویه پالی داوته لای خوی.

(۲)- فریشته ی گیان کیشان (ملك الموت) سه رپه رشتی هه موو گیان کیشانه کان ده کات.

(۳)- به لام نایا کین نه وانیه جینه جینی ده کهن؟ فریشته کانن.

که واته: ههرسیکیان هیچ دژایه تییه که نیه له نیوانیاندا، به لام هه رکامیان به نیعتیباریک، کاره کی پالداوته لا.

ئىنجا ھەر دەقىقى سۈننەت، ئەگەر لەلايەن پىسپۇرپانەۋە سەلما، كە لەگەل قورپان، يان عەقل، يان زانست، يان واقعدا، دژ دودەستى، ئەۋە بەتەئكىد دەلەين: ئەۋە ھى پىغەمبەرى خوا نىيە (صلى الله عليه وسلم)، پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) شىتەك نافرەمۇئ لەگەل ئەمانەدا دژ بودەستى، بەلام ۋەك گوتم: نابى پەلە بىرى، دەبى خەللى شاردەزاۋ پىسپۇر لەۋ بارەۋە بىرىار بدات.

ھۆكەرىكى بىنەپەتەي لە سۈننەت كەۋتەنە گومان، لە قەبارەي خۇ گەۋرەتر كەردى سۈننەتە لەلايەن ھەندەك كەسەۋە:

شاينى باسشە: ھەندى لە مۇسۇلمانان يەكە لە ھۆكەرە سەركەيەكانى كەۋتەنە گومانىان لە سۈننەت، كاردانەۋەيانە بۇ زىدە رۇبى و تىپەپاندنى ھەندى لەۋانەي خۇيان بەبەرگىيەكارى سۈننەت دادەنەن، واتە: (أهل الأثر، وأهل الحديث)، كە سۈننەتەيان ھىناۋەتە رىزى قورپان، ئىۋە زۇر جار بىستوتانەۋە دەيىستەن، كەسانىك لەۋانەي كە خۇيان بە شىۋىكەۋتەي سەلە فى صالح لەقەلەم دەدەن، قورپان و سۈننەت لە دوو تاي تەرازوۋىكدا دادەنەن، ياخۇد ھىندىكىان دەيگەيەننە راددەيەك دەلەين: سۈننەت بەسەر قورپانەۋە چاۋدەردە ھۆكىم بەسەردا دەدا، كە ئەۋە شىتەكى زۇر نامەنتىقىيەۋ بى ئەدەبىيەكى زۇر گەۋرەيە بەرامبەر بە خواۋ بە فەرمايشتى خوا، ۋە بەرامبەر بە پىغەمبەرى خواش (صلى الله عليه وسلم)، بەللى پىم وايە: لە كاردانەۋەي ھەندى لەۋانەدا كە بە ھىساب بەرگىيان لە سۈننەت كەردە، كە زۇريان تىپەپاندەۋە، ۋە دژى عەقل ۋەستاونەتەۋە قورپانەيان ئىھمال كەردەۋە، سۈننەتەيان لە قەبارەي خۇي زۇر گەۋرەتر كەردە، لەكاردانەۋەي ئەۋەدا كەسانىك ھاتوون ھەموو سۈننەتەيان خىستەتە ژىر نىشانەي پىرسىار، گوتوۋيانە: قورپان بەدىلە بۇ سۈننەتەش پىۋىستىمان بە سۈننەت نىيە، بەلام ۋەك گوتم: ئەۋە بە نىسبەت كەسانىكى مۇسۇلمانەۋە، ھەندەكىش ۋەلامى ئەۋە پىرسىارانەيان ئاۋا نەزەنەۋەن و گوتوۋيانە مادام دەقى ھەلەستراۋ زۇربىن، دەبى ھەلەبەستراۋەكانىشيان پىۋە رەفز بىكەين، مادام تەننەت لەنىۋ ھەردوۋ كىتەبى (بخاري و مسلم) یشدا ھەندى دەق ھەن، كە ھەندى لە زاناۋ پىسپۇرپان رەفزىان كەردوون، كەۋاتە: با سۈننەت ھەموۋى رەفز بىكەتەۋە، ۋە مادام لەنىۋ

سوننه‌تدا چەند دەقيك هەن، كە دژى قورپان، يان دژى عىلم و عەقلن، كەواتە: با هەمووى رەفز بکړيته‌وه!! كە لە راستيدا هېچ عاقلېك واناكا، وه ئەو بىر كرده‌وه‌يه‌ش چەوتە^(۱).

قورپان و سوننه‌ت لىك جيان:

شتىكى ئاشكرايه كە قورپان و سوننه‌ت لىك جيان، قورپان قورپانه‌و، سوننه‌ت سوننه‌ته، قورپان چەند جياوازييه‌كى هەن لە گەل سوننه‌ت، من ليرەدا شەش جياوازييم هينان، وه پيم وايه دەرک كرده‌نى ئەو راستيانه، دەبىته مايه‌ى راستكردنه‌وى بارى لارى مامەلە كرده‌ن لە گەل سوننه‌تدا، ئنجا هەر كات بارەكە راست كرايه‌وه زىدە‌پۆيى نەكرا لە بەرز كرده‌وه‌ى سوننه‌ت بۆ ئاستى قورپان، يان بەرزتريش لە قورپان، ئەو كاتە ئەو كاردانه‌وه نەفامانه‌يه دروست نابى، كە كۆى سوننه‌ت هەمووى بخه‌يه ژيژ نيشانه‌ى پرسياره‌وه.

جياوازييه‌كانى نپوان قورپان و سوننه‌ت :

۱- قورپان دەقى فەرمايشتى خوايه سبحانه و تعالى، يانى: هەم واتايەكەى و هەم دارپشتنەكەى هى خوايه، بەلام سوننه‌ت دەقى فەرمايشتى خوا نيه، ئەوه‌ى كە پيغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) وەك دين و وەحى گوتويه‌تى، بەلكو تەنيا مانايەكەى هى خوايه عز وجل، بەلام دارپشتنەكەى هى پيغەمبەرە (صلی اللہ علیہ وسلم)، تەنانەت فەرمووده قودسييه‌كانيش كە پيغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) لە خواوه دەيانگيرپيته‌وه، ئەوانيش دارپشتيان هەر دارپشتنى خويەتى، واتە: سوننه‌ت هەمووى دارپشتنى بەشەرييه.

(۱) وەك دوايى باسى دەكەين: هەرگيز دەقيكى راست (صحيح)ى سوننه‌ت چنگ ناکه‌وى كە لە گەل قورپان يان عەقل يان زانستدا دژ بوەستى.

۲- قورپان دەستە وستانكەردە، واتە: بەرانبەرەكانى خۇي دەستە وستان دەكات و دەك قورپاننان بۇ نايەت، ھەر بۇيە قورپان يەك وشەي ھەلبەستراوى تىدا نىو، ناگونجى بىتە نىو، بەلام سوننەت وانىيە، ھەر بۇيەش سوننەت ھەلبەستراوى تىدا پەيدا بوو.

۳- قورپان خويندەنەكەي عىبادەتە، بەلام سوننەت وانىيە، واتە: فەرمايشتى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ئەو نىيە (خودى) خويندەنەكەي، بە عىبادەت لەقەلەم بەدەئىي^(۱).

۴- قورپان ھەمووى لە لووتكەي تەواتور دايە^(۲)، قورپان ھەمووى بە تەواتور بە ئىمە گەشتە، بەلام سوننەت وانىيە، ھەندى لە زانايان دەللىن: يەك فەرموودى موتەواتىرى قسەيى (قولى) مان ھەيە، ئەويش ئەودىيە كە دەفەر مووى:

{مَنْ كَذَبَ عَلَىٰ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ}

ھەندىك دەللىن: تەنھا ئەو فەرموودىيە مان موتەواتىر ھەيە، بەلام موتەواتىرى كەدەيى (عملي) مان زۆر زۆردە: خوا پەرستىيەكانى ھەج و عومردە، پىنج نويژە فەرزەكان، رۆژوو، زەكات، ھەموو ئەمانە بە تەواتور بە ئىمە گەشتە، ھەلبەتە من نالىم: موتەواتىرى قسەيى (قولى) تەنھا ئەو فەرموودىيە، بەلام زۆر لە زانايان وا دەللىن.

(۱) دەللىن: كاتى خۇي كە ناپلىون لە فەرەنسە چو مىسەر بگرى، ئەو كاتە دواكەوتووتىيى مسولمانان تا ئەو پادەيە بوو كە زانايانى ئەزھەر گوتيان: باشترىن چارەسەر ئەودىيە (صحيح البخاري) بخويندە، ئىدى ھەموويان چوويون دەيانخويندە، بۇ ئەودى خوا ئەو بەلايەيان لى لا، بى ئاگا لەودى كە لە پىش بوخارىي، لە قورپاندا لە بوخارىيشدا ھاتو، كەدەيى ھىز بۇ دۆرمان ئامادە بكەي، ئەو نەھاتە كەتۇ لەكاتەدا دەيى صەحيحى بوخارىي بخويندە، بەلكو خويندەنەكەي بۇ ئەودىيە، چى گوتو، تۇ وابەكەي.

(۲) {التواتر: ما يرويه العدد الكبير، تحيل العادة تواطئهم على الكذب، أو على الخطأ} واتە: تەواتور بىرئىيە لەودى ژمارەيەكى ھىندە زۆر ئەو شتە بگيرنە ئەوانىش بگەيەننە ژمارەيەكى زۆرى دواي خۇيان، تا دەكاتە ئىمە، كە بە عادەتە بە عەقل مەحالىي لەسەر ئەو كۆبىنەو،

۵- سۈننەت ھاۋتاۋ بەرامبەرى قورپان نىيە، واتە: ئەۋە نىيە بلىين: ئەمە قورپان و ئەمەش سۈننەت، ۋەك دوو شتى ھاۋتاۋ يەكسان، كە من ئەۋ راستىيەم لە مەۋسۈۋە عەرەبىيەكەي خۇمدا^(۱) جوان باس كىدۈ، ۋە لەۋ كىتتەشدا، كە دەربارەي سۈننەت نوۋسىۋە، ھەر باس كىدۈ، كە ھەرگىز دروۋست نىيە بلىي: ئەۋە قورپان و ئەۋەش سۈننەت، ۋەك دوو تاي تەرازو، بۇچى؟ چونكە قورپان كاكەۋ كپۇكى سۈننەت، يانى رى و شوين و رىبازى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، كاكەۋكەي قورپان، ئايا رىبازى پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) چى بوۋە؟ پىغەمبەرى خوا بەس قورپاننى ھىناۋە، ئەدى سۈننەت برىتتە لەچى؟ برىتتە لە پراكتىزە كىدۈ قورپان لە دىيىۋاۋاۋاۋا، ھەلبەتە ناشلىم سۈننەت جگە لە قورپان، چى دىكەي تىدا نىيە، ۋەك دوۋايى باسى دەكەم، چونكە ھەندى شت ھەيە لە سۈننەتدا ھاتۋە، لە قورپاندا نەھاتۋە، ۋەك كۆكۈرۈنەۋى خوشكى بابىي و (عمّة) خوشكى دايكىي (خالّة) ھاسەر لەيەك كاتدا ناگونجى پياۋيۋك لەيەك كاتدا لەژىر نىكاكى خۇيدا ژنىك و پور (عمّة) يان پلك (خالّة) پىكەۋە كۆ بكاتەۋە، ئەمە تەنھا لە سۈننەتدا ھاتۋە، يان ۋەك قەدەغە بوۋنى ھەموو خاۋەن كەلبەيەك لە دىپدان، ۋە ھەموو خاۋەن چىرۋوۋكىك لە پەرنەۋە بالندەن، ئەۋەش تەنھا لە فەرمائىشتى پىغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) ھاتۋە، بەلام ئەمانەش دىسان دەكەۋنەۋە نىۋاۋاۋاۋا نىۋە لە قورپاندا ھاتۋە، كە دواترىش زياتر باسى دەكەين.

ئىنجا پىۋىستە ئەۋەش چاك بزائىن، كە سۈننەت جىا نىيە لە قورپان، بەلكو ھەر برىتتە لە قورپان، بەلام بە پراكتىزە كراۋىي، بە جىبەجى كراۋىي لەسەر ئەرزى ۋاقىع، ۋە كە جىبەجى دەكرى، پروۋنىش دەبىتەۋە كە ئايا ئەۋ ئايەتە لە كىدا، ۋە ئەۋ ھوكمە چۈن جىبەجى دەبى، ۋە كى بەكارى دەھىنى؟!

۶- قورپان يەك جۆرۋە ھەموۋى لەيەك پەلەدايە، بەلام سۈننەت پۇلەن دەكرى بۇ چەند جۆرۋىك و ھەموۋى لەيەك پەلەدا نىيە، بەلاي كەمەۋە سۈننەت دەبىتە شەش جۆر.

(۱) الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى.

كە زانىنى ئەم پاستىيەش زۆر ئىشكال و تەم و مژ دەپەوئىيىتەو، زۆر كەس
 ۋا دەزانى كە دەگۈترى: پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ۋاى كرده، يان ۋاى
 فەرموۋە، ھەموۋى ھوكمى قورئانى ھەيە، يان ھەموو ۋەك دىن ۋايە، لىرەدايە
 كە خەللىك توۋشى ھەلەو كاردانەوۋە بوۋە، بەلام ئەوۋە پاست نىھە سۈننە بۇ چەند
 جۆرىك دابەش دەپى و، ھەر جۆرە ھوكمى تايىبەتى خۆى ھەيەو، مامەلەى
 تايىبەتى خۆى لەگەلدا دەكرى، با سەرنج بدەين:

راگەباندنى مەكتەبى مامۇستا ەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

له نۆرە كۆمەلەيىنەكان لەگەلتانين
 Stay in touch on social media
 نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net
 English - عربي - كوردى

ەلى بابىر/ AliBapir

ەلى بابىر/ AliBapir

كەتەبى
 راگەباندنى مەكتەبى مامۇستا ەلى بابىر

WhatsApp Telegram Messenger

راگەباندنى مەكتەبى مامۇستا ەلى بابىر

بەش و جۆره‌کانی سوننەت

جۆری یەكەم: (سُنَّةُ التَّشْرِيعِ وَالتَّبْلِيغِ بِمُقْتَضَى نُبُوتِهِ وَرِسَالَتِهِ)، ئەم جۆری سوننەت حوكمەكەى گشتییە، چونكە بۆ یاسا دانان و پراگەیانندن بەپێى ئەو كە (موحه‌ممەد) پێغەمبەر و پەوانە كراوى خوايە صلى الله عليه وسلم.

بۆ وێنە فەرموویەتى: {بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً} أخرجه أحمد برقم (٦٤٨٦)، والبخاري برقم (٣٢٧٤)، والترمذي برقم (٢٦٦٩) وقال: حسن صحيح، برقم (٦٢٥٦)، وأخرجه أيضا: الدارمي برقم (٥٤٢). واتە: لە منەو بەگەیهێنن ئەگەر نایەتیگیش بێ.

لێرەدا وەك پەوانە كراویك ئەوێ فەرموو.

یان كە دەفەرموێ: {إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ} أخرجه أحمد برقم (١٦٨)، والبخاري برقم (١)، ومسلم برقم (١٩٠٧)، والترمذي برقم (١٦٤٧)، وأبو داود برقم (٢٢٠١)، والنسائي برقم (٣٤٣٧)، وابن ماجه برقم (٤٢٢٧).

واتە: بە دڵنیایی كرده‌وه (چاكە)كان بە گۆڕەى نیاز (نیە)ەكان وەردەگیرێن.

لێرەدا ئەوێ وەك حەقیقەتیكى پەها فەرموو، وەك پێغەمبەرایەتى ئەمەى فەرموو، ئنجا ئەم جۆریان وەك دین پابەندكەرە بۆ هەموو كەس، وە لە هەموو حالاندا.

جۆری دووهم: (سُنَّةُ الْمُقْتَضَى إِمَامَتِهِ وَرِسَالَتِهِ)، ئەم جۆرەش هەر سوننەتى پێغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم)، بەلام وەك پێشەوايەتى و سەرۆكایەتى بۆ دەوڵەت و قەوارەى سیاسى فەرموویەتى.

بۇ ويىنە: دەفەرموى: {مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ} أخرجه أحمد برقم (۱۴۶۷۷)، وأبو داود برقم (۳۰۷۳). قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين، وقال الألباني: صحيح.

واتە: ھەركەسى زەۋىيەكى بەيار، {يان زەۋىيەكى مردوو} زىندوو بىكاتهۋە، ئەۋە بۇ خۆيەتى.

ئەمەى چۆن فەرموۋە؟ يىگومان ۋەك سەرۋكى دەۋلەت فەرموۋىيەتى، ئىنجا كە ۋەك سەرۋكى دەۋلەت فەرموۋىيەتى، كەۋاتە: ھەر مەلایەك ناتوانى بلى: ھەر زەۋىيەكى بەيارتان بىنى، بچن بىكىلن، بۇخوتان، چونكە مەلایەك بۇ يەكىك ئەم فەتۋايە دەدات، مەلایەكى دىكە بۇ يەكىكى دىكە ئەم فەتۋايە دەدات .. ۋە ھەروەھا، ئەمەش دەيتتە ھۆى ناكۆكىى، بەلام ئەگەر دەسلەتسى سىياسى و ھوكمران بىرياريدا، كىشەى لەسەر پەيدا نابى.

كەۋاتە: ئەم فەرموۋىيەى بە سىفەتى سەرۋكى دەۋلەت فەرموۋە، نابى لىت تىك بچى، نە بەسىفەتى موفتى و، نە بەسىفەتى پىغەمبەرايەتى نەيفەرموۋە، كە لە ھەموو حالاندا جىيەجى بىرى.

جۆرى سىيەم: (سُنَّةٌ مُّقْتَضَى كَوْنِهِ قَاضِيًا أَوْ حَاكِمًا)، جۆرىكى دىكەى سوننەت ۋەك قازىى و دادودەر ھەندى شتى فەرموۋە، كە لەو چوار چىۋىدەدا ۋەردەگىرى، بۇ ويىنە: دەفەرموى: {إِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ، وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَلْحَنُ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ، فَمَنْ قَضَيْتَ لَهُ بِحَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا بِقَوْلِهِ، فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ، فَلَا يَأْخُذْهَا} أخرجه مالك برقم (۱۳۹۹)، وأحمد برقم (۲۶۶۶۸)، وابن أبي شيبة برقم (۲۲۹۷۳)، والبخاري برقم (۲۵۳۴)، ومسلم برقم (۱۷۱۳)، وأبو داود برقم (۳۵۸۳)، والترمذي برقم (۱۳۳۹)، والنسائي برقم (۵۴۰۱)، وابن ماجه برقم (۲۳۱۷).

واتە: ئىۋە دەيتتە ناكۆكىى و مشت و مېرتان، دىنە لایى من، رەنگە ھەندىكتان باشتەر بەلگەى خۆى بىيىتتەۋە، (لەسەر ناھەقىش بى، بەلام زمان لووس و قسە زانتەر بى)، ھەر كەسىك ھەقى براپەكى پى بىدەم، لەبەر ئەۋەى كە قسە زانتەر

بوۋە (ناھەقىش بى، بەلەم ھەقەكەي پىي بىدەم) ئەۋا با ۋەرى نەگىرى، چۈنكە ئەۋە پارچەيەك ئاگرە بۆي دەپىم.

لېرەدا پىڭەمبەرى (صلى الله عليه وسلم) بۆ خۆي دەفەرموى: جارى ۋا ھەيە نايىيىكى، كاتىك ۋەك قازىيى يان ۋەك ھاكىم بىريار دەدا، تۆش نايى بىلى: ئەۋە دىنىيىكى پابەندكەرە بۆ ھەموۋ لايەك، نا، چۈنكە ۋەك قازى فەرموۋىيەتى، كە دەگونجى ھەر ھەمان كىشە دووبارە قەزاۋەتى بۆ بىكىتەۋە، بىريارىيىكى دىكەي لەبارەۋە بىرى، چۈنكە بۆ خۆي فەرموۋىيەتى: ئەۋ كەسە كە ناھەقە، بەلەم قسە زانتەرە، رەنگە مەن ھەقەكەي پىي بىدەم، بەلەم ناھەقىيەتى با ۋەرى نەگىرى.

جۆرى چۈرەم: (سُنَّةُ مُقْتَضَى كَوْنِهِ مُفْتِيًّا)، يانى: پىڭەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) ھەندى شتى فەرموۋە ۋەك موفتى فەتۋاى داۋە، بۆ ويىنە: {قَالَتْ هَٰذَا أُمُّ مُعَاوِيَةَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَجِيحٌ، فَهَلْ عَلَيَّ جُنَاحٌ أَنْ أَخَذَ مِنْ مَالِهِ سِرًّا؟ قَالَ: (خُذِي مَا يَكْفِيكَ أَنْتِ وَبَنُوكِ بِالْمَعْرُوفِ)} أخرجه البخاري برقم (۲۰۹۷) ومسلم برقم (۱۷۱۴).

ۋاتە: ھىندى دايكى موعاۋىيە چۈۋ بۆ لاي پىڭەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) گوتى: ئەۋ سۇفىيان پىياۋىكى چىروۋكە، ھىندەم ناداتى كە بەشى خۆم و مىندالەكانم بىكات، مەگەر لە مالەكەي گل بىدەمەۋە، بەيى ئەۋەي بەخۆي بزانى، (پىي خۆش نەبوۋە بلى: لىي دەزم دەنا ھەر ۋا دەكاتەۋە)، بىيەمە خەرجىي خۆم و مىندالەكانم، ئايا گوناھم لەسەرە؟ فەرموى: ئەۋەندەي كە بە شى خۆت و مىندالەكانت دەكات، بە شىۋەيەكى بەپەسند زانراۋ (ۋەك باۋو عورف) ۋەرى بىگرەۋ گوناھت ناگاتى.

ئىنجا ئايا ھەر ئافەرتى چۈۋ بۆ لاي مەلايەك و پىي گوت: پىياۋەكەم چىروۋكە، مەلايەكە بۆي ھەيە بلى: بەكەيفى خۆت لىي لادە؟! بىنگومان نەخىر، ديارە پىڭەمبەر (صلى الله عليه وسلم) كە ئەۋ فەتۋايەي بۆ ئەۋ ئافەرتە داۋە، بەتەكىد لىي كۆلىۋەتەۋە، يان زانىۋىيەتى، كە ئەۋ سۇفىيان وايە، ۋە زانىۋىيەتى

كە ئەو ئافرەتە راست دەكات، ئىدى ھەر ئافرەتەك چوۋە لاي مەلەكە بلى: پىاۋەكەم چروۋكە، كە رەنگە زۆرەش سەخىبى بى، بۆى نىە بلى: لە سامانەكەى بۆخۆت لادە، كەواتە: فەتۋا دەبى ۋەك فەتۋا ۋەربىگىرى، نەك ۋەك ھوكمىكى شەرىعى گىشتى بۆ ھەموو ھالەتەكان.

جۆرى پىنچەم: (سُنَّةٌ مِّمَّقْتَضَى اجْتِهَادِهِ فِي الْأُمُورِ الدُّنْيَوِيَّةِ، كَالزَّرَاعَةِ، وَالطُّبِّ، وَالْحَرْبِ، إِلَى آخِرِهِ)، جۆرى پىنچەمى سوننەت رىيازى پىغەمبەرى خوايە صلى الله عليه وسلم، بەپىي ئەۋە كە كۆشى كىرۋە لەكاروبارى دىيادا، ۋەك: كاروبارى كشتوكال، پىشكىي، جەنگ، پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) لە كاروبارى دىيادا، ۋەك ئىمە مانان، رەفتارى كىرۋە بۆ نمونە: من ھاتووم ئەۋە كاغەزو پەرەنەم ھاۋىشتوۋتە نىو ئەم دەفتەردە، بەلام يەككى دىكە لەجىاتى ئەۋە كۆمپىوتەرىك بەكاردىنى، پىغەمبەرىش (صلى الله عليه وسلم) لە كاروبارى دىيادا، ەقلى خۆى بەكار ھىناۋە جاروبارىش نەپىكاۋە، ئىجا ئايا ئەۋە بۆ ئىمە دەبىتە دىنىكى پابەندكەر؟ نەخىر، چۈنكە بۆخۆى وايغەرموۋە، ۋەك لەۋ دەقەى سوننەتەۋە ديارە كە دەلى: پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) بەلاى كۆمەلىكدا رۆيشت (لە مەدىنە) دارخورمايان موتوربە دەكرى^(۱)، پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەۋانى بىنى بەسەر ئەۋە دارخورما بەرزەنەۋە (رەنگە مەترىسى ئەۋە لىيان بوۋى بەربنەۋە) فەرموۋى: ئەۋە چى دەكەن؟ گوتيان: تۆۋى نىرەكە دەبەنە سەر مېيەكە، فەرموۋى: ئەگەر ئەۋەش نەكەن، ھەر دەبى، پىم وايە ئەۋە سوۋدى نىە، ئەۋانىش ۋازيان لىھىنا، سالى ھاتەۋە دارخورمايەكان بەريان نەگرت، ياخود بەرىكى خراپيان گرت، چۈنە لاي پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) گوتيان: ئەى پىغەمبەرى خوا! دەزانى

(۱) بۆ زانىارىيەت! ھەرچى رۋەكە ھەموۋى نىرو مېي ھەيە، جا ھەيە نىرو مېيەكەى لىنىو خۇيدايە، ۋە ھەيە لەدەردەۋى خۇيدايە، بەتايىبەت دارخورما زۆر بەرزە، ئەگەر تۆۋى نىرەكە نەبەنە سەر مېيەكە، متوربە نابى، رۋەكەكانى دىكە بەھۋى ھەنگ و پەپوۋلەۋ بالندەكان و (باۋە)، موتوربە دەبى و تۆۋى نىرەكە دەگۈزىتەۋە، بەم شىۋەيە بەخۇيان موتوربە دەبى، بەلام دارخورما لەبەر ئەۋەى زۆر بەرزە، دەبى بەشىۋى تايىبەت موتوربەى بىكەن.

دارخورمايەكان بەريان نەگرت؟ فەرموۋى: بۇچى بەريان نەگرت؟ گوتيان: تۆ بەۋىدا ھاتى فەرموۋت: ئەگەر واش نەكەن، ھىچ زىانى نىيە، ئىمەش لىي گەراين، ئەۋىش فەرموۋى: ئەگەر شتېك بۇخۇتان دەزانن باشە بىكەن، ئەۋە تەنيا بۇچوۋنى خۇم بو، ئىجا فەرموۋى: {أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ} ^(۱) أخرجه مسلم برقم (۲۳۶۳). واتە: ئىۋە لەكاروبارى دىياتاندا زانانن.

واتە: شتېك دلىيان كە بەۋ شىۋەيە باشە، لەبەر ئەۋەي من پىشنيارىكەم بۇ كىردوۋن، مەچن واز لە زانىارىيەكەي خۇتان يىنن، لەبەر پىشنيارىكەي من.

لە رىۋايەتلىكدا ھاتو دەفەرموۋى: ئەگەر شتېك پى گوتن ۋەك دىن، ئەۋە ۋەرى بگرن، بەلام ئەگەر شتېك پى گوتن، ۋەك راي خۇم، ئەۋە سەرىشكن، دەتوانن لىم ۋەربگرن، ۋە دەتوانن بلىن: راي خۇمان باشترە.

ئەۋە لە روۋى كشتوكالەۋە.

لە روۋى جەنگەۋە: لە (السيرة النبوية) (ابن هشام) دا ھاتو ^(۲)، كە پىغەمبەرى خوا لە شەرى بەدردا لە شىۋىنك مەنزلگايان خست، سوپايان مۇلدا لە شىۋىنك، (الحباب بن المنذر) یش چوۋە خزمەت پىغەمبەرى خوا! (صلى الله عليه وسلم) گوتى: ئەي پىغەمبەرى خوا ئەم مەنزلگايە خوا پى فەرموۋى: لىرەدا بارگەۋ بنە بخەين، يان بۇچوۋنى خۇتەۋ تاكلتيكى جەنگە؟ پىغەمبەر فەرموۋى: بەلكو ئەۋە جەنگەۋ بۇچوۋنى خۇمەۋ تاكلتيكى جەنگىيە، (حباب) گوتى: كەۋاتە ئىرە باش نىيە، {پىشتىر وىستى بزاني} خوا فەرموۋىيەتى، چونكە لەبەرامبەر ۋەھىيدا عەقل و ئىجتىھاد پاساۋى نىيە، كە خوا شتېكى فەرموۋ، تەۋاۋ، ئىجا دۋاي ئەۋەي كە دلىيا بوۋە خوا نەيفەرموۋە، عەقلى خۇي بەكار ھىناۋە، چونكە ئەۋ شاردەزايى زياتر بوۋە لە پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)

(۱) دىرئەي بەسەرھاتەكە بەم شىۋەيە ھاتو: {عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِقَوْمٍ يُلْقُونَ، فَقَالَ: لَوْ لَمْ تَفْعَلُوا لَصَلَحَ، قَالَ: فَخَرَجَ شَيْصًا فَمَرَّ بِهِمْ، فَقَالَ: مَا لِيْخْلِكُكُمْ؟ قَالُوا: قُلْتَ كَذَا وَكَذَا، قَالَ: أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ}

(۲) ج ۲ ص ۳۳۶، وأخرجه الحاكم في المستدرک (۴۲۷-۴۲۶/۳).

لەو مەسەلەيەدا، ئىزدەشۈپ كەلگەن بارانى لى ببارى، ئىنسان لە قورۇ دەچەقى، با بچىنە سەرى، زور كەلگەن، زىخ و چەورى لىيە، ئەگەر باران ببارى خاكەكە تونۇپ پىندەر دەپ و باشتر پىمان پىۋە گىر دەپ، پاشان لەسەرى خەۋزىكە دوست دەكەين و ئىمە ئاۋمان دەپ و، ئەوان ئاۋيان نابى، پىغەمبەرى خواش فەرموۋى: بۇچوون بۇچوونى تۆيە (الزائى ما رأيت).

ھەروەھا لەمەسەلەي صولجى (غطفان)دا، پىغەمبەرى خوا بانگى ھەردو سەعدى كورى موعادۇ سەعدى كورى عوبادەي كىر، فەرموۋى: ئايا بۇ ئەۋدى عەشیرەتى غەتەفان لەكۆل خۇمان بکەينەۋە، سى يەكى بەرۋوۋى مەدینەيان بدەينى؟ ئەۋانیش گوتيان: ئايا ئەمە شتېكە بەفەرمانى خوا دىكەي، يان بۇ ئىمە دەكەي و وات پى چاكە؟ فەرموۋى: نەخىر خوا نەیفەرموۋە خۇم وام پى چاكە، گوتيان: جگە لە شمشىر ھىچى دىكەيان نادەينى، بەر لەۋدى خوا ئىمە بەرپىز بكا بەھۋى تۆۋە، ئەۋان تەماعيان لە مال و مېۋى ئىمەدا نەبو، ئىستا كە خوا ئىمە بەتۆ شەرافەتمەند كىردە، چۆن تەنازوليان بۇ دەكەين! ھەرچەندە نوۋسىبوۋشيان بەلام فەرموۋى: بىدەينى^(۱).

لىردەدا دەبىنى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەستبەردارى راپەكەي خۇي بوۋە لەبەر راي ئەۋان.

كەۋاتە: ئەۋە كە پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) ۋەك كاروبارى دىيائى كىرۋوۋەتى، ۋەك دىن بۇ ئىمە پابەندكەر نىە.

ئىجا لە بوۋارى پىزىشكىي (طب)دا: ئايا ئەگەر پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) شتېكى فەرموۋى بى بۇ چارەسەرىك، بەلام ئىستا زانستى پىزىشكىي دەرىخستې كە شتېكى لەۋ باشتر ھەيە، تۆ ھەر دەپ بچى ئەۋدى ئەۋ بەكار بىنى؟، نەخىر، ۋە زانايان لەسەر ئەۋە ھاوران، چۈنكە ئەۋ كاتە كە پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) ئەۋدى فەرموۋە، شتېكى لەۋە باشتر نەبوۋە، بۇ

(۱) ج ۳ ص ۱۰۸، ۱۰۹، ھەروەھا بىروانە: (پوختەي ژياننامەي پىغەمبەرى خوا) لاپەردە: ۵۸۵، چاپى: ۳.

ویننه: باسی سوتاندنی کردوه، وهك فهرموویه تی: {إِنْ كَانَ فِي شَيْءٍ شِفَاءٌ، فَفِي شَرْطَةٍ مِنْ مِحْجَمٍ، أَوْ شَرْبَةٍ مِنْ عَسَلٍ، أَوْ كَيْتَةٍ بِنَارٍ، تُصِيبُ أَلَمًا، وَمَا أُحِبُّ أَنْ أَكْتُوِيَ} أخرجه أحمد برقم (۲۷۲۵۶) والبخاري برقم (۵۳۵۷).

واته: شیفاهه گهر هه بی له سی شتاندا ههیه: که له شاخ بگیری، یاخود خواردنه وهیه کی هه نگوین یان سوتاندن، وهمن سوتاندنم پی باش نیه.

ئیسنا هه موومان ده زانین عه مه لیات ههیه و باشته له سوتاندن، ئنجا نایا ده بی بلین: نا، چونکه پیغه مبهری خوا (صلی الله علیه وسلم) نه وهی فهرمووه؟ نه خیر، چونکه نه و به پی شاره زایی سه رده می خوی و، ناستی فیکری به شهر له و کاته دا، نه وهی پی چاک بووه، به لام ئیسنا نه گهر شتیکی له وه باشته هه بی، نه وهی وهك دین به ئیمه نه فهرمووه.

جووری شه شه م: (سُنَّةٌ مِمَّقْتَضَى جِبَلَّتِهِ الْبَشَرِيَّةُ كَحَبِّهِ لِلْحُلُوءِ وَالْعَسَلِ)، جووری شه شه می سوننه ت نه وهیه که پیغه مبهری خوا، وهك سروشتی مروفانه ی خوی کردوویه تی یان فهرموویه تی، بۆ ویننه: هه زی له حه لواو شتی شیرین، وه هه زی له هه نگوین کردوه، وهك له دایکمان عایشه وه خوا لی رازی بی هاتوه: {عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ الْحُلُوءَ وَالْعَسَلَ} أخرجه البخاري برقم (۵۱۱۵).

واته: پیغه مبهری خوا (صلی الله علیه وسلم) زۆر هه زی له حه لوا (حه لوا جوړیک له شیرینی وهك پاقلوه)، هه نگوینیش ده کرد.

ئنجا نایا ده بی تۆ نه گهر نه خو شیی شه کره شت بی، هه ر شتی شیرین بخوی و بللی: سوننه ته؟ نه خیر نه وه سوننه ت نیه، چونکه وهك سروشتی به شهریی نه وهی کردوه، هه روه ها جل و به رگ و پیلاوو که ل و په لی ژیان و گوزهرانی رپۆژانه و... هتد، سه رجه میان په یوه ستن به حاله تی سروشتی مروف و ژینگه و جوگرافیا و عاده ت و نه ریت و کلتوری کۆمه لگایه کانه وه هیهچ په یوه ندیان به دیندارییه وه نیه، با له سوننه تی پیغه مبه ریشدا هاتبن.

پوونىكردنەۋىيەكى پىۋىست دەربارەى چۆنىتە پەيۋەندىيى نىۋان قورپان و سوننەت^(۱):

هەندىك دەلىن: قورپان مەتنەۋ سوننەت شەرحە، كە ئەۋە بەتەئىكىد راس تى، چونكە ئەگەر وابوۋايە، دەبوۋايە ئىمە لەبەرەمبەر ھەر ئايەتتىكىدا فەرمايشتىكى پىغەمبەرمان (صلى الله عليه وسلم) ھەبوۋايە، كە نىمانە، بۆيە قورپان مەتن نى، سوننەت شەرحى بى، بەلى: قورپان مەتنى ئىسلامە، بەلام سوننەتى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) شەرحى ئەۋ مەتنە نى، بەلكو چۆنىتە جىبە جى كەردن و پىراكتىزە كەردنى ئەۋ بەرنامەيە، چۆنىتە جى بەجى كەردنەتى لەسەر ئەرزى واقع، ئەگەرنا دەبوۋ ئىستا ئىمە كىتەبىكىمان لەبەر دەست دابوۋايە بە ناۋو نىشانى (التفسير النبوي للقرآن الكريم) كە ئەۋە وا نى، ۋە ھەموو ئەۋ ئايەتەنى كە پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) قسەى لەسەر كەردوون، پىم وانىە زۆر لەژمارەى پەنجەكانى ھەردوۋ دەستان تىپەرن.

چەند ئايەتتىكى كەم ھەن كە ھاۋەلان وشەيە كىيان لى ئىشكال بوۋە، پىغەمبەرى خواش شتىكى دەربارەى فەرەموۋە، بۆ وىنە: خواى كاربەجى دەفەرموى:

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُّهْتَدُونَ﴾ (۸۲)

الأنعام.

ۋاتە: ئەۋانەى ئىمانىيان ھىناۋەۋ، زولمىيان لەگەل ئىمانە كەيان تىكەل نە كەردە، ئا ئەۋانە دلىيايان بۆ ھەيە، ۋە ئەۋانە رپى راس تى گرتوۋان.

(۱) ئەم پوونىكردنەۋىيەم لە مەۋسوعەى: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) دا، لە كىتەبى: {شۋىنكەۋتنى رپىبازى پىغەمبەرى خوا، لە نىۋان كەمتەرخەمىيى و تىپەراندىن دا} ش باس كەردە.

كە ئەم ئايەتە ھاتە خوار، ھاوێلان چوونە لای پىڤەمبەرى خوا گوتيان: ئەى پىڤەمبەرى خوا! ئىنجا كى لە ئىمە زولمى لەخۆى نەكردو؟

ئەويش فەرمووى: مەبەست ئەو نىە، ئەدى گوتتان لەبەندە صالحەكە نەبوو، كە بە كوردەكەى دەفەرموئى:

﴿.. يَبْنَىٰ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ ۖ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ۝١٣﴾ لقمان.

واتە: ڕۆلە گيان! ھاوێل بۆ خوا دامەنئى، ھاوێل دانان بۆ خوا ستەمىكى مەزنە^(١).

كەواتە: مەبەست لە (ظلم) لێردا (شرك)ە، (بِظُلْمٍ) يانى: (بشرك) يانى: ئيمانيان ھىناوھو شىركيان تىكەل بە ئيمانەكەيان نەكردو، بەلام ئەگەر كەسێك ئيمانى ھەبوو، دواى ھاوێلى بۆ خوا پەيدا كرد، ئيمانەكەى ھەلدەوشیتەو، بۆيە ئەو كەسە دلنیا نابى لە ڕۆژى دوايیداو ئەمىن نابى، چەند شتىكى وا كەم لە سوننەتى پىڤەمبەرى خوادا (صلى الله عليه وسلم) ھاتوون، بۆ ڕەواندەوھى چەند گومان و ئىشكالێك.

كەواتە: راست ئەوھىە بلىين: سوننەت ڕوونكردنەوھى چۆنىەتى جىبەجى كردنى قورئانە، وە سوننەت لە راستييدا كاكەكەى ھەر قورئانە، بەلام بەپراكتيزە كراوى و جى بەجى كراوى لەلایەن پىڤەمبەرى كۆتايىھە.

۳ - رەھبەرلەرنىڭ چۈشەنچىسى پەيغەمبەرنىڭ قورئان سۈننەت

لە مەھسۇس مەھسۇس (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) دا، باسى ئەو بابەتەم كەردۇد، كە پەيغەمبەرنىڭ قورئان سۈننەت چۈشەنچىسى، سەھەتە بە كۈرتىسى و بە پۈختىسى دەلىم. سۈننەت شەيخ نىيە لەبە رەھبەر قورئاندا، واتە: وَكَ دۈو تاي تەرازوويەك نىن، ئەو قورئان ئەو دەش سۈننەت، ھەلەتە پىشتىرىش باسەم كە قورئان چەند جىياوازىيەكى ھەن لە گەل سۈننەتدا، بەلكو لە راستىدا سۈننەت بىرىتە لە قورئان بەبەر جەستە كرايى، بىرىتە لە جىبە جى كەردى قورئان لە سەر تەرزى واقع، نەك ھەر ھاوتاي قورئان نىيە، بەلكو ھەر شەيخى جىياش نىيە لە قورئان، كەواتە: ئەو بۇچۈنە كە دەلى: سۈننەت بىرىتە لە شەرح و تەفسىرى قورئان، تىي نە گەشتۈن، ئەوان ئەو ئايەتە بەبەلگە دەھىنەنە، بەلام لە راستىدا تىي نە گەشتۈن:

﴿...وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾

النحل.

واتە: (ذکر) مان بۇ لای تۆ ناردۆتە خوار، تاكو بۇ خەلك رەھبەر بىكەنەو دەھى كە بۇيان ھاوتۆتە خوار، وە بۇ ئەھدى خۇشيان بىر بىكەنەو دەھى.

ھەلەتە رەھبەر كەردەھدى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم)، ئەو نەبوو دابىنىشى قورئانمان بۇ شەرح و تەفسىر بىكات، بەلكو مەبەست لە رەھبەر كەردەھدى قورئان لەلایەن پىغەمبەرى خواو (صلی اللہ علیہ وسلم)، ئەو بوو كە پىشانمان بىكات قورئان چۈن جى بەجى دەكرى؟ ئايا بەلگەم چىيە لەسەر ئەمە؟ بەلگەم ئەو دەھى: ئىمە كەئىستە تەماشای سىرەدى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەكەين، دەبىن قورئانى بۇ جىبە جى كەردۈين و، پىشانمان دەدا چۈن جى بەجى دەكرى، بەلام نایىن قورئانى بۇ تەفسىر كەربىن، بەمانا

پواله تىيە كهى، ئىمە ئىستا: {پروون كۆرەنە دىيەت پىغەمبەر بۆ قورپان} (التفسير النبوي للقرآن) مان لەبەر دەست نى، بەلام {جىبە جىكۆرنى پىغەمبەر بۆ قورپانى مەزن} (التطبيق النبوي للقرآن العظيم) مان لەبەر دەستە، ئەو شتىكى گىرنگە ھەموو لايەك بىزانىن، بۆ ئەو دىيەت پىمان وا نەبى، ھەموو ئايەتەكانى قورپان پىيوسىيان بە پروون كۆرەنە ھەيە، چ بەلایەنى پىغەمبەرەو (صلی اللہ علیہ وسلم)، چ بەلایەنى غەيرى پىغەمبەرەو (صلی اللہ علیہ وسلم)، چونكە ئەو پرووبورپومان دەكاتەو لەگەڵ ئىشكالىكى زۆر گەورەدا - كە دواى باسى دەكەم - ئەویش ئەو دىيەت كە خوا سىحانە و تعالى لە چەندان شویندا، قورپان بە پروون و رۆشن پىناسە دەكات، ئىجا ئەگەر خوا بۆخۆى بفرموى: قورپان پروون و رۆشن و ئاشكرايە، لەولاشەو بگوتى: قورپان پەكى كەوتەو لەسەر ئەو دىيەتە پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) پروونى بكاتەو تەفسىرى بكات، ئەو دوو قەسە تىك دەگىرین.

بەلام راستە پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) قورپانى بۆ پروون كۆرەوینەتەو بە كۆرەو دىيەت، وە پىشانى داوین: چۆن جىبە جى دەكۆى؟ وەك پىشتىش وینەم ھىنايەو، بۆ وینە: خوا دەفرموى: نوێژ بكەن، پىغەمبەرى خواش (صلی اللہ علیہ وسلم) فىرى كۆرەوین، چۆن نوێژ بكەن، ئەوانەى فەرزى پىنجى، وە سوننەتەكانى زۆرن، وە ژمارەى پاكاتەكان، وە ئەو كە نوێژ سەجدەى تىدايە، وە پىكۆو عى تىدايە، وە تەحىياتى تىدايە، ئەو ھەموو سوننەت پروونى كۆرەو تەو، وە مەسەلەى پۆژو و گرتن، وە ھەج، وە شتەكانى دىكەش، ئەو دىيەت كە پىيوسى بەو بوو، جىبە جى بىكۆى و پىشانمان بدۆى، پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) لەسەر ئەرزى واقع جى بەجى كۆرەو، وە پىشانىشى داوین، نوێژى كۆرەو فەرموویەتى: نوێژ بكەن بەو شىوہى من دەيكەم، {صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُوهُنَّ أَصْلًا} رواه البخاري، وە ھەجى كۆرەو فەرموویەتى: مەناسىكەكانى ھەج لى وەربگرن، {لَتَأْخُذُوا مَنَاسِكُكُمْ} رواه مسلم، وە ھەنگ و جىھادى كۆرەو زانىومانە چۆنى كۆرەو، وە كارى سىياسى كۆرەو زانىومانە چۆنى كۆرەو، ھەلس و كەوتى خىزانى، زانىومانە چۆن ھەلس و كەوتى

بوۋە، لە گەل مندال، خزم، دراوسى، ھاوسەر، نەۋە، لە كاتى تورەيدىدا، لە كاتى ناشتەيدىدا، ھەمووى پىشان داوين، ەك خوا سبحانە و تعالى پىمان دەفەرموى:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ۖ ۞﴾ (۲۱) ﴿الْأَحْزَابِ﴾

واتە: يىگومان لە پىغەمبەرى خوادا بۆ ئۆدە سەرمەشقىيە كى باش ھەيە.

واتە: پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) چاۋساغ و سەرمەشف و سەردارى ئۆدە، بۆ چۆنيەتى دىندارىيى كردن و، دىنادارىيى كردن، چۆنيەتى گوزەردانى ئەو ژيانە دىيائىيە، كە ئەويش ھەمووى لە چوار چۆدى جىبەجى كردنى قورئاندايە، ەك دايكمان عاتىشە كاتى پىسارى لى كراۋە، دەربارى رەدشت و ئاكارى پىغەمبەرى خوا صلى الله عليه وسلم، گوتويەتى: {كَانَ خُلُقُهُ الْقُرْآنَ} أخرجه أحمد برقم (۲۴۶۱) شعيب الأرنؤوط : حديث صحيح، واتە: رەدشتى پىغەمبەرى خوا قورئان بوو.

وشەى رەدشتىش - ەك پىشتىر باسما كىرد - واتە: كۆى ھەلس و كەوت و رەفتارەكانى پىغەمبەرى خوا صلى الله عليه وسلم، ئىجا لىرەدە بە پىويستى دەزانم دەقنىك لە شافىيەيەدە بىنم، رەحمەتى خاى لىيى، دەربارى پەيۋەندىيى نيوان قورئان و سوننەت، لە چەند شويىنىكى كىتەبەكەى (الرسالة)دا لەو بارەدە قسە دەكات، لە شويىنىكياندا دەلى: {فَلَمْ أَعْلَمْ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مِخَالِفًا فِي أَنْ سَنَّ النَّبِيِّ مِنْ ثَلَاثَةِ وَجْهِ، فَاجْتَمَعُوا مِنْهَا عَلَى وَجْهَيْنِ، وَالْوَجْهَانِ يَجْتَمِعَانِ وَيَتَفَرَّعَانِ:

أحدهما: ما أنزل الله فيه نص كتاب، فبين رسول الله مثل ما نص الكتاب.

والآخر: مما أنزل الله فيه جملة كتاب، فبين عن الله معنى ما أراد، وهذان الوجهان اللذان لم يختلفوا فيهما.

والوجه الثالث: ما سن رسول الله، فيما ليس فيه نص كتاب.

۱- فمنهم من قال: جعل الله له بما افترض من طاعته، وسبق في علمه، من توفيقه لرضاه، أن يسن فيما ليس فيه نص كتاب.

۲- ومنهم من قال: لَمْ يَسُنَّ سَنَةً قَطٍ، إِلَّا وَلَهَا أَصْلُ فِي الْكِتَابِ، كَمَا كَانَتْ سُنَّتُهُ لَتَبْيِينِ عِدَّةِ الصَّلَاةِ وَعَمَلُهَا..

۳- ومنهم مَنْ قَالَ: بَلْ جَاءَتْهُ بِهِ رِسَالَةُ اللَّهِ، فَأُثْبِتَتْ سُنَّتُهُ بِفَرْضِ اللَّهِ.

۴- ومنهم مَنْ قَالَ: أُلْقِيَ فِي رُوعِهِ كُلُّ مَا سَنَّ وَسُنَّتُهُ: الْحِكْمَةُ الَّتِي أُلْقِيَ فِي رُوعِهِ عَنِ اللَّهِ، فَكَانَ مَا أُلْقِيَ فِي رُوعِهِ، سُنَّتُهُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرِو عَنْ الْمُطَّلَبِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (إِنَّ الرُّوحَ الْأَمِينَ قَدْ أُلْقِيَ فِي رُوعِي، أَنَّهُ لَنْ تَمُوتَ نَفْسٌ حَتَّى تَسْتَوِيَ فِي رِزْقِهَا فَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ) (۱) (۲).

واته: نه مزانیوه هیچ کام له زانیان رایان جیایی، له وه که سوننه تی پیغه مبه ری خوا (صلی الله علیه وسلم) سی پروی هه ن و سی به شه، هه موو زانیان له سه ر دوو انیان یه کده ننگن، وه نهو دوو به شه ش جاری واهیه به یه که وه کو دهنه وه، جاری واش هیه له یه ک جیا دهنه وه، نهو دوو به شه که هه موو زانیان له سه ریان یه کده ننگن:

یه که میان: نهو یه که خوی په روه دگار له قورئاندا، زور به پرونی نهو شته ی گه یانده، پیغه مبه ری خواش (صلی الله علیه وسلم) وه که نهو ی که خوا هیناویه تی، وه که نهو ی فهرمووه (۳).

(۱) أخرجه الشافعي (۱/۲۳۳)، والبيهقي في شعب الإيمان برقم (۱۱۸۵).

(۲) الرسالة ص ۱۲۱-۱۲۲.

(۳) بؤ زیاتر روون کردنه وهی نه مه، بؤ وینه خوی به رزو مه زن ده فهرموئ: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءً﴾ البينة، واته: فهرمانیان پی نه کراوه مه گهر به وه که به ندایه تی بؤ خوا بکه ن، به پاکیی، پیغه مبه ریش (صلی الله علیه وسلم) ده فهرموئ: ﴿إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِغُلَامٍ مِثْلُ مَا نَوَى﴾ أخرجه البخاري برقم (۱)، ومسلم برقم (۱۹۰۷). واته: کرده وه کان به پی نیازه کانن، وه ههر مرؤفیک به پی نهو نیازه ی که له دلیدا هیه، کرده وه که ی بؤ حیسابه.

نهو ی که نهو یه که فهرمویه تی، پیغه مبه ریش (صلی الله علیه وسلم) هه روای فهرمووه، بؤ زیاتر روون کردنه وه.

دوو هەمیان: کە هەموو زانیان لەسەر ئەوەش یە کەدەنگن، ئەو دیە کە خوا شتیکی بە کورتیی فەرمووە، پیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ئەو دی کە خوا بە کورتیی فەرموویەتی، ڕوونی کردۆتەو^(١).

ئەم دوو بەشە سوننەت زانیان تێیدا نەکەوتوونەتە ڕاجیایی.

سێ هەمیان: ئەو دیە کە پیغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) شتیکی بڕیارداوە لە سوننەتی خۆیدا {چ بە کردەو، چ بە قسە، چ بە دانێداهینان}^(٢)، ئەو دی کە لە قورئاندا نەهاتیی، بەلام پیغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) بوخۆی فەرموویتی^(٣)، زانیان چوار جۆرە هەلۆستیان هەیە بۆ ئەو جۆری سوننەت (بۆ جۆری سێ هەمیان):

(١) بۆ وێنە خوا فەرموویەتی: نوێژ بکەن، پیغەمبەر صلی اللہ علیہ وسلم ڕوونی کردۆتەو چون نوێژ بکەن، وە خوا فەرموویەتی: زەکات بدەن، ئەویش ڕوونی کردۆتەو: چون زەکات بدەن. (٢) وە کە لە پێناسەی سوننەتدا باسمان کرد سوننەت دەبێتەو بەو سی بەشە: قسە، کردەو، دان بۆ پێدانان.

(٣) بۆ وێنە پیغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ وسلم فەرموویەتی: {لَا يُجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا وَلَا بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا} أخرجه مالك برقم (١١٠٨)، والبخاري برقم (٤٨٢٠) ومسلم برقم (١٤٠٨)، والنسائي برقم (٣٢٨٨)، وأخرجه أيضا: الشافعي (٢٧٣/١).

واتە: کەسێک هاوسەرگیری دەکات لە گەڵ ئافرەتێکدا، نابێ ئەو ئافرەتە لە گەڵ خوشکی بابی، یان خوشکی دایکیدا، کۆ بکاتەو.

بەلێ: پوور یان پلکی ئەو ئافرەتە بۆ حەلالە، بەلام بۆی نیە پێکەو کۆیان بکاتەو، مەگەر خێزانە کە وەفات بکات، یان لێک جیا ببەو، ئنجا بۆی هەیه بیهێنێ، ئەمە لە قورئاندا نەهاتو، بەلام پیغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ وسلم فەرموویەتی.

هەر وەها لە فەرماشتیکی دیکەدا هاتو: {عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ، وَعَنْ كُلِّ ذِي مَخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ}.

واتە: پیغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) قەدەغە کردو گۆشتی هەر خاوەن کەلەبەیک لە دڕندان، وە گۆشتی هەر خاوەن چر نووکیک لە بالندان، کە ئەوەش لە قورئاندا نەهاتو، بەلام پیغەمبەری خوا (صلی اللە علیہ وسلم) هیناویەتی، وێرای زۆر شتی دیکەش.

۱- ھەندىڭ لە زانايان رايان وايە كە پىڭەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم)، خوا مافى پىداۋە، لەبەر ئەۋەى فەرموۋىيەتى: فەرمانبەرىيى بىكەن، بە قسەى بىكەن، ۋە لە سۆنگەى ئەۋەۋە كە زانىۋىيەتى شتىك ناكات و نالىڭ رەزامەندىيى ۋى لەسەر نەبى، ئەۋ مافەى پىداۋە بى ئەۋەى قورپان شتىكى فەرموۋىيى، دەتوانى ئەۋ بىرپارە بدات ئەۋە ھەلالە ئەۋ ھەرامە، با دەقى قورپاننىشى لەسەر نەبى.

۲- ھەندىڭ دىكە لە زانايان گوتوۋىيە: پىڭەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم)، ھىچ شتىكى بىرپار نەداۋە ھىچ ھەلال و ھەرامىكى دىيارىي نەكردۋە، لە سوننەتدا، مەگەر ئەسەلەكەى لە قورپاندا ھەيە، {ۋاتە: لەبەر رۆشەنىيى قورپاندا ئىجتىھادى كەردۋە ھەندى شتى دىكەى ھىناۋە، فەرموۋىيەتى: ۋا بىكەن و ۋا مەكەن، ئەۋە ھەلالە ئەۋە ھەرامە، بۆ ئىمە دىيار نىيە، بەلام بۆ ئەۋ دىيار بوۋە، بۆ ۋىنە: رۋونى كەردۋەتەۋە، نوڭزەكان چەند نوڭزە بن، ۋە چۆن بىكىن.

۳- ھەندىڭ دىكە لە زانايان دەلىن: بەلكو ئەۋەى پىڭەمبەرى (صلى الله عليه وسلم) لە سوننەتدا كەردۋىيەتى، يان فەرموۋىيەتى، يان بىرپارى لەسەر داۋە، بەبى ئەۋەى لە قورپاندا ھەبى، ئەۋە بەتايىبەت خۋاى پەرۋەردگار بۆى ناردۋە، جىرىل ھاتۋە پىي فەرموۋە: ئەۋە ھەلالە و ئەۋە ھەرامە، با بۆ ئىمەش دىيار نەبى {يانى: مەرج نىيە ھەموو جارى پىڭەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بىفەرموۋى: ئەۋە جىرىل ھات، ئاۋاى فەرموۋ، بەلام ھىچ شتىكى نەفەرموۋە، ئەگەر نامەى تايىبەتى بۆ نەھاتىبى، بۆى ھاتۋە ئەۋىش چەسپاندۋىيەتى}.

۴- ھەندىڭ دىكەش گوتوۋىيە: ھەرچى كە پىڭەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بىرپارى لەسەر داۋە فەرموۋىيەتى، ۋە كەردۋىيەتى، ئەۋە خراۋەتە دلىيەۋە^(۱).

ھەرۋەھا سوننەتى پىڭەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەۋ ھىكمەتەيە، كە خراۋەتە دل و دەروۋىيەۋە، پىڭەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموۋىيەتى: {إن الروح الأمين قد ألقى في روعي أنه لن تموت نفس حتى تستوفي رزقها، فأجملوا

(۱) ئەمە لە سىيەمە كە نىكە.

في الطلب^(۱)، واتە: (روح الأمين) خستوويه تە دڵم، كە هيچ نە فسێك نامرى، تاوەكو رزق و بژێويه كەى كە بۆى ديارى كراو، تەواوى نەكا، كە واتە: بە جوانى داواى رۆزى بكن، خۆتان تووشى حەرام و عەيب دارى مەكەن.

كە واتە: جارى وا هەيه (الروح الأمين) شتى خستۆتە دلى پىغەمبەرەو (صلی اللہ علیہ وسلم) ئەمەى كە لێرە فەرموئەتى بەلى لە قورئاندا نىيە بەلام بە تايبەت خراوتە دليەو.

خوێنەرە بەرێزەكان!

كە واتە: سوننەتى پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم):

يەك: يان هەر تەئكيد كەردنەوئى ئەو هەيه كە لە قورئاندا هاتو.

دوو: يان رۆونكەردنەوئى شىكەردنەوئى چۆنەتى جیەجی كەردنەتى.

سێ: يان هەندى ياساشى تێدان، كە لە قورئاندا نەهاتوون، ئىجا ئايا پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ئەو شتانەى هەر لە قورئان هەلنجاون، يان خواى پەرەردگار بە تايبەت بە جبرىلدا بۆى ناردوون، يان خستوونە نۆ دلى؟ گەنگ ئەو هەندى شت لە سوننەتدا هەيه، كە لە قورئاندا نىيە، كە چەند نمونەيە كەمان هێنانەوئى نمونەى دىكەش زۆرن.

رێكە پاندنى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

QR codes

لە تۆرە كۆمەڵانە نىيەكان لەكەلتان

Stay in touch on social media

نەن مەكەن عىر موانع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - كوردى

عەلى بابىر/ AliBapir

عەلى بابىر/ AliBapir

كەرتەى

رێكە پاندنى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

QR codes

۴. بەبىت شارەزايى لە قورئان، مەحالى تەنيا بەھۆى سوننەتەو
بتوانى تىگەيشتنىكى راست و ھاوسەنگ، لەبارەى ئىسلامەو
دەستگىربىت

ئەوھش شتىكى زۆر گرنگە ئىمە بىزانىن، ھەندى كەس ھەر دەچى خەرىكى
سوننەت دەبى، چ وەك شارەزا بوون لە فەرمايشتەكان و لەبەر كردنيان، چ وەك
شارەزا بوون لە پراويەكان، سەنەدو زنجيرەى پراويەكان، ئەو وردە كاريانەى لە
زانستى فەرمودەناسييدا ھەن، ئەو زانستەش لق و پۆپى زۆرن، ھەر خەرىكى
ئەوھىە .

بەلام ھىچ گومانى تىدا نىە، كە ئىنسان ھەتا لە قورئان شارەزا نەبى
بەگشتى، ناتوانى بلى: ئىسلام ئەوھىە، وە تەنھا بەھۆى شارەزايى لە سوننەتەو،
ناتوانى وىنەى ئىسلامىكى راست و دروست لە دل و عەقلى خۆيدا وىنا بكا،
بۆيە ئەو كتيبەى كە لە زىندانى ئەمريكايەكاندا نووسىومە، مەوسووعەى:
(الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) چەند جاريك دەربارەى ئەو كتيبە پرسیارم
لى كراو: مامۇستا بۆچى نەتنوسىو: (في كتاب الله وسنة رسول الله)؟!
گوتوومە: ئاخىر مەن تەنيا لە پرووى قورئانەو كتيبەكەم داناو، پىشم وایە كە
ئىسلام لە ھىللە گشتىيەكانيدا، لە زۆر لە وردەكاريەكانيشيدا، لە قورئاندا
ھەيە، وەك حەقىقەتتىكى عىلمىي و تيورىي (نظري).

بەلام ئايا قورئان ئىمە بى نياز دەكات لە سوننەت؟ نەخىر، چونكە وەك
گوتم: سوننەت ھەر بۆخۆى برىتيە لە چۆنيەتى جىبەجى كردنى قورئان، وە
بەراستىي بەبى سوننەت، نازانى قورئان چۆن جىبەجى دەكرى.

پاشان سوننەت ھەندى شتى تىدايە كە لە قورئاندا نىە، يان لانى كەم بۆ
ئىمە ديار نىە، ئەگەر پىغەمبەرى خواش (صلى الله عليه وسلم) ديار بووبى،
بەلام بۆ ئىمە نەخىر، بەلام ئايا بەبى سوننەت دەتوانىن وىنەيەكى راست و

دروست دەر بارەدى ئىسلام بزانين؟ بەتەئكىد نەخىر، بەلام وەك كىر دارو جىبەجى كىرەن، ئىسلاممان بۇ بەرجەستە ناكىرى بەبى سوننەت، قورئانمان بۇ جىبەجى ناكىرى بەبى سوننەت، بەبى سىرەتى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم)، ئىجا كە دەلىين: بەبى قورئان و تەنھا بەھۆى سوننەتەودە، مەھالە لە بناغەو ئەصلی ئىسلام تىبگەين، ئايا بەلگەمان چىيە بۇ ئىسپاتى ئەودە؟!

بەلگەى يەكەم: بە دەلىيايەودە قورئان ئەصلی ئىسلامەو بۇ تىگەيشتنى پىويستمان بە سوننەت نىە، ئىجا ئەگەر گىریمان ئەو قسەيەش راست بى، كە دەلى: قورئان مەتنە، وە سوننەتتىش شەرحى ئەو مەتنەيە ھەرچەندە ئەمە راست نىە، بەلام ئەگەر راستىش بى مسوگەر ھەتا مەتن نەخوئىنەودە تى نەگەين لە شەرحەكەى تى ناگەين، ئىجا ئايا بەلگەمان چىيە لەسەر ئەودە كە قورئان لە ئەصلدا پىويستى بە شەرح نىە؟ ئايەت لەو بارەودە زۆرن، مەن ھەندىكىانم ھىناودە، زۆربەشيان مانايەكانيان لىك نىكە:

۱- خوا فەرەموويەتى ﴿الرَّتْلَكَ ءَايَتُ الْكِتَابِ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ﴾ ﴿الحجر. واتە: (الر) ئەوانە ئايەتەكانى كىتەب و قورئانىكى رۇشن.

وشەى: (مُبِين) ھەم دەگونجى بۇ (كىتاب) بچىتەودە، ھەم بۇ (قرآن)، ئاشكراشە: (الْكِتَابِ) واتە: نووسراو، بەلام (وَقُرْءَانٍ) واتە: خوئىراو، چونكە قورئان ھەم بە نووسراوى لەبەردەستمانە، ھەم بە خوئىراوى، وشەى (مُبِين) یش دەگونجى لە (أَبَانَ) (لازم) دەودە بى، دەشگونجى لە (أَبَانَ) (متعدى) دەودە بى، چونكە وشەى (أَبَانَ) يانى: رپونى كىردەودە، يان رپون بوو، بە ھەردووكيان دى، ئەگەر بەماناى: (رپونى كىردەودە) بى، (متعدى) يە، بەلام ئەگەر بەماناى: {رپون بوو} بى، (لازم)، وئەى (متعدى): (أَبَانَ المدرُسَ) (الدرس) يانى: مامۇستايەكە وانەكەى رپون كىردەودە.

وئەى (لازم): (أَبَانَ الْقَمَرُ) يانى: مانگەكە دەرەكەوت، كەواتە: قورئان ھەم رپونە، ھەم رپونكەردەودەشە، ھەم رۇشنە، ھەم رۇشن كەردەودەشە.

- ۲- خوا ده فہرموی: ﴿ طَسَمَ ۱ تِلْكَ ءَايَتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ۲ ﴾ الشعراء.
- ۳- ہر وہا خوا عز وجل ده فہرموی: ﴿ طَسَّ تِلْكَ ءَايَتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابِ مُبِينٍ ۱ ﴾ النمل.
- ۴- ہر وہا خوا عز وجل ده فہرموی: ﴿ الرَّكْبُ أَحْكَمَتْ ءَايَتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ۱ ﴾ ہود، واتہ: تہمہ کتبیکہ ثایہ تہکانی پتہوو قایم کراون، دواپی پروون کراونہ تہوہ لہ لایہن خوی کارزانی شارہ زاوہ.
- ۵- ہر وہا خوا ده فہرموی: ﴿ الرَّ تِلْكَ ءَايَتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ۱ ﴾ یوسف.
- ۶- ہر وہا ده فہرموی: ﴿ طَسَمَ ۱ تِلْكَ ءَايَتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ۲ ﴾ القصص.
- ۷- ہر وہا خوا ده فہرموی: ﴿ حَمَّ ۱ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۲ ﴾ الزخرف.
- ۸- وہ خوی زانا فہرمویہ تی: ﴿ حَمَّ ۱ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۲ ﴾ الدخان.
- ۹و۱۰و۱۱و۱۲- لہ سووڑہ تی (القمر) ثایہ تہکانی: (۱۷، ۲۲، ۳۲، ۴۰) دا، تہمہ چوار جار دووبارہ بو تہوہ کہ ده فہرموی: ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ ۳۲ ﴾، وہ بہ دلنیایی قورٹانمان ٹاسان کردوہ بو تیگہ یشتن {یان بو لہ بہر کردن}، ثایا کہ سی نیہ بی لی تیگہ؟

(عبدالرحمن بن ناصر السعدي) تہو ثایہ تہ ٹاوا تہ فسیر دہکا دہ لی: {آی: ولقد یسرنا وسهلنا هذا القرآن الكريم، ألفاظه للحفظ والأداء، ومعانيه للفهم والعلم، لأنه أحسن الكلام لفظاً، وأصدق معنًى، وأبين تفسيراً} (۱).

واتہ: بیگومان تہو قورٹانہ مان بہ ریڑو بہ پیڑہ مان ٹاسان کردوہو سینا کردوہ، بیڑہکانی بو گوتن، وہ واتایہکانی بو لی تیگہ یشتن و شارہزا بوون، چونکہ باشتین فہرموودہیہ: لہ رووی بیڑو واتاوہ راسترینیہ تی، وہ لہ رووی روونیہ وہ ناشکراترینیہ تی.

(١) التعريفات، ص ١٢٤.

بەلێ، سوننەت: یانی: چۆنیەتی دینداریی کردنی پیغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم)، ئنجا ئایا دینداریی پیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بەچی بووە؟ بێگومان بە جیبەجی کردنی قورئان بووە.

هەرەو هە (راغب الأصفهانی) دەلێ: {وسنة النبي: طريقته التي كان يتحرّاهَا} (١)، واتە: وە سوننەتی پیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ئەو رێبازەییە کە لێی خە فتاوە.

منیش دەلێم: {السنة: هي كيفية تطبيق النبي للقرآن الكريم، وتجسيده إياه في واقع الحياة}، واتە: سوننەت: بریتییە لە جیبەجی کردنی پیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بۆ قورئانی بە پێژ، وە بەرجەستە کردنی لە واقعیی ژياندا.

پیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) لەو بارەو هە فرموویەتی: {إِنَّمَا هُمَا اثْنَتَانِ: الْكَلَامُ وَالْهَدْيُ، فَأَحْسَنُ الْكَلَامِ كَلَامُ اللَّهِ، وَأَحْسَنُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ} أخرجه ابن ماجه برقم (٤٦)، قال البوصيري: هذا إسناد ضعيف عبيد بن ميمون أبو عبيد قال فيه أبو حاتم مجهول، والطبراني برقم (٨٥١٨).

(ئەمە هەر زۆر جوان بۆمان روون دەکاتەو هە)، پیغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) دە فرموێ: دوو شتن (٢): (الْكَلَامُ وَالْهَدْيُ)، فرمایشت و رێ و شوین، باشتترین فرمایشت فرمایشتی خوا، وە باشتترین رێ و شوین و رێباز و چۆنیەتی جیبەجی کردنی بریتییە لە رێ و شوین و رێبازی مو حەممەد (صلی اللہ علیہ وسلم).

ئنجا لە زمانی عەرەبییدا دەگوێرێ: {ما أحسن هَدْيَهُ فلان وَهَدْيَهُ، أي طريقته، وما أحسن هَدْيَتَهُ، أي: سيرته، والجمع (هَدْيٍ) مثل: قَمَرٌ وَقَمَرَةٌ، ويقال: هَدَى هَدْيٍ

(١) مفردات ألفاظ القرآن ص ٤٢٩.

(٢) واتە: ئیسلام دوو پێکھێنەری سەرەکیی هەن: فرمودەو رێباز، باشتترین فرمایشت فرمودەو خوا، چاکترین رێبازیش رێبازی مو حەممەدە.

(١) مختار الصحاح، ص ٦٩٣.

ئەنجا با سەرئەنجا بەدەین:

ئایا قورئان بە گشتی چی تێدایە؟

(۱)- بوونناسیی، (گەردوونناسیی) بەتەواویی تێدایە، لە مەوسووعەکەی خۆم: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) دا، کتیی یەكەم مەموو بۆ ئەو تەرخان کردووە.

(۲)- ئیمان و عەقیدە هەموو تێدایە، ئیمە بۆ زانیی ئیمان و عەقیدە، مەگەر چۆن دەنا پێویستیمان بە سوننەتی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) نیە، چونکە پێکھاتەو هەموو پایەکانی ئیمان و عەقیدە لە قورئاندا هاتوون، کە حەوت کتیی مەوسووعەکەم بۆ ئەو تەرخان کردوون.

(۳)- عیبادهتی تێدایە.

(۴)- تەقواو تەزکیە و ڕەوشت و ئاکاری جوان، سێفەت و کردووە دزیو خراپەکان، بە تەواویی لە قورئاندا ڕوونکراونەووە.

(۵)- باری کەسیتی، ئەوانە هەموویان نوختەیان تێدا خراوەتە سەر پیت.

(۶)- بەلام بوارەکانی: ۱- حوکم و سیاسەت، ۲- ئابووری، ۳- جەنگ و ئاشتی، ۴- پەيوەندیەکان، هتد. تەنها هێڵ گشتییەکانیان لە قورئاندا باس کراون، بۆچی؟ لەبەر ئەوەی ئەوانە پەيوەندییان بە لایەنی ماددی ژيانەو هەیه، وە گۆرانیان بەسەردا دی، بۆیە خۆی کاربەجی نەيویستووە دەست و پێی خەڵک ببەستی و بۆشاییەکی زۆری بەجی هێشتووە، تەنانەت پێغەمبەریش (صلی الله علیه وسلم) لەو بواراندا نەچۆتە نیو وردەکارییەکانەو، بۆ ئەوەی ڕی بۆ خەڵک تەخت و ئاچووغ بێ، و، بتوانن بۆخۆیان ئیجتیهاد بکەن، وە ژيانی دنیای خۆیان بەو شیوێهە ڕیک بخەن کە دەیانەوی، لەو چوار چۆیهەدا کە قورئان دیاری کردووە.

زانایان لەو بارەو بەنچینەیهکیان داناو، زۆر گرنگە بیزانین: (إجمالاً في المتغيرات، تفصيل في الثوابت)، هەموو ئەو شتانەي کە دەگۆرێن و گۆرانیان

بەسەردادى ئە زىيانى تاك و خىزان و كۆمەلدا، قورپان بە كورتىي باسى كىردوون، بەلام ھەموو ئەو شتانەي كە ناگۆرپىن، قورپان بە تەفصىل باسى كىردوون، بۇ ويئە: بابەتى بوونناسىي: من كىم؟ ئەو بوونە كى خاوەنىيەتى؟ زىيانى دىنيا، دوارپۇرۇ سەرنەجامى چى دەبى؟ ھەمووى بە وردىي باس كىراو نوختەي تىدا خراوتە سەر پىت.

بابەتى ئىمان و عەقىدە، رەشت و ئاكار، بارى كەسىتى، ئەوانە ھەموويان بە وردىي باس كىراون، چونكە ناگۆرپىن. پەيوەندىيان بەرووحى ئىنسانەو ھەيە، يان پەيوەندىيان بە خاوى پەروەردگارەو ھەيە، يان بە فرىشتەكان، يان بە راستىيەكانى (بوون)ەو ھەيە، رۇزى دوايى، بەھەشت و دۇزخ، ئەوانە ناگۆرپىن.

بەلام بابەتەكانى: حوكم و سىياسەت و ئابورىي و جەنگ و ئاشتىي، پەيوەندىيان بە زىيانى ماددىيەو ھەيەو گۆرپانىيان بەسەردا دى، بۇيە قورپان ئەو شتانەي كە ناگۆرپىن، چۆتە نىو وردەكارىيەكانەو، بەلام ئەو شتانەي كە دەگۆرپىن، بە كورتىي باسى كىردوون.

كەواتە: تەنبا بەھوى لى تىگەيشتنى قورپانەو، رۋانىيىكى راست و دروست و گشتگىرمان لەبارەي ئىسلامەو، دەستگىر دەبى، چونكە وەكو گوتم: ئەوشتانەي كە قورپان باسى كىردوون، پىغەمبەر (صلى اللہ عليہ وسلم) باسى نەكىردوون، مەگەر جار جار بۇ تەككىد كىردنەو، يان رۋون كىردنەو، ئەگەر ھاوەلان ئىشكالىيىكان بۇ پەيدا بووبى.

بەلگەي چوارەم: ھەم پىغەمبەرى خوا (صلى اللہ عليہ وسلم) ھەم خەلىفە راشىدەكانى تا راددەيەك رپىگىريان كىردەو لەنووسىنەو ھەم فەرموودەكانى (أحاديث)ى پىغەمبەرى خوا (صلى اللہ عليہ وسلم)، ھەرچەندە وەك دوايى باسى دەكەم -ئابى ئەو بىيئە بىيانووى ئەو كە سوننەت جىي متمانە نيە، چونكە كاتى خۇي بۇيە رپىگىرى لىكراو بنووسرىتەو، تاكو مسولمانان يەكلايوودەو (متفرغ) بن بۇ تەماشى كىردنى قورپان، وە فەرموودەكانى پىغەمبەرىش (صلى اللہ عليہ وسلم) بەبەرەستەكراويى و بە جىبەجى كراويى، لە سوننەتدا بوونيان

بووه، واتە: ئەگەر فەرمووده کانیشیان لەبەر نەبووبی، بەلام لەبەرچاویان لە ژيانى پوڤژانه ياندا پياده کراون، واتە: لە پيڤبازی پيڤغەمبەرى خوادا (صلی اللہ علیہ وسلم) بو دیندارى و مسوڵمانەتیی و، پراکتیزە کردنى قورئاندا، سوننەت بووه بە کردەوه، بەلام لەبەر ئەو حکیمەتەى باسماں کردو حکیمەتى دیکەش کە دوايى باسيان دەکەين، لەسەرەتاهە پيڤگيرى کراوه لە نووسینەوهى دەقەکانى سوننەت، وەك لەو فەرموودهيهەدا دیاره:

{عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: (لَا تَكْتُبُوا عَنِّي وَمَنْ كَتَبَ عَنِّي غَيْرَ الْقُرْآنِ، فَلَيْمَحُهُ)} أخرجه أحمد برقم (١١٣٦٢)، ومسلم برقم (٣٠٠٤)، وأبو يعلى برقم (١٢٠٩)، والدارمي برقم (٤٥٠)، وابن حبان برقم (٦٢٥٤).

واتە: ئەبو سەعیدی خودری دەلی: پيڤغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرمووی: (جگە لە قورئان شتیکی دیکە لە دەمى منەوه مەنووسن، وە هەر کەسێ جگە لە قورئان شتیکی دیکەى نووسیوه، با بیسپێتەوه.

هەلبەتە هەندى لەوانەى کە دەلین: متمانه بە سوننەت ناکرێ، ئەو جوړە دەقانه بەبەلگە دیننەوه، بەلام ئیمە دوايى ئەو بابەتە دەتوێژینەوهو بەرپەرچی ئەو بیروکەیهو بەبەلگە هیئانەوهى ئەو دەقانه دەدەینەوه، ئیستاش بو سەلماندنى ئەو هیئامەوه کە لە راستییدا بەبێ تیڤگەیشتنى قورئان، ئیمە پروانیڤى گشتگیرو راست و دروستمان بو ئیسلام دەستەبەر نابێ، ئنجا کە پيڤغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) لە قوناغیکدا پيڤگيرى کردو لەو کە فەرمايشتەکانى بنووسپێنەوه، بو ئەوهى لەگەل قورئان تیڤگەل نەبن، وە تاكو هەموو زهين و بیرو هۆشى خویان بخەنە سەر قورئان، زانیویەتى کە قورئان بریتیه لە دەرخەرى جەوههرو ماهیهتى ئیسلام، بەلام لەبەررامبەر ئەم فەرمايشتەدا فەرمايشتیکی دیکەش هەیه کە پيڤغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) پوڤژيڤ و تارى دا لە (حجة الوداع)دا، پیاویڤ بەناوى ئەبو شاه کە خەلکى یەمەن بوو، وە هەندى دەلین: لەکاتى فەتحي مەککەدا بوو، گوتى: ئەى پيڤغەمبەرى خوا! یا ئەو وتاردى تۆم بو بنووسنەوه، ئەویش فەرمووی: {اَكْتُبُوا لِأَيِّ شَأْنٍ} أخرجه البخاري برقم: (٢٣٠٢)، وأحمد برقم (٧٢٤١)، والترمذي برقم: (٢٦٦٧).

که واته: که جاريك فەرموویەتی مەینووسنەوێ جارێ واش هەبوو
 فەرموویەتی: بێنووسنەوێ، دواتر پوونی دەکەینەوێ: بۆچی هەندێ جار پێگرتی
 لێ کردو، هەندێ جارێش فەرمانی پێ کردو؟ لێبەر ئیعتیباری جیا جیا بوو.

(إبن الصلاح)ی شارده زووری که به دامه زرینه ری {زانستی فہرموودہ} (علم الحدیث) دادہ نری، دواۓ تہودی تہو فہرموودہ ی سہرودہ دینی، دہلی: {وومن صحیح حدیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الدال علی جوازِ ذلک: حدیثِ اُبی شاہ الیمنی، فی التماسہ من رسولِ اللہ أن یکتبَ لہ شیئاً سَمِعَہ من خطبَہ عام فتح مکّۃ} وہ دہلی: {۱- وَلَعَلَّہُ اِذْنَ فی الکتابۃ عنہ، لمن خشی علیہ النسیان. ۲- ونہی عن الکتابۃ عنہ، من وَثَّقَ بحفظہ، مخافَۃَ الإِتْکالِ علی الکتاب. ۳- أو نَہی عن کتابۃ ذلک عنہ، حین خاف علیہ اختلاط ذلک، بصحف القرآن العظیم، وَأِذْنَ فی کتابتہ حین اَمِنَ من ذلک} (۱).

(این صلاح) لیژدها چهند پاساویکی جوان دهخاته ږوو، لهو بارهوه که
 ټوچی پیغمبهري خوا (صلی الله علیه وسلم) هندی جار قهدهغی کردوه
 فهمایشته کانی بنووسړنهوهو، هندی جاریش ریگای پیداوه؟!

دەلێ: (وێ لە فەرماشتی صەحیحی پێغەمبەردا (صلی اللہ علیہ وسلم) کە بەلگەیە لەسەر ئەودی دروستە فەرماشتەکانی بنووسراوەوە لەسەر دەمی خۆیدا ڕی داو: ئەو فەرموودی ئەبی شاهی یەمەنییە کە داوای لە پێغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) کرد کە ئەودی لە وتاری ئازاد کردنی مەککەدا فەرمووی، بۆی بنووسنەو، ئەویش فەرمانی پێی کردن و فەرمووی بۆی بنووسنەو.

دوايي (ابن صلاح) له باردي جوړاو جوړي هه لويستی پيغمبر (صلي الله عليه وسلم) له بواړي ړي پيدان و ړي پينه داني نووسينه ودي سوننه ته وه گوتوويه تي:

(١) معرفة أنواع علم الحديث، ص ٢٩٣-٢٩٤.

(۱)- رەنگە بۇ كەسىك رېئى دابى ئەۋەي لىي بىست بىنوسىتەۋە، كە مەترسىي لەبىرچونەۋەي لىي بوۋىي .

(۲)- ۋە رېڭىرى لە كەسىك كۈدۈە بىنوسىتەۋە كە مەتەنەي بە لەبەر كۈدنى بوۋە، نەۋەك پىشت بە نوسىنەكەي بېستەي .

(۳)- كاتىك مەترسىي بوۋە ئەۋ نوسىنەيان لە گەل پەرەكانى قورئانى مەزندا لىي تىكەل بىي رېئى لىڭرتەۋە، بەلام لە كاتىك لەۋە دلىيا بوۋە، رېئى پىداۋە .

يانى: كە مۆلەتى داۋە سۈننەت بىنوسىتەۋە، بۇ كەسىك بوۋە كە مەترسىي لىبۋوبى كە لەبىرى بچىتەۋە، كەسىك كە تىي رانەدىيى فەرمايشتەكەي لەبەر دەكا، فەرموۋىەتى: بىنوسەۋە، يان بۆي بىنوسەۋە .

ۋە كە فەرموۋىەتى: مەبىنوسەۋە، لەبەر ئەۋە بوۋە كە زۆر مەتەنەي پىيان بوۋە كە دەتۈان لەبەرى بىكەن، ئەۋ كاتە ۋەك ئىستا نەبوۋە، لەبەر ئەۋەي نوسىن كەم بوۋە، خەل ك زاكىرەي زۆر بەھىز بوۋە، ھى ۋابوۋە تۈانىۋىەتى ئەۋ دەقەي كە دەگۈترى، بەكسەر لەبەرى بىكات، شىعرى دوۋرو دىرئىيان بىستەۋە، بەيەكجار لەبەريان كۈدۈە، ئىدى پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) ئەۋەي كە مەتەنەي پىي ھەبوۋە لەبەرى دەكات، فەرموۋىەتى: مەبىنوسەۋە، بۇ ئەۋەي پىشت بە نوسىنەكە نەبەستى و چاك گۈي لە قسەكان بگرى، ياخۇد رېڭىرى كۈدۈە لە نوسىن، لەكاتىكدا مەترسىي ھەبوۋە، كە ئەۋ فەرمايشتەنە لەگەل ئايەتەكانى قورئاندا لىيان تىكەل بن، چۈنكە قورئانيان بە تەۋاۋىي ۋەك ئىمە لەبەردەستدا نەبوۋە، بەلكو ھەر سۈرەت سۈرەت و ئايەت ئايەت بوۋە ھەر كامىيان ئەۋەي بۆي لەبەر نەكراۋە، نوسىۋىەتەۋە لەلاي خۇي، ئىنجا ئەگەر رېڭاى دابايە فەرمايشتەكانى بىنوسىتەۋە، لەگەل ئايەتەكاندا لىيان تىكەل دەبوۋن، ئىدى لەبەر دوۋرىنىي و ئىحتياگ ئەۋەي كۈدۈە .

دۋايى كە مۆلەتى داۋە لەبەر ھەندى كەس مۆلەتى داۋە، ۋەك دۋايى باسى دەكەين، يەكە لەۋانە عەبدوللاي كۈرى عەمپرى كۈرى عاص خوا لەخۇي و بابى رازى بى پىي فەرموۋە: بىنوسە لەبەر ئەۋەي زانىۋىەتى لىي تىكەل

ئابى، بەلام ئەۋدى كە زانىيەتتىكى لىيان تىكەل دەپ، فەرمۇيەتتىكى: مەنىۋىيەت،
ھەركەسى نوۋىيەتتىكى با بىسپىتەۋدە تەنھا قورئان بېيلىنەۋدە.

كەۋاتە: ئەۋدەش بەلگەيە لەسەر ئەۋدە كە بەراستىيى بەيى لى تىگەيشتىنى
قورئان، ئىمە لە ئىسلام تىناگەين، بۆيەش ئەۋدەنە جەخت لەسەر ئەۋدە دەكەمەۋدە،
چونكە: كۆمەللى گەنجى خويىن گەرم و دل گەرم ھەن، كە زۆر خەرىكى
سوننەت و دەقەكانى سوننەت دەپن و، لە قورئان ئاگادار نىن، لە رابردوۋشدا
ئەۋ دەردە ھەر ھەبۋدە، كاتى خۆي بەشەك لەۋانەي كە ئەھلى فەرمۇدە بوۋن،
ھەر نەيانزانيۋە قورئان چاك بخويىن، يان ئىھماليان كۆدۈدە گوتويانە: سوننەت
قورئانىشى تىدايە، كە بەتەئكىد وانىيە.

ھەر لەۋ بارەۋە (البقاعى) ىش ھۆكارىكى دىكەي چۈرەم باس دەكات،
دەربارەي ئەۋدە كە بۆچى پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) رېگىرى
كۆدۈدە لە نوۋىيەتتىكى فەرمىيشتەكانى؟! دەلى: {أَيُّ سَبَبٍ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ قَدْ اِشْتَدَّ
إِلْفُ النَّاسِ لَهُ وَكَثُرَ حِفَاظُهُ الْمُعْتَنُونَ بِهِ، فَلَمَّا أَلْفَهُ النَّاسُ، وَعَرَفُوا أَسَالِيْبَهُ وَكَمَالَ بِلَاغَتِهِ،
وَحُسْنَ تَنَاسُبِ فَوَاصِلِهِ وَغَايَاتِهِ، وَصَارَتْ لَهُمْ مَلَكَةٌ يُمَيِّزُونَ بِهَا مَنْ غَيْرِهِ، فَلَمْ يُخْشَ
اِخْتِلَاطَهُ بَعْدَ ذَلِكَ} (۱).

ۋاتە: ھۆكارىكى دىكە ئەۋدە بوۋدە كە پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم)
تەماشاي كۆدۈدە جارى ئەۋدە خەلگە ئەۋدەنە لە نوۋىيەتتىكى شارەزا نىن، بەلام دۋاي
ئەۋدى خەلگە وردە وردە بە نوۋىيەتتىكى رەھاتەن، ۋە زانىيان چۆن دەنۋوسرى، ۋە دېر
لە كۆي كۆتايى پى دى؟ ۋە چۆن ۋشەكان لەيەك پىچىرئىرئىن؟ دۋايى بۆيان بوۋدە
بە (مەلەكەيەك) كە قورئان لە سوننەت لىك جيا بىكەنەۋدە، مەترسىيە ئەۋدە نەبوۋدە
كە سوننەت و قورئان لى تىكەل بى {ئىنجا مۆلەتتى داون، كە بىنۋوسنەۋدە}.

پوختە ی خالی چوارەم:

بناغە و جەوھەری ئیسلام بریتییە لە قورئان، وەك پێشتریش چەند جارێك گوتمان، سوننەتیش جگە لە جێبەجێ کردنی قورئان و بەرجەستە کردنی لە دنیای واقعیدا شتێکی دیکە نیە، کە واش دەلێین بە تەئکید نکوولیی لەو ناکەین کە لە سوننەتی پێغەمبەردا (صلی اللہ علیہ وسلم) کۆمەڵی شت ھەیە، کە راستەوخۆ لە قورئاندا، یان بە ئاشکرا لە قورئاندا نین، کە وەك قسەکە ی شافیعیمان پەحمەتی خۆی لێبی ھینا:

أ- یان پێغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) لە قورئان ھەلیھێنجان.

ب- یان وەحیی دیکە ی غیری قورئانی بۆ ھاتو، وە بە تەئکید قورئانیش ئیمە بێ نیاز ناکات لە سوننەت، چونکە قورئان بە تیوری (نظري) ئیسلامان دەخاتە بەرچاو، بەلام سوننەت بە کردەو و جێبەجێ کراوی.

لە ئۆرە کۆمەڵایەتیەکان لەکەلتان
Stay in touch on social media
نەن مەكەم عیر موافق النواحل الاجتماعی

رێگەیانندی مەكتەبی ماموستا عەلی بابیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

QR codes for Google Play and App Store

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

عەلی بابیر/ AliBapir

عەلی بابیر/ AliBapir

کەلتانی

رێگەیانندی مەكتەبی ماموستا عەلی بابیر

QR codes for social media and website

رێگەیانندی مەكتەبی ماموستا عەلی بابیر

۵ - رەۋاندىنەۋى تەم و مژ لەسەر كۆكردنەۋى سوننەت

بەپىزان!

خۇتان دەزانن لەو بارەدە مەشت و مې زۆرە لەم پۇژگارەدا، دەگوتى: چۆن مەتەنە بەركى كە ئەۋە سوننەتى پىغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم) لە ھالىكىدا ئەۋە ھەموو قەسە ھەلبەستراۋ (موضوع) انە ھەن، ۋە ھەرموودەى بېھىز (ضعيف) زۆرن؟!

ھەلبەتە ئىمە لە بابەتەكانى پىشتىر باسى ھەلۋىستى پىغەمبەرمان (صلى الله عليه وسلم) كەرد، دەربارەى نووسىنەۋەى سوننەت، باسى ئەۋەشمان كەرد كە جارى ۋا ھەبوۋە پىي پىداۋە بنووسىتەۋە ھەرمانىشى پىي كەردە، ئىنجا لىرەدا دەپرسىن: ئايا زوۋ كۆنە كەردنەۋەى دەقەكانى سوننەت - ۋاتە: بەشىۋەى نووسىن-، ئىشكال لەسەر كۆى سوننەت دروست ناك؟ ديارە ھەندى لە پۇژھەلاتناسەكان ۋايان گوتە، گوتوۋيانە: نەك ھەر لەسەردەمى پىغەمبەرى خوادا (صلى الله عليه وسلم) لەسەردەمى خەلىفە راشىدەكانىشداۋ دواترىش تاكو سەد (۱۰۰) سالى^(۱)، ئىنجا ھەرموودە بەنووسىن، كۆكراۋەتەۋە، ئەمەش ئىشكال دەخاتە سەر كۆى سوننەت.

بەلام ئىمە دەلىل: نەخىر، نووسىنەۋەى كۆكردنەۋەى سوننەت، ۋىپراى ئەۋەى لە سىنەكاندا ھەبوۋە لە مېشكەكاندا پارىزراۋ بوۋە، بەچەند قۇناغىكىدا تىپەپىۋە، ۋە ئەۋە بە رەھايى راس تىپە نىيە كە لەسەردەمى پىغەمبەرى خواۋ (صلى الله

---

(۱) دۋابى باسى دەكەين لەسەردەمى عومەرى كۆپى عەبدولعەزىزدا بەپەسىمى دەست كرا بە كۆكردنەۋەى دەقەكانى سوننەت، عومەرى كۆپى عەبدولعەزىزىش لەسالى (۱۰۱)ى كۆچىدا، كۆچى دۋابى كەردە، يانى: دەۋرى نەۋەد (۹۰) سالىك دۋابى ۋەفاتى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەقەكانى سوننەت كۆكراۋەتەۋە.

علیه وسلم) خەلیفە راشیدەکاندا، سوننەت نەنووسرايیتەو، بەلکو پیغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) کە پێگەری لە نووسینەوێ سوننەت کردو، دوور بینیی و ئاگر بری ئەوێ کردو کە خەلک خەریکی نووسینەوێ فەرموودەکان بن، لەسەر حیسابی قورئان، وە بۆ ئەوەش کە لییان تێکەڵ نەبێ، بەلام بەرپەهایی قەدەغەشی نەکردو.

قۆناغەکانی نووسینەوێ و کۆکردنەوێ سوننەت :

بەگشتی دەتوانین بڵێین: کۆکردنەوێ دەقەکانی سوننەت بە پێنج قۆناغدا تێپەرێو:

قۆناعی یەكەم: لە رۆژگاری پیغەمبەردا (صلی اللہ علیہ وسلم):

لە رۆژگاری پیغەمبەردا (صلی اللہ علیہ وسلم) چەند شوینەواریکمان هەن، بەروونی ئەو دەگەییەن، کە هاوێلانێ پیغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرمايشتەکانیان نووسیوتەو، بۆ وینە:

(۱) (الترمذي) هیئاویەتی کە سەعدی کوری عوبادەیی ئەنصاریی صەحیفەییەکی هەبوو، کە کۆمەلێک لە فەرمايشتەکانی پیغەمبەری خواي تیدا نووسرابوو.

(۲) (سَمُرَةُ بْنُ جَنْدَبٍ) کە لە سالی (۶۱)ک وەفاتی کردو، ئەویش ژمارەییەکی زۆری لە فەرمايشتەکانی پیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) لە چەند لاپەرەییەکا کۆ کردبوونەو، کە سولەیمانی کوری (سَمُرَةُ بْنُ جَنْدَبٍ) لە بابی رپوایەتی کردوون، وەک لە (تہذیب التہذیب)دا (۱۹/۴) هاتو، وە (ابن سیرین) دەلی: (فی رسالة سمرۃ إلى بنیة، علمٌ کثیر) (۱)، واتە: لەو نامەییە کە سەمورە بەجێی هیشتو بۆ کورەکانی، زانیارییەکی زۆری تێدا، {کە بریتییە لەو دەقەکانی سوننەت}.

واته: پرسپاری کرد له پیغه مبهری خوا (صلی الله علیه وسلم): ئەوی پیغه مبهری خوا! ئایا هەرچی لەتۆی دەبیستم بینووسمهوه؟ فەرمووی: بەڵێ، گوتی: له حاله‌تی توورده‌بون و رازیی بوونیشندا؟ فەرمووی: بەڵێ، چونکه من چ توورده‌بم، چ رازی بم هەر حەق ده‌لێم، له ریاویه‌تیکی دیکه‌دا هاتوه فەرمووی: له‌و زاردی من حەق نه‌بێ، نایه‌ته‌ درو ناهه‌قی پێدا نایه‌ت.

(٣) أُسْدُ الْغَاةِ، ابن الأثير (٢٣٣/٣).

۵- ەبدوللانى كۆرى ەبباس كە لى سالى (۶۹) ك ەدە فاتى كىردە، ئەۋىش زۆر گىگى داۋە بە نوسىنەۋە سۈننەتى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، ەروەها سىرە پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لىچەندە لىۋىكدا دىنوسىيەۋە كە زۆرىە كات لىگەل خۇى ەلى دەگىرن، بۇ كۆرى زانست^(۱).

۶- ئەبە ەۋرەپەش كە لى سالى (۵۸) ى كۆچى دا مردە، ەندى لى ەرمائىشەنى كە لى پىغەمبەرى خۇى (صلى الله عليه وسلم) ە ەۋەلانى بىستۈن نوسىۋىيەۋە، بەلام دۋابى لىدەستى ەۋەتۈن، بە ەەر ەۋكارىك بى، جگە لى ەندىكىان كە قوتابىيەكەى بەناۋى (ەمام بن منبە)، كە لى سالى (۱۰۱) ك ەدە فاتى كىردە، لى ئەبە ەۋرەپەش گىراۋەتەۋە ناۋىان ناۋە (صلى الله عليه وسلم) ەمەم كە لى ەقىقەتدا ەى ئەبە ەۋرەپەش بۈۋە، ە ئەۋ ەقىقەتە ەمەۋى لى (مەسندى) ئەمەددا رەمەتى خۇى لىبى ەاتە، ەندىكىشى لى (صلى الله عليه وسلم) بۇخارىدا ەاتەۋە، كە ژمارەيان (۱۳۸) ەرمەۋە بۈۋە^(۲).

۷- ە ئەۋ ەقىقەتە ەى كە مافى كۆچكەران ە پىشتىۋانان ە، چۈنەتە مامەلە كىرنە لىگەل جۈۋەكەكانداى تىدا تۆمار كراۋە، كە پى دەگۈترى: (الصلى الله عليه وسلم) ەمەم (الۋىيە) ئەۋەش دىارە لىسەردەمى پىغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) خۇى ەرمەنى كىردە نوسىۋىيەۋە، كە سەرتاكەى ئاۋىە: (ەذا كىتاب مەمە رسول الله...) ەتد^(۳).

ەلەبەتە ئەمە قۇناغى يەكەمى نوسىنەۋە كۆكىرنەۋە ەرمائىشە پىغەمبەرى خۇا (صلى الله عليه وسلم) ەەر لىسەردەم ە پۇژگارى خۇىدا.

(۱) طبقات ابن سعد (۱۲۳/۲).

(۲) تهذيب التهذيب ص ۱۰۶.

(۳) الوثائق السياسية في عهد النبوي، والخلافة الراشدة، لمحمد حميد الله، رقم: ۱.

قۇناغى دووھەم: لە پۇژگارى خەلىفە راشىدەكاندا:

لەو بارەوہ دوو دەق دەھىنن:

۱- لە (تذكرة الحفاظ) دا ھاتوہ دەلى: (جمع أبو بكرٍ بعضَ الأحاديثِ ثُمَّ حَرَّفَهَا قبل وفاته)^(۱)، واتە: ئەبو بەكر خۇا لىي رازى بى، چەند فەرموودىيەكى پىغەمبەرى خۇا (صلى الله عليه وسلم) نووسىبوونەو، پاشان لەنەخۇشى مەرگىدا سووتاندنى، {بانگى دايكمان عائىشەى خۇا لىي رازى بى كرد، گوتى: ئەو فەرموودانەم بۇ پىنە كە نووسىمبوونەو، بۇ ھىنان، ئەوئىش سووتاندنى}.

لە ھەندىك رىوايەتى دىكەدا ھاتوہ گوتى: (خاوەن كىتەبەكان بەھۆى ئەو كىتەبەوہو بەھۆى شوئەوارى پىغەمبەرانىانەو، كە لە گەل ئەصلى وەھى خۇادا تىكەلىان كرد، سەريان لىشىوا) دووربىنى ئەوئىش كردو، كە ھىچ شتىك لە گەل قورئاندا تىكەل نەبى.

۲- {عن عروة بن الزبير أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه أراد أن يكتب السنن، فاستشار في ذلك أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم، فأشاروا عليه عامتهم أن يكتبها، فلبث شهراً يستخير الله في ذلك شاكاً فيه، ثم أصبح يوماً وقد عزم الله له، فقال: إني ذكرت لكم من كتاب السنن، ما قد علمتهم ثم تذكّرت: فإذا أناسٌ من أهل الكتاب قبلكم قد كتبوا مع كتاب الله، فأكّبوا عليها، وتركوا كتاب الله، وإني والله لا ألبس كتاب الله بشيء أبداً، فترك كتاب السنن}^(۲).

واتە: عورەى كورى زوبەير خۇا لىيان رازى بى دەلى: (عومەر خۇا لىي رازى بى ويستى سوننەتى پىغەمبەرى خۇا (صلى الله عليه وسلم) بنووسىتەوہو كۆى بىكاتەو، راپوئىرى بە ھاوئەلانى پىغەمبەرى خۇا كرد لەو بارەو، زۆربەيان يان بە گشتى گوتيان: شتىكى باشەو بە پەسندىان زانى، ئەوئىش يەك

(۱) تذكرة الحفاظ (۵/۱).

(۲) طبقات ابن سعد (۱/۳) ص ۲۰۶، وكنز العمال (۲۳۹/۵).

مانگ مایەۋە، ئىستىخارە دەکرد، چۈنكى دوو دىل بو، لەۋەدا ئايا فەرمان بكا بىنوسىنەۋە ياخود لىي گەپى؟، دوايى رۇژىك كە دلى خۇي ساغ كىرەۋە لەسەر بىرپارىك گوتى: من راپۇژم بىي كىرەن دەربارەي نووسىنەۋەي سوننەتى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، دوايى بىرم كىرەۋە كە زۇر لە خاۋەن كىتەبەكان لەپىش ئىۋەدا لەگەل كىتەبى خاۋا ھەندى كىتەبى دىكەيان نووسىبۇن، دوايى گىرنگىيان بەۋ كىتەبەكان دىكەداۋ وازيان لە كىتەبى خاۋا ھىنا، منىش ھىچ شىتەك لەگەل كىتەبى خاۋا تىكەل ناكەم، بۇيە وازى لە نووسىنەۋەي سوننەتى پىغەمبەرى خاۋا (صلى الله عليه وسلم) ھىنا.

ئەم دوو دەقەش ئەۋە دەگەيەنن كە ھىچ رىگىركە نەبۇۋە بۇ ئەۋەي سوننەت نەنوسىنەۋە، ھەم ئەبۇ بەكر خاۋا لىي رازى نووسىۋىتەۋە، كە دوايى سوتاندۇنى، ھەم غومەر خاۋا لىي رازى بىي بەتەما بوۋە راپۇژى كىرەۋە دوايى وازى لىي ھىناۋە، كەۋاتە: دەقەكە پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) نەبۇۋە رىيان لىي بگى، كەۋاتە: لەبەر چى ئاۋايان كىرەۋە؟ لەبەر دوۋرىنى و ئاگر بىر ئەۋە كە قورئان ۋەك خۇي بىيىنەۋە، ۋە مەسۇلمانان زىاتىر سەرگەرم و خەرىكى قورئان بن، گوتۇشيانە ئەۋەي كە پىۋىستە لە سوننەتى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) رۇژانە، رۇژانە پىراكتىزە دەكرى لە ژيانى مەسۇلماناندا: نوژە، رۇژۋە، ھەجە، رەۋشەت و ھەلس و كەۋتەكانە، ھەلسوكەۋتى كۆمەلايەتتە، سىياسىيە، رۇژانە پىراكتىزە كراۋە، مەن وئەيەكتەن بۇ بىيىنەۋە، بەرىتانىا كە ۋولائىكى زلەيۋە پىشكەۋتە، تاكو ئىستا دەستۇرىكى كۆكرەۋەي نىيە، دەستۇرىكى نووسراۋى نىيە، بەلكو دەستۇرەكەيان بىرىتتە لە غورفىكى سىياسى، بۇخۇيان دەزانن ئەۋەي كە ھەلدەبۇرۇردى بۇ سەرۋەك ۋەزىران، دەبىي ماۋەكەي چۈر سال بىي، دواي چۈر سالەكە بۇخۇي دىتە خاۋا، بىي ئەۋەي لە دەستۇرىكىدا نووسرايىتەۋە، ھەرۋەھا ۋە زۇر شتى دىكە، ھەمۋى دەگەپىنەۋە بۇ غورفى سىياسى خۇيان، مەبەستەم ئەۋەيە بلىم: بەلى، دەقەكانى سوننەت نەنوسراۋەتەۋە بە نووسىن، بەلام تىكەل بە كلتۇرو ژيانى رۇژانەيان بوۋە بە كىرەۋە.

وہ سہرہ تائی بہ فہریمی نووسرانہ و دی دہقہ کانی سوننت، لہ پوژگاری
عومہری کوری عہ بدولعہ زیزدا بوو، لہ ویدا دستہ پیچ کرد (ابن سعد) تھو

دهقهی هیناوه، دهلی: {کتب عمر بن عبد العزيز إلى عامله^(۱) علی المدینة أبي بکر بن محمد بن عمرو بن حزم:

أُنظر ما كان من حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم، أو سنة ماضية، أو حديث عَمْرٍ، فَاكتبه فَإني قد خِفْتُ دَرَسَ العلم وَذَهَابَ أَهله^(۲).

واته: عومهر نامه ی نووسی بو عامیله که ی خو ی له مه دینه که (ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم) بوو، {بو ی نووسی} سه رنج بده! فه رمایشته کانی پیغه مبهه (صلی الله علیه وسلم) (سی شتی له نامه که دا هینان):

(۱) نه وهی به دهمی موباره کی فه رموویه تی،

(۲) یان کرده و ه کانی پیغه مبهه (صلی الله علیه وسلم) که تیپه ریوه و مسولمانان به و شیویه ره فتاریان کرده،

(۳) یاخود نه و فه رمایشته نه ی (عه مره) ش^(۳)، هه موویان بنو سه چونکه من مه ترسیم هیه که زانیاری له بیر بچیته وه، وه زانیان بمرن {سه رنجام نه و فه رموودانه ی پیغه مبهه ری خوا (صلی الله علیه وسلم) زایه ببین}.

(۱) (عامل) له جی پاریژ گاری نیستا بووه.

(۲) طبقات ابن سعد (۲/۲) ص ۱۳۴.

(۳) نینسان نه گهر نه گهریته وه بو نه و کتیبانه ی شهر چی سوننه ت ده که ن دهلی: عه مره ده بی مه بهستی پی چی بی؟ په نگه هه ندی که س بل ی: مه بهستی پی عومر په، نه وهی که له گهل حجه، من که گه رامه وه بو سه چاره کان دهلی: (عمرة: هی عمرة بنت عبد الرحمن الأنصاري، وقد ضمَّ إليها في بعض الروايات اسم القاسم بن محمد بن أبي بکر الصديق (۱۰۷) هـ، وكلاهما من تلاميذ عائشة، فكانا أعلم الناس بأحاديثها عن رسول الله (صلی الله علیه وسلم) علوم القرآن ومصطلحه، د. صبحي الصالح ص ۲۴-۴۵ ط ۱۳ سنة ۱۹۸۱.

دهلی: (عه مره) کچی (عبد الرحمن) ی نه نصاری بووه، له هه ندی ریوايه تاندا گوتوویه تی فه رمووده ی عه مره قاسمی کوری نه بو به کری صدیق، که نه و دووانه هه ردوویان قوتابی عائشه بوون خوا لی پازی بی، وه له هه مو که س شاره زا تر بوون به و فه رمایشته نه ی دایکمان عائشه که له پیغه مبهه وه صلی الله علیه وسلم هیناونی

چۇن دەست بە كۆكردنە دەيى سوننەت كرا؟

(ابن عبدالبر) دەلىق: {وكان أول من استجاب له: عالم الحجاز والشام محمد بن مسلم ابن شهاب الزهري المزني (۱۲۴) هـ، الذي دَوَّن له في ذلك كتابًا فغدا عمر يبعث إلى كل أرض دفترًا من دفاتره} ^(۱)، واته: يەكەم كەس كە ولأما داوايە كەي عومەرى كورپى عەبدولعەزىزى دايەودە: زاناي حىجازو شام زوھرىيى بوو، فەرمايشتە كانى پىغەمبەرى (صلى الله عليه وسلم) ئەودى كە بە دەستى كەوت بەسەنەدى راست نووسى، بۇ عومەرى نارد، عومەرىش چەند نوسخەي لەبەر گرتنەودە، بە شارەكاندا دابەشى كردن، كە ئەودە فەرمايشتە كانى پىغەمبەرن (صلى الله عليه وسلم).

بۆيە زوھرىيى گوتتويەتى: {لَمْ يَدُوّن أَحَدٌ هَذَا الْعِلْمَ قَبْلَ تَدْوِينِي} ^(۲)، واتە: ئەم زانىارىيە هېچ كەس لە پىش مندا نەينووسىوئەودە.

يەكەي بۆيى ھەيە بلىق: ئەدى ئەو ھاۋەلانەي لە پىش ئەودا نووسىويانەتەودە، وەك پىشتەر ھىنامان؟ زوھرىيى مەبەستى ئەودى بە شىۋەيەكى رەسمىي كەس پىش وى نەينووسىوئەودە، كە بە رەسمىي سەرۋكى دەۋلەت راپىسپىرئى و بىنووسىتەودە، ئەو يەكەم كەس بوو، ئەگەرنا كەسانى دىكە وەك كارى شەخسىي خۇيان، فەرمايشتيان نووسىوئەودە.

ئىجا لەم رۆژگارەدا واتە: لەسەردەمى (تابعين) و (تابعى التابعين) دا كە ھەتا سالى (۲۱۰) ك دەكا، ئەم زانايانە سوننەتيان كۆ كەدەودە، ئەويش لە ژىر چوار جۆرە ناو نىشاندا:

أ- المصنّفات، وەك (مصنّف)ى (عبدالرزاق).

(۱) جامع بيان والعلم (۷۶/۱).

(۲) الرسالة المستطرفة، ص ۴.

ب- المسانيد، وهك (المسند) ی (أحمد).

ج- الموطأ، وهك (الموطأ) ی (مالك).

د- الجامع.

به لām به زۆریی ناو و نیشانی یه کهم و دووهم به کار هیئراون.

أ- المصنفات:

۱- (إبن إسحاق) له (۱۵۱) ك وهفاتی کردوهو له مه دینه بووه.

۲- (إبن جریج) له (۱۵۱) ك وهفاتی کردوهو له مه ککه بووه.

۳- (الأوزاعي) له (۱۵۶) ك وهفاتی کردوهو له شام بووه.

۴- (شعبه بن حجاج) که له (۱۶۰) ك وهفاتی کردوهو له به صره بووه.

۵- (سفيان الثوري) که له (۱۶۱) ك وهفاتی کردوهو له کووفه بووه.

۶- (ليث بن سعد) له (۱۷۵) ك وهفاتی کردوهو له مصر بووه.

۷- (مالك بن أنس) له (۱۷۹) ك وهفاتی کردوهو له مه دینه بووه.

۸- (عبدالله بن مبارك) له (۱۸۱) ك وهفاتی کردوهو له خۆپاسان بووه.

۹- (سفيان بن عيينة) له (۱۸۵) ك وهفاتی کردوهو له مه ککه بووه.

۱۰- (عبدالرزاق بن همام) له (۲۱۱) ك وهفاتی کردوهو له یه مهن بووه.

ئجـا له و قۆناغه دا که دهقه کانی سوننهت کۆکراونهوه، ئەوه نه بووه بهس
 فهرمايشتی پیغمه بهر (صلی الله علیه وسلم) بی، یان بهس سوننه ته
 کرده یه کانی بی، به لکو (فیقهو، ئیجتیهادو، پای هاوه لāن و، هه ندی جار پای
 تابعینیشی) تیدا بووه، یانی کۆکردنه وهی هه م فهرموودهو هه م فیه هیش بووه،
 ئە گه ر ته ماشای (الموطأ) ی ئیمام مالیک بکه ن، هه م فهرمووده یه، هه م قسه ی
 هاوه لāنه، هه م قسه ی شوینکه وتوانیشی تیدایه، وه جاری وایه پای خو شی
 ده لی.

ب- المسانيد:

لە قۇناغىكى دىكەدا ھەر لە چەرخى (تابعين و تابعى التابعين)دا، شىۋىيەكى دىكەى كۆكردنەۋدى فەرموۋدە دەستى پىچ كىرد، كە بىرىتىيە لە شىۋىيە (مسانيد)دا، - (مسانيد) كۆى (مسند)ە -، ئەو زانايە ھاتوۋە بۆ ويئە عەبدوللەى كورى عومەر چەند فەرموۋدەى لە پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) ۋە گرتوون، ھەموى بەيەكەۋە كۆكراۋەتەۋە ناۋى نراۋە: (مسند عبد الله بن عمر)، ھى (أبو هريرة) ناۋى نراۋە: (مسند أبو هريرة) ھى عائىشە ناۋى نراۋە: (مسند عائشة)، چەند فەرموۋدە لە ھاۋەلانەۋە ھاتوون، ھەموى فەرموۋدەكانى ئەو ھاۋەلەى بەيەكەۋە ھىناۋن، چونكە ھەبوۋە زياتر متمانەى بە عائىشە بوۋە، ھەبوۋە زياتر متمانەى بە عەبدوللەى بوۋە، چونكە بەرە بەرە كە مەلەئىيى سىياسى دەستى پىچ كىردە، ھەبوۋە ھەستىيىرى ھەبوۋە بەرامبەر يەككى، ئەو فەرموۋدەنى كە لە ھەسەۋە ھاتوون، ۋەرى نەگرتوون، بەھەر حال لەۋانەيە ھۆكارى دىكەشى ھەبوۋى، جارى ئەو زانستى فەرموۋدەى كامىل نەبوۋە باش پىنە گەيشتە، ئەمەش ھەۋلىك بوۋە.

۱- يەكەمىن كەس كە (مسند)ىكى كۆ كىردە: (أبو داود الطيالسي) بوۋ كە لە سالى (۲۰۴)ك ۋە فاتى كىردە.

۲- ھەروھە (مسند)ەكى (أحمد بن حنبل) يەككى دىكەيە لەو (مسند)انە، كە (۴۰۰۰۰) فەرمائىتى تىدايە، ۋەپىشەۋا ئەھمەد لە سالى (۲۴۱)ك دا، ۋە فاتى كىردە، ئەم دوۋانە ۋەك نەمۇنە باسكەن.

قۇناغى چوارەم: قۇناغى كامىل بوونى كۆكردنە وەى سوننەت.

دياره قۇناغى چوارەم دەكەوئتە نيو سەدەى سىيەمى كۆچىيى، چونكە خاوەنەنى شەش كىتەبەكە (أصحاب الكتب الستة) بوخارىيى، موسلىم، ئەبو داوود، تيرموذىيى، ئىبن ماجە، نەسائىيى، ھەر شەشيان لە سەدەى سىيەمى كۆچىيدا وەفاتيان كردو، جگە لە (نەسائىيى) كە لە (۳۰۳) ك وەفاتى كردو، واتە: سى سالى دواى سەدەى سىيەم.

۱- (محمد بن إسماعيل البخاري) لە (۲۵۶) ك دا، وەفاتى كردو، كىتەبەكەى (الجامع الصحيح) (۹۰۸۲) دەقى تىدايە، بە دووبارەو، بەبى دووبارەش (۲۰۶۲) دەقى تىدايە، بۆيە دەلىم: دەق، چونكە مەرج نىيە ھەمووى فەرمايشتى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بى، ھەندى كەس وا دەزانى كە گوترا: (صحيح البخارى) ئەو ھەمووى فەرمايشتى پىغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم)، نا، تەماشاي بكەن: ھەم قسەى ھاوولان و، ھەم قسەى تابعىنىشى تىدايە.

۲- (مسلم بن حجاج النيسابوري) لە سالى (۲۶۱) ك دا، وەفاتى كردو، ئەویش ھەر (الجامع الصحيح) ى ھەيەكە (۴۰۰۰) فەرموودەى تىدايە، مەگەر چۆن ئەگەرنا ھەمووى فەرموودەى پىغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم)، بۆيە ھەندىك لە زانايان (صحيح مسلم) يان پى صحيح ترو رىك ترە لە ھەندى پروووە لە ھى بوخارىيى.

۳- (أبو داود سليمان بن أشعث السجستاني) لە (۲۷۵) ك دا، وەفاتى كردو، ئەویش كىتەبەكەى بەناوى (سنن أبي داود) ە.

۴- (أبو عيسى محمد بن سَورَة الترمذي السُّلَمي) لە (۲۷۹) ك دا، وەفاتى كردو، ئەویش كىتەبەكەى بە (سنن الترمذي) مەشھوورە، ھەرچەندە كىتەبەكەى ناوى (الجامع الصحيح) ە.

۵- (محمد بن يزيد بن ماجه القزويني) لە (۲۷۳) ك دا، وەفاتى كردو، ئەویش كىتەبەكەى بەناوى (السنن) ە.

۶- (أحمد بن شعيب بن علي النسائي) له (۳۰۳)ك دا، ودفاتی كردود.

هەلبەتە كە ھەردوو كىتەبەكەى: (بوخارىي و موسليم) لەلای زۆربەى زانايان بە باشترین و راستترین كىتەبى فەرموودە دانراون، لەدواى، وان ئەو چوارەى دىكە، بەلام كە دەلەين بەباشترین و راستترین سەرچارەى فەرموودە، ماناى وا نىە كە ھىچ تەبىئىيەتەىن لەسەر نىە، ھەندى لە زانايانى لىكۆلەرەدى فەرموودە، تەبىئىيەتەىن ھەيە لەسەر ھەندى لەو فەرموودانەى ھەم بوخارىي، ھەم موسليم و، ھەم چوارەكەى دىكەش ھىناويانن.

بەلام ئەو دەش ناىچ بىتە بىانوى ئەوەى لە كۆى فەرموودەكانيان بىكەوينە گومانەو، كە وەك ديارە ئەوانە زۆر لەسەر دەمى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دوور نەكەوتوونەو، پاشان ئەوان زۆر دوور بىنيان كردود لە گىرپانەوەى فەرمووداندا.

بۆ وینە: لە ژيانى بوخارىيدا ھاتود: گوئى بىست بوو كە پياوئەك فەرمائىشتىكى پىغەمبەرى (صلی اللہ علیہ وسلم) لە لایە، وىستوويەتى بچى لى وەربگرى، كە دەبوو خۆى بچى بىيىنى، ئنجا تۆ لەكىت بىستوو؟ لە فلان، وە ئەویش لە فلان، تاكو دەچىتەو سەر پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم)، كە دەچىتە لای، دەبىنى ئەو پياو و لاخىكى لى بەرھەلدا بوو، چوود بىھىنیتەو، تەماشائى پياو كە دەكا كۆشى خۆى كردۆتەو، بوخارىي پى دەلئ: ئەو تالىكت لە كۆشت كردبوو؟ ئەویش دەلئ: نەخىر لەم بۆ تىكردبوو كە وابزانى تالىكە، بۆ ئەوەى بىگرەو، بوخارىي دەلئ: ھاتووم فلان فەرموودەت لى وەربگر، پياو كەش دەلئ: لە لامە، بوخارىي دەلئ: تازە لىت وەرناگر، چونكە تۆ لەگەل ئەو ولاخەدا راست نەكەى، رەنگە لەگەل منىشدا راست نەكەى، تۆ ئەو ولاخەت ھەلخەلەتاندو!! ئەوان ئەوئەندە ھەستىار بوون لە وەرگرىنى فەرموودەدا، كەسىك ھەر تۆزىك تەبىئىيان لەسەر ھەبوو، فەرموودەيان لى وەرە گرتو، بەھەر حال ئەوەى ئىمە (۱۰۰٪) لى دلناين، ھەر كىتەبى خوايە، بەلام لە كىتەبەكانى فەرمائىشتەكانى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم)، ئەو شەش كىتەبە بەپەلەى يەكەم دىن، وە لەنىو ئەوانىشدا بوخارىي و موسليم، ئنجا چوارەكەى دىكە.

قۇناغى پىنجەم: قۇناغى كۆتايى تۆمار كىرگەن سۈننەت:

بە حەقىقەت ئەو شەش كىتەبى باسما كىرگەن، - مەگەر چۈن ئەگەرنا -
 ھېچ فەرمودەيە كىيان نەھىشتۈتەو كە راست بووبى و، ئەوان نەيانھىيىنى، بەلام
 لە قۇتاغى پىنجەمىشدا كۆمەلەك زانا، دىسان لە بواری كۆكردنەوھى سۈننەت
 دا، ھەولياندا كە من ھەندىكىانم لى بە نمۇنە ھىناونەوھى:

۱- (ابن خزيمة النيسابوري)، كە لە (۳۱۱)ك دا، وفاتى كىرگەن، كىتەبىكى
 ھەيە بەناوى: (صحيح ابن خزيمة)، زانايان دەلەن: كۆمەلەك فەرمودە كە لە
 كىتەبەكانى دىكەدا نەھاتوون، ئەو ھىناونى، ھەندىكىان دووبارەن، بەلام ئەو بە
 سەنەدى خۇي دەيانھىيىنى^(۱).

۲- (أبو حاتم ابن حبان البستي) لە (۳۵۴)ك دا، وفاتى كىرگەن، كىتەبەكەي
 بەناوى: (صحيح ابن حبان)، كىتەبىكى زۆر نايابە، زۆر لە فەرمايشتەكانى كۆ
 كىرگۈتەوھى، بەلام مەرج نىيە كە ناوى ناو (صحيح)، ھەمووشيان (صحيح) بن.
 ۳- (علي بن عمر الدارقطني) لە (۳۸۵)ك دا، وفاتى كىرگەن، كىتەبەكەي
 بەناوى: (سنن الدارقطني).

۴- (أبو بكر بن الحسين البيهقي) لە (۴۸۵)ك دا، وفاتى كىرگەن، واتە:
 لەسەدەي پىنجەمدا، (السنن الكبرى) وە (شعب الإيمان) ى ھەن، كىتەبى زۆرن.

۵- (أبو قاسم سليمان بن أحمد الطبراني) لە (۳۶۰)ك دا، وفاتى كىرگەن،
 (الطبراني) زياتر بە سى (معجم)كەي مەشھورە، كە (معجم)يش شىۋىيەكى

(۱) بۇزانيارتان! جارى وايە بوخارىي و موسليم يەك فەرمودە دەھىن، ھەريەكەيان بە
 سەنەدى خۇي، جارى وا ھەيە بۇ فەرمودەيەك دەلەن: (رواه أصحاب الكتب الستة)، يانى
 چى؟ نەچوون ھەريەكەيان لە ئەوى دى وەرگىي، بەلكو ھەر كاميان بەسەنەدى خۇي، ئەو
 دەقەي ھىناو، ماناى وايە ھىزى زياتر دەداتە ئەو فەرمودەيە، فەرمودەيەك لە شەش پىگاو
 ھاتەي، لە شەش لە ھاۋەلان، ياخود جارى وايە لە سەد (۱۰۰) ھاۋەلەوھە ھاتو، ئەمەش ديارە
 زۆر لەو دەوور دەكەۋىتەوھە كە جىي گومان و دوو دلىي بى.

دىكە بوو لە كۆكردنە دە فەرموودە، (معجم) كە بە (معجم) كۆ دە كرىتە دە، بە پىي پىتى (ئەبجەدىي) هیناویانە، (الطبراني) سى (معجم) ى هەن: (الكبير، الوسيط، الصغير).

٦- (الحاكم النيسابورى) كە لە سالى (٤٠٥) ك دا، وفاتى كردو، كىيىكى هەيە: (المستدرک على الصحيحين) واتە: ئەو فەرموودانەى كە بە پىي مەرجه كانى بوخارىي و موسلىم، بە لام ئەوان نەيانهينان، ئەو لەو كىيەى خۆى هیناوى.

٧- (حسين بن مسعود البغوى) لە (٥١٦) ك دا، وفاتى كردو، واتە: لە سەرەتای سە دەى شە شە مەو، كىيىكى هەيە بە ناوى (مصايح السنه) وە يە كى دىكە بە ناوى (شرح السنه).

٨- (إسماعيل بن عمر بن كثير) لە (٧٧٤) ك دا، وفاتى كردو، واتە: لە سە دەى هە شە مى كۆچىدا وفاتى كردو، كىيىكى هەيە بە ناوى: (جامع المسانيد والسنن) كۆكەرە دەى هە موو ئەو فەرموودانە يە كە بە شىو دەى (سنن) يان (مسانيد) هاتوون.

ئەمە قۆناغە كانى كۆكردنە دەى سوننە تى يىغە مەبەر (صلى الله عليه وسلم)

بوو.

لاگەياندى مەكتەبى مامۇستا ئەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

QR codes for Google Play and App Store

لاگەياندى مەكتەبى مامۇستا ئەلى بابىر

www.alibapir.net

English - عربي - كوردى

علي بابير/ AliBapir

علي بابير/ AliBapir

QR codes for social media and website

۶. جۆرەكانى سۈننەت

ئايا كە دەگوتى: ئەمە فەرمايشتى پىغەمبەرە (صلى الله عليه وسلم)، ھەمووى يەك پلەيەو يەك جۆرە؟ نەخىر، سۈننەت بە گىشتى دەيىتە سى بەش، بۆخۇي دوو بەشى سەرەككەيە، (صحيح) ۋە (حسن) بەلام بەشىكى دىكەشى ھەيە، كە پىي دەگوتى: (ضعيف)، بەم شىۋەيە:

جۆرەكانى سۈننەت:

سۈننەت بەگىشتى (لەرۋوى سەنەدەۋە) سى جۆرە:

۱- راست (صحيح) ۲- باش (حسن) ۳- بى ھىز (ضعيف)

يەكەم: جۆرى يەكەمى سۈننەت لەرۋوى سەنەدەۋە:

راست (صحيح):

كە زانايان ئاۋا پىناسەيان كىردۈ: {فهو الحديث المسند الذي يتصل بسند بنقل العدل الضابط عن العدل الضابط إلى منتهاه، ولا يكون شاذًا ولا مُعَلَّلًا}، واتە: بىرىتە لەرۋ فەرمودەيە پال دراۋتە لای پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، لەرۋى زىجىرەيەك راناۋى دادگەرۋ پارىزەرى پىكەۋە پەيۋەست لەسەرەتاي تاكو كۆتايى {كە دەگوتى (عدل) يانى: كەسەك كە گوناھى نەكردى، خۇي لە گوناھان پاراستۇ، گوناھى گەرۋە نەكردۋون و لەسەر گوناھى گىچكەش بەردەوام نەبوۋە، ۋە (ضابط) ئەۋەيە جارى ۋا ھەبوۋە بابايەك فەرمانبەر بوۋە بۆ خوا، بەلام پاراستن (ضبط) نەبوۋە، واتە: خۇي كۆنتىرۋل بكا، شتى لەبىر نەچى، شتەكە باش لەبەر بكا، لىي تىكەل نەبى، دەبى ئەۋ دوو سىفەتەي تىدا ھەبن،

تا دەگاتە لای پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) یاخود، تاكو دەگاتە سەر ھاوڤل یان تابعی، ئىنجا ئەگەر بگاتە سەر تابعی ئەو پى دەگوترى: (مرسل) { و دەبی (شاذ) نەبی، (شاذ) ئەودیه ئەو دەقە شتى یىنى، هېچ کام لە دەقەكان ئەو شتەیان نەهینایى، (ولا مُعَلَّلًا) واتە: نەخوشییەكى نەبی لەو نەخوشییانەى كە فەرموودەیان پى رەت دەكریتەو.

بەشەكانى سوننەتى (صحیح):

سوننەتى راست (صحیح) دوو جۆرە:

۱- بەشى يەكەمى سوننەتى راست (صحیح) (المتواتر): {وهو الحديث المتواتر الذي يرويه جمع يحيل العقل في العادة تواطؤهم على الكذب، عن جمعٍ مثلهم من أول السند ووسطه وآخر}

واتە: ئەو فەرموودەییە كە كۆمەلێك دەگێرنەو لە كۆمەلێكى دیکە، ئەوانیش لە كۆمەلێكى دیکە، تاكو دەگاتە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) كە ئەو كۆمەلە ئەودندە زۆرىن، بە عەقل و عادەت نەگونجى ئەو كۆمەلە لەسەر درۆ كۆببنەو، ئەودش هەم لە سەرەتای سەنەدەكەییەو، هەم لە نیودراستی، هەم لە كۆتاییدا، (واتە: هەر كە لە پىغەمبەرەو (صلی اللہ علیہ وسلم) دەست پى دەكات، بە كۆمەل ئەو فەرموودەییە بەو شیواییە هاتبى).

دیارە (متواتر) یش دیسان دوو جۆرە:

أ- موته واتیری ییژی (المتواتر اللفظي):

ب- موته واتیری واتایی (المتواتر المعنوي):

أ- موته واتیری ییژی (المتواتر اللفظي):

{وهو الذي رواه جمع مذكور من أول السند ووسطه وآخره، بلفظ واحدٍ وصورة واحدة} واتە: ئەودیه كە كۆمەلێك نەگونجى لەسەر درۆ كۆببنەو، لەسەرەتای

سەنەدەكەيەۋە كە لە پىغەمبەرەۋە بىستۈويانە، ۋە لە نىۋەرەپاستى، ۋە لە كۆتايىيەكەيدا
بەيەك بىژەۋە بەيەك شىۋە ھاتىي.

(ابن صلاح) لەۋ بارەۋە دەلى: {ۋەھو عزيز جداً، بل لا يكاد يوجد، ومن سئل عن
إبراز مثال لذلك، أعياء تطلبه} واتە: ئەۋ جۆرە زۆر كەمە^(۱)، بەلكو پەنگە بەدەست
نەكەۋى، ۋە ئەگەر كەسك لىي پىرسى: فەرموودەيەكى مۈتەۋاتىرى بىژەي
يىنە، پەنگە زۆر ماندوۋ بى تا دەيەينى.

ئىجا زۆر لە زانايان دەلىن: ئەصلەن ئەستەمە فەرموودەيەكى ۋا ھەبى،
لەكاتىكدا بەمەرج بگىرى: ھەمان وشە، بەھەمان شىۋە ھەمان چۆنيەتى، ئەدا
بكرى، لەبەر چى؟

ئەۋە لەبەر ئەۋەبوۋە چونكە پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) شىكى
فەرموۋە، بۇ ويىنە: لەۋ فەرموودەيەدا فەرموۋىيەتى: (قعد)، ئەۋ ھاۋەلە وشەي
(جلس)ى بەكار ھىناۋە، كەۋاتە: ئەۋ كاتە ئەۋ مەرجە نايەتەدى، ھەرچەندە
ھەردووكيان مانايان لىك نىكە، يان وشەي (نبى) ۋ (رسول)، ئەگەر يەككىيان
لە شويىنى ئەۋى دىكەيان بەكار بىنى، ئەۋە لىرەدا بىژەكەيان جيا بو، بۇيە
گوتوويانە، تەۋاتورى بىژەي ۱۰۰٪، تەنھا قورنەمان ھەيە.

بەلام ھەندى لە زانايان دەلىن: نەخىر ھەمانە، بۇ ويىنە: (السيوطي) كىتەيىكى
ھەيە بەناۋى (الأزهار المتناثرة في الأخبار المتواترة)، واتە: (گولەپىرژو بلاۋەكان،
لە ھەۋالە مۈتەۋاتىرەكان).

لەۋ ويىنە كە دەيانەينەۋە بۇ فەرموودەي مۈتەۋاتىرى بىژەي:

۱- شەق بوۋى مانگ، كە ھەر شەش كىتەبەكان ھىناۋيانەۋ لە زۆر لە ھاۋەلانەۋە
ھاتوۋە.

(۱) بە حەقىقەت (ابن الصلاح) پياۋىكى زۆر شارەزاۋ بە ئىنصاف بوۋە، ئىستا ھەيە لىي
پىرسى، دەلى: ئا زۆر زۆرە.

۲- ھەروھەا فەرمۇدەدى: {مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ} أخرجه أحمد برقم (۱۱۹۶۰)، والبخاري برقم (۱۰۸) ومسلم برقم (۲)، والترمذي برقم (۲۶۶۰) والنسائي في الكبرى برقم (۵۹۱۴)، وابن ماجه برقم (۳۲).

واتە: ھەركەسى بە ئەنقەست درۆ بە دەمى منەۋە بىكەت، با شۆيىنىك بۆخۆى لە ئاگرە ھەلبىگىرى، (ابن صلاح) دەلى: (۶۲) ھاۋەل ئەو فەرمۇدەدەيان لە پىغەمبەرەۋە (صلى الله عليه وسلم) بىستەۋە، ھەندى لە زانايان دەلىن: تەنھا ئەم فەرمۇدەدە مۇتەۋاتىرى بىژدىيە.

۳- يەكىكى دىكە لەو فەرمۇدانە، پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) دەفەرمۇى: {مَنْ بَنَى لِلَّهِ مَسْجِدًا...}.

۴- ھەروھەا (حديث الشفاعة).

۵- (أُذِنَ الْجَدْعُ)، كە پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) لەسەر بىنكە دارخورمايەك وتارى دەدا، ئافرىتىك گوتى: ئەي پىغەمبەرى خوا! مەن غۇلامىكى داتاشم ھەيە، با مېنبەرىكت بۆ دروست بىكا، ئەۋىش فەرمۇى: با بۆم دروست بىكا، ئىنجا كە چوۋە سەر مېنبەردەكە، ئەو بىنكە دارخورمايە، ۋەك چۆن بەچكە ۋىتر بۆ دايكى دەنالىنى، ئاۋا گىراۋ ئالاندى، ديارە بۆيەش مۇتەۋاتىرە چۈنكە ھەموو ھاۋەلان لە مزگەۋت گويىيان لىبۇۋ، پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) لە مېنبەردەكە دابەزى دەستى پىدا ھىنا، تاكو بىدەنگ بوو، فەرمۇى: ئەۋە پىنى ناخۆش بوو كە مەن چىدىكە لەسەر ئەو وتار ئادەم، بۆيە ئاۋا ئالاندى.

۶- يەكى دىكە لەو فەرمۇدانە بىرىتىيە لە: مەسح لەسەر خۇف.

۷- ھەلقۇلىنى ئاۋ لەنىۋان پەنجهكانى پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم)، چوون بۆ تەۋوك ئاۋيان لىبرا، ھەموو چاۋيان لىبۇۋ (۳۰۰۰۰) ھاۋەلى لە خزمەتدا بوۋە.

۸- يەكى دىكە لەۋانە: قەتادە كە چاۋىكى بە تىر پىكراۋدە دەچىتە لاي پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) چاۋەكەي لەسەر دەستى دادەنە، دەلى: ئەي

پێغه مبه‌ری خوا! تازە ژنم هێناوه، ئەگەر دوام بۆ بکەم، ئەویش لە شوێنی خۆی داینایه‌وه‌و دوای بۆ کرد، هاوێلان دەلێن: ئەو چاوه‌یانی له‌وه‌ی دیکه‌شی جوانتر بوو.

٩- خواردنیکی که‌م بایی دوو سی نه‌فه‌ر، چه‌ند سه‌د نه‌فه‌ر پێی تێر بووه، ئەوانه‌ هه‌موویان له‌جۆری موته‌واتیری بیژیه‌ی (لفظی)ن، چونکه‌ زۆربه‌ی هاوێلان له‌ویب‌وون، که‌ ئەو شتانه‌ روویان داوه^(١).

ب- موته‌واتیری (الموتائر المعنوي):

جۆری دووه‌می موته‌واتیر که‌ ئەوه‌ هه‌موو زانیان له‌سه‌ری یه‌که‌ده‌نگن، موته‌واتیری مه‌عنه‌ویی پێی ده‌لێن، ئاوا پێناسه‌ کراوه: {الذي يُكْتَفَى فِيهِ بَأْدَاءُ الْمَعْنَى وَلَوْ اِخْتَلَفَتْ رَوَايَاتُهُ، وَهَذَا النَّوعُ كَثِيرٌ جَدًّا مِثْلُ: أَحَادِيثُ رَفَعَ الْيَدِينَ فِي الدَّعَاءِ، إِذْ رَوَى فِيهِ مِائَةُ حَدِيثٍ جَمَعَهَا السِّيُوطِيُّ فِي جُزْءٍ} واته‌: ئەوه‌یه که‌ به‌وه‌نده ئیکتیفا ده‌کری، که‌ له‌ مانادا یه‌ک بگه‌ڕێته‌وه‌، با بیژه‌کانیشی جیا جیا، چونکه‌ جاری وا هه‌بووه‌ ئەو هاوێله‌ به‌پێی زار (له‌جه‌ی) خۆی گه‌ڕاویه‌ته‌وه‌، که‌ زمانی عه‌ره‌بیش هه‌مووی یه‌ک له‌هجه‌ نه‌بووه‌، وه‌ک چۆن له‌ کوردیدا بادینی و سۆرانی و هه‌ورامی هه‌ن، له‌نیو سۆرانی‌شدا هه‌ولێری و سلێمانی و پشه‌ری هه‌ن، زمانی عه‌ره‌بیش وابوو، بۆیه‌ جاری وابوو (راوی) یه‌ک یان زانییه‌ک، وشه‌یه‌کی له‌ شوێنی وشه‌یه‌کی دیکه‌ به‌کار هێناوه‌، بۆ ئەوه‌ی خه‌ڵکه‌ که‌ لێی تێبگا، ته‌واتوری مه‌عنه‌ویی ئەوه‌یه که‌ له‌ مانادا وه‌ک یه‌ک بن، با بیژه‌کانیشیان جیا بێ، که‌ ئەمه‌ زۆر زۆره‌، بۆ وێنه‌:

به‌رز کردنه‌وه‌ی ده‌سته‌کان له‌کاتی پارانه‌وه‌دا، ئەمه‌ به‌ موته‌واتیری مه‌عنه‌ویی داده‌نری، چونکه‌ (١٠٠) فه‌رمووده‌ له‌و باره‌وه‌ هاتوون و، (سیوطی) له‌ کتێبیکی سه‌ربه‌خۆدا، ئەو کتێبانه‌ی هه‌موو کۆ کردوونه‌ته‌وه‌، ئەمه‌ جۆری یه‌که‌می فه‌رمووده‌ی (صحیح)، که‌ بریتی بوو له‌ موته‌واتیر.

(۲) - بەشى دووھى فەرموودەي (صحيح) (الآحاد):

كە بەمچۆرە پىناسە كراۋە:

{هو ما لم يجمع شروط التواتر}^(۱)، ئەۋدەيە كە مەرھەكانى تەۋاتورى تىدا كۆ نەبوۋىنەۋە، ئىدى مەرھە نىيە تەنبا يەك لە ھاۋەلەن لە پىغەمبەرى (صلى الله عليه وسلم) بىستىبى، با دە (۱۰) كەس لىيان بىستىبى، بەلام ناگاتە راددەي تەۋاتور، تەۋاتور ئەۋدەيە ژمارەيەكى ۋابن كە عەقل رى ئەدا لەسەر درۆ كۆبىنەۋە.

ئىجا لەنىۋ زاناياندا لەۋ بارەۋە راجىيى ھەيە، كە ئايا فەرموودەي (صحيح) كە مۈتەۋاتىر نەبى، زانىارىي دلىياكەر دەگەيەننى، ياخود تەنبا گومانى زال دەگەيەننى؟؟ (هل يفيد العلم اليقيني القطعي، أو يفيد الظن الرجح فقط)؟؟ ئەۋەش مەسەلەيەكى زانستىيە لەنىۋ زاناياندا، ئەگەر گوتت: فەرموودەيەك كە مۈتەۋاتىر نىيە زانىارىي جىي دلىيىي دەگەيەننى، ئەۋ كاتە ئەۋە حوكمى لەسەر دامەزرى، بۆ ويئە: ھاتنى دەججال، ھاتنە خوارەۋەي عىسا سەلامى خۋاي لىبى، ئەۋانە بە فەرموودەي ئاحاد ھاتون، ئىجا ئەگەر گوتت: فەرموودەي ئاحاد زانىارىي دلىياكەر دەگەيەننى، ئەۋ كاتە ئەۋەي بلى: بىروام پىي نىيە، بۆ ئىمانەكەي جىگاي مەترسىيە، بەلام ئەگەر گوتت: نەخىر تەنبا گومانى زال دەگەيەننى، ئەۋ كاتە ئەۋەكەسەي دەلى: بىروام بەۋە نىيە كە پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموۋىتتى، نىشانەي پىرسىياري ناكەۋىتتە سەرى لەۋ بارەۋە زانايان مەشت ۋە مېريان زۆر بوۋە، بۆ ويئە:

(النوي) دەلى: {حديث الآحاد لا يفيد غير الظن} ۋاتە: فەرموودەي ئاحاد تەنبا گومانى زال دەگەيەننى^(۲).

(۱) علوم الحديث ومصطلحه، ص ۱۴۵-۱۵۰.

(۲) شرح صحيح مسلم، له علوم الحديث ومصطلحه، ص ۱۵۱.

به لام (ابن حزم) دهلی: {یفید العلم والعمل معاً} ^(۱)، زانیاری جی دنیایی ده گهیه نی و کاریشی پی ده کری.

هه لبه ته له سه ره ته وه که فه رمووده ی ثاحاد کاری پی ده کری، زانیان زوره بیان یه ک دهنگن، که هه ره ته وه ش راست و هه قه، چونکه بو وینه: پیغه مبه ری خوا (صلی الله علیه وسلم) نامه ی نووسیوه بو (هرقل) یان بو (کیسرا) به یه کی له هاوه لانداناردوویه تی، یان یه کیکی ناردوه بو شوینیک، که ته وه خه لکه ناگادار بکه وه، نجا که یه کیکی ره وانه کردوه، ته وه که سه هه رچییه کیان پی ده لی، ته وه خه لکه پییه وه پابه ند کراو (مُلَزَم) ده بن، که واته: هه ره هه والیک ی راستی پیغه مبه ری خوا (صلی الله علیه وسلم) به ئیمه بگا، ته وه ئیمه پابه ند کراو ده کا که کاری پی بکه ی، ته دی له چیدا زانیان کیشه یان هه بووه؟ له بواری عه قیده دا، که ثایا ته گه ره که سینک بر وای به فه رمووده یه ک نه بی له بواری ئیمان و عه قیده دا - که ده بی له سه ره بناغه ی دنیایی بنیات بنری - که له ریگایه کی ثاحاده وه هاتوه، نه ک موته واتیر، ثایا پیی کافر ده بی، یان نا؟ مش ت و مره که له ویدایه.

دووه م: جو ری دووه می سوننه ت له رووی سه نه ده وه باش (الحسن):

که ناوا پیناسه کراوه: {هُوَ مَا اتَّصَلَ سَنَدُهُ بِثَقَلٍ عَدَلٍ خَفِيفِ الضَّبْطِ، سَلِيمٍ مِنَ الشُّذُوذِ وَالْعَلَّةِ} ^(۲)، واته: ته وه یه که: زنجیره ی راوییه کانی به یه که وه په یوه ست بن و، هه موویان داد گه ره بووبن، به لام مه رج نیه کو تتر و لکردن (ضبط) یان وه ک پیویست بووی، به لام ته وه فه رمووده یه ش ده بی حاله تی (شذوذ) ی نه بی و، له هه ره عیله ت و نه خو شیه ک که فه رمووده ی پی ره ت ده کری ته وه، سه لامه ت بی.

نجا فه رمووده ی (حسن) یش دوو جو ره:

(۱) - (حسن لذاته): چاکییه که ی له خودی خویدا بی، بی ته وه ی پیویستی به ده ره وه ی خو ی بی.

(۱) علوم الحديث ومصطلحه ص ۱۵۱.

(۲) المقدمة، ابن صلاح، ص ۱۵۶، وعلوم الحديث ومصطلحه، ص ۱۵۶.

سَيِّهَم: جۆرى سَيِّهَمى سوننهت له ږووى سه نه ده وه بَيَهِيژ (ضعيف)^(۱۲):

ئەمەش بەھەر ھال زانايان ھەر ھېناویانە، چونکە جاری وابوود ھەندی
فەرموودیان بە بی ھێژ دانوود، دوایی لییان کۆلێوەدەتەوود: نەخیر ئەو زانا
بەھەلەدا چوووە کە گوتوویەتی: بیھێژە، یان فەرموودەیی دیکە بەھێژی کردوود،
لەبەر ئەو ھېناویانە، نەك ھەر ئەو، بگرە زانایان ھی ھەلبەستراو (موضوع)
یشیان ھەر ھېناون، بۆ ئەو ھەموو مسوڵمانان بزائن کە ئەوانە ھەلبەستراون و تیکەل
نەبن لە گەل ئەوانەیی دیکەدا، ئنجا (این صلاح) گوتوویەتی: جۆرەکانی
بیھێژ زۆر زۆرن، بەلام لە (٤٢) جۆر تێناپەرن^(٤)، ھەندیکیش گوتویانە: ئەو
ژمارەش تێدەپەرن، بۆ وینە: ھەر کام لە: (مرسل، منقطع، معضل، مدلس،
معلق، مضطرب، مقلوب، الشاذ، المنکر، المتروک ...) ئەمانە ھەموویان جۆری
بیھێژن، یانی: ئەوانەن کە بە بیھێژ دادەنرێن، نە راستن و نە باشن.

(۴) هه‌مان سه‌رچاوو لایه‌ر.

٧- هۆیه کانی ههلبهستن (أسباب الوضع) و چۆنیهتی جیاکردنه وهی فهرمووده و قسهی ههلبهستراو

ا- هۆیه کانی ههلبهستن (أسباب الوضع)

جاری با بزانی فهرموودهی ههلبهستراو (موضوع) یانی چی؟!^(١).

پێناسه کهی ئاویه: {فالْمَوْضُوعُ هُوَ الْخَبَرُ الَّذِي يَخْتَلِقُهُ الْكَذَّابُونَ وَيَنْسُبُونَهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْتِرَاءً عَلَيْهِ^(٢)، واته: بریتیه لهو ههواللهی که درۆزانه کان ههلبهستن، وه پالی ددهنه لای پیغه مبهری خوا (صلی الله علیه وسلم) و به ده می ئه ووه ههلی دهبهستن.

ئجایا بۆچی پهنا بردراوته بهر درۆ ههلبهستن به ده می پیغه مبهری خواوه (صلی الله علیه وسلم)؟

١- زانیان دهلێن: له سالی (٤١)ك بهم لاه، دهست کرا به قسه ههلبهستن به ده می پیغه مبهری خواوه صلی الله علیه وسلم، دواي ئه وهی که مسوڵمانان له نیوان خۆیاندا بوونه بهش بهش، (خه واریج، شیعهی عهلی، شیعهی موعاویه)^(٣). خه لکی پشگیری عهلیان ده کرد، که بێگومان ئه و له سه رهق بوو، خه لکی پشگیری موعاویه یان ده کرد، وه خه لکی دیکه ش هه بوون باوهریان به ههچیان نه بوو، ئجایا ورده ورده خه لکی دیکه ش پهیدا بوون، ئیدی

(١) ههلبهسته ئه وه زمان وا راها توه ده گوتری: فهرموودهی ههلبهستراو، ئه گه رنا شتی که ههلبهسترای، پێی ناگوتری فهرمووده، به فهرموودهی پیغه مبهری خوا له قه لهم نادری، (صلی الله علیه وسلم)، ده بوو بگوتری: ده قیکی ههلبهستراو.

(٢) علوم الحديث ومصطلحه، د. صبحي الصالح، ص ٢٦٣.

(٣) وشه ی (شیعة) یانی: کۆمه ل.

لەو كاتەودە درۆ ھەلبەستىن بەدەمى پىغەمبەرى خواودە (صلی اللہ علیہ وسلم) پەنای پىچ برا، كەواتە: ھۆكاری يەكەم، مشت و مېرو كىشەي سىياسىيى بوودە.

۲- ھۆكاری دوودم برىتییە لە دەمار گىرىي مەزھەبىي، ئەوانەي كە بۆ چوونەكانى (ئەبو حەنەفە)يان پىچ راست بوودە، دژى شافىعی قەسەيان كەردودە، ئەوانەش كە ھى (شافىعی)يان پىچ راست بوودە، دژى ئەبو حەنەفە، بەھەمان شىوہ مەزھەبەكانى دىكەش.

۳- خۆ بردنە پىش و ماستا و چىيەتى زانايانى خراپ بۆ ھۆكمرانان، بۆ وینە: دەلى: (غياث بن ابراهيم النخعي الكوفي) يەكە بوودە لەو زانايانەي خۆ دەبەنە پىش لە دەسەلات^(۱)، دەچىتە لای (مەھدي) كە ھۆكمرانى عەبباسىيەكان بوودە، ئەو مەھدييە عادەتى وا بوودە كەيفى بە كۆتران ھاتودە، لەو كاتەدا كە (غياث) چوودە بۆ لای ديارە، مەھدى كۆترىكى لەپىش بوودە، كە چوودەتە لای دانىشتوودە، بىنيويەتى ھۆكمرانى مەسۇلمانان يارى بە كۆتر دەكات، بە (غياث)يان گوتوودە: قەسە بۆ (أمير المؤمنين) بکە، ئەویش يەكسەر گوتوويەتە: {حدثنا فلان عن فلان أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: (لا سبق إلا في نضل أو حافر أو خف أو جناح) فلما قام، قال المهدي: (أشهد أن قفاك قفا كذاب على رسول الله صلى الله عليه وسلم، وأمر بذبج الحماق وترك ما كان فيه) والحديث أصله في السنن بدون ذكر الجناح^(۲).

واتە: لە فلان لە فلان بىستوومە كە پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرموويەتە: (پىشپەركە كردن دروست نىيە، مەگەر لە شتىكدا كە نووكى ھەيە (واتە: تىرەندازىي)، يان خوفدار (ھوشتر خوفى ھەيە) يان سمدار (واتە: ولاخە بەرزە)، يان بالدار.

شايانى باسە فەرموودەكە لە (سنن)دايە، بەلام وشەي: (جناح)ى تىدا نىيە، واتە: (بال) يانى: پىشپەركە كردن بە كۆتر، ئەودى لەبەر خاترى (مەھدييى لى زياد كرد).

(۱) وەك ئەودى كاتى خۆي مەن قەسەيەكەم ھەبوو دەمگوت: مەلای دىن فرۆش و شىخى دڵنەخۆش و، مەسۇلمانى بچ ھۆش.

(۲) علوم الحديث ومصطلحه، د. صبحي الصالح، ص ۱۶۸.

دەلی: کە پۆیی، مەھدی گوتی: بەخوا شاھیدی دە دەم کە ئەو پشته
ملە ی تۆ، پشته ملی پیاویکی درۆزنە، درۆت بە دەمی پیغەمبەری خواوە کرد
{لەبەر خاتری من}، ئنجا فەرمانی کرد کۆترەکانی سەر بێرن، {گوتی: ئەمە
بەھۆی کۆترەکانی منەو درۆی بە دەمی پیغەمبەرەو (صلی اللہ علیہ وسلم)
کرد}، یانی مەھدی لەو زانایە بە دین تر بوو، لەو ھەڵۆستەیدا.

ھەر لەو بارەو گێڕاوەتەو: کابرایە ک برادەریکی ھەبوو لەوانە ی کە فەرموو دە
ھەڵدەستەن بە دەمی پیغەمبەرەو (صلی اللہ علیہ وسلم)، کابرا ھەریسە ی
دەفرۆشت، کابرای درۆ ھەڵبەستەش چوو لەو گوتی: وەزعت چۆنە؟ گوتی:
باشم، بەلام کە پیاو کە من، گوتی: خەمت نەبی تە گبیرت بۆ دەکەم: {روي فلان
عن فلان، أن رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال: (عليكم بالهريسة، فإنها تشدُّ العَظْلَ
وتُقَوِّي الظَّهْر)} واتە: ھەریسە بخۆن، چونکە ماسوولکە پتەو دەکات و پشیتیش
بەھێز دەکات.

۴- خەلکیك ناشارەزا بوو و زانیاری نەبوو بە قورئان و سوننەت، ئامۆژگاری
خەلکیشیان کردو، وەك ئیستا ھەندێ مەلا ھەن ھەر خەریکی حیکایەتانن،
کا کە! ئیسلام دین بۆ خەلک باس بکە، کە قورئان و سوننەت، ئەو ھەموو ئایەت
و فەرموو دەھەن، دەستت لە ھیچیان گیر نابێ، دەچی حیکایەتان دینی، خوا
دەزانێ چەندی لە گەڵ شەرع دیتەو، حیکایەت و بەسەرھات لە جێی خۆیدا
باش، بەلام نابێ بکریتە بەدیل بۆ ئایەت و فەرموو دە.

۵- ھەندێ لە ئەھلی زوھدو تەسەووف، فەرماشتیان بە دەمی پیغەمبەری
خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) ھەڵبەستوون، تا کو خەلک ھانبدەن بۆ دینداریی،
بۆ وینە: یەکی لەوانە کە دەلێن: پیاوی باشیش بوو، بۆ ھەموو سوورپەتەکان
فەرموو دەیەکی ھەڵبەستوو بردووشیەتەو سەر عەبدوڵلای کورێ عەبباس، ئەو
سوورپەتە خیری ئەوئەندەو ئەوئەندەو ھەییە بێخوینن، کە لێیان پرسیو، گوتوویەتی:
خەلک لە جباتی ئەوێ خەریکی خویندەوێ حیکایەت بێ، با خەریکی

خويىندىنە دەيى قورپان بىيى، بەھىساب شىتېكى باشى كىردۈد، بەلام دىن چ لىيى
زىياد بىكەيى و، چ لىيى كەم بىكەيى، ھەر خراپە.

۶- ھۆكارىيىكى دىكە ئەۋەدە بۇۋەدە كە ھەندىيى خەللىكى دىزى دىن ھەبۇن، پىيان
گوتراۋە: (زىنادقە)، ئەۋانەش بەدەمى پىيغەمبەرى خواۋە فەرمائىشتىيان ھەلبەستۈد،
وەك (عبدالكرىم بن أبى العوجاء) كە دىيارە كىبراىيەكى لادەرو بىيى دىن بۇۋەدە،
ھىناۋىيانە بىيىكۆزىن، كە دىيارە ھۆكىمى كۆشتىيان بەسەر داۋە، ئەۋىش گوتۋىيەتى:
(۴۰۰۰) فەرموۋىدەم بەدەمى پىيغەمبەردەكە تانەۋە ھەلبەستۈد، ھەمۋى ئىشى پىيى
دەكرى^(۱)، كە بىيىگومان ئەۋەشى ھەر درۆ بۇۋەدە زىدەپروپىيى كىردۈد، بەلام خەللىكى
ھەبۇۋەدە لەۋ جۆرە كەسانە.

ب- چۆن فەرموۋىدەيى راسىت و قىسەيى ھەلبەستراۋ
لېك جىيا دەكەينەۋە؟^(۲)

ئىمە بە پىيىچ رېنگا^(۳) دەتۋانىن دەقى ھەلبەستراۋ (مۇۋەج) لە فەرموۋىدەيى
راسىت (صحيح) جىيا بىكەينەۋە.

يەكەم: كە ئەۋەكەسەيى دەقەكەيى ھەلبەستۈد، بۆخۆيى دانى پىيدا بىيى، بۆۋىنە:
(نوح بن أبى مریم) بۆخۆيى دانى بەۋەدا ھىناۋە، كە بۆۋەمۋو سوۋرەتەكانى
قورپان، فەرموۋىدەيىكى ھەلبەستۈدە بىرۋىيەتەۋە سەر ەبەدوللايى كورى
ەبباس، بۆخۆيى دانى پىيدا ھىنا، گوتى: بۆچاكە وام كىردۈد، بەلام خەللىكىنە!
بىزانن، دۋايى رەنگە بىرى لىيى كىردىتتەۋە كە شىتېكى باشى نەكەدەۋە ئەۋە دان
پىداھىيانەيى كىردۈد، ئەمەش مانايى ئەۋە نىيە كە ئەۋە فەرموۋىدەيى دەربارەيى

(۱) سەرچاۋى پىشۋو ص ۲۷۰.

(۲) چۈنكە ھەندىيى خەللىكىنە: ئىنجا ئەگەر ئەۋە ھەمۋو فەرموۋىدەيى ھەلبەسترايىن، با سۈننەت
ۋەلا بىيىن!

(۳) ھەلبەتە رەنگە زىياتر بىن، بەلام مەن ئەۋەندەم بەرچاۋەكەۋتۋون.

سوورپهته كان هاتوون، هه موویان هه لبه ستراون، به لكو ده بی بگه پینه وه سه ر سه نه ده که یان، ئنجا به پیی سه نه ده که یان هه لیان ده سه نگین.

دووهم: که ئه و عیبارپه ته که گێر دراوه ته وه، هه له ی زمانه وانیی تیدا بی، له رووی بیژه وه، یان له رووی ماناوه، لادانی تیدا بی، چونکه پیغه مبه ری خوا (صلی الله علیه وسلم) چ له رووی بیژه وه، چ له رووی دارشتنی واتاوه، له هه موو کهس ره وان بیژترو فه سیح تر بووه، بویه هه ندی له فه رمووده ناسان گوتوو یانه: فه رمووده ی پیغه مبه ری خوا (صلی الله علیه وسلم) نووری هه یه.

سییه م: که ئه و ی گێر دراوه ته وه له گه ل عه قلدا تیک بگیری، یان له گه ل واقیعه دا تیک بگیری، یان له گه ل قورئاندا تیک بگیری، وه به که لکی ته ئویل کردنیش نه یه ت، ئنجا له و باره وه شتیکی خۆشان بۆ بینمه وه:

{قيل: لعبد الرحمن بن زيد حدثك أبوك عن جَدِّكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنْ سَفِينَةُ نُوحٍ طَافَتْ بِالْبَيْتِ، وَصَلَّتْ خَلْفَ الْمَقَامِ رَكْعَتَيْنِ؟! قَالَ: نَعَمْ} (١)، واته: پیاویك هه بووه ناوی عه بدوره حمانی کور ی زهید، پیا یان گوتوه: راسته بابت له با پیره ته وه، ئه ویش له پیغه مبه ری خوا وه گێراویه ته وه که که شتییه که ی نوح کاتی خۆی: هه وت جار ان به ده وری کابه دا سوورپاوه ته وه، پاشان له مه قامی ئیبراهیم دوو رکات نوێزی کردوه؟ گوتوو یه تی: به لی.

ئنجا ئه وه دیاره که درۆی کردوه، چونکه پیچه وانیه ی عه قل و واقیعه، که شتییه که ی نوح له ویدا هه ر جیی نایه ته وه، چونکه وه ک له ته فسیری سوورپه تی (هود) دا با سم کردوه، که شتییه که ی نوح ده وری (٣٠٠) م درێژ بووه، ئنجا ئه وه شتییه، بی ئه و ی ته ماشای سه نه ده که ی بکه ی، دیاره که له گه ل عه قل و واقیعه دا تیک ده گیری.

چوارهم: که ئه و گێرانه ویه هه ره شه یه کی گه وری تیدا بی، له به رامبه ر گونا هیک ی بچوو کدا، یان پاداشتیکی زۆر گه وری تیدا بی، له به رامبه ر چاکه یه کی زۆر

گەچكەدا، بۆ وینە: ئەوانەى كە كەلاویك شتێك لەسەریان دەكەن لەكاتى نوێژدا، بەناو فەرمودەبەك دەهێنن كە دەلێ: {صلاه بعمامة خير من سبعين صلاة بدون عمامة} (۱)، دەلێم ئەو هەر دیارە كە هەلبەستراود، چونكە هەر ئەوەندە كەبرا پەرۆیەك بخاتە سەر سەرى خۆى، نوێژەكەى حەفتا هێندە خێرى هەبێ، شتى وا چۆن دەبێ؟ نوێژى جەماعەت كە زەحمەتى زیاترى تێدايە ئنجا بە (۲۵) نوێژى دیکەى، ئنجا ئەو بۆ خەلكى سەر رووت، هەر زۆر گەرفتە! پاشان لە حەجدا پیاوان هەموویان لەسەریان فەرژە، سەریان رووت بكەن و، ئەگەر شتێك لەسەر بكەن، خوێنیان دەكەوێتە سەر (دەبێ ئازەلێك وەك قەرەبوو سەر بێرن).

پێنجەم: كە ئەو كەسەى ئەو دەقەى دەخێتە پال، مەشهور بێ بەودى كە درۆزنە، زێدەرۆی كردو، دینەكەى زەعیف بوو، لەو بارودە ئەو نمونەى هەیه دەلێ: {قیل لمأمون بن أحمد الهروي: ألا ترى إلى الشافعي ومن تبعه بخراسان؟ قال: حدثنا أحمد بن عبدالله عن عبدالله بن معدان الأزدی عن أنس مرفوعاً: يكون في أمتي رجل يقال له محمد بن إدريس، أضر على أمتي من إبليس، ويكون في أمتي رجل يقال له أبو حنيفة، يكون سراج أمتي} (۲).

بە مەثموونی كۆری ئەحمەدى هەردووی یان گوت: - كە دیارە پیاویكى حەنەفیی مەزەهەب بوو - تۆ تەماشای ناكەى خەلكیكى زۆر لە خۆراسان بەدوای شافعی كەوتو؟ {ئەویش گوتی: چارەى دەكەم، ئەحمەدى كۆری عەبدوللا بۆی گیرامەو ئەویش لە محمدی كۆری مەعدانی ئەزدییەو، ئەویش لە ئەنەسەو، ئەویش بەرزى كردۆتەو بۆ لای پیغەمبەرى خوا (صلی الله علیه وسلم) كە فەرموویەتى: (لە ئۆممەتى من پیاویك دەبێ، ناوی موحمەدى كۆرى ئیدریسە، بۆ ئۆممەتى من بەزەر ترە لە ئیبلیس، وە لە ئۆممەتى من پیاویك دەبێ كە چرایە بۆ ئۆممەت، پێی دەگوترێ: ئەبو حەنەفە)، ئەمە دیارە كە هەلبەستراو مەبەستەكەش دەمارگیرى مەزەهەبیە.

(۱) وەك سید سابق لە (فقه السنة) دا هێناویەتى، بەلام دەلێ كە بێهێزە.

(۲) لسان المیزان (۷/۵-۸).

هەر له‌و باره‌وه، ئەوه‌ش هاتوه: {عن سيف بن عمر التميمي قال: كنت عند سعد بن طريف فجاء ابنه من الكتاب يبكي، فقال: مالك؟ قال: ضربني المعلم قال: لأخزينهم اليوم: حدثني عكرمة عن ابن عباس مرفوعاً: مُعَلِّمُو صبيانكم شراركم، أَقْلَهُم رَحْمَةً لِلْيَتِيمِ وَأَغْلَظَهُم عَلَى الْمُسْكِينِ} ^(١)، واته: سه‌یفی کۆری عومهری ته‌میمی ده‌لی: له‌لای سه‌عدی کۆری (طریف) بووم کۆره‌که‌ی هاته‌وه له‌ لای (کُتّاب) (دیاره‌ قوتابخانه‌ له‌وه‌وه‌ هاتوه، یانی: له‌ویدا فی‌ری خویندن و نووسین و ...هتدیان ده‌کردن) ده‌گریا، بابی گوتی: ها بوچی ده‌گریه‌ی؟ گوتی: مامۆستایه‌که‌م لی داوم، گوتی: لی گه‌پێ ئه‌م‌پۆ ده‌بی سه‌رشۆریان بکه‌م، {ئنجا فه‌رمووده‌یه‌کی هه‌لبه‌ست}، گوتی: له‌ عی‌کریمه‌وه‌ ئه‌ویش له‌ ئیبن عه‌بباسه‌وه، ئه‌ویش به‌رزی کردۆته‌وه‌ بو لای پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) فه‌رموویه‌تی: (مامۆستای منداڵه‌کاتنان: خراپترینتان، چونکه‌ زۆر بی به‌زه‌یین له‌ گه‌ل هه‌تیودا، وه‌ زۆر دل ره‌قن به‌رامبه‌ر به‌ هه‌ژارو نه‌دار).

هەر له‌وێ ئه‌و فه‌رمووده‌یه‌ی هه‌لبه‌ست دژی مامۆستایان، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی کۆره‌که‌ی مامۆستا لی داوه‌! به‌هەر حال که‌سیک که‌ ناسراو بووبێ که‌ شتی هه‌لبه‌ستوه، هەر شتیک له‌وه‌وه‌ هاتبی، جیی گومانه‌و نیشانه‌ی پرسیاری خراوته‌ سه‌ر.

راکه‌یاندنی مه‌که‌ته‌بی مامۆستا عه‌لی بابیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

له‌ نۆڤه‌ کۆمه‌ڵه‌یه‌یه‌كان له‌که‌لتانین

Stay in touch on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

عه‌لی بابیر/ AliBapir

عه‌لی بابیر/ AliBapir

که‌تالی

راکه‌یاندنی مه‌که‌ته‌بی مامۆستا عه‌لی بابیر

Google Play

App Store

راکه‌یاندنی مه‌که‌ته‌بی مامۆستا عه‌لی بابیر

۸. ناگونجەت فەرموودەي پېغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) لەگەل هیچ کام لە: عەقل، قورئان، واقعە و زانستدا، دژ بوەستە

زانایان قسەو باسی زۆریان کردووە، لەبارەي هەندى دەقى سوننەتەو، کە زۆریك لە زانایان، یان هەندیکیان - چونکە لەو بارەشەو راجیایی هەیه - دەلێن: ئەم دەقە دژى عەقلە، ئەویدیكە دەلێ: نەخیر وانییه، تۆ لێی تێنەگەشتووی، هەندیکیان دەلێ: دژى زانستە، هەندیکی دیکەیان دەلێن: نەخیر، ئەوێ تۆ پێی دەلێی زانست، ئەو هەر بێردۆزیه کە، یان رایەکەو جارێ نەبۆتە راستییەکی زانستی، یان هەندیکیان دەلێن: ئەو پێچەوانەي واقعە، کە هەندیکیان دەلێن: وانییه.

بەهەر حال هەر دەقیکی سوننەت کە ساغ بێتەو بەسەنەدیکی راست بچیتەو سەر پېغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم)، ناگونجی نەلەگەل عەقلدا دژ بوەستى، نەلەگەل قورئاندا، نەلەگەل واقعەدا، نەلەگەل زانستدا، وەك راستییەکی زانستی.

ئەجا لێرەدا پرسیارێك دیتە پێش دەلێ: ئەگەر ئیمە دەقیکمان بىنى لە پرووى سەنەدەو راست بوو، بۆ وینە: لە هەردوو (صحیح)ەكە هاتبوو، یان لە (سنن)دا هاتبوو، زنجیرەي راوییهکانی هەموویان ئەهلی (عدل) و (ضبط) بوون، هەتا دەچۆو سەر پېغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم)، چ فەرماشتی بێ، چ کردەوێ بێ، چ دانپێدانانی بێ، واتە: فەرموودەكە لە پرووى سەنەدیەو راست بوو، بەلام لە پرووى مەتن و نیوەرۆکییهو یان لەگەل عەقلدا تێك دەگیرا، یان لەگەل قورئاندا، یان لەگەل واقعەدا، یان لەگەل زانستدا، ئەو کاتە چارەسەر چییه؟؟!!

زانایان لەو بارەووە زۆر قسەیان کردووە، قسەکانیان لە سێ بواراندان:

بوارى یەكەم: تێكگیرانى سوننەت و عەقڵ:

ئەگەر دەقیكى سوننەتەمان هەبوو، لە گەڵ عەقڵدا تێكگیرا، ئەو کاتە بۆ چارەسەر، دەبێ چوار هەنگاوان بنیین:

هەنگاوی یەكەم: سەرەتا دەبێ لە سەنەدەكەى بکۆڵینەو، پێشێ دەبێ لە زنجیرە راوییهکانى بکۆڵینەو، چونکە ناگونجی دەقیك لە پرووی سەنەدەووە راست نەبێ و هەلبەستراو بێ، ئیمەش بێنێن بیکەینە بەلگەى ئەو کە سوننەتى پێغەمبەرى خوا، لە گەڵ عەقڵدا دژ دەووستی، کەواتە: پێشێ دەبێ لە پرووی سەنەدەكەیهووە ساغی بکەینەو.

هەنگاوی دووهم: ئەگەر لە پرووی سەنەدەووە چەسپاو بوو، ئنجا دەبێ سەرنجی مەتنەكەى بدری، بۆ زانیاریتان: زانستەکانى فەرموودە ناسیی زۆر لق و پۆپیان هەیە، بەلام دوو زانست، زۆر بنەرەتیین:

۱- (علم الحديث رواية) زانستى فەرموودە لە پرووی رىوايه تەو: کە باسى سەنەدو راوییهکان دەکات،

۲- (علم الحديث دراية) زانستى فەرموودە لە پرووی نۆهەرۆك و واتاوە: کە باسى مەتنەكەى دەکا، دەقی فەرموودەكە باس دەکات،

جارى وایە دەقیكى سوننەت لە پرووی سەنەدەووە راستە، لە پرووی سەنەدەووە دەچیتەووە سەر پێغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم)، بەلام لە پرووی مەتنەكەیهووە ساغ و راست نیە، واتە نۆهەرۆكەكەى ناگونجی پێغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرموویتیی، لەبەر ئەوێ وەك گوتم: یان لە گەڵ عەقڵدا، یان لە گەڵ واقع و زانستدا، یان لە گەڵ قورئاندا دژ دەووستی، ئەو کاتە ئیمە رەفری دەکەین، ئەگەر هیچ چارى نەکرا، لەبەرچی؟ لەبەر ئەوێ

ناگونجى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) شتىك بىفەرمى، يان شتىك بىكا، پىچەوانەى عەقل، يان واقىع، يان قورئان، يان زانست بىج، واتە: ئەگەر ئە رووى سەنەدەدە ساغ بۇد، ئىجا تەماشى مەتن و نىۋەپۇكەكەى دىكەين، وە جوړى تىگەيشتن لىي، جوړى لىتىگەيشتنى ئەو دىقە، ئەودەش گىرنگە، زانايەك بەھەلە لىي تىدەگا، ئەو بەھەلە تىگەيشتنەى ئەودە، كە ئەگەل ئەوانەدا دژ دودەستى، يەككى دىكە بەراست لىي تىدەگا، بەراست تىگەيشتنەكە، تىك ناگىرى، لەو بارەدە (ابن تىمىيە) رەھمەتى خاى لىي، كىتەبىكى ھەيە بەناوى: (دَرْءُ التَّعَارُضِ بَيْنَ الْعَقْلِ وَالنَّقْلِ) كە ئە (۱۰) بەرگدا چاپ كراود، واتە: (لابردنى تىكگىران لە نىۋان عەقل و نەقلدا) دەلى: {فَلَا يُعْلَمُ حَدِيثٌ وَاحِدٌ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ يُخَالِفُ الْعَقْلَ أَوْ السَّمْعَ الصَّحِيحَ إِلَّا وَهُوَ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ ضَعِيفٌ بَلْ مَوْضُوعٌ} ^(۱)، واتە: ھىچ فەرموودەيەك لەسەر رووى زەوى نازانرى و نەزانراود ھەي، ئەگەل عەقل، ياخود وەحى راستدا، تىك بگىرى، مەگەر ئەو دىقە لەلاى پسپۇران، بە بىھىز، يان ھەلبەستراو دادەنرى.

ھەنگاوى سىيەم: دەيى دوو شتان لىك جىا بىكەينەو:

۱- دژ وەستان لەگەل عەقل.

۲- پەى پى نەبردنى عەقل. جارى وا ھەيە شتىك رىك لەگەل عەقلدا تىك دىگىرى، بەلام جارى وا ھەيە شتىك لەگەل عەقلدا، تىك ناگىرى بەلام عەقل باش تىي ناگا، پەى پى نابات، لەو بارەدە (الشاطبى) دەلى: (أَنَّ اللَّهَ جَعَلَ لِلْعُقُولِ فِي إِدْرَاكِهَا حَدًّا تَنْتَهِي إِلَيْهِ لَا تَتَعَدَاهُ، وَلَمْ يَجْعَلْ لَهَا سَبِيلًا إِلَى الْإِدْرَاكِ فِي كُلِّ مَطْلُوبٍ) ^(۲)، واتە: خاى پەرەردگار عەقل و ھوشەكانى وا داناون، سنووردان، لەو سنوورە تىناپەرن، واى نەكردە كە ئەو عەقلە، بتوانى ھەموو شتى بزانى ^(۳).

(۱) ج ۱، ص ۱۵۰.

(۲) (الإعتصام) ج ۱ ص ۸۳۱.

(۳) ھەر نمونەيەكى زۆر سادە: ھىزى موگناتىس كە ئىمە رۆژانە مامەلەى لەگەلدا دىكەين،

بۇ ويىنە: يەككى لەو فەرموودانە پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموى: **{إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيرُ الرَّكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لَا يَفْطَعُهَا}** أخرجه أحمد برقم (۹۲۳۲)، والبخاري برقم (۴۵۹۹)، ومسلم برقم (۲۸۲۶)، والترمذي برقم (۲۵۲۳)، وابن ماجه برقم (۴۳۳۵).

واتە: لە بەهەشتدا درەختىك هەيە، باباى سوار بە سەد (۱۰۰) سالى ژيىر سىبەرەكەى تەواو ناكات، {بەو ماوەيە نايىرئ}.

ئىنجا ئايا درەختىك سىبەرەكەى ماوەكەى سەد (۱۰۰) سالى رپى بى، عەقل چۆن تىيى بگا؟، يانى: دەبى سىبەرى ئەو درەختە، زۆر لە گۆى زەوى فراوانتر بى، كە ئىمە لە دنيادا شتى وامان نىەو تىيى ناگەين، بەلام كە تىيىناگەين، لە گەل عەقلا دژ ناوەستى، چونكە تىك گيران لە گەل عەقل، لە گەل تىنە گەيشتنى عەقل بۇ ئەو دەقە، لىك جيان، ئىمە كاتىك دەقەك رىك لە گەل عەقلا دژ بوەستى، وەك دوايى باسى دەكەين، يان لە گەل واقىعدا دژ بوەستى، وە هىچ چارى نەبى و، بەهىچ شىوئەيەك نەتوانىن: ئەو دەقە لە گەل قورئان، لە گەل واقىع، لە گەل عەقل، لە گەل زانستدا كۆ بكەينەو، ئەو كاتە رەفزی دەكەين، چونكە پىغەمبەر خوا (صلى الله عليه وسلم) هىچ شتىكى نەفەرمووە لە گەل ئەوانەدا تىك بگىرئ.

هەنگاوى چوارەم: مەرج نىە هەموو عەقلىك لە هەموو دەقەكى شەرىعەت تىبىگات، هەر بۆيەش خاى زاناو شارەزا فەرموويەتى:

{فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ} ﴿٧﴾ الأنبياء، النحل (۴۴).

واتە: ئەگەر نازانن لە شارەزايان بپرسن...

تا ئىستا نەيىنەكەى نازانرى، بەلى ئەو مەعدەنە ئەو دىكەيان كىش دەكات، بەلام بە هىچ كام لە پىنج هەستەكان، هەستى پى ناكرى. هەروەها ئەو رپووحەى، كە لە جەستەى هەموو لايەكماندا هەيە، نازانين چىيە؟

واته: هەر که سیڤک خوا چاکه‌ی بۆی بۆی له تاییڤ دا شارده‌زای ده‌کات.

ئىنجا ئەگەر دەقىقكىمان بىنى لەگەل قورئاندا دژ وەستا، ئەو ەش ديسان:

با وینەیه کتان بۆ یینمەوه: کتییەک ههیه به ناوی (فتاوی العقیده)، هی (ابن العثیمین)، رەحمەتی خوا ی لێی، لەو کتیبەدا بینیمە پرسپاری لیکراوه، ئەو قوتابیانی هێ که پرسپاریان لیکردوه، دەبی هێ سعودیه بووبن و وا پێدهچی قوتابی ئامادهیی بووبن، دەلێن: ئەگەر ئیمە له تاقیکردنه ودا بۆمان هاتهوه که ئایا زهوی به دهوری خۆردا دهخولیتیهوه، یان خۆر به دهوری زهویدا دهخولیتیهوه؟ ئیمە چون وهلام بدهینهوه؟ دواپی دهلێن: ئەگەر بێت و ئیمە وهک کتیبه که مان

دەلى: زەوى بە دەورى خۆردا دەخولیتەوه، ئاوا وەلام نە دەینەوه نمرە (درجە) مان پى نادری، جەنابیشە لە کتیبەکانى خۆتدا دەلى: خۆر بە دەورى زەویدا دەخولیتەوه، ئنجا ئایا وەك ئەوهى كە تۆ دەلى ئایەت و دەفەر موی، ئاوا وەلام بدەینەوه، یان وەك ئەوهى کتیبە کە مان دەلى؟

(ابن عثيمين) پەحمەتى خۆی لىبى كە زانایەكى گەورەو باشیش بوو دەلى: نەخیر با سفیرستان بدەنى، نابى شتەك بلىن پىچەوانەى قورئان بى، هەروەك ئایەتە كە دەلى: ئاوا وەلام بدەنەوهو بلىن: خۆر بە دەورى زەویدا دەخولیتەوه!! ئەوه جوړى تیگەیشتنى (ابن عثيمين) پەحمەتى خۆی لىبى بۆ ئەو ئایەتەى سوورەتى (یس) كە دەفەر موی:

﴿وَالشَّمْسُ تَحْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ۝۳۸ وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ۝۳۹﴾ یس.

واتە: وە خۆر بەرەو و یستگەیه كى دیاریكراوى دەروات، ئەوه ئەندازە گیرى زالى زانایە. وە بۆ مانگیش چەند و یستگەمان داناون هەتا دواى وەك لقە دارخورمای كۆنى لى دیتەوه (وەك دەمە داسیك).

كە ییگومان ئەو جوړە لىك دانەوهى ئایەتەكە، كە - ابن عثيمين گوتوویەتى - لە جوړى تیگەیشتنى هەلەیه، ئەگەرنا ئیستا ئەوه بۆتە بەلگە نەویست و لە (ئەلیف و باى) زانستى گەردوون ناسییه كە زەوى بە دەورى خۆردا دەسووریتەوه، وە خۆر زۆر زۆر گەورەترە لە زەوى، ئنجا لیژەدا ئەو لىكدانەوهو تیگەیشتنە هەلەیهى ئەو زانایە بۆ ئایەتەكە، تووشى ئەو هەلەیهى كردووه، ئەو قوتابیانەشى تووشى ئەو سەغله تییه كردووه.

براو خوشكانى بەرگەز!

زۆر گەزگە زانا، شارەزاي زانست و واقع و دنيا بى، ئەبو حامىدى غەزالىي، كە لە سالى (۵۰۵) ك دا وەفاتی كردود، لە كتيبي (تہافت الفلاسفة) دا^(۱)، زياتر لە (۹۰۰) سال لەمەوپيش، لەبەر ئەوەى زۆر شارەزاي زانست و واقيعى سەرەدەمى خۆى بوو دەلى: بەبەلگە ئەندازەيىھەكان جىگەر بوو، كە خۆر چەند ھەزار جار لە زەوى گەورەترە، زياتر لە (۹۰۰) سال لەمەوپيش زانیویەتی، دەلى: خۆر دەورى (۱۷۰) جار ھىندەى زەوى گەورە، كە ديارە زانستی گەردوونناسی و فیزیاش ئیستاش پیمان دەلى:

ئەو خۆردى ئیمە كە یەكەكە لە ئەستێرەكانى نۆو كەھكەشانى كیشان، {مجرة درب التبان} كە بە ئینگلیزى پى دەلىن: (milk way - رپی شیرى)، ملیۆنىك و سىسەد ھەزار (۱،۳۰۰،۰۰۰) جار لە زەوى گەورەترە، واتە: یەك ملیۆن و سىسەد ھەزار زەوى وەك زەوى ئیمە، لەویدا جىگای دەبیتهو!! كەچى (ابن العثيمين) رەحمەتى خۆى لىبى، لەبەر ئەوەى شارەزاي زانستی سەردەم نەبوو، لە ئایەتەكە باش تینە گەشتووە وای زانیو كە لە گەل ئەو حەقیقەتە زانستیيەدا تێك دەگیرى، كە وەك گوتم ئەو كە زەوى بە دەورى خۆیدا دەخولیتەووە دەبیته ھۆى پەیدا بوونی شەو و رۆژ، وە كە بە دەورى خۆیشدا دەسووریتەووە، دەبیته ھۆى پەیدا بوونی چوار وەرەكان، ئیستا ئەو زانراو (مەلومە) یە شتیكى زۆر سادە. كە واتە: ھەم دەبى لە تەفسیرو لێكدانەوێ ئایەتەكە چاك تیبگەین، ھەم لە لێكدانەوێ فەرمايشتەكە.

ھەنگاوى چوارەم: دەبى بۆ باش تىگەشتنى فەرموودەكان، بگەرپینەو بۆ ئەو كتيبانەى شەرحى سوننەت دەكەن، بۆ وینە: (فتح الباري) كە شەرحى (صحيح البخاري) دەكات و، شەرحى (صحيح مسلم) ی نەوویى و، كتيبەكانى دیکەش، وەك چۆن بۆ تىگەشتى مانای راستى ئایەتەكان، دەگەرپینەو بۆ تەفسیرەكان و، دوايش ئەگەر تىگەیرانەكە ھەر ما، ئنجا دەگەرپینەو بۆ

زانستىك كە پىي دەگوتى: (قواعد التعارض والترجيح بين الأدلة)، ئەوئەش زانستىكەو لىقەكە لە زانستى: (أصول الفقه) زۆر زانستىكى فراوانە، مامۇستا (شىخ عبداللطيف)ى واژهيى، كە دووهم رابەرى گشتى بزووتنەوئەى پەيوەندىي بوو، خوا لىي خۇشەي، كىتەپكى ھەيە بەو ناو، كە نامەى ماجستىرەكەيەتى، زانستىكە كاتى بەلگە شەرىعيەكان تىك دەگىرەن، زانايان دىن چۆنىەتى ئەو تىكگىرانە چارەسەر دەكەن، بزەنن داخۇ كامەى بەسەر كامەيدا زال دەكەن؟.

بۇ وئەنە: فەرماشتىكىمان ھەيە كە پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموويەتى:

{مَنْ نِيَحَ عَلَيْهِ، يُعَذَّبُ بِمَا نِيَحَ عَلَيْهِ} أخرجه أحمد برقم (۱۸۲۶۳)، والبخاري برقم (۱۲۲۹)، ومسلم برقم (۹۳۳)، والترمذي برقم (۱۰۰۰) وأخرجه أيضا: ابن أبي شيبة برقم (۱۲۰۹۸).

واتە: ھەرمردوويك شىوئەنى لەسەر بکرى، (مەبەستى لە شىوئە ئەوئەى، كە بەزۆرى بە ئافرەتان دەیکەن، ئەوئەش ئەوئەى كە بەمردووە لابلەن و بىلاوئەننەو) بەھۆى ئەو شىوئەن کرانەو، سزا دەدرى.

ھەر دەربارەى ئەمە فەرموودەيەكى دیکە ھاتو دەفەرموى:

{إِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ} أخرجه أحمد برقم (۴۹۵۹)، والبخاري برقم (۱۲۲۶)، ومسلم برقم (۹۲۸)، وأبو داود برقم (۳۱۲۹)، والترمذي برقم (۱۰۰۴)، والنسائي برقم (۱۸۵۵).

واتە: بىگومان مردووە بەھۆى ئەوئەو كە خزم و كەسەكەى لەسەرى دەگىرەن و شىوئەنى بۇ دەكەن، سزا دەدرى.

ئەو دوو فەرموودەى ئاوا دەفەرموون، ئايەتیشمان ھەيە خواى داد گەر دەفەرموى:

﴿..وَلَا تُزْرُ وَازِرَةٌ وَزَرَ أُخْرَى..﴾ (۱۶۴) الأنعام.

واتە: ھىچ گوناھبارىك گوناھى خەلکى دیکە ھەلناگى.

ھەلوئىستى زانايان لەبەرانبەر ئەم دەقەى سۈننەت دا:

يەكەم: عائىشەى داىكىمان خوا لىي رازى بى (الصديقة بنت الصديق) كە ھەم زۆرىش شارەزا بوودە ھەم زۆرىش بویر بوودە، بۆچوونى خۆى زۆر بویرانە گوتو، ۋە زۆر شارەزا بوودە چەند ھەلەى بۆ گەورە گەوردى ھاۋەلان راست كەردوونە، لە بوارى خىزان و مال دا، ئىنجا كە بىستوويەتى ئەو فەرموودانە گوتراون، گوتوويەتى: ئەو راست نى، خۆى پەرۋەردگار دەفەرموى:

﴿...وَلَا تُزِرُّ وَازِرَةً وَزَرَ أُخْرَى ۖ﴾ (۱۶۴) الانعام.

يانى: ئەو راست نى ۋە پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ۋاى نەفەرمودە، يەنى چى؟؟ يەنى ئەى ھاۋەل! ئەو كەسەى ئەو فەرموودىيەى گىراۋەتە، - ئەو كاتە راۋى زۆر نەبوون، ھەر يەك راۋى ھەبوود^(۱) - ئىنجا (أبو هريرة، يان ابن عمر، يان ابن عباس) ھەر كەسەى بوو، خوا لىيان رازى بى، گوتوويەتى: تۆ بەھەلە داچوۋى، پىغەمبەرى (صلى الله عليه وسلم) ۋاى نەفەرمودە، چونكە ئەمە لە گەل قورئاندا تىك دەگىرى، ئەو بۆچوونى عائىشە^(۲).

دوۋەم: ھەندىكى دىكە لە زانايان گوتوويانە: ئەگەر ئەم فەرموودىيە ئىمە بە جۆرىك ماناى لىك بەدەنە، كە لە گەل ئايەتەكەدا تىك نەگىرى، ئەو كاتە پىۋىست ناكات فەرموودە رەت بىكەنە، كە ئەو پىۋى دەگوتى: (اعمال النصين)، واتە: ھەردو دەقەكان كار پى بىكەن، كە ديارە كارپىكردنى دوو

(۱) واتە: بەيەك گىرەدە (راۋى) دەقەكەى سۈننەت گەيەنراۋەتە سەر پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم).

(۲) كە بىتتە لە رەت كەردەنە دەقەكەو نكوللىكردن لەۋدى ھى پىغەمبەر بى، بەبەلگەى دژە ۋەستانى لە گەل قورئاندا ھەرگىز پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) ناگونجى شتىك بلى لە گەل قورئاندا دژ بوستى!

دهقه کان - که به روالهت پیکه وه ناکوکن - چاکتره له وهی یه کیکیان رته بکهینه وه،
(إعمال النصین أولی من رفض أحدهما).

ئهویش ئه وهیه که گوتوو یانه: ئایه ته که ئه وه دیاره که ده فهرموئ: کهس
گوناهی که سی دیکه هه لئاگرئ، به لام مه به ست له فهرمایشته که ی پیغه مبه ر
(صلی الله علیه وسلم) {لِيَعَذَّبُ} أَي (يَتَأَلَّم) { به م شیوهیه ش کیشه که چاره سه ر
دهبی، یانی ئه و مردووه پی ناخوشه که وای بو ده کری، ئنجا ئه گه ر بلئی:
پی ناخوشه، ئه وه تینگگیران نابی، به لام ئه گه ر بلئی: سزا ده درئ، ئه وه
ناگونجی و له گه ل ئایه ته که دا دژ ده وهستی.

سییه م: وه هه ندئ له زانایانی دیکه ده لئین: ئه وه مه به سستی مردوو یکه که پیشتر
وه سیه تی کردبی: که مردم شیوه نم بو بکه ن، ئنجا له بهر ئه وهی وه سیه تی کردوه،
خوا سزای ده دا، ئنجا ئه گه ر به و دوو ته ئویل به، ئه وه ئیمه پیویست ناکات
فه رموو ده که ره فز بکه ی، چونکه له گه ل ئایه ته که دا تیک ناگیرئ.

جا ئه مه ^(۱) زانیاریه کی زۆر گرنگه، چونکه: جاری واهیه رواله تی هه ندئ
ئایه تان له گه ل یه کدیدا دژ ده وهستی، ده بی لیان وردبسته وه، بو وینه: خوی
په روه ردگار له شوینیکدا که باسی قیامه ته ده فهرموئ:

﴿ وَقَفَّوْهُمُ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ ﴾ (۲۴) الصافات.

واته: رایان بگرن، لیان ده پرسیته وه، یانی: هه موو مروقه کان رابگرن، لیان
ده پرسیته وه.

به لام له شوینیکی دیکه دا ده فهرموئ:

﴿..وَلَا يُسْئَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ﴾ (۷۸) القصص.

واته: ئه و پوژه گونا بهاران له بهاری گونا به کانیانه وه، پرسیاریان لی نا کرئ.

لهولا دهفه رموی: پرسیاریان لی ده کری، لیژەش دهفه رموی: پرسیاریان لی ناکری!! کاتی خۆی ئەو پرسیاره له عەبدوللای کۆری عەباس خوا لیان پازی بی، کراوه، گوتوویەتی: قیامەت قۆناغ قۆناغه، له قۆناغیکدا لیان دەپرسیتەوه، له قۆناغیکدا لیان ناپرسیتەوه.

هەندیککی دیکه گوتوویانە: لیان ناپرسیتەوه، وەك پرسیار، (سؤال استفهام)، واتە بگوتری: ئەو کارەت کردو، یان نەتکردو؟

بەلام لیان دەپرسی، وەك سەرزنەشت کردن (توبیخ) تۆ له کەسی دەپرسی: تۆ نەبووی ئەو کارەت کرد؟ مەبەست ئەو نیه بەرامبەرەکت بلی: با، یان نا، بەلکو مەبەست سەرزنەشت و سەرکۆنە کردنیەتی، کەواتە: وەك پەخنەو، سەرکۆنەو، سەرزنەشت لیان دەپرسیتەوه، بەلام پیان ناگوتری: ئایا کردووتە یان نەتکردو؟

راکە یاندنی مەکتەبی ماموستا عەلی بابیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

له ئۆره کۆمهڵایهتییهکان لهکەڵانین

Stay in touch on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

عەلی بابیر/ AliBapir

عەلی بابیر/ AliBapir

کەتانی

راکە یاندنی مەکتەبی ماموستا عەلی بابیر

بواری سییهم: تیگگیرانی سوننهت له گه‌ل واقعی و زانستد:

ئه گهر ده قیکمان بینی له گه‌ل واقعی، یان له گه‌ل زانستی راسته قینه‌دا، تیکده گیرا، چۆنی چاره‌سه‌ر بکه‌ین؟

هه‌نگاوی یه‌که‌م: به‌هه‌مان شیوه یه‌که‌م: ده‌بی سهری سه‌نه‌ده‌که‌ی بکری، ئایا نه‌و ده‌قه به‌ چ سه‌نه‌دیك هاتوه؟، وه ئایا راسته‌و زانایان سه‌لماندوویانه: نه‌و ده‌قه ده‌چیته‌وه سهر پیغه‌مبه‌ری خوا صلی الله علیه وسلم، جا چ فهرموده‌ی بی، چ کرده‌ی بی، چ دانپیدا هیئانی بی؟ ده‌بی له‌سه‌نه‌ده‌که‌ی بکو‌لریته‌وه، ئایا راسته یان نا؟
بو وینه:

یه‌که‌م: پال دراوته لای پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) که فهرمودیه‌تی: {علیکم بألبان البقر وسمانها، وایاکم ولحومها، فإن ألبانها وسمانها دواء وشفاء، ولحومها داء} أخرجه الحاكم برقم (۸۲۳۲).

واته: شیر مانگا وه چه‌ورییه‌که‌ی به‌کار به‌ینن، وه خوتان له‌ گوشته‌که‌ی پیاریژن، چونکه شیرده‌که‌ی و چه‌ورییه‌که‌ی چاره‌سه‌رو شیفایه، به‌لام گوشته‌که‌ی دهدرو نه‌خوشییه.

لیره‌دا ئیمه چۆن نه‌وه چاره‌سه‌ر بکه‌ین؟ له‌ حالیکدا ئهم ده‌قه:

(۱) له‌گه‌ل قورئاندا دژ ده‌وستی، چونکه خوی په‌روه‌ردگار له‌ سووره‌تی (الأنعام) دا ده‌فهرموی:

﴿وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آلَّذْكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمْ الْأُنثَيَيْنِ أَمْأَ أَشْمَلْتَ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ.....﴾ (۱۴۴)

{مَنْ تَصَبَّحَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعَ مَرَّاتٍ عَجْوَةً، لَمْ يَضُرَّهُ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ سُوءٌ وَلَا سِحْرٌ} أخرجه أحمد برقم (١٥٧٢)، والبخاري برقم (٥١٣٠)، ومسلم برقم (٢٠٤٧)، وأبو داود برقم (٣٨٧٦)، وأخرجه أيضا البيهقي برقم (١٩٣٥٣).

واتە: ھەركەسى بەيانىان ھەوت دەنكە خورما بخوات لە خورماي (عەجود)
- كە جوړيكە لە خورماي مەدينە- لەو رۆژەدا نەژەھر، نەجادوو زيانى پى
ناگەيەنى.

لە رېوايەتى دىكەدا ھاتو: {مَنْ أَكَلَ سَبْعَ مَرَّاتٍ مِمَّا بَيْنَ لَابَتَيْهَا حِينَ يُصْبِحُ لَمْ يَضُرَّهُ سُمْ حَتَّى يُمْسِيَ} أخرجه مسلم برقم (۲۰۴۷)، وأخرجه أيضا: البيهقي في السنن الكبرى برقم (۱۹۳۵۴)، وفي شعب الإيمان برقم (۵۸۷۵).

واتە: ھەركەسى بەيانى کردەو ھەوت دەنكە خورماي نيوان ئەو دوو شيوە
رەشە (كە مەبەست پى مەدينە) بخوات، تاكو ئىوارە دەكاتەو، ژەھر كاری
تى ناکات.

ئىنجا لەبەر ئەوئەي ئەم دەقە لە كتيبەكانى بوخارىي و موسليمدە ھاتو، زانايان
لەو بارەو دەوتوونەتە مشت و مې، كە ئايا چى لىبكەن؟

(ابن القيم) رەحمەتى خواي لىي دەلي: {وهذا الحديث من الخطاب الذي
أريد به الخاص، كأهل المدينة ومن جاورهم} (۱)، واتە: ئەم فەرمودەيە لەوئەيە كە
بەگشتى ھاتو، بەلام مەبەست پى خەلكىكى تايبەتە واتە: بەس بۆ خەلكى
مەدينە وایە، كە ئەگەر ئەو ھەوت دەنكە خورمايە بخۆن، جادوو ژەھر كاريان
تى ناکات.

دوايى دەلي: جارى وا ھەيە خەلكى شويئىك، لەبەر ئەوئەي ئاوو ھەوایەكەي
جوړيكە، ياخود لەبەر جوړى خورمايەكەي، ياخود خويان قەناعەتيان وایە، (لە
رپوى دەروونىيەو) بەھۆي ئەو جوړە خواردنەو، دەپاريزرين لە كارتىكران بە
جادوو ياخود ژەھر.

بەلام ئىمە دەليين: ئەگەر دەرکەوت، بەو جوړە خورمايە ئەو چارەسەر
پاريزرانە نايەتە دى، ئەو كاتە: (۱) -يان دەبيى بليين: ئەو رۆژگارە وا بوو، (۲) -
ئەگەرنا ئىستا كە دەرکەوت: خەلك ئەو جوړە خورمايە دەخواو، لەمەدينەشەو،

واته: خوا راست دهفه رموی و، سکی برابیه کهت {که هه ر چاک نابیی} درو دهکات.
لیژدها دهپرسین: ثایا مه رجه هه رکه سی سکی بیچی، هه نگوین بوی باش
بی؟ ته دی چون پیغه مبه ری خوا (صلی الله علیه وسلم) وای فه رموه؟؟

با شتیکتان بۆ پروون بکه مه وه، که به داخه وه کهم باس کراوه، ئه ویش ئه وهیه که فهرمووده یه که (ده قیلک) بۆ ئیمه دی، زۆر به کورتیی دی، به لام مهرج نیه ههر ئه وهنده بووبی، به ته نکید ئه و کابرایه که هاتوه بۆ لای پیغه مبه ری خوا (صلی الله علیه وسلم)، پیغه مبه ری خوا (صلی الله علیه وسلم) لی پیرسیوه: براهیه کهت سکی چۆن ده چی؟

حه تمهن چۆنیه تی سک چوونه که ی پرسیه، که چۆنه و لی تیگه یشتوه، نجا فهرموویه تی: ههنگوینی بدهیه، به لام ئه و درێژیه نه هاتوه له فهرمووده که دا، شاره زیان گوتوویانه: له هه ندی حاله تی ئیسها لیبدا گه ده وای لیدی، خواردنی پیوه به ند نه بی، چینیکی لینجی لی دهنیشی و خوارد هه زم ناکات، نجا ئه و ههنگوینه شۆردوویه ته وه، به قوناغی یه کهم هه ندیکی شۆردۆته وه، نجا قوناغی دووه م، پاشان قوناغی سییه م، وه له قوناغی چواره مدا ته و او شۆراوته وه، له پرووی زانستییه شه وه هه روایه، جاری وایه که سی پزیشکه کان چاره سه ری بۆ داده نین، پی ده لێن: ده بی ماوه ی مانگی که به کاری بی نی، هی واهیه ده بی ماوه ی شه ش مانگ به کاری بی نی، نجا به ته وای ئه و ده رده، ده رده کا (ابن خلدون) یش ده باره ی ئه و فهرموودانه ی که په یوه ندییان به لایه نی پزیشکییه وه هیه، گوتوویه تی:

{وللبادية من أهل العمران، طب يبنونه في غالب الأمر على تجربة قاصرة على بعض الأشخاص متوارثاً عن مشايخ الحي وعجائزه، وربما يصح منه البعض، إلا أنه ليس على قانون طبيعى، ولا على موافقة المزاج، وكان عند العرب من هذا الطب كثير وكان فيهم أطباء معروفون كالحارث بن كلدة وغيره، والطب المنقول في الشرعيات من هذا القبيل، وليس من الوحي في شيء، وإما هو أمر كان عادياً للعرب، ووقع في ذكر أحوال النبي صلى الله عليه وسلم، من نوع ذكر أحواله التي هي عادة وجيلة، لا من جهة أن ذلك مشروع على ذلك النحو من العمل، فإنه صلى الله عليه وسلم إما بُعِثَ لِيُعَلِّمَنَا الشرائع ولم يُبْعَثْ لتعريف الطب ولا غيره من العاديات، وقد وَقَعَ له في شان تلقيح النخل ما وقع، فقال: أنتم أعلم بأمور دنياكم} (۱).

واتە: خەلکی خێلەکی نیشتەجێی ئاوەدانیی، جوړیك له پزیشکی (طب) یان هەیه، کە بەزۆریی لەسەر بناغەیی ئەزموونیکی کەم و کورتی هەندیک کەس بنیات نراوە، کە پیرەمێردو پیرەژنەکانی ئەو شوینە بە میرات گیراوە، دەشگونجی هەندیکی راست بێ، بەلام بەگوێردی یاسایەکی سروشتیی و گونجان لەگەڵ میزاجدا نیە.

هەروەها گەلی عەرەب ئەو جوړە پزیشکییگەرییەیان زۆر بووە، هەندیک پزیشکی ناسراویشیان هەبوون وەك (الحارث بن كلدة) و غەیری ویش، وە ئەو پزیشکییگەرییە لە دەقە شەرعیەکاندا یە ئەو جوړیە، هیچ پەیوەندیی بە وەحییەو نیە، بەلکو شتیکی کلتووریی عەرەبان بووە، وە ئەوەی کە ئەو بارەو لە باسی حال و بالی پیغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) خراوتە روو، ئەو جوړیە کە پەیوەستە بە نەریت و سروشت و میزاجەو، نەك ئەو روووە کە ئەو کاریکی شەرعییەو پیویستە رەچاو بکری، چونکە پیغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) بۆیە نێرراوە کە بەرنامەکانمان فیڕ بکات (خەلال و خەرام و، چاک و خراب) نەك پزیشکی و نەریتەکانی دیکە وەك وی، کاتیکیش لە رووداوی متوربە کردنی دار خورمایەکان دا، ئەوەی بەسەرھات کە دیارە، فەرمووی: ئێوە لە کارو بارەکانی دنیا تاندا شارەزاترن.

پوختەیی قسەکەیی ئەوەیە دەلی: لەنیو گەلی عەرەبدا جوړیك له پزیشکییگەریی هەبووە وەك کلتوور بۆیان بەجێماوە، بە ئەزموونی خۆیان فیڕی بوون، پیاو بەتەمەنەکان و ئافرەتە بەتەمەنەکانیان، فیڕی بوون، وە پیغەمبەریش (صلی الله علیه وسلم) بەوەی لە کۆمەلگای خۆیدا بووە، لە رووی پزیشکیی یان لەھەر روویەکی دیکەو بەھرمەند بووە سوودی لی بینیوە، بۆیەش ئەو پزیشکییە لە دەقە شەرعییەکانەو دیت، هیچ پەیوەندیی بە وەحییەو نیە بەلکو شتیکی کلتووریی و نەریتیکی بووە لەنیو ئەو گەلەدا، بۆیە بۆ ئێمە پابەندکەر نیە، چونکە پیغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) نەھاتووە پزیشکییمان فیڕ بکات، بەلکو هاتووە دینمان فیڕ بکات، هاتووە فیڕی دیندارییمان بکا: پەیوەندییمان لەگەڵ خوا، لەگەڵ خەلک، لەگەڵ خۆماندا، بەلام ئەو زانستانەیی دیکە کە پەیوەندییان بە

ژیانی دنیا مانده هیه، بوخوی زور به پروونی فهرموویه تی: {أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأُمُورِ دُنْيَاكُمْ} نیوه له کاروباری دنیای خوتان شاره زاترن.

ههنگاوی دووهم: دواي ليكۆلینه وه له سه نه دی فهرمووده که، ههنگاوی دووهم نه وهیه دهی له ماناو مه بهستی دهقه کهش دلنیا بین، بو وینه:

أ- پیغه مبهری خوا (صلى الله عليه وسلم) ده فهرموي: {سَيِّحَانٌ وَجَيِّحَانٌ، وَالْفُرَاتُ وَالنَّيْلُ كُلٌّ مِنْ أَنْهَارِ الْجَنَّةِ} أخرجه مسلم برقم (۲۸۳۹)، وأخرجه أيضا: أحمد برقم (۷۸۷۳)، قال شعيب الأرناؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين.

(سَيِّحَانٌ وَجَيِّحَانٌ) نیستا پیاان ده گوتری: (سَيِّحٌ وَجَيِّحٌ)، دوو پرووبارن، به هه مان شیوهی (فرات و نیل) ده فهرموي: هه موو نه وانه له پرووباره کانی به هه شتن.

ئجا هه ندی له زانایان که شاره زای جوگرافیا نه بوون، یه کسه ر گوتوویانه: به لی نه و پرووبارانه سه چاره ده کیهان له به هه شتییه!!

به لام زۆربهی ههره زۆری زانایانی ليكۆله ره وه، که بیگومان زانای ئیسلام، دهی شتیك له (جوگرافیا، میژوو، گهرد و ناسیی، فیزیا، کیمیا، دهرو و نزانیی، کۆمه لناسیی، پزشکی) بزانی، نه گه رنا نه وه ده قانهی که قسه له و بو ارانه ده کهن، به هه له لیان تی ده گا، زانایانی ليكۆله ره وه گوتوویانه: نه خیر پیغه مبهری خوا (صلى الله عليه وسلم) مه بهستی نه وه نیه، چونکه سه چاره وی نه و پرووبارانه، دیارن، له میصر و خواروی سوودان و تورکیا و نه و شوینانه وهن.

مه بهستی پیغه مبهری خواش (صلى الله عليه وسلم) لیژدها نه وهیه، که ناوی نه و چوار پرووباره ناویکی شیرین و خوش و به پیژوه، له و پرووه ده شو بهیینه ناوی به هه شته وه.

ب- له فهرموودهیه کی دیکه دا ده فهرموي: {مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِثْرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ} أخرجه مالك برقم (۴۶۴)، وأحمد برقم (۱۶۵۰۰)، والبخاري برقم (۱۱۳۷)، ومسلم برقم (۱۳۹۰)، والنسائي برقم (۶۹۵).

واته: نیوانی ماله کهم و مینبه رده کهم، باخچه یه که له باخچه کانی به ههشت^(۱).

که به دلنیایی مه بهستی پیغه مبه ری خوا (صلی الله علیه وسلم) تهو د نیه، تهو شوینه پارچه یه که له به ههشت، له به ههشت دابراودو له وی دانراود! به هه مان شیوه تهو چوار رووباره ی فهرمودد که ی دیکه ش، رواله تی مانایه که مه به ست نیه، که تهو چوار رووباره له به هه شته وه هه لبقولن! ته دی مه بهستی چیه؟؟ با ته ماشای تهو قسه یه ی (ابن حزم) بکه ین، که خوی یه کی که له دامه زرینه رانی مه زه به بی (ظاهری) که رواله تی ده که کان ده گری، به زاراودی ته مپرو سه له فی بووه به تیمتیا ز، به لکو جاری وایه زیده پرویی زوری کردوو له گرتنی ده که کانداه و شکی، لهو باره وه فه توای سهیری زورن، که چی (ابن حزم) دهر باره ی هه ردوو فهرمودد که ده لی:

{وَهَذَانِ الْحَدِيثَانِ لَيْسَ عَلَى مَا يَظُنُّهُ أَهْلُ الْجَهْلِ مِنْ أَنَّ تِلْكَ الرُّوْضَةَ قِطْعَةٌ مُنْقَطِعَةٌ مِنَ الْجَنَّةِ، وَأَنَّ هَذِهِ الْأَنْهَارَ مُهْبِطَةٌ مِنَ الْجَنَّةِ، هَذَا بَاطِلٌ وَكَذِبٌ؛ لِإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ فِي الْجَنَّةِ: (إِنَّ لَكَ أَنْ لَا تَجُوعَ فِيهَا، وَلَا تَعْرَى وَأَنْتَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا، وَلَا تَصْحَى) فَهَذِهِ صِفَةُ الْجَنَّةِ بِلَا شَكٍّ، وَلَيْسَتْ هَذِهِ صِفَةُ الْأَنْهَارِ الْمَذْكُورَةِ، وَلَا تِلْكَ الرُّوْضَةُ، وَرَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا يَقُولُ إِلَّا الْحَقَّ. فَصَحَّ أَنَّ كَوْنَ تِلْكَ الرُّوْضَةِ مِنَ الْجَنَّةِ إِمَّا، هُوَ لِفِظْلِهَا، وَأَنَّ الصَّلَاةَ فِيهَا تُؤَدِّي إِلَى الْجَنَّةِ، وَأَنَّ تِلْكَ الْأَنْهَارَ لِيَرْكَبَهَا أُضِيفَتْ إِلَى الْجَنَّةِ، كَمَا تَقُولُ فِي الْيَوْمِ الطَّيِّبِ: هَذَا مِنْ أَيَّامِ الْجَنَّةِ}{^(۲).

واته: ته م دوو فهرموددیه وه که خه لکی نه زان گومان دهبه ن، مانایان تهو د نیه، که تهو (روضة) یه پارچه یه که بی له به ههشت، له به ههشت برابی و، هینرایی له وی دانراوی، هه رووها مه به ست تهو د نیه که تهو رو بارانه، له به هه شته وه دابه زینراون و، هینراونه ته سه ر زه وی، ته مه به تاله و درویه، چونکه خوا دهر باره ی

(۱) زور که سی خومان که ده چی بو عومره یان بو حه ج، ده یته قه ربه اله غیه کی زور زور له وی، که رنکه هه ندی لهو خه لکه بهو نیته واکات، که تهو شوینه پارچه یه که له به ههشت!!

(۲) المحلی بالآثار، ج ۷ ص ۲۸۳.

بەھەشت دەفەرمۇي: (إِنَّ لَكَ أَنْ لَا تَجُوعَ فِيهَا، وَلَا تَعْرَى وَأَنْتَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا، وَلَا تَقْصَحَى)، تۆ ئەي ئادەم! بۆت ھەيە لەبەھەشتدا نە برىسىت بى، نە پرووت بى، وە نە تىنوت دەبى، نە گەرمات دەبى.

ئەمە سىفەتى بەھەشتە، بەلام كەسى كە لەپەوزىيە برىسىتى دەبى و گەرماشى دەبى و تىنوش دەبى، وە لەخۆۋە پۈشتە نابى، ئەۋەي كە خوا دەربارەي بەھەشت فەرمۇيەتى، لەۋىدا نايەتەدى، ھەروەھا ئەۋ پروبارانەش بەھەمان شىۋە، سىفەتى پروبارەكانىش ۋا نىيە كە خوا بەھەشتى پى ۋەسەف كەردە، ۋە پىغەمبەرى خواش (صلى الله عليه وسلم) تەنيا ھەق دەفەرمۇي: كەۋاتە مەبەست لەۋە كە دەفەرمۇي: (روضة) باخچەيەكە لە باخچەكانى بەھەشت، مەبەست ئەۋەيە دىيەۋى فەزلى ئەۋ شۆيۈنەمان پىشان بەدات، ۋە مەبەست ئەۋەيە نوپۇز كەردن لەۋ شۆيۈنەدا دەيىتە ھۆكارى چۈۋنە بەھەشت، ۋە ئەۋ پروبارانەش لەبەر ئەۋەي ئاۋەكەيان بەبەرەكەتە، {ئاۋدېرىي و كشتوكالىي زۇريان لەبەر دەكرى}، لەبەر بەرەكەت و بەرەھەمىيان پال دراۋنەتە لاي بەھەشت، ۋەك چۈن پۇژىك پۇژىكى خۇش بى، دەگوتى: ئەمرو دەلىي پۇژىكە لە پۇژەكانى بەھەشت، ۋاتە: پۇژىكى خۇشە.

قسەكەي زۇر جوانە، مەبەستەكەي پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) دەبى ۋەك خۇي لىي تىبگەي، بۇ ئەۋەي لە فەرمائىشتەكانى نەكەۋىنە گومان، ئەگەر ھىچ چارىش نەكرا، ئەۋە بەتەئكىد دەبى بلىين: ئەۋە ئەۋ نەيفەرمۇۋە.

ج- ۋىنەيەكى دىكە بۇ زياتر تىگەيشتن:

{جاءَ أَغْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ قَالَ مَا أَعَدَدْتُ لَهَا؟ قَالَ: حُبَّ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَرَسُولِهِ، قَالَ: أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحَبَبْتَ، فَمَرَّ غُلَامٌ لِلْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ أُنْسٌ. وَكَانَ مِنْ أَقْرَانِي، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ يُؤَخَّرُ هَذَا، فَلَنْ يُدْرِكَهُ الْهَرَمُ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ} أخرجه أحمد برقم (۱۲۹۹۳) قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين.

رۇژىك كابرەيەكى دەشتەكىي ھاتە لاي پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم).

گوتى: ئەي پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) ئاخىر زەمان (ساعة)^(۱) كەي دى؟ پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموۋى: چىت بۇ ئامادە كىرەنە؟ ئەۋىش گوتى: خۇشەۋىستى خواۋ پىغەمبەردەكەي، پىغەمبەرىش (صلى الله عليه وسلم) فەرموۋى: تۆ لەگەل ئەۋانەداي كە خۇشت دەۋىن، دۈيى غولامىكى مۇغەپىردى كۆرى شوعبە بەۋىدا ھات - ئەنەس دەلى: ھاتەمەنى مەن بوو پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموۋى ئەۋ مەندالە ئەگەر تەمەن بىكات و بىرى، پىر نابى كە (ساعة) دىت، يانى: ناگاتە تەمەنى پىرى كە (ساعة) دىت.

ئىجا، ئەگەر تەماشاي رۋالەتى فەرمائىشتەكە بىكەي، ئايا نەك ھەر ئەۋ مەندالە بەلكو چەند جىلى دىكەش ھاتن و رۋىشتن، (ساعة) ھەر نەھات، ئايا دەپ پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) نەيزانىي؟!

نەخىر، بەلكو (ساعة) ئەۋ كاتەيە كە خەلك تىيدا دەمرى، ئىجا (ساعة) الكبرى) ھەيە و، (ساعة الصغرى) ھەيە، وەك گوتراۋە: (مەن مات فەقە قامت قىيامتە)، بەتەئىكە مەبەستى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەۋە بوۋە كە تاكو ئەۋ گىچكانەتان پىر دەپن، گەۋەكانتەن دەمرن، ھەتا ھى گىچكە پىر دەپن، ھى گەۋە دەمرى و ۋەفات دەكات، چۈنكە لە رىۋايەتى دىكەدا ھاتە دەفەرموۋى: {تَقُومَ عَلَيْكُمْ سَاعَتُكُمْ}. واتە: ئاخىر زەمانى ئىۋە دى.

(۱) بۇ زانىيەت! (ساعة) و (قيامة) لىك جىيان، خوا لە قورئاندا باسى ھەردۈركىيان دەكا، (ساعة) يانى: ئاخىر زەمان، واتە: كۆتا رۇژى ژيانى مەۋۇف لەم سەر زەۋىيە، بەلام (قيامة) قۇناغىكى دىكەيە كە بىرىتە لە ھەلسانەۋە زىندۈبۈنەۋە خەلك.

هەنگاۋى سىيەم: دۇنيا بوون لە راستىي قەسەى زانست:

نمونه‌يه‌ك: پيغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرموویەتی:

{إِذَا وَقَعَ الدُّبَابُ فِي شَرَابٍ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْمِسْهُ ثُمَّ لِيَنْزِعْهُ فَإِنَّ فِي إِحْدَى جَنَاحَيْهِ دَاءً، وَالْأُخْرَى شِفَاءً} أخرجه البخاري برقم (۳۱۴۲)، وابن ماجه برقم (۳۵۰۵).

واتە: ئەگەر مېش کەوتە خواردنە دەى يەکیکتان، با نوقمی بکات، دوايی فری بدات، چونکه يەکیک لە دوو بالە کەى نەخویشی تیدایە، ئە دەى دیکەشیان شیفایە.

پاش ئە دەى لە پرووی سەنە دەو زانیمان پيغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرموویەتی، ئنجا تەماشای زانست دەکەین: ئەگەر زانست دەریخست کە نەخیر وانیە، ئە دەی دەلین: پيغەمبەر نەیفەر موو، بەلام ئەگەر زانست هیچی نەگوتبوو، هیچی لی حالی نەبوو بوو، هەر لەخۆو نابی لی بکەوینە گومان، بو وینە: تازه دۆزراو تەو کە گوشتی بەراز، هەم لە پرووی جەستەییەو، هەم لە پرووی دەروونیەو، زیانی زۆری هەیه، زانیان دەلین: ئەگەر لە پرووی جەستەییەو چارەسەری کرا، ئە دەی لە پرووی دەروونیەو، ئەوانەى گوشتی بەراز دەخۆن بەتەنگەو بوونی نامووس (غیرە)یان نامینى، چونکه بەراز ئازەلنکە (غیرە) ی نیە بەرامبەر بەمیینهی خۆی، ئنجا ئەو حالەتەى بەراز، کاریگەری دەروونی دادەنێ لەسەر بخۆرەکانی، بەهەر حال ئەمە تازه زانست ئە دەى دۆزیو تەو، ئنجا ئایا دەکری ئیمە راوەستین تاكو زانست دەری دەخات، ئنجا برۆا بەفەرمايشته‌کانی پيغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بهیئین؟ نەخیر، گرنک ئە دەیهی هیچ کام لە عەقل و زانست و واقع تیکنە گیرى، لە گەل فەرمايشته‌کەى پيغەمبەرى خوادا صلی اللہ علیہ وسلم، هەرچەندە ئیستا زانست حیکمەتی ئەو فەرمايشته‌ی پيغەمبەرى خواى (صلی اللہ علیہ وسلم) دەرخستوو:

(دكتور: مصطفى إبراهيم حسن)^(۱) دەلخ: ئىستا بە شىۋەيەكى زانستىي، سەلمىنراۋە، كە يەكك لە دوو بالەكەى مىش، دەردو، ئەۋى دىكەشيان دژى ئەو نەخۋشەيە تىدايە، ۋە ھەمىشە مىش ھەر بەلای بالە نەخۋشەكەيدا دەكەۋى! ئەو كاتەش كە پىغەمبەرى خوا فەرموۋىەتى، خواردنیش كەم بوۋە، ئنجا يىگومان پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) ھەۋالىكى داۋە لە سەروۋى ئاستى ئەزمونى بەشەر بوۋە ۋەك ۋەحى فەرموۋىەتى، ۋە زانستىش بەتەئكىد ھەتا بەرەو پىشەۋە دەچى، پشتگىرى ۋەحى دەكا، بەلام ئىمە نابى چاۋەرپى زانست بىكەين بزائىن داخۇ دەلخ چى؟ ئنجا باۋەر بە فەرمائىشتەكانى پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) بىنن.

پاڭەباندنى مەكتەبى مامۇستا ەلى باپىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

لە نۆزە كۆمەلەيەتپەكان لەكەلتانين
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - كوردى

ەلى باپىر/ AliBapir

ەلى باپىر/ AliBapir

كەتالى
پاڭەباندنى مەكتەبى مامۇستا ەلى باپىر

AliBapir

Google Play App Store

ەلى باپىر/ AliBapir

ەلى باپىر/ AliBapir

كەتالى
پاڭەباندنى مەكتەبى مامۇستا ەلى باپىر

(۱) أستاذ الحشرات الطبية جامعة الأزهر ومدير مركز أبحاث ودراسات الحشرات الناقلة للأمراض.
بروانه: أفي السنة شك؟! أحمد بن يوسف السّيد، ص ۱۰۰-۱۱۱.

خۆرپە، یاخود: خزانە نیۆدڵ (إلهام)

دەستپێک

ئێستاش دێینە سەر باس و خواسی چوارەمین سەرچاوەی بێرکردنە دەوای ئیسلامی، چوارەمین رێگا کە زانیاری لێوە دەستگیر دەبێ، بریتییە لە خۆرپە (إلهام) یاخود خزانە نیۆ دڵ، ئێمە چەند وشەیە کەمان هەن، لە ئێلھامەوہ نیزیکن، وەك: (كشَف، حَدَس، فِرَاسَة، بَصِيرَة، الْعِلْمُ اللَّدُنِّي)، کە ڕەنگە وشەیی دیکەش هەبن.

ئینجا ئێمە بابەتی خۆرپە لە سێ کورتە خاڵاندا دەتوێژینەوہ:

یەكەم: پێناسەی خۆرپە (إلهام) و وشە ھاو وێنەکانی.

دووہم: بەلگەی ڕەوا بوونی خۆرپە.

سێیەم: ئەندازەی متمانە پیکرانی ئێلھام.

سەرەتاش پێناسەی (إلهام) و پێنج وشە نیزیکی کە دەکەین، لە یەكەمدا:

يەكەم: يېئاسەي خورىە (إلهام):

(۱) - (إلهام): الجرجاني دەلى: {الإلهام: الإلهام ما يُلقى في الرُوع بطريق الفيض، وقيل الإلهام ما وقع في القلب من علم} ^(۱). واتە: ئەودىيە كە دەخىتتە دىل و دەروونى مەروۋفەود، بە شىۋەي (فيض) ^(۲)، ۋە ھەندىكىش گوتوويانە: ئىلھام بىرىتتە لە زانىيارىيەك كە دەخىتتە دىل و دەروونەود.

(۲) - (الكشف): {الكشف في اللغة: رفع الحجاب، وفي الإصطلاح: هو الإطْلَاعُ على ما وراء الحجاب من المعاني الغيبية والأمور الحقيقية وجوداً وشهوداً} ^(۳)، واتە: (كشەف) لە زماندا بەماناي لابرەنى پەردەيە، ۋە لەزاراۋى زانىيانى تەزكىيەو تەسەۋۋۇدا دەلىن: بىرىتتە لە شارەزا بوون و بەئاگا بوون لەۋدى كە لە پىشت پەردەۋەيە، لەمانا پەنھانەكان، ۋە لە كاروبارد راستەقىنەكان، چ بيانىيىنى، چ دەستگىرى بن.

(۳) - (الحَدَس): {الحَدَس: سرعة انتقال الذهن من المباديء إلى المطالب، ويقابله الفكر، وهو أدنى مراتب الكشف} ^(۴)، واتە: (حَدَس) بىرىتتە لەۋدى بەخىرايى (ذهن) لەسەردەتايەكانەود بەرەو دوايەكان {ياخود ئەو شتانەي كە دەۋىستىرەن} بېچى، ۋە لەبەرامبەر (حَدَس) دا (فكر) ھەيە، ۋە (حَدَس) بىرىتتە لە خوارترىن پلەي كە شەف.

(فكر) ئەودىيە كە پلە پلە بۆ شتەكان بېچى، بەلام (حَدَس) راستەوخۇ بۆ شتەكان بېچى، كە لە پياۋاندا فىكر بەھىز تەرد، بەلام لە ئافەرتاندا (حَدَس) بەھىز تەرد، ۋەك زانىيانى دەرووناس لىيان كۆلىۋەتەود.

(۱) التعريفات، ص ۴۰.

(۲) وشەي (فيض) لەكوردیدا دەيتتەود بە پڑان، يانى لەخۋاي پەرۋەرد گارەود، يان لەفريشتەود، ئەو زانىيارىيە دى.

(۳) التعريفات، ص ۸۱.

(۴) سەزچاۋەي پيشۋو ص ۸۷.

(۴) - (الفِرَاسَة): {الفِرَاسَة في اللغة: التثبُّت والنظر، وفي اصطلاح أهل الحقيقة: هي مكاشفة اليقين ومعاينة الغيب} (۱)، واته: وشەي (فراسە) لە زماندا بە مانای سەرنجدار و تێوێرمان دێ، وە لە زاراوەی ئەهلی حەقیقەتدا (۲)، بڕیتیە لەوێ کە ئێنسان لە شتێکدا بگاتە دڵنیاوی، وە شتێک کە پەنھانە، وە ئەوێ بێبینی، بۆی ئاوابی.

(۵) - (البصيرة): {البصيرة قوة للقلب المنور بنور القدس، يرى بها حقائق الأشياء وبواطنها بمثابة البصر للنفس يرى به صُورَ الأشياء وظواهرها} (۳). واته: (بصیره) هێژیکە لە دڵدا بەهۆی (نور القدس) {واته: پرووناکیە کە لە خواوە دێ}، ئەو دڵی پێ روون دەیتەوێ راستی شتەکانی پێ دەبینی، وە دیوی پەنھانی شتەکانی پێ دەبینی، هەر وەک چۆن بەهۆی چاوەوە نەفس روالەتی شتەکان دەبینی، بەهۆی (بصیره) یەشەو دیوی پەنھانی شتەکان دەبینی.

(۶) - (العِلْم اللدني): واته: زانیارییە کە بەتایبەت دراوە بە مەرۆف.

(۱) سەرجاوەی پێشوو ص ۱۶۴.

(۲) مەبەست پێی ئەهلی عێرفان و تەسەووفە.

(۳) التعريفات، ص ۵۲.

(۴) واته: زانیارییە کە بەتایبەت دراوە بە مەرۆف، وە ئەم وشەیه لە قورئاندا هاتوێ، وە کە خوا دەفەرموی: ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا ءَاتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِمَّا لَدُنَّا عِلْمًا﴾ (۱۶) الکهف، واته: مووسا و غولامە کە، یە کێ لە بەندەکانی ئێمەیان بینی، لەو شوێنە کە باسی دەکا، کە لەلایەن خۆمانەو بەزەییان پێی داو و لەلایەن خۆمانەو بەشیوەی تایبەت، زانیاریمان فێر کردبوو.

دوهم: بهلگه ی رهوا بوونی خورپه (إلهام):

ده توانين چهند بهلگه يه ك له قورټان و سوننهت بو ئيسپاتي په وايه تپي خورپه بهينينه وه:

(۱) - خوی په روه ردگار ده فهرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا...﴾ (۲۹) الأنفال.

واته: ئه ی ئهوانه ی برواتان هیناوه! ئه گهر پاريز له خوا بکهن (فرقان) (۱) تان پي دده خشي.

ليږدها خوا سبحانه و تعالى زور به پرونيي ده فهرموی: ئه گهر پاريز له خوا بکهن، فورقاتان پي ددها، واته: دل پرونيي و بهرچاو پرونيي و فيراسه تيك، كه حق و ناحه قی پي ليك جيا ده كه يه وه، با له پروی رواله تی شه رعیشه وه، تاگات ليی نه بی، لهو باره وه پیغه مبه ری خوا (صلى الله عليه وسلم) به (وابصه) ی فهرموو: ﴿يَا وَابِصُهُ اسْتَفْتِ قَلْبَكَ، وَاسْتَفْتِ نَفْسَكَ ثَلَاثَ، مَرَّاتٍ الْبِرُّ: مَا اطمَأْنَنْتَ إِلَيْهِ النَّفْسُ، وَالْإِنَّمَّ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ، وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ﴾ أخرجه أحمد برقم (۱۸۰۳۰)، والطبراني برقم (۴۰۳)، وأخرجه أيضا: الدارمي برقم (۲۵۳۳)، وأبو يعلى برقم (۱۵۸۶).

(۱) (فرقان) بریتیه له چی؟؟

{عبدالرحمن بن ناصر السعدي} له ته فسیره که ی خویدا ده لی: (الفرقان: وهو العلم والهدى الذي يُفَرِّقُ به صاحِبُهُ بين الهدى والضلال، والحق والباطل، والحلال والحرام، وأهل السعادة من أهل الشقاوة) {تفسير الكريم المئان في تفسير كلام الرحمن} ص ۳۱۹، واته: (فرقان) بریتیه لهو زانیاری و رینماییه که خاونه که ی پرونی و گومرای، حق و ناحه ق، حلال و حرام، وه ئهوانه ی خاونه ی به خته ودریین و، ئهوانه ی خاونه ی بهد به ختیین، ليك جيا ده کاته وه.

زانایان ده لی: (الفرقان حاله یفرق بها بين الحق والباطل) واته: فورقان حاله تیکه بو مروث دروست ده بی، حق و ناحه قی پي ليك جيا ده کاته وه.

واته: ئه ی وایسه! پرس به دلی خۆت بکه و، پرس به نه فسی خۆت بکه، سی جارن (وایفه رموو) چاکه ئه وهیه دهروون پیی ناسووده بی، گوناھیش ئه وهیه دهروون پیی نامورتاح بی، هه چهنده خه لک فهتوات بو بدن و، فهتواشیان بو داوی.

ههروهها له فهرموودهیه کی دیکه دا هاتوه، پیغه مبه ری خوا (صلی الله علیه وسلم) ده فه رموی: ﴿الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِنَّمُ مَا حَاكَ فِي نَفْسِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ عَلَيْهُ النَّاسُ﴾ أخرجه أحمد برقم (۱۷۶۶۸)، والبخاري في الأدب المفرد برقم (۲۹۵)، ومسلم برقم (۲۵۵۳)، والترمذي برقم (۲۳۸۹) وقال: حسن صحيح، وأخرجه أيضا: الحاكم برقم (۲۱۷۲) وقال: صحيح الإسناد.

واته: چاکه کاری بریتیه له رهوش جوانیی و ئاکار په سندی و، گوناخ ئه وهیه له دلتدا ییت و بجیت و، پیی نامورتاح بی و، پیشت ناخوش ییت خه لک پیی بزانی.

(۲)- خوی په روهردگار ده فه رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿۳۰﴾ نَحْنُ أَوْلِيَائُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا نَشْتَهَى أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ ﴿۳۱﴾ نَزَّلْنَا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ﴿۳۲﴾﴾ فصلت.

ئایه ته کان بهروونی له باره ی خه لکانیکه وه که خاوه نی ئیمان و ئیستیقامه تن، ده فه رموی: بیگومان ئه وانه ی گوتیان: په روهردگارمان خویه، پاشان راوه ستاوو دامه زراو بوون {له سه ر ئه وه}، فریشته کان داده به زنه سه ریان، پیشیان ده لێن: په ژارتهان نه بی، خه م و دل نار هه تیستان نه بی و، دلخوش بن، به و به هه شته ی که به لێنتان پی ده درا، (فریشته کان به و جوړه که سانه ده لێن): ئیمه دوست و نزیک و پشتیوانی ئیوهین (ئنجای باسی نیعمه ته کانی به هه شت ده کهن).

كەواتە: ئەو دەش زۆر بەرۋونىي ئەو دەگەيەنى، كە فرىشتە كان لە گەل ئيمانداراندا دەبن، دلخوشيان دەكەن و، غەم و پەژارەيان لى لادەبەن و، موژدەشيان پى دەدەن.

(ابن كثر) دەلى: {قال زيد بن أسلم: يُبَشِّرُونَهُ عِنْدَ مَوْتِهِ، وَفِي قَبْرِهِ، وَحِينَ يَبْعَثُ. رَوَاهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ، وَهَذَا الْقَوْلُ: يَجْمَعُ الْأَقْوَالَ كُلَّهَا، وَهُوَ حَسَنٌ جِدًّا، وَهُوَ الْوَاقِعُ} (۱)، واتە: زەيدى كۆرى ئەسەلم لە تەفسىرى ئەم ئايەتەدا دەلى: لە كانى مردنيدا موژدە پى دەدەن و، لە گۆرەكەشيدا موژدە پى دەدەن و، كاتى كە زىندووش دەكرىتەو، فرىشتە كان موژدە پى دەدەن، ئەمە ئىبن و ئەبى حاتم گىراۋىيەتەو، (ابن كثر) دەلى: ئەم قەسەيە ھەموو قەسە كان كۆ دەكاتەو، قەسەيە كى زۆر چاكە و، لە واقىيەشدا ھەر واىە.

يانى: شتىكى واقىيەيە كە فرىشتە كان لە گەل ئيمانداراندا ھەن.

ئىنا (عبدالرحمن بن ناصر السعدي) لە تەفسىرەكەى خۇيدا ئەو ئايەتە كە دەفەرمۇ: (نَحْنُ أَوْلَىٰ أَوْكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ) ئاوا تەفسىرى دەكا: {يَحْتُونَهُمْ فِي الدُّنْيَا عَلَى الْخَيْرِ، وَيَزَيِّنُونَهُ لَهُمْ، وَيُزْهِبُونَهُمْ عَنِ الشَّرِّ، وَيَقْبَحُونَهُ فِي قُلُوبِهِمْ، وَيَدْعُونَ اللَّهَ لَهُمْ، وَيُتَبَتَّنُونَهُمْ عِنْدَ الْمَصَائِبِ وَالْمَخَافِ} (۲)، يانى: كە فرىشتە كان دەلىن: ئىمە دۆستى ئىوۋىن لە دۇنياو لە دۋارۋۇدا، مەبەست ئەوۋىە: لە دۇنيادا ھانىيان دەدەن يانى: ئىلھاميان بۆ دەكەن و دىخەنە دلىان، ھانىيان دەدەن لەسەر چاكە، و ئەو خىرو چاكەيان بۆ جوان دەكەن، {ئىنسانى ئيماندار چەند لەزەت دەكات، لە نوژو لە رۆژو لە چاكەو خىر!! ئەو فرىشتە كان بۆى جوان دەكەن و بۆى شىرىن دەكەن}، وە لە خراپە دىانتەرسىنن و لەبەر چاۋيان ناشىرىنى دەكەن، وە بۆيان لەخوا دەپارىنەو، وە لە كاتى مەترسىيدا پىيان دەچەسىنن.

(۱) المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثر ص ۱۱۲۳.

(۲) تيسير الكريم الرحمن، ص ۷۴۸.

خوشك و برایانی به‌پێژم! ئەو حاله‌تانه‌ هه‌موویان ئەزموون کراون، بۆیه‌ش ده‌بینین (ابن کثیر) ده‌ڵێ: (وهو الواقع) هه‌ر ئەوه‌ش واقیعه‌، هه‌ر که‌سه‌ به‌ ئەندازه‌ی ئەوه‌ی ئیمان و ته‌قوای هه‌یه‌، هه‌ست به‌و شتانه‌ ده‌کات، ئینسان هه‌تا زیاتریش پێویستی به‌ فریشتان بێ، وه‌زعه‌که‌ی وابێ زیاتر پێویستی بێ، ئنجا که‌سێکی بۆ خوا صولحاویش بێ، فریشته‌كان زیاتر له‌ گه‌ڵی ده‌بن، یانی: خوای به‌به‌زه‌ی له‌قه‌ده‌ر پێویستی له‌ گه‌ڵ به‌نده‌کانیدا ده‌بێ، به‌تایبه‌ت ئەو کاته‌ی که‌ مروف هه‌یج چاره‌و ده‌ره‌تانی نامینێ و، ده‌ستی له‌ هه‌موو پچکان ده‌بێ، ئەو کاته‌ ئیمداداتی خوایی له‌ گه‌ڵی ده‌بێ، چ له‌ ڕینگای فریشتانه‌وه‌، چ له‌ ڕینگای ئەوه‌وه‌ که‌ هه‌ندێ شتی بخاته‌ نیو دڵ و ئیلهامی بکات و دلی بچه‌سپینێ.

(۳)- به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌، پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) ده‌فه‌رموی:
 {إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضَى قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ مُحَدَّثُونَ، وَإِنَّهُ إِنْ كَانَ فِي أُمَّتِي هَذِهِ مِنْهُمْ أَحَدٌ، فَإِنَّهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ} أخرجه أحمد برقم (۸۴۴۹)، والبخاري برقم (۳۲۸۲).

واته‌: بێگومان له‌پێش ئیوه‌دا (مُحَدَّثٌ)^(۱) هه‌بوون، ئنجا ئە گه‌ر له‌ ئۆمه‌ه‌تی مندا که‌سێک هه‌بێ، عومه‌ری کو‌ری خه‌تتابه‌.

ئەوه‌ی عومه‌ریش خوا لێی ڕازی بێ زۆر ناشکرایه‌، چه‌ند جار پێشنياری بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) کردوه‌، به‌پێی پێشنياره‌که‌ی ئەو نایه‌ت دابه‌زیوه‌، وه‌ک له‌ سه‌حیحی بوخاریی و موسلیمدا هاتوه‌، له‌ چه‌ند حاله‌تیکدا، که‌ هه‌ندیکیان ده‌یگه‌یه‌ننه‌ هه‌وت حاله‌ت، ئەمه‌ دووباره‌ بۆته‌وه‌، بۆ وینه‌:

(۱)- ته‌وافیان کردوه‌ به‌ده‌وری که‌عه‌به‌دا، عومه‌ر خوای لێ ڕازی بێ ده‌ڵێ: گوتم: ئەی پیغه‌مبه‌ری خوا! (صلی الله علیه وسلم) (لَوْ اتَّخَذْنَا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى) واته‌: ئایا لای مه‌قامی ئیبراهیم نه‌که‌ینه‌ نوێژگه‌؟ خوای په‌روه‌ردگار دوا‌ی ئەوه‌ نایه‌تی دابه‌زاندو فه‌رمووی: {وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى}.

(۱) (مُحَدَّثٌ) واته‌: قسه‌ بۆ کراو، مه‌به‌ست ئەوه‌یه‌ که‌ فریشته‌كان قسه‌ ده‌خه‌نه‌ دلی، واته‌: به‌شیوه‌ی په‌نه‌ان قسه‌ی له‌ گه‌ڵدا ده‌کن، یانی: (مُلْهَمُونَ) ئەوانه‌ی ئیلهامیان بۆ ده‌کری.

(٢)- دەربارەدی ھاوسەرەکانی پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) کە پەردەیان بۆ بگێڕیتەو^(١)، کە کچیکی خوێشی ھاوسەری پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بوو، کە ناوی (حەفصەییە) خوا لێی رازی بێ، عومەر خوا لێی رازی بێ زۆر بە (غیرە) بوو، کە بە کوردی دەیتەو بە {بەتەنگ ناموسەود بوون}، دەلی: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! (صلی اللہ علیہ وسلم) چاک و خراپ دێتە مائی ئیو، ئەگەر ھاوسەرەکانت پەردەییەکیان بۆ بگێڕیتەو باشە، واتە: خەڵک ھەمووی نەیانبینی و قسەیان لەگەڵدا بکات، دوایی خواي کارزان ئەو ئایەتە ناردە خوار، کە دەفەر موی:

﴿...وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسَأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ...﴾ (الأحزاب).

ئەگەر ئیشیک پێوستیەکتان لێ داوا کردن —لە ھاوسەرانی پێغەمبەر— لە پشت پەردەو داویان لێ بکەن.

لێردا با مەسەلەییە راست بکەمەو: زۆربەیی خەڵکی وا دەزانن ئەو پۆشاکە ئیستای ئافەرتان ئەو حەجابە، کە ئەو راست نیە، بەڵکو ئەو پۆشاک (لباس)ە، (حەجاب) یانی: پەردە، ئیدی دواي پێشنیارەکە عومەر خوا لێی رازی بێ، ئەو ئایەتە دابەزیووە پەردە گیراوەتەو، ئەو دوش تاییەت بوو بەخێزانەکانی پێغەمبەرەو (صلی اللہ علیہ وسلم)، ھەبەتە ئەگەر کەسیکی دیکەش شتیکی وا لەمەڵەو بکات، نالێین شتیکی ناشەریی کردووە، بەلام با وا نەزانێ کە پابەند کراو (ملزم) بەو دی ئەو بکات، بەڵکو حەجاب تاییەت بوو بە دایکانی برۆادارانەو خوا لێیان رازی بێ، ئەو دوش دواي ئەو خەڵکانیکی زۆر ھاتنە نیو ئیسلامەو، خەڵکی سەیر سەیر، بۆ نمونە: رۆژیک کابرایەک کە سەرۆک عەشیرەت دەبی، دێتە مائی پێغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) بەر لەو دی حەجاب پێوست بکری، دایکمان عایشە خوا لێی رازی بێ دیت و دەچیت، خزمەت دەکات، ئەویش دەلی: ئەی پێغەمبەری خوا! (صلی اللہ

(١) موسلیم بە ژمارە (٢٣٩٩) بەم شیوێ ھیناویەتی: {عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ عُمَرُ: وَاقِفْتُ رَبِّي فِي ثَلَاثٍ: فِي مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ، وَفِي الْحِجَابِ، وَفِي أَسَارِي بَدْرٍ}.

علیه وسلم) ئەو ئافەرتە کێیە؟ پیغەمبەری خواش (صلی اللہ علیہ وسلم) دە فەرموی: ئەو دە دایکی ئیمانداران، عائیشە ی ھاوسەرمە، ئەویش دەلی: ئەو مندالکارە شایستە ی تۆ نیە، مە ھاوسەریکی زۆر جوانم ھەیە، ئافەرتیکی پیکراوە، دەیدەمە تۆ، تۆش ئەو بە دە مە! پیغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) دە فەرموی: ئاخر ئەو دە دروست نیە نابێ، دەایی کە دەروا دایکمان عائیشە خوا لێی رازی بێ دەلی: (مَنْ هَذَا الْأَحْمَقُ؟) ئەو کە دەدەنە کێ بوو؟ پیغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) دە فەرموی: (هَذَا أَحْمَقُ مَطَاع) واتە: ئەمە کە دەدەنێکی فەرمانبەری بۆ کراوە، دەایی دە فەرموی: ئەو کە سێکە کە شمشیرە کە ی لە کالانێ دە رکیشا، ھەزار کەس شمشیری لە گەڵ ھەلدە کیشی، بێ ئەو دە پیرسە: لە بەر چی تۆرە بوو؟ بە لکو دەلێن: کێ بکوژین؟

مە بەستم ئەو دە کە پەردە (حجاب) تاییەت بوو بە ھاوسەرانی پیغەمبەرەو (صلی اللہ علیہ وسلم)، بە لام قسە کە بە ھەلە وەر مە گرن، نالێن: بە غەیری ھاوسەرانی پیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) خۆیان دانە پۆشن، مە بەستم ئەو دە پەردە گرتنەو لە مالدئا تەنھا لە سەر ھاوسەرانی پیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرز بوو، بە لام ئە گەر کە سێک ئەو بە کات، نالێن: شتیکی ناشەرعی کردو، بە لام بە مال و مندالی خۆی ئە زیەت نە دات و سە غەلتیان نە کات و پێشی وابێ، شتیکی باشی کردو، بە لام نالێن: دروست نیە، ھەر وە ک پیچە (نقاب) ئافەرتان ئە گەر بێ گرنەو، نالێن: دروست (جائز) نیە، بە لام دە بێ بزانی کە زۆر بە ی ھەرە زۆری تە فسیرزان و فەر موودە ناس و شەر عزانان (المفسرون والمحدثون والفقهاء) رایان وایە کە ئافەرت پابە ندکراو (ملزم) نیە کە ھەردوو دەست و دەم و چاوی داپۆشی و بۆی ھە یە بە دەردەو بن، بۆ ئیش و کاری خۆی، وە ک (القرطبي) لە تە فسیری {إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا} دەلی: (ما یقہر عاده وعباده) ئەو دە بە عادیەت و لە عیبادیەتدا، دەردە کەو ی، لە حە ج و نوێژدا، ئافەرت فەرزە دەست و دەم و چاوی دیار بن، وە ک عادیەتیش لە بەر ئەو دە لە مامە لێی نیو خە لکیشدا ئافەرت دە بێ دەم و چاوی دیار بێ، تاکو خە لک

بیناسنەوێوەو خەڵک بناسێ و، بەرپێی خۆی بینی، دەستیشی دیار بێ، بۆ ئەوێ شتی پێی بگێڕ.

(٤)- فەرماشتیکی دیکە لەو بارەو: {اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ، ثُمَّ قَرَأَ (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمُتَوَسِّمِينَ)} أخرجه البخاري في التاريخ الكبير (٣٥٤/٧)، والترمذي برقم (٣١٢٧)، وقال: حديث غريب، وأبو نعيم في الحلية (٢٨١/١٠)، وأخرجه أيضا: الطبري (٤٦/١٤)، قال الألباني في السلسلة الضعيفة برقم (١٨٢١): حديث ضعيف.

پێغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) ئەو ئایەتە ی خۆیندەو: {إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمُتَوَسِّمِينَ} واتە: لەمەدا نیشانە هەن بۆ کەسانیک کە (تۆسم)یان هەبێ، {واتە: بتوانن لە شت رابمێنن و دیوی پەنھانی شتەکان ببینن}، ئنجا فەرمووی: خۆ بپاریژن لە پەنھان بینی ئینسانی برۆدار، چونکە بە نووری خوا دەبینێ.

کەواتە: خورپەو خزانە نیۆدل، دەگونجێ بۆ ئیماندار هەبێ و، ئەو ئایەتەو فەرموودانەش بەلگەن و، دەگونجێ زۆر بەلگە ی دیکەش بەیترێتەو لەو بارەو.

راکە یاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابێر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

QR codes for Google Play and App Store

له تۆوه كۆمهله ئايه تيبهكان له كه ئلتانين
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

علي بابير/ AliBapir

علي بابير/ AliBapir

YouTube icon

که ئای
راکە یاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابێر

QR codes for social media

راکە یاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی بابێر

سَيِّهَم: ئەندازەى متمانە بۆكرانى ئىلهام

ئایا ئىلهام تا چ پاددەیهەك متمانەى پى دەكرى؟ تا چ پاددەیهەك بەبەلگەى شەرعیى دادەنرى؟ لەو بارەو (ابن حجر العسقلانى) دەقیكى زۆر جوان لە (ابن السمعانى) ەو دىنى، دەلى: {وإنكارُ الإلهام مردود، ولكن التمييز بين الحق والباطل في ذلك: أنَّ كلَّ ما استقام على الشريعة المحمدية، ولم يكن في الكتاب والسنة، ما يردُّه، فهو مقبول، وإلا فمردود، يقع من حديث النفس ووسوسة الشيطان، ثم قال: ونحن لا نُنكرُ أن الله يُكْرِم عبده بزيادة نور منه، يزداد به نظره ويقوى به رأيه، وانما نُنكرُ أن يرجع إلى قلبه، بقول لا يُعرفُ أصله، ولا نَزْعُ أنه حجة شرعية، وانما هو نور يختص الله به من يشاء من عباده، فإن وافق الشرع، كان الشرع هو الحجة} (۱).

قال ابن حجر: {والذي عليه الجمهور أنه لا يجوز العمل به إلا عند فقد الحجج كلها، في باب المباح} (۲)، من ويستم قسهیه کی بوخت و کۆکه رهوهو پړیک بېنم، ئەوهم کهوته بهرچاو: (ابن السمعانى) که (ابن حجر) قسه کهى لى خواستوتوه، دەلى:

نکوولیی کردن له بوونی یاخود له رهوايی ئىلهام، شتیکی رەت کراوێه، بەلام جیاکردنەوێ حەق و ناحەق لە بواری ئىلهامدا، ئەو تەرازووەکیهتی که: هەر ئىلهامیك پړیک دەرچوو بەپێی شەرعیهتی موحه مەد (۳) (صلی الله علیه وسلم) پړیک بوو، لە قورئان و سوننه تیشدا هیچ شتیك دژى نەبوو، ئەو

(۱) فتح الباري، ج ۱۴، ص ۴۱۸.

(۲) فتح الباري، ج ۱۴، ص ۴۱۷.

(۳) من تېبينيم له سەر ئەو وشەیه هەیه، دەبو گوتبای: (الشريعة الربانية) چونکه شەرعیەت هێ موحه مەد (صلی الله علیه وسلم) نیه، شەرعیەت خوا ناردوویەتی، وەك دەفه رموی: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (۱۸) الباقية، بەلام سوننه ته که هێ پیغه مبهره (صلی الله علیه وسلم) پیغه مبهری خوا به شیوێ تایبەت، که رێبازەکیهتی، شەرعیهتی بۆ پیاده کردوین، به هەر حال ئەو وای گوتوه.

ۋەردە گىرى، ئەگەر نا رەت دەكرىتەۋە، ئىنجا كە رەت دەكرىتەۋە، دەگوتىرى: ئەۋە قسەي نەفسى خۆيەتى، ياخود خوتخوتەي شەيتانە، {يانى: خۇي بىرى كىرۋەتەۋە خوليايەكى خۆيەتى، ياخود خوتخوتەۋە دىنەدانى شەيتانە}، ئىنجا ئىمە نىكوللىي لەۋە دەكەين كەسىك قسەيەك بىگىرپتەۋە بۇ لاي دلى، كە ئەسلەكەي نەزانرى، {مەبەستى ئەۋدە ناپى بلى: ئەۋە قسەي دلىمە، بەۋ واتايە كە ئىلھامەۋ فرىشتە خستوويانەتە دلىم، دەبى بزانى كە ئەۋە قسەي نەفسىيەتى، يان قسەي شەيتانە، مادام لەگەل شەرىعەتدا تىك بىگىرى، ئىنجا ئەۋە قسەيەكى گىرگە كە دوايى لەباسى تەسەۋۋوف و صۇفىيەكاندا دىگەينى و، ئەمە تەرازوويەكى زۇر گىرگە، چۈنكە شتى ۋا گوتراۋە، بەناۋى ئىلھام و كەشفەۋە، كە لە قوتوۋى ھىچ عەتارىكدا نىە) ئىنجا ئىمە پىمان وانىە كە ئەۋە ئىلھامە دەبىتە بەلگەي شەرىعىي، بەلكو ئەمە پروناكىيەكە، خوا ھەركام لە بەندەكانى بىەۋى، پىي دەدا، ئىنجا ئەگەر لەگەل شەرىعدا گونجا، ئەۋە كاتە شەرىع بەلگەيە، بەلام ئىلھامەكە بۇخۇي ناپىتە بەلگە، {يانى: ئەۋە ئىلھامە بۇيە ۋەردەگىرەن چۈنكە لەگەل شەرىعدا دەگونجى و، شەرىعىش بەلگەيە}.

دوايى (ابن حبر) دەلى: ئەۋەي كە زۇربەي زۇرى زانايان لەسەرنى، ئەۋدەيە كە دروست نىە كار بە ئىلھام بىرى، مەگەر لە كاتىكدا كە ھىچ كام لە بەلگە شەرىعىيەكان نەبن، ئەۋىش لە بواری موباحدا (چۈنكە لەبواری ھەلال و ھەرامدا، ھەتمەن بەلگەي شەرىعىي ھەيە).

لە كۆتايى ئەم باسەدا دەلىم: رۇژئاۋايىيەكان خورپە (إلهام) وشەي (حَدَس) ى بۇ بەكار دەھىنن، بەتايىبەتى (برگسۇن)^(۱) كە لىكۆلەردەۋە فەيلەسوۋفىكى بواری دەرووناسىي بوۋە، زانايەكى فەپەنسىيەۋ لەۋ بارەۋە كىتپىكى گەۋرەي ھەيە بەناۋى (حَدَس) ديارە بە زمانى عەپەبىيەۋ ۋەگىرەدراۋە، دەلى: (حَدَس) برىتيە لەۋەي ئىنسان سەيرى شتىك بىكات، بەبى بىر لىكردنەۋە، بەخىرايى نەھىنى ئەۋە شتەي بزانى، ئىنجا رەنگە ھى ۋا ھەبى بلى: ئەۋە ھەر تايىبەتە بە ئىماندارانەۋە، بەلام نەخىر، مەرج نىە، چۈنكە خوا عەقلى داۋە بە كافرو

(۱) ھەنرى بىرجسون: ۱۸۹۵-۱۹۴۱م، فەيلەسوۋفىكى فەپەنسىيەيە.

به مسوڵمان و، ئەو حالەتی (حَدَس)ەش، هەم دە گونجی کافر هەیبی، هەم دە گونجی مسوڵمان هەیبی، بە لکو زۆر لە زانایان دە لێن: دۆزینەو زانستییه کان (الاكتشافات العلمية) زیاتر لە رینگە ی (حَدَس)ەو بوون.

ئەجا دە گونجی فریشتە کان هەندێ شتی دنیایی چاک فیری کافرانیشت بکەن، هەروەک چۆن خوا سبحانە و تعالی دە گونجی دوای کافریش قەبوول بکات، ئایەتە کان بە روونی ئەو دە گە یەنن، چونکە خوا لە دنیادا خوی هەموو لایە کەو، بە زەیی خوی بۆ هەمووان پەخش کردۆتەو، بە لام لە قیامەتدا تاییه تی دە کات بە ئیماندارانەو.

گێڕاوەتەو: جارێک یەکی لە زانایان، کە پیم وایە (شعبه) بوو، بە لای کۆمە لێک لە خە لکی نە صرانییدا تێ دە پە ری، سلاوی لێ دە کەن، ئەویش دە لێ: (وعليکم السلام ورحمة الله)، یە کێ لە وانە ی لە گە لێدا بوون دە لێ: باشە ئەو سە لامت لی کردن، قە یناکات، بە لام رە حمە تی خویان بۆ چی بۆ دە نی ری، ئەوانە کافر؟ ئەویش دە لێ: (أولیس فی رَحْمَةِ اللَّهِ یَعِيشُونَ؟) ئەدی ئەو نیە لە نیو رە حمە تی خوا دا دەر یین؟.

خوا ناوی لە باران ناو رە حمە ت: ﴿ وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّیْحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۖ ۝۵۷ ﴾ الاعراف.

رە حمە تە کە ی بارانەو بۆ هەمووانیشت، لەشیان ساغ دەکا، مال و مندالیان پی دەدا، تەندروستیان دە کات، هەمووی رە حمە تی خویەو لە رە حمە تی خوا دا دەر یین، پیم خۆشە عە ق ل و دلی خۆمان فراوان بکەین، خوا هەر خوی ئیمە نیە، ئیمە لە سوورە تی (الفتاحه) دا دە خوینین: ﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾، نالین: (الحمد لله رب المسلمين) خوا پەروردگاری هەموو کەسە و، لە دنیادا خوا مشووری هەموو کەس دەخوا، هەرکەسە بە پی خوی، بۆ وینە: خەونی راست دە گونجی کافریش خەونی راست بیینی، کە خەونی راست لە فریشتەو، دە گونجی پێشانی کافریش بدری، (حَدَس)یش بە هەمان شیو، دە گونجی مسوڵمان و غەیرە مسوڵمان لی بە هەرمەند بن، بە لام مسوڵمانان زیاتر لی بە هەرمەند دەبن.

خەون (الرؤيا)

پینجەم رێگا لە رێگایەکانی وەدەست هێنانی زانست، بریتییە لە خەون، کە لە تەفسیرەکی خۆمدا، لەسەرەتای سوورەتی (یوسف)دا، باسیکی تیرو تەسەلم لەبارەی خەونەوە کردووە، بەلام لێرەش دا زۆر بە کورتیی و پوختیی لە پینج خالاندا باسی خەون دەکەین:

١- خەون دیاردەیەکی مەرۆیی و جیهانییە:

(رؤیا) کە بە کوردیی (خەون)ی پێ دەڵێن، کۆیەکی (رؤی)یە، دیاردەیەکی مەرۆیی و جیهانییە و، ئەوە پێویست بە بەلگەی نەقلی ناکات لەسەری بێنینهووە، کە هەم دیاردەیەکی جیهانییە، هەم مەرۆییە، چونکە عەقل و ئەزموون و واقع بەلگەینی و، پێویست بە بەلگەی وەحیی و نەقل ناکا.

ئینجا بە پێی ئەزمون و عەقل دیارە، سوورەتی (یوسف)یش زۆر بە پروونی دەیگەیهێنێ، کە کافرانی دەگونجێ خەونیان راست دەربچێ، بە ئی پیغه مبهەر (صلی الله علیه وسلم) دەفەر موی: {أَصْدَقُّكُمْ رُؤْيَا أَصْدَقُكُمْ حَدِيثًا} أخرجه أحمد برقم (۱۰۵۹۸)، ومسلم برقم (۲۲۶۳)، وأبو داود برقم (۵۰۱۹)، والترمذي برقم (۲۲۷۰) وقال: حسن صحيح، وأخرجه أيضا: النسائي في الكبرى برقم (۱۰۷۴۶)، والدارمي برقم (۲۱۴۳)، وابن ماجه برقم (۳۹۰۶). واتە: کامەتان راستبێژتر بێ، خەونی راستەر دەبینی.

بەلام دەگونجێ ئینسانی کافریش جار جار خەونی راست بینی، ئنجا ئەوەش بە واقع دیارە، خەلکی کافریش خەون دەگیرێتەو، لییان گیراوتەو، لییان روو دەدات، بۆ نمونە: لەسوورەتی (یوسف)دا باسی خەونی دوو هاوێڵەکی (یوسف) دەکا، دەفەر موی:

﴿وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَنِیْ أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَنِیْ أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِيْ خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نِدْنَا رَبًّا وَلِيَّهِ إِنَّا نَرْذَلُكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ (۳۶) یوسف.

واتە: دوو گەنج لە گەلی چوونە زیندانەو، یەکیکیان گوتی: خەونم دەبینی، کە شەرابم دەگوشی (یانی: تریم دەگوشی دەمکرده شەراب)، ئەوی دیکەش گوتی: خۆم دەبینی لەسەر سینییەك خواردنم هەلگرتبوو، بالەندە لییان دەخوارد، هەوالمان پێ بدە، دەبارەوی مانای خەونە کەمان، ئیمە توو لە چاکە کاران دەبینین.

(یوسف)یش لەوێ لاما داوی پێشەکیەك دەلی: ﴿يَصْحَبِ السِّجْنَ أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ فُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ﴾ (۴۱) یوسف.

واتە: ئەو دوو هاوێڵە زیندانیە کەم: یەکیکتان شەراب دەدا بە گەورەکی خۆی (واتە: دەگەرێتەو، سەر پێشەکی خۆی کە مەیگیرێ بوو)، ئەویدیەکتان هەلدهواسرێ و، بالەندە گوشتی سەری دەخۆن، (واتە: لە سێدارە دەدرێ، هەر واش دەرچوو)، ئەوێ کە لەباریەو پرسیارتان دەکرد، رابرد.

کەواتە: هەردووکیان کافر بوون و خەونی راستیشیان بینیو.

ھەرودھا لە ئايەتتى (۴۳) دا باسى خەونى پادشا دەكات، دەفەرموى: ﴿وَقَالَ
الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ
خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رَأْيِي إِن كُنْتُ لِلرَّءْيِ نَاعِبٌ مُّتُوبٌ﴾ (۴۳).

واتە: پادشا گوتى: من ھەوت ڕەشە و لاخى قەلھوم بىنين، ھەوتى لەر
دەيانخواردن و، ھەوت گولە گەنمى سەوزم (ياخود پەر دان)م دىتن و ھەوتى
وشك {يان ھەوتى لەر} ئەو ھەوت گولە گەنمەيان دەخواردن، ئەى خەلكى
مەجلىس! {ياخود مشورخۆران!} ماناى خەونەكەم پى بلىن، ئەگەر دەزان!

دواىي يوسف خەونى پادشا تەعبىر دەكا، خەونەكەشى راست بوودو لەبەر
رۆشنایى خەونەكەى پادشادا يوسف سەلامى خواى لىبى، نەخشەيەكى
ئابوورى پازدە سالىي دادەنى.

من بەلگەكەم لەبەر ئەودە ھىنايەودە: كە دەگونجى كافرىش خەونى راست ببىنى،
بەلام لێردا وپراى ئەودى باسكرا، شتىك كە دەمەوى بىلیم ئەودە: كە (يوسف) لە
ولايتىكدا بوود، تەنانت دوو ھاوڤە زىندانىيەكەى خۆشى، مسولمان نەبون، يانى:
لە ولايتىكدا بوودو نەخشەيەكى ئابوورى پازدە سالىي دادەنى بۆ ولايتىك، كە جگە
لەخۆى مسولمانىكى دىكەى تىدا نى، جگە لە خۆى ئيماندارىكى تىدا نى، بە
پى زانىارىي ئىمە، بەلام نەخشە دادەنى بۆ ئەو خەلكە تاكو ئەگەر گرانىي و
قات و قىبى ھات، دەرباز ببى و، چاكەيان لەگەڤدا دەكات!

ئىنا ئىمە جارى وا ھەيە برايەك، خوشكىك، كە دراوسىيەكى عەلمانىي
ھەيە، يان نوێژنەكەرە، يان گوناھبارە، پى وايە نابى ھىچ خىرىكى بۆى ھەبى!
بەلام وانيە ئىمە ئەگەر بۆمان بگونجى، باچاكەمان ھەموو خەلك بگريئەودە،
(يوسف) سەلامى خواى لىبى، چاكەيەكى گەوردى كرد لەگەڤ خەلكى
مىصردا، كە جگە لە خۆى مسولمانىكى دىكەى تىدا نەبوو، وپراى ئەودى لەو
ولا تەدا بوختانى بۆ كراو، زىندانىي كراو، زولمى لى كراو!! ئا ئەو رىيازى
پىغەمبەرە سەلامى خوايان لىبى، دەبى ئىمە ھەول بدەين سوودمان بۆ خەلك
زۆر بى و لە زەردرو زيانمان سەلامەت بن.

۲- جوړه کانی خهون:

خهون به گشتی سی جوړه:

نهمه ش فهرمایشتیکی پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) دهیگه نی، که ده فهرموی: {وَالرُّؤْيَا ثَلَاثَةٌ: قَرْوِيَا الصَّالِحَةِ، بُشْرَى مِنَ اللَّهِ، وَرُؤْيَا تَحْزِينٍ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَرُؤْيَا مِمَّا يُحَدِّثُ الْمَرْءُ نَفْسَهُ} أخرجه أحمد برقم (۱۰۵۹۸)، ومسلم برقم (۲۲۶۳)، وأبو داود برقم (۵۰۱۹)، والترمذي برقم (۲۲۷۰) وقال: حسن صحيح، وأخرجه أيضا: النسائي في الكبرى برقم (۱۰۷۴۶)، والدارمي برقم (۲۱۴۳)، وابن ماجه برقم (۳۹۰۶).

واته: خهون سی جوړه:

۱- خهونیک که چاکه، له خواوویه.

۲- تنجاخه ونیک دلی ته نگکر، که له شیتانه وویه.

۳- خهونیک که پیاو له حاله تی بیدارییدا شتیک به دلی دادی، دواپی له خهوندا دهیپینیته وده.

تنجا زانایان نهو خهونهی که له لایهن خواوویه، کردوویانه به دوو بهش، دهلین: نه گهر راسته وخو له لایهن خواو بهی، نهو پیویست به تهعبیر ناکات، چونکه راست خوی پهروردگار دهیخاته بهر چاوت، ریک شته که دهخاته بهر چاوت، به لام نه گهر له فریشته وده بهی، نهو پیویست به تهعبیر دهکات، چونکه فریشته ناتوانی ریک بیخاته بهر چاوت، به لکو به رهمز دهیخاته بهر چاوت، بو وینه: شین به شایی بهی، ددان کهوتن به خه لک لی مردن دی، ههروها... جاری وایه رواله تی خهونه که ناخوشه، به لام له حقیقه تدا تهعبیره کهی زور چاکه، نه گهر له فریشته وده بهی، پیویست به تهعبیر دهکات، نه گهر له شیتانیسه وده بهی، دلی پی تهنگ دهبی و سه غلته دهبی، نهو هه مووی له شیتانه وویه، خهونیش هیه، که نینسان له حاله تی بیدارییدا، هندی شتی به خه یالدا دی، دواپی له خهوندا دهیپینیته وده.

۳- ئەندازەي مەنەنە كەردن بە خەون، لە بۋارى دىندارىيىدا:

هەم خەون، هەم ئىلھام، لە لايەن ئەھلى تەسەۋۋفە بە گەشتى - كە ئەھلى تەسەۋۋف ھەيانبۇد، زۆر پابەند بۇد بە قورپان و سوننەتەۋد، لايەنە داۋد، كە ئەوانەيان كەم بۇون، ھەشيانە، تىپپە راندود، ئنجا چ لە لايەن ئەوانەۋد، چ لە لايەن مەسۇلمانەۋد بە گەشتى، لە باردى ئىلھام و خەونەۋد، هەم تىپپە راندن ھەيە، ھەم كورتەپتان ھەيە، ھى وا ھەيە خەون بە ھەند ناگرى و، ھىچ ھىسابى بۇ ناكات، ھى واش ھەيە بە پىچەۋانەۋد: خەون ۋەك بە لگەي شەرىعى تە ماشا دەكات، ۋەك قورپان و سوننەت تە ماشاى دەكات، كە ئەۋدى پىشپان كورتەپتانەۋ، ئەۋدى دۋايشپان تىپپە راندنە، ئنجا با بزەنن زانايان لە ۋەبارەۋ چى دەلەن؟:

(ابن حجر) لە ۋە بارەۋ دەلەن: {ويؤخذ مِمَّا تَقَدَّمَ التَّنْبِيه عليه، أن النائم لو رأى النبي صلى الله عليه وسلم يأمره بشيء، هل يجب عليه امتثاله ولا بد، أو لا بد أن يَعْزِضَهُ عَلَى الشَّرْعِ الظَّاهِر، فَالثَّانِي هُوَ الْمُعْتَمَدُ} ^(۱)، دۋاى ئەۋدى چەند قەسەيەك دەكات پاشان دەلەن: لەۋد كە ئاگادار كەردنەۋد لە بارەيەۋ تىپپەرى، ۋەردە گىرى، كە باباى نوستوۋ ئەگەر پىغەمبەرى (صلى الله عليه وسلم) بىنى: فەرمانى پىكرد بە شتەك، ئايا پىۋىستە جىبەجى بىكەت، يان دەبى ئەۋدى فەرمانى پىكردەۋد رابىنۋىنى لە سەر شەرى و بە تەرازوۋى شەرى ھەلەسەنگىنى؟ ئايا كارى پى بىكەت، يان پى نەكات؟ ئەۋدى دۋەمىيان باۋەر پىكراۋد.

ۋاتە: مەرۋف دەبى ئەگەر پىغەمبەرىشى (صلى الله عليه وسلم) بىنى، شتەكى پى فەرموۋ، تە ماشا بىكەت، بزەننى داخۇ لە تەرازوۋى قورپان و سوننەتدا چۆنە؟ چۈنكە ۋەھبى تەنيا لە ئىسلامدا بەرجەستەيە، ئىسلامىش لە قورپان و سوننەتدا كورت ھەلاتود، ئىمە جگە لە قورپان و سوننەت، ۋەھبىيەكى دىكەمان لە بەردەستدا نىە، پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) لە فەرمايشتەكدا

دەفەرموی: {مَنْ أَحَدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ، فَهُوَ رَدٌّ} أخرجه البخاري برقم (۲۵۵۰) ومسلم برقم (۱۷۱۸).

واتە: هەرکەسێ لەم کارە ی ئیمەدا (لەم دیندارییە ی ئیمەدا) شتێک پەیدا بکات، کە پێی بێگانه بێ (واتە: لێی جیا بێ) ئەو پەت کراوێه.

هەرۆهە دەفەرموی: {مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ} أخرجه أحمد برقم (۲۵۱۷۱)، ومسلم برقم (۱۷۱۸)، وأخرجه أيضا: الدارقطني (۲۲۷/۴). واتە: هەرکەسێ کاریک بکات، فەرمانی ئیمە ی لەسەر نەبێ، پەت کراوێه.

ئەجاییه کێ بۆی هەیه بپرسی: ئەدی بۆچی پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) دەفەرموی: {مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ بِي} أخرجه أحمد برقم (۱۳۸۷۶) وابن أبي شيبة برقم (۳۰۴۶۰) والبخاري برقم (۶۵۹۳)، والترمذي في الشمائل برقم (۴۱۵).

کە بەچەند رێوازی جۆراو جۆر هاتو، هەموویان واتاکەیان ئەوێه کە: هەرکەسێ منی بینی لە خەوند، ئەو بەتەئکید با دڵنیا بێ: کە منی بینیو، چونکە شەیتان ناچێتە سەر شێوێ من؟!.

یە کێ بۆی هەیه بلی: ئەدی ئەو نێه پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) وادەفەرموی، چۆن دەلی: ئەگەر خەونت بە پێغەمبەریشەو (صلی الله علیه وسلم) بینی، دەبێ بیخەیه تەرازووی شەریعەتەو؟ وەلامەکە ی ئەوێه دەلیین: با، ئەو پراستە، بەلام هەر پێغەمبەریش (صلی الله علیه وسلم) خۆی فەرمانی پێکردوون کە شوێن شەریعەت بکەوین، بۆ وێنە فەرموویەتی: {تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا مَسَّكُمُ بِهِمَا: كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ} أخرجه مالك برقم (۱۳۹۵).

واتە: دوو شتم لەنێویدا بەجێهێشتوون، هەتا دەستان پێیانەو بێ، گومرا نابن: کتێبی خواو رێبازی پێغەمبەرەکە ی.

و دە بەر لە پیڤەمبەری خواش (صلی اللہ علیہ وسلم)، خۆی پەوردەگار ڤێمان دەفەر موی: ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (۱۳۲) آل عمران.

واتە: فەرمانبەری خواو پیڤەمبەر بکەن بە لکو، رەحمتان ڤی بکری.

پاشان ئیمە دڵیانین، ئەو کەسە تا چ راددەیک راست دەکا، چونکە هەر کەسێک راست بۆدو گوتی: بە خزمەت پیڤەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) گەیشتم و وای ڤی فەرمووم، ناتوانین بڵین راست دەکات، پاشان ئەگەر راستیشی کردی، نازانین داخۆ ڤیکاویتە، یان نە ڤیکاو، کە ئایا ئەو دی بینوویتە، پیڤەمبەر بوو، یان نا!!، چونکە جاری وا هەیە بە خزمەتی دەگە، بە لام نالی پیڤەمبەری خوا، جاری واش هەیە، وا دەفەر موی: ئنجا ئەگەر فەرموی: من پیڤەمبەری خوا، ڤیم وانیە شەیتان بتوانی بە ناوی ئەو دە قسە بکات، بە لام دەگونجی تۆ شتیکت بکەویتە بەرچاوی ڤیت وایی پیڤەمبەرە (صلی اللہ علیہ وسلم) هەویش نەبی، بۆ وێنە: عەبدولقادری گەیلانی (رەحمەتی خۆی لێی) ^(۱) بۆ خۆی دەگیرێتەو دەلی: (جاریکیان لە گەرمە خۆ پەرستیی دابووم، رۆشناییەکی زۆر گەورە لە ئاسمانەو هات، گوتی: عەبدولقادر! سەجدە بەرە، من پەروەردگارتم، منیش گوتم: لە عەنەتی خوات لێی، تۆ ئیبلەسی، دەلی: چەند جاریک دووباردی کردووە، هەر نەفرینم لێ کرد، ئنجا ئیبلەس ڤی گوتم: چۆنت زانی، من ئیبلەسم؟ گوتم: لەبەر ئەو دی خوا لە دنیا دا نابینرێ، کە ئەو دەم بینی، زانیم فێلی تۆیە، چونکە خوا نابینرێ لە دنیا دا، ئەگەر خوا بە پیڤەمبەریکی پایە بەرزی وەک موسا بلی: نامبینی لە دنیا دا، چۆن غەیری پیڤەمبەران دەبینی؟! بۆیە زانیم ئەو فێلی تۆیە، لە دەرژە بەسەر هاتە کەدا هاتو کە ئیبلەس گوتوویتە: چەند کەسم ئاوا هەڵخەڵەتاندووە.

(۱) (عبدالقدر الجیلانی) رەحمەتی خۆی لێ بی، ڤیاویکی زۆر گەورە بوو، ئین و تەیمییە رەحمەتی خۆی لێی لە (مجموع فتاوی) کەیدا شەرحی هەندێ لە قسەکانی دەکات، بە ناوی (فتوح الغیب) هەموو جاری دەلی: (قُدُس سِرَّة)، واتە: رۆحی پاک بی و، دەلی: کەرەمەتەکانی عەبدولقادری گەیلانی مۆتەواتیرن.

ع- زانىارىيەك كە لەو رىڭاىيەو دەستگىرمان دەبى، چ لە رپى ئىلھام، چ لە رپى خەونەو، بە زانىارىي تاييەتیی و شەخسىي دادەنرى، جگە لە ھى پىڭەمبەران عليهم السلام:

ھى پىڭەمبەران ھەم ئىلھامەكەيان، ھەم خەونەكەيان، بە وەحىي دادەنرى، وەك پىشتەر ھىنامان، كە پىڭەمبەر فەرموى: (روح الأمين) خستىە دلم، ئەو ديارە كە پىڭەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) پارىزراو لەو دى شەيتان وەسەسەى بو بکات، ئنجا لىشى تىكەل بى، وابزانى: ئەو ئىلھامى فرىشتانە!

خەونىشيان ھەروا، وەك لە (ابن عباس) وە ھاتو ھەتوويەتى: {إِنَّ رُؤْيَا الْأَنْبِيَاءِ وَحْيٌ} أخرجه البخاري برقم: (۸۲۱). واتە: خەونى پىڭەمبەران وەحىيە.

ئنجا بەلگەشمان ئەو تايەتانەى سوورەتى (الصفات)، تايەتەکانى (۱۰۲- ۱۰۷) كە خوا سبحانە و تعالى دەربارەى ئىبراھىم، كاتى فەرمانى پى دەكات ئىسماعىلى كورى سەلامى خوايان لىبى، سەربرى، دەفەرموى:

{فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَبْنَئُ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى} قَالَ يَتَأَبَّتْ أَعْمَلُ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾ فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَتَلَدَيْنَهُ أَنْ يَتَابَرَهِيْمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾} الصفات.

واتە: كاتى (ئىسماعىل) بوو بە وەرگىر كە {واى لىھات كە ئىش و كارى لە گەلدا بکات، كە لەو كاتەدا كور يان كچ، زور خوشەويستە، دەبىتە وەرگىر كە بو دايك و بابى و ھاوکارىيان دەكات} گوتى: ئەى رۆلەم! من لەخەودا بينيم كە تۆم سەردەبرى، ئنجا سەرنج بدە! بزانه داخو دەللى چى؟ ئەویش گوتى: ئەى بابە! ئەو دى كە فەرمانت پى كراو، ئەنجامى بدە، ئە گەر خوا بىهوى لە

خۇپراگران دەپ، ئىنجا كاتىيى مىلكەچ بوون (واتە: ھاتنە سەر جىبە جىيى كەردى) لەپەو پروو خستى {نېوچەوانى خستە زەوى، بۇ ئەودى لە پىشتەملىدا سەرى بېرى}، بانگمان كەرد: ئەي ئىبراھىم! خەونەكەت ھىنايە دى (ھىنايە سەر جىبە جىيى كەردن) ئىمە ئاوا پاداشتى چاكەكاران دەدەينەو، ئەودە تاقىكەردنەودىيەكى زۆر پروون بوو و (ئازدەلىك) سەربراوئىكى مەزىمان كەردە قەردەبووى.

دەربارەي ئەم ئايەتەنە (عبدالرحمن بن ناصر السعدي) ئاوا ماناى (أَسْلَمًا) دەكات: {فَلَمَّا أَسْلَمًا} أي: إبراهيم وابنه إسماعيل، جازماً بقتل ابنه وغمرة فؤاده، امتثالاً لأمر ربه، وخوفاً من عقابه، والإبن قد وطَّن نفسه على الصبر، وهانت عليه في طاعة ربه، ورضا والده}.

واتە: ئىبراھىم و كۆرەكەي ئىسماعىل، كە ئىبراھىم غەزىمى جەزم كەرد كۆرەكەي خۇيى بكوژى (سەرى بېرى)، كە جگەر گۆشەيەتى، بۇ جىبە جىيى كەردى فەرمانى پەرودەردگارى و لە ترسى سزاي خوا، كۆرەكەش دلى خۇي لەسەر ئەودە چەسپاند كە خۇپراگرېي و نەفسى خۇي پىي ھىچ نەبوو، وەك مىلكەچىيى بۇ پەرودەردگارى و، بۇ بەدەستەھىنانى رەزەمەندىيى بابى.

لە تەفسىرى ئەودەشدا كە دەفەرموى: (وَكَلَّهُ لِلْجَبِينِ) {أي: تَلَّ إبراهيمُ إسماعيلَ على جبينه، لِيُضَجِّعَهُ فَيَذْبَحَهُ} واتە: ئىبراھىم ئىسماعىلى لەپەو پروو خست، تاكو پالېبىخاو سەرى بېرى.

ھەرودھا لە تەفسىرى ئەودەدا كە دەفەرموى: (وَنَدَيْنَاهُ أَنْ يَتَّبِعْهُمُ) قَدْ صَدَقَتْ الرُّبُيَا } دەلى: {أي: قَدْ فَعَلْتَ مَا أَمَرْتُ بِهِ، فَإِنَّكَ وَطَنْتَ نَفْسَكَ عَلَى ذَلِكَ، وَفَعَلْتَ كُلَّ سَبَبٍ، وَلَمْ يَبْقَ إِلَّا إِمْرَارُ السُّكَّيْنِ عَلَى حَلْقِهِ} (۱)، واتە: تۆ ئەودى كە فەرمانت پىكرابوو ئەنجامت داو دلى خۆت لەسەر ئەودە چەسپاندو، ھەموو شتىكت كەرد بەس ئەودە مابوو چەقۇي پىدا بىنى، (بەلكو ھەندى دەلىن: چەقۇشى پىدا ھىنا، بەلام نەبېرى).

هه‌لبه‌ته هه‌موو ته‌فسیره‌كانی دیکه‌ش هه‌روای دین، ته‌مه‌م بۆیه بۆ هینان، چونکه هه‌ندی خه‌لك به‌داخه‌وه كه نه‌شاره‌زایی له قورئان هه‌یه، نه‌ شاره‌زایی له سونه‌تی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) هه‌یه، له پێش ئه‌وه‌شدا من پیم وایه هه‌ر له رووحی دین و شه‌ریعه‌ت حالێ نه‌بووه، باسی ئه‌وه‌یان کردوه، كه ئه‌وه هه‌ر له شیوه‌ی نواندن و سیناریۆیه‌كدا بووه، كه ئه‌وه شتیکی زۆر نه‌زانانه و نه‌فامانه‌یه، چونکه خوا كه مه‌دحی ئیبراهیم ده‌كاو ده‌فه‌رموی: (إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ) ۱۰۵، ئیمه ئاوا پاداشتی چاكه‌كاران ده‌ده‌ینه‌وه. دوا‌یی ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ هَذَا هُوَ الْبَلْتُؤُا الْمُنِیْنُ﴾ ۱۰۶ ﴿وَفَدَيْنَهُ بِذَبْحٍ عَظِیْمٍ﴾ ۱۰۷ ئه‌وه تاقی‌کردنه‌وه‌یه‌کی ئاشکرا بوو، سه‌ربراویکی مه‌زنانمان کرده به‌لا‌گێری. ئنجا ئه‌گه‌ر ته‌مه‌ هه‌ر نواندن بووبێ و ئیبراهیم زانییستی ئه‌وه سیناریۆیه‌و، کورده‌کی سه‌رنابری، چ ئازایه‌تییه‌کی تێدا‌یه؟! هه‌موومان ده‌توانین وا له کورپی خۆمان بکه‌ین، به‌لام خوا كه مه‌دحی ده‌كا، دیاره مه‌سه‌له‌كه جیدی‌ی بووه‌و نواندن نه‌بووه، كه‌سیك هه‌ر تۆزی شاره‌زای زمانی عه‌ره‌بی بێ و، سه‌رنجی ئایه‌ته‌كان بدات، ئه‌وه زۆر زۆر پوونه، پیوست به‌ ته‌فسیره‌كانیش ناکات.

له ئۆره كۆمه‌لایه‌تییه‌كان له‌كه‌لتانین
Stay in touch on social media
بەن مەحم عێر موانع التواصل الاجتماعي

رێگه‌یان‌دانی مه‌که‌ته‌بی مامۆستا عه‌لی بابێر

AliBapir/عەلی بابێر

عەلی بابێر/ AliBapir

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

رێگه‌یان‌دانی مه‌که‌ته‌بی مامۆستا عه‌لی بابێر

۵- دەگونجەت نامسولمانانىش خەۋنى راست بېيىن:

پېشتىرىش ئامازدەم پېدا كە دەگونجە مەرۋقى نامسولمانانىش يەكەم: لە ئەنجامى راھىنان و مەشقى رۈوحىيەت، شتى ياسا دې (خارق العادة) بېيىنى و لەسەر دەست پەيدا بې، كە زانىبارى پەنھانىي يەككىيانە، ياخود بەشكىيەت، بەلام ديارە لە سنوورىكى ديارىي كراۋدا.

دوۋەم: ھەرۋەك دەگونجە ئىنسانى كافر خەۋنى راست بېيىنى و نمونەشمان ھىنايەۋە.

ئىنجا رەنگە يەككە بلى: ۋەك چى؟! دەلىين: ئەوانەى كە جومناستىك، ياخود كاراتى، ياخود كۇنفۇۋ جۇدۇ، دىكەن، جۈۋلەى زۇر سەرسۈرھىنەر ئەنجام دىدەن، بەتايىبەتەى ھەندى جۇرە ۋەرزى ئىستا لە ۋالاتانى رۇژئاۋا پەيدا بوۋە: يەككە بە رۈۋحى مۇجازەفەۋ مۇغامەرە، لەۋبان باز دىدا بۇ ئەۋبان، ياخود بەۋبىنا بەرزانە ھەلدەگەر، ۋەك جالجالۇكە.

ھەرۋەھا ھىندۇسەكان شتى زۇر سەير دىكەن، كە مەرج نىە ئەۋە ھەمۋى جادۋو بې، لەبەر چاۋى تۇ دىكاۋ جادۋو نىە، ئىنجا ئايا ئەۋە چۇنە؟! راستىيەكەى ھەمۋى دەگەرپىتەۋە بۇ مەشق و راھىنان، مەشق و راھىنانى جەستەيى، بۇ ئەۋ شتانەى كە جەستەيىن، ياخود مەشق و راھىنانى دەرۋونى، بۇ ئەۋ شتانەى كە پەيۋەندىيان بە لايەنى دەرۋونىيەۋە ھەيە، بەچاۋى خۇم بىنىم كابرەيەكى سىخ يان ھىندۇس، ئەۋانەى كە مەشقى رۈۋحىي دىكەن، ئاسنى تۋاۋە كە لە پەلەيەكى گەرمىي زۇر بەرزدا قالكرابۇۋە، بە مەندۈنەيەك خىستىانە نىۋ دەمى، ئارەقەى كەرد، پلىتتىكى ئاسن دانرابوۋ، ئاسنە تۋاۋەكەى بەيىنك لە زارىدا جۈۋلاند، دۋابى رۇيكرە^(۱) سەر پلىتەكە، ئەۋەندە گەرم بوۋ

(۱) رۇيكرە: لەزارىيەۋە رۇزاندى.

پلټنه‌کە‌ی کون کرد!!، که ته فسیره‌کە‌ی هەر ئه‌وه‌یه: وه‌ک گوتم: مروف زور شتی له توانادا هه‌یه، له کاتی‌کدا که کار له‌سه‌ر خۆی ده‌کا، ئنجا کافر بی‌یان مسوڵمان بی، هه‌روه‌ها ئه‌وانه‌ی که جادوو ده‌که‌ن، مه‌رج نیه هه‌مووی په‌یوه‌ندی به لایه‌نی هونه‌رییه‌وه هه‌بی، به‌لێ، ته‌ر ده‌ستیش هه‌یه، که (شَعَوَذَة) ی پی ده‌لێن، به‌لام هه‌شه هه‌ر جادوو‌یه‌و په‌یوه‌ندی به چاو هه‌لخه‌له‌تاندنی خه‌لکه‌وه هه‌یه، که ئه‌وه‌ش زانسته‌و هه‌یه، هه‌لبه‌ته شه‌یتانه‌کانیش به‌ته‌ئکید ده‌وریان له جادوودا هه‌یه، به‌لام هه‌ندی له‌و حاله‌ته‌ روو‌حی و نه‌فسیانه، مه‌رج نیه ئه‌وان ده‌وریان تییدا هه‌بی.

با له‌و باره‌وه نمونه‌یه‌کی سوننه‌تیش بێنینه‌وه: (ابن صیاد) هه‌بووه له مه‌دینه، شتی په‌نهانی ده‌زانی، رۆژێک پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) که عومهریشی له‌گه‌لدا بوو، خوا لێی رازی بی، چوو گوئی بو هه‌لخست، له‌کاتی‌ک دا له‌به‌ر خۆیه‌وه قسه‌ی ده‌کردن، پیغه‌مبه‌ری خواش (صلی الله علیه وسلم) خۆی له دارخورمایه‌کان گرتبوو، داکیشی بانگی کرد گوتی: ئه‌وه پیغه‌مبه‌ری عه‌ره‌به‌کانه گوئی بو گرتووی ئاگات لێ بی، دواپی پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) خۆی لێ ئاشکرا کردو چوو بو لای، پیی فهرموو: {إِنِّي قَدْ خَبَّاتُ لَكَ حَبِيبَةً} واته: شتی‌کم بو په‌نهان کردووی له دلی خۆمدا، پیم بلی: چییه؟ دیاره (ابن صیاد) بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ی کردوه که غه‌یب ده‌زانی، (ابن صیاد) گوتی: (د.خ)، پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) فهرموو: {إِحْسًا فَلَنْ تَعْدُوَ قَدْرَكَ} واته: وازی‌نه له ئه‌ندازه‌ی خۆت به‌ولاوه ناچی، پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) رسته‌ی {يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ} یان وشه‌ی (دخان) ی بو له دلی خۆ گرتبوو^(۱)، ئه‌و نیوه‌ی زانی.

که به‌دلنیا‌یه‌وه له‌و کاره‌ی دا شه‌یتانه‌کان هاوکاری بوون، ئنجا هه‌یه له رپ‌گای شه‌یتانه‌کانه‌وه، هه‌یه له رپی ئاماده‌کردنی روو‌حی خۆیه‌وه، ئه‌و

(۱) به‌م شیوه‌یه هاتوه، که ئه‌مه به‌شیکی به‌سه‌ر هاته‌که‌یه: {قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي قَدْ خَبَّاتُ لَكَ حَبِيبَةً، وَحَبًّا لَهُ {يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ} قَالَ ابْنُ صَيَّادٍ: هُوَ الدُّخَانُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِحْسًا فَلَنْ تَعْدُوَ قَدْرَكَ} أخرجه مسلم برقم: (۲۹۳۰).

ھالەتەي دەيى و، ھەندى كەسش بى ئەوئى كار لەسەر خۆي بكا، ئەو
 ھالەتەي ھەيە، بەلام ئەوانە ھالەتەي دەگمەن، گىرنگ ئەوئەيە ئەو شتانە كە
 دەبن، پەيۋەندىيان بە رووھى مەوۋە ھەيە، پەيۋەندىيان بە ئىمان و كوفەرەو نە،
 مەوۋەش كافر بى، يان مەسۇلمان، رووھى ھەيە، ھەرەك چۆن ئەو شتانەي كە
 پەيۋەندىيان بە جەستەو ھەيە، كافىرىك كە مەشق بە جەستەكەي دەكا، ئەوئى
 بەو دەكەي، بە مەسۇلمانەكە ناكەي، ھەرەھا ئەوان بەبارە خراپەكەيدا، كار لەسەر
 رووھى خۆيان دەكەن، بۆيە ھەندى شتى نامۆ دەتوان ئەنجام بەن، بۆيەش
 ئەوئەم باس كەد، كە ئەگەر شتىكى واتان بىنى، ئىمانتان نەلەق، ئەوئە پەيۋەندىي
 بە رووھەو ھەيەو، پەيۋەندىي بە ئىمان و كوفەرەو نە.

راگەياندىنى مەكتەبى مەمۇستە عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

لە ئۆزە كۆمەلەيەتپەكان لەكەلەن

Stay in touch on social media

بىن مەكم عىر موانىج النوانىل الاجتماعى

www.alibapir.net

English - عربي - كوردى

راگەياندىنى مەكتەبى مەمۇستە عەلى بابىر

عەلى بابىر/ AliBapir

عەلى بابىر/ AliBapir

كەتەبى

راگەياندىنى مەكتەبى مەمۇستە عەلى بابىر

گرنگیی و پیوستیی
بیرکردنه‌وهی ئیسلامیی^(۱)

---

(۱) دیاره له‌سه‌ره‌تا‌دا ئه‌وه‌م بۆ پوون کردنه‌وه، که من {بیری ئیسلامیی} یان {هزری ئیسلامیی} به‌کار ناهینم، به‌لکو له‌جیاتی ئه‌وه، {بیرکردنه‌وهی ئیسلامیی} به‌کار ده‌هینم، پوونیشم کرده‌وه له‌به‌رچی.

پاڳه پانڊنڊي مەكتەبي مامۇستە عەلى بابېر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

QR Code 1

QR Code 2

لە ئۆرە كۆمەلەپەتتەكان لەكەلتانين
Stay in touch on social media
بەن مەكم عېر موانج النواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

پاڳه پانڊنڊي مەكتەبي مامۇستە عەلى بابېر

عەلى بابېر/ AliBapir

عەلى بابېر/ AliBapir

كەتالې

پاڳه پانڊنڊي مەكتەبي مامۇستە عەلى بابېر

QR Code 3

QR Code 4

QR Code 5

دەستپىك

خۆنەرانى بە‌پێز!

ئایا ئێمەى مسوڵمان پێویستە بىر بکەینەوه؟ واتە: دەرباره‌ى دین و ژین، عەقلمان بە‌کار به‌ینین؟ واتە: بىر کردنه‌وه‌ى بۆ تیگە‌یشتنى قورئان و سوننەت و شەریعەت، بۆ ناسینی دروستکراوه‌کانى خواو پەیبەردن بە‌ نه‌ئینییه‌کانیان و، شاره‌زا بوون بە‌ واقع و دەورو به‌رمان، ئایا بىر کردنه‌وه‌ى پێویستە و گ‌رنگە، یاخود پێویست ناکات و پە‌کمان لە‌سه‌رى نه‌که‌وتوه‌؟ لە‌م بە‌شەى چوارەم دا باسى ئە‌وه‌ ده‌کەم، که‌ به‌‌لێ، بىر کردنه‌وه‌ و رامان نه‌ک هەر پێویستە، به‌‌لکو زۆر زۆریش پێویستە، وه‌ زۆر گ‌رنگە که‌ ئێمه‌ عەقلى خۆمان بکار به‌ینین، هەم له‌ دینداریی‌دا، هەم له‌ دنیا‌دا، هەم بىر بکەینەوه‌ له‌ وه‌حیی و، هەم بىر بکەینەوه‌ له‌ واقع، هەروه‌ها بىر بکەینەوه‌ له‌ دروستکراوه‌کانى خوا، ئە‌وه‌ فە‌رێکه‌ خوا فە‌رزی کردوه‌و به‌‌بێ ئە‌وه‌، ئێمه‌ ناتوانین نه‌ له‌ دین تێبگه‌ین، نه‌ پێشیه‌وه‌ پابه‌ند بین یانى: ئە‌وه‌ هیچ به‌‌بێ بىر کردنه‌وه‌، ناتوانین له‌ وه‌حیی تێبگه‌ین، وێ‌رای ئە‌وه‌ش: ناتوانین پێشیه‌وه‌ پابه‌ند بین. بۆ ئىسپاتى ئە‌وه‌ش یازده (۱۱) به‌‌لگه‌مان ه‌یناونه‌وه‌:

بەلگەى يەكەم: خوا بىر كىرىنەۋەى لەسەرمان پىۋىست كىرەۋە:

لەۋ بارەۋەش ئايەتەكانى قورپان زۆرن، بۇ نەۋنە:

(۱) - لەسۋرەتتى (الروم) ئايەتتى (۸) دا خواى پەرۋەردگار دەفەرمۇى: ﴿أُولَٰئِكَ يَنْفَكُّوْنَ فِيْ أَنْفُسِهِمْ مَّا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمَوٰتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَاجَلٍ مُّسَمًّى ۚ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَآئِ رَبِّهِمْ لَكٰفِرُونَ ۝۸﴾

ۋاتە: ئايا بىريان نەكەدۋتەۋە لەبەر خۇيانەۋە تىپرانەماون: خوا ئاسمانەكان و زەۋى و ئەۋى دەكەۋىتە نىۋانىيەۋە، بەحق نەبى دروستى نەكەدۋون، بۇ كاتىكى ديارى كراۋ! بەلام زۆرىك لە خەلكى بە دىدارى پەرۋەردگارىان بى پروان.

لېرە خوا سىبھانە وتعالى ۋەك نەكۋلى لى كىرەن و سەركۋنە كىرەن و سەرزەشت كىرەن، دەربارەى كافران، دەفەرمۇى: بۇچى لەبەر خۇيانەۋە بىريان نەكەدۋتەۋە، كەخوا ئاسمانەكان و زەۋى و ئەۋى نىۋانىيەنى بەحق نەبى، دروستى نەكەدۋون!!

(۲) - لەسۋرەتتى (البقرة) ئايەتەكانى (۲۱۹-۲۲۰) دا، دەفەرمۇى: ﴿.. كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ الْآيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ۝۲۱۹﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۝۲۲۰﴾ البقرة.

ۋاتە: بەۋ جۆرە خوا ئايەتەكانى خۇيتان بۇ پروون دەكەتەۋە، تاكو بىر لە دىناۋ دوا رۆژ بەكەنەۋە.

كەۋاتە: ھەم دىنا بىر كىرىنەۋەى پىۋىستەۋ ھەم دۋارپۇزىش، دىنا كە تىيدى، دەبى بىرى لى بەكەيەۋە بزانى، كە چۆن تىيدا بىرى و بەرپۋە بىچى؟ دوا رۆزىش دەبى بىرى لى بەكەيەۋە، چۆن بەرەۋ رۋوى بىچى، چۆنى خۇتى بۇ ئامادە دەكەى؟

(۳)- لە سوورپەتى (الرعد) ئايەتى (۳)دا، خوا دەفەرەمۆي: ﴿وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَواسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (۲) الرعد.

واتە: خوا ئەو کەسەیه کە زەوی درێژو پان کردووە و پراخستووە، چیاوێ چەسپاوەکانی تێدا داناون و، پرووبارەکانی تێدا داناون و، لە هەموو میوەیەکی جووتیکی دروست کردووە، بە شەوگەر و پۆژگار دادەپۆشی، بێگومان لەوانەدا کەباس کران، نیشانە هەن بۆ کۆمەڵێک بێر بکەنەو.

یانی: ئەوێ کە بێر نەکاتەو، هیچ نایینی، خۆنەرانی! ئێو سەرتان سوڕ نەمیێ، کە دەبیستن: کەسانێک لە پزیشکەکان، کە لە خەڵکی دیکە زیاتر دەزانن خوا جەستەى مەرقۇى چۆن دروست کردووە؟ هەروەها گەردووناس، پرووەکناس، دەروونزان، کە دەبینن کەسانێک لەوانە بێ برۆان، پێتان سەیر نەبی، چونکە سەرنجدانی دروستکراوەکانی خوا، ئەگەر ئیمانێان لە پشتهو نەبی، وەك نیشانەى خوا نایانینی، بەلکو وەك دروستکراویکی بێ ئامانج و، وەك حیکایەتیکی بێ سەرەنجام دەیانینی، ئەو ئیمانە وات لێ دەکات، دەستی خوا بێنی لە شتەکاندا، ئەو ئیمانە وات لێ دەکات سێفەتەکانی خوا، لە دروستکراوەکانی خوادا بە درەوشاوێی بێنی، بۆیە خوا دەفەرەمۆي: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (۲) لەوێدا نیشانە هەن بۆ کۆمەڵێک بێر بکەنەو، ئنجا کە بیریشت دەکەنەو، دیارە بە ئیمانەو بێر دەکەنەو، بۆیە با ئیشکالتان بۆ دروست نەبی، بڵێن: زۆر کەس بێر دەکاتەو، بەلام ئەو دروستکراوانەى خوا، وەك نیشانەى خوا نایینی! ئاخر لەبەر ئەوێ ئیمانێ نیه، لە راستییدا بەهۆی ئیمانەو، بێر کردنەوێ ئینسان، ئینسان دەگەیهێتە خواناسی.

(۴)- لە سوورپەتى (الحشر) ئايەتى (۲۱)دا، خوا دەفەرەمۆي: ﴿... وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (۲۱) الحشر.

- (٤) - ههروهها بیر له خوڤشان بکهینهوه.

تۆپە كۆمەلەبە تېبەكان لەگەڵ تانين
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

به لگه ی دووهم: عقل کاکل و جهوهه ری مروقه و به بت بیر
کردنه وهش، مروف په کی عقله کی ده خات و، سه ره نجام: وهک
تویکل ی بت کاکل ده مینیتته وه:

له و باره وهش به هینانه وهی دوو ثایه ت وهک نمونه وازدینین:

۱- خوا سبحانه و تعالی ده فره موی: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ
الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ ۱۹۰ آل عمران.

واته: بیگومان له دروستکرانی ناسمانه کان و زهوی و جیگورکه {یا خود
جیاوازی، یا خود به دوا ی یه کدا داهاتن، وَاخْتِلَافِ} هه رسیکیان ده گریته وه {
شه و روژان، نیشانه هه ن بو خاوه ن کاکله کان.

{الْأَلْبَابِ} یش کوی (لُب) ه، واته: کاکل، نایا خوا بوچی ناوی له عقل
ناوه (لُب)؟ له بهر نه وهی عقل کاکلی مروقه و، مروف به عقل له نازهل و
درووستکراوه کانی دیکه جیا ده بیتته وه.

{الجرجانی} ده لی: {اللُب هو: العقل المنور بنور القدس الصافي عن قشور الأوهام
والتخیلات} (۱)، واته: (لُب) بریتیه له وه عقله ی که روشن بوته وه، به نووری پاک
(واته: نوری ئیمان) که صافه له تویکلی وههم و خه یاله کان.

۲- هه ر له و باره وه خوی په روه ردگار ده فره موی: ﴿... فَاتَّقُوا اللَّهَ يَكُونِ لَكُمْ
الْأَلْبَابُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ۱۰۰ المائدة.

واته: پاریز له خوا بکه ن، نه ی خاوه ن عقلان! به لکو سه رفراز بن.

که واته: کی چاک ده توانی پاریز له خوا بکات؟ بابای خاوه ن عقل.

واته: (ذکر) مان بۆلای تۆ ناردۆته خوار، تاكو ئەوێ بۆ خەلك دابه زینراوه، بۆیان پوون بکهیهوه، واته: {چۆنیهتی جیبه جی کردنی ئەو (ذکر) ههروهها بۆ ئەوێ خۆ شیان بیر بکهنهوه.

يانى: پۈۈن كۈندە دەى پىغەمبەرىش (صلى الله عليه وسلم) بەتەنیا كافى نىه
بۇ ئەۋەى دىندارىيى بىكەين، بەلكو دەبىي خۇشمان بىر بىكەينەۋە، بەدەقى ئايەت.

ئىنجا با لەۋ بارەۋەش چەند دەقئكى شەرىعەت بىننەۋە:

۱- لە سوۋرەتتى (الطور) ئايەتتى (۳۲) دا، خۋاى پەرۋەردگار دەفەرەمۋى: ﴿أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَمُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ﴾ (۳۲).

ۋاتە: ئايا عەقلىان فەرمانىان بەۋە پىي دەكات، ياخود خۇيان كۆمەلئكى
ياخىين؟

دىارە لىرەدا (أحلام) كۆى (حلم)ە، يان كۆى (حلم)ە، دەلئى: (الحلم الأناة
وَصَبْطُ النَّفْسِ وَالْعَقْلِ، والجمع أحلام) ۋاتە: (حلم) بە ھىدىيى و مەندىيى و خۇ
كۆنتىرۈل كۈند دەگۈترى، ھەرۋەھا (حلم) بە عەقلىش دەگۈترى، كە كۆيەكەى
(أحلام)ە، ۋاتە: عەقلەكان.

لىرەدا خۋا سىبھانە ۋەتعالى، بەراۋرد دەكات لەنىۋان كەسانىكدا كە عەقلىان
فەرمانىان پىي دەكات و كەسانىك كە ياخىيى دەبن، كەۋاتە: ئەۋ كەسانە پەسندىن
لە لای خۋا، كە فەرمانبەرى عەقلىان، ۋاتە: بە قسەى عەقلىان دەكەن، نەك
ياخىيى دەبن، ئىنجا كە ئىنسان ياخىيى دەبىي، ماناى ۋايە لە قسەى عەقلى
خۇشى دەرەچىي، ئەمەش زۆر پىزگرتنى تىدایە بۇ عەقل، يانى: ئەگەر بە
قسەى عەقلىان كۈدبايە، مىلكەچى نەقل دەبۈۈن.

۲- پىغەمبەرى خۋا (صلى الله عليه وسلم) لەۋ بارەۋە كە ئىنسان تاكو عەقلى
نەبىي و عەقلى كارا نەبىي، ئەركى شەرىعىي پۈۈى تىي ناكات، دەفەرەمۋى: ﴿رَفَعَ الْقَلَمَ عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنْ الْمُبْتَلى حَتَّى يَبْرَأَ، وَعَنْ الصَّبِيِّ حَتَّى يَكْبُرَ﴾ أخرجه أحمد برقم (۲۵۱۵۷)، وأبو داود برقم (۴۳۹۸)، والنسائي برقم (۳۴۳۲)، وابن ماجه برقم (۲۰۴۱)، والحاكم برقم (۲۳۵۰) وقال: صحيح على شرط مسلم، وأخرجه أيضا: الدارمي برقم (۲۲۹۶)، وابن حبان برقم (۱۴۲)، قال الألباني صحيح في الإرواء برقم (۲۹۷)، وقال شعيب الأرنؤوط: حسن لغیره.

واتە: قەلەم لەسەر سى كەسان ھەلگىراو: (واتە: قەلەمى گوناخ نووسىن)

۱- نوستوو تاكو بەخەبەر دى و

۲- شىت (ياخود بېھۆش) تاكو چاك دەبىتەو،

۳- منداڵ تاكو گەورە دەبىت.

(۳)- ھەر ھەخا خوا سېحانە و تعالى دەفەر موى: ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَذِنُوا كَمَا اسْتَذِنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۖ﴾ النور.

واتە: ھەركات منداڵەكان گەيشتنە راددەى بالغ بوون، با مۆلەت وەر بگرن
(كاتىك دىنە ژوورەكانتانەو) وەك چۆن ئەوانەى پيش ئەوان (واتە: گەورەكان)
مۆلەت وەر دەگرن.

كەواتە: عەقل بناغەى ئەرك پى سېررانە (العقل مناط التكليف) ئنجا ئەو
عەقلەش بەكەلك دى، كە خاوەنەكەى بەكارى بەيئى، بىر بكاتەو سەرنج بداو
پامىنى، ئەگەرنا عەقل كە بەكار نەھيئى، وەك پارەيەك واىە كە خەرج نەكرى،
وەك چەكىك واىە كە خاوەنەكەى بەكارى نەھيئى!

پاڤەياندى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play App Store

نه نۆره كۆمهلايه تېپهكان له كههلتانين

Stay in touch on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

علي بابير/ AliBapir

عەلى بابىر/ AliBapir

كهه نالى

پاڤەياندى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

www.alibapir.net

English - عربي - كوردی

پاڤەياندى مەكتەبى مامۇستا عەلى بابىر

بەلگەى چوارەم: بەبىت بەكارهێنانى عەقل لە وهحىي تىنڭەهين:

لەو بارەوهش دوو ئايەت وەك نموونە، بەبەلگە دىيىنەوه:

۱- پيشتريش ئەو ئايەتەمان هينا، خواى بەرزو مەزن دەفەرموى: ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَنْفَكُّوْنَ﴾ ﴿٤٤﴾ النحل.

واتە: زىكرمان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار، تاكو ئەوهى بۆ لای خەلك دابەزێنراوه، بۆيان ڤوون بكەيهوه و، بەلكو خۆشيان بىر بكەنهوه.

۲- هەروەها خوا دەفەرموى: ﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ ﴿٤٤﴾ البقرة.

واتە: ئاوا خوا ئايەتەكانى خۆيتان بۆ ڤوون دەكاتەوه، بەلكو بڤامن (تیبگەن).

بەلگەى پینجەم: بەبىت بىر كۆرۈنەوه،

ناتوانين وهحىي دابەزێننه سەر واقع:

وهحىي خوا تاكو تىي نەگەى، ناتوانى دابەزێننه سەر واقع، بەلگى بىر كۆرۈنەوه پيويستە، هەم بۆ تىگەيشتنى نەقل و وهحىي، هەم بۆ چۆنيەتى دابەزاندنى، بۆ سەر ئەرزى واقع و پراكتيزە كردنى، يانى: هەر ئەوهنده كە تىي دەگەى، بەس نيه، بەلكو چۆنى دادەبەزێنى، كام ئايەتەى چ كاتيك؟ كام حوكمەى لە كویدا؟ ئەوه هەمووى عەقل دەورى تیدا دەبينى.

بہ لگای شہ شہم: وہ حیاتی برہدہوام دہ بہ خشتی
بہ لّام برہہمی فیکر سنووردارہ:

بەلە، كەلەپوور (تراث) و كۆشش (إجتهاد) سنووردارە، سنووردارە بەو كات و شوئەو، بەو ژینگەو بارودۆخەو كە تئیدا بەرھەم ھاتود، بۆيە پيويستە عەقل بەردەوام لە تئودرامانی وەحيیدا سەرگەرم بێ، چونكە پرسيارى تازە، وەلامى تازەى دەوى، نەخوشىي تازە، پيويستى بە چارەسەرى تازە دەكا! بەراستى براو خوشكانى بەرپر! ئىستا دەردى ھەرە گەوردى مسولمانان ئەودى كە پيش ئەودى لە ژين بەجى بمين، لە دين بەجىمان، ئيمە ئىستا لەجياتى ئەودى كە مەحكومى دينى خوا بين و، مەحكومى وەحيى بين، مەحكومى فيكرى مردوانين، لەپيش ئيمەدا زانايان و پيشەوايان رەحمەتى خويان لىي و خوا پاداشتيان بداتەو، ئىجتىھاديان كەردو، بيريان كەردۆتەو، تەماشاي قورئان و سونەتيان كەردو، بۆ وەلام دانەودى پرسيارەكانى رۆژگارى خويان، ئيمە ئىستا، جيهانى ئىسلامىي بە گشتى، ھەموو ئەو دەرمانانەى كە وەختى خۆى گىراونەتەو، ئەو وەلامانەى كە وەختى خۆى دراونەتەو، دىيانەينين بۆ دەردو نەخوشىيەكان و پرسيارەكانى رۆژگارى خۆمان بەكاريان دىنين!

زۆر جار ئەو ويىنەيەم هيىناودە بەرچاوى خۆم: تۆ ئىستا مروڧيىكى ھەر ھى دوو سەد (۲۰۰) سالل لەمەو پيش، بەبەرگ و پوڧاكي ئەوكتاود، بيىنە بەر نيگات، تەماشا دەكەي زۆر عەجايە!! ئىجا بەرھەمى بير كردنەودەكە شيان ھەر وايە، تۆ ئىستا يەكەي لەو زاناو ئىمامە گەورانەي كە وەختى خۆي لەسەردەمى سەلە في صالحدا ژيان، بيهيىنە بو ئيرد، ھەر سەرى سوڧ دەميىن، تەياردەميىن و، سەياردەميىن و، ئىنترنىت و... ھتە، سەرى سوڧ دەميىن، چونكە بەخەونيىش شتى وای نەبيىنود، ئىجا ئايا دەگونجى بير كردنەودى ئەو، تېگەيشتنى ئەو، لەو شتانەدا كە بواری راو بوچوونيان تېدايە (قسە لە عەقىدەو

عبادەت و ھەلال و ھەرام ناكەم، كە ئەوانە نەگۈرۈن) قسە لەو شتانه دەكەم كە دەگۈرۈرۈن، ۋەك: دەۋلەتدارىيى و ھۆكۈمرانىيى، ئابوورىيى، كۆمەلەيەتتىيى، جەنگ و ئاشتىيى، پەيۋەندىيەكان، كەل و پەلەكانى ژيانى رۇژانە، ئايا دەگونجى بەبىرى ھەزار (۱۰۰۰) سالى لەمەۋبەر، ژيانى ئىستاپىڭ بەخى؟ نەخىر، دەجا ئىستاپتە ۋە ئۆمەتە گەۋرەيە ئىسلام، ھەر ھەمۋى مەھكۇمى ۋە بىر كۈندە پىشۋانەيە، كە ئەمە ۋەك ئەۋەيە بە تىرو كەۋانى (۱۰۰۰) سالى لەمەۋ پىش، بىتەۋى لەبەرەمبەر چەكى پىشكەۋتۈۋى ئەمۋۇدا بۈەستى، كە بەتەئكىد شەرىكى دۇراۋە! يىڭومان زۇر جار بىر كۈندە ۋەكانىش ۋەك تىرو كەۋانەكە وان!

با لىرە شتىكى خۇشتان بۇ باس بىكەم، مامۇستايەكى بەرپۇرمان بۇي گىرەمەۋە گوتى: لەگەل ژمارەيەك لە مامۇستايانى خۇمان خوا پەليان بەرزى بكاۋ بىيانبورى: جارىڭ چوۋىن بۇ ۋالاتىڭ، چوۋن بۇ شوئىڭى گىشتى كە پەيامنىرو كامىراي لىبۈن، بەردەۋام ھەر ۋىنەيان دەگرتىن، يەكە لە مامۇستايەكان گوتى: ديارە زۇريان پى گىرنگىن، ئەۋەندە ۋىنەمان دەگىر! مەنىش گوتى: ناۋەللا مامۇستا پىيان ۋايە لە مۇزەخانە ھاتوۋىنەۋە، گوتى: ئىمە بەرگى مەلەيەتتىمان لەبەردا بوو، ۋالاتەكەش ۋە جۇرە بەرگەي لى نەبوو! گەلىڭ جارەن زۇر خەفەت دەخۇم، ھەندى كەس بەناۋى دىنەۋە، بەناۋى ئىسلامەۋە دەمارى لاملى خۇي ھەلدەستىنى و خۇي توۋرە دەكات دەلى: ئىمە ھەر دەبى بەپىي راي سەلەفى صالح لە قورئان و سوننەت تىبگەين! راستە ئىمە ھەر دەبى بەپىي بەرنامە (منھج) سەلەفى صالح لە قورئان و سوننەت تىبگەين، بەلام بىرو راۋ ئىجتىھادەكانى^(۱) سەلەفى صالح، ھىندىكىان بەكەلكى سەد (۱۰۰) سالى دواي خۇيان نەھاتوۋن، ئايا ئىبىن و تەيمىيە رەھمەتى خۇاي لىيى، مۇسەندى ئىمام ئەھمەدى لەبەر دەست دانەبوو كە چەل ھەزار (۴۰۰۰۰) فەرمودەي تىدايە؟ ئەدى بۇچى خۇشىي (مجموع الفتاوى) يەكى لە دواي خۇي جىھىشتەۋە، سى

(۱) لە بەلگەي يازدەيەم دا، تىشكى زياتر دەخەينە سەر جىاۋازىي نىۋان: بەرنامە (منھج) سەلەفى صالح و بىرو راۋ بۇچۈنەكانىيان، كە يەكەمىيان تا راددەيەكى زۇر چەسپاۋ (ثابت) و دوۋەمىيان زۇر گۇراۋ (متغىرە).

ۋ پىنج (۳۵) بەرگە؟ لەبەر ئەوئى لە پۇژگارى ئەودا كۆمەلئى شت هاتوونە پىش، لە پرووى فىكرىي و سىياسىي و ئابوورىي و ...هتدەدە، كە جيا بوون لە هى سەردەمى ئىمام ئەحمەد رەحمەتى خاى لىي، ئىمام ئەحمەد لە سەددى (۳)ى كۆچىدا زىاود، بەلام ئىبن و تەيمىيە لە سەددى (۷و۸)ى كۆچىدا زىاود، كە پۇژگارو شوپن و نەرىت و فىكرو دىناو سىياسەت گۇرپاد، دەبىي جۇرى تىگەيشتنى تۆش بۆ وەحىيى بگۇرپى و تازەي بگەيەود.

ئەو فەرمايشتەي پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) كە دەفەرموى: {إِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا} أخرجه البيهقي في المعرفة برقم (۴۲۲) عن أبي هريرة، وأخرجه أيضا: أبو داود برقم (۴۲۹۱)، والطبراني في الأوسط برقم (۶۵۲۷)، والحاكم برقم (۸۵۹۲)، والخطيب (۶۱/۲)، ترجمة (۴۵۴)، والدليمي برقم (۵۳۲)، قال المناوي: (۲۸۲/۲): قال الزين العراقي وغيره: سنده صحيح، قال الألباني صحيح، السلسلة الصحيحة، برقم ۵۹۹.

واتە: خوا بۆ ئەم ئۆممەتە لەسەرى ھەر سەد (۱۰۰) سالىك، كەسىكى بۆ دەرهەسپنى كە دىنەكەي بۆ تازە بىكاتەود.

دىن تازە كەردنەود، چىيە؟ ئايا قورئانى تازە دى؟ نەخىر، ھەر ئەو قورئانەيە، سوننەتى پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) ھەر ئەو سوننەتەيە، كەواتە: تازە كەردنەودى ئايىن، يانى: تازە كەردنەودى تىگەيشتنى دىن، ھەلبەتە لىرەود دىسان مەبەستم بىر كەردنەودى چەوتى ئەوانە نىيە كە لە بەرانبەر پۇژئاواو سىكۇلارىزم دا بەزىون و، ئاودەكەنە ئاشگىرپى تەوژمى عەلمانىي يەود، خۇيان دۇراندەو لەبەرانبەر فىكر فەرھەنگى پۇژئاواداود، دەيانەوى مل بە قورئان و سوننەت بسووپىن و، لەگەل ھەواو ئارەزووى خەلكدا بىگونجىن، بەلام مەبەستم ئەودىيە كە ئىمەش باودەك ھەرودەك ئىمامەكانى خۇمان رەحمەتى خاىان لىي، بگەين، بۆ وئە: شافىعى لە بەغدا بوود، مەزھەبى كۇنى ھەيە، دەچىتە مىصر ئەو ھەموو مەزھەبەي خۇي، ئەودى كە بوارى ئىجتىھادو بۆچوونە، چاوى بە ھەموويدا گىراۋەتەود، ھەندى دەلپن: جگە لە چوار مەسەلە، ئەوى دىكە ھەمووى چاوى پىدا گىراۋەتەود، بۆيە زانايان دەلپن: كەسى بەدواي

شافیعی بکه‌وی، دەبێ بە‌دوای قسە‌ی تازه (القول الجديد) ی بکه‌وی، که چۆتە میصر، بارو دۆخ و هەل و مەرج و ژینگە‌که گۆ‌پاوه، عادت و نە‌ریتێکی دیکە بووه و، خۆشی زانستی زیادی کردووه و ئە‌زمونی زیادی کردوه، چاوی به بابە‌ته‌کاندا گێ‌راو‌ته‌وه.

ئە‌جا لە‌نیوان بە‌غدا و می‌صردا ماوه‌یه‌کی چە‌ند کی‌لۆ‌مە‌تری‌یه، لە‌ دەر‌فە‌تێکی زە‌مه‌نی چە‌ند سالی‌یدا، چون‌که (شافیعی) لە (۱۵۰) ک لە‌دا‌یک بووه لە (۲۰۴) ک وە‌فاتی کردوه، (۵۴) سا‌ڵ ژیاوه، ئە‌جا که بە‌غدا‌ی جێ‌هێ‌شتوه، تە‌مه‌نێکی هە‌بووه لە‌بەر ئە‌وه‌ی موح‌ته‌هید بووه، که‌چی دە‌بینین لە‌نیوان ئە‌و دوو شارو وڵات‌ه‌و، لە‌ماوه‌ی ئە‌وه‌نده سا‌ڵ‌دا، مە‌زه‌به‌که‌ی خۆ‌ی گۆ‌پاوه، که‌چی تۆ‌ ئی‌ستا بێ‌نی، بە‌و مە‌زه‌به‌ی ئە‌وه‌و یان ه‌ی ئی‌مامی‌کی دیکە‌وه، موو به‌ موو پا‌به‌ند ب‌ی و، دوای زیات‌ر لە‌ هە‌زار سا‌ڵ، هەر خۆ‌ت به‌ قسە‌کانی ئە‌وه‌و ب‌ه‌ستیه‌وه و پا‌به‌ند بکه‌ی، پێ‌شت وای ب‌ی‌دینی ده‌که‌ی، ئە‌گەر خۆ‌شت ب‌یر بکه‌یه‌وه و عە‌ق‌لی خۆ‌ت به‌‌کار ب‌خه‌ی! ئا‌خر چۆ‌ن له‌ هە‌موو پ‌روو‌یکی دنیا‌داری و دین‌داری‌یه‌وه، به‌‌جێ نام‌ینی؟ ئە‌جا دوای‌یش خە‌لک و ده‌زانێ خە‌تای دینه‌که‌ته! شایانی با‌سی‌شه که (سیوطی) کتیب‌ی‌کی ه‌یه له‌‌سەر فە‌رز بوونی ئی‌جتی‌هاد، به‌‌رپ‌ه‌رچی ئە‌و که‌سه ده‌داته‌وه که نازانێ ئی‌جتی‌هاد کردن له‌ هە‌موو سەر‌ده‌می‌کدا پ‌ی‌وسته، به‌ ناو و نیشانی: (الرُّدُّ عَلَى مَنْ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَجْهًا أَنْ الْإِجْتِهَادَ فِي عَصْرِ فِرْعَوْنَ) ئی‌جتی‌هاد یانی: دووباره‌ ته‌ماش‌ا کردنه‌وه‌ی قور‌ئان و سوننه‌ت، له‌و بوارانه‌دا که گۆ‌پ‌رانیان به‌‌سەر‌دا د‌ی، ئی‌مان و عە‌قیده، وه‌ک له‌ کتیب‌ه‌که‌ی خۆ‌م: (ئی‌مان و عە‌قیده‌ی ئی‌سلامی) دا با‌سم کردوه، ئە‌صله‌ن نا‌بێ ب‌لێ: عە‌قیده‌ی سه‌له‌ف‌ی و خە‌له‌ف‌ی و ئە‌شعه‌ری و ماتوریدی و چی و چی، ئی‌مان و عە‌قیده ئی‌مان و عە‌قیده‌ی ئی‌سلامی‌یه، به‌‌تایبه‌ت ه‌ی که‌س نه‌یه، به‌‌ل‌کو ه‌ی هە‌موو لایه‌که‌و له‌لایه‌ن خ‌وای به‌‌رزو مە‌زن‌ه‌و دانراوه‌و، له‌لایه‌ن پ‌ی‌غه‌م‌به‌ره‌که‌یه‌وه، را‌گه‌یه‌نراوه، عیبادەت به‌ هە‌مان شی‌وه، هەر عیبادەته‌، به‌‌لام که د‌ی‌ینه‌ سەر مە‌سه‌له‌ی حوکم و سیاسەت و ئابوری و کۆ‌مه‌لایه‌تی و ... هت‌د، ئە‌وه پ‌ی‌وستی به‌ کۆ‌ش‌شی تازه‌و ب‌یرکردنه‌وه‌ی تازه‌ ده‌کات.

بەلگەي ھەتتەم: ژيانى بەشەر لە گۆرانى بەردەوام دايەو، زانست
و فيكرى بەشەر بەردەوام گەشە دەكات، بۆيە بەبەت بىر كۆرۈنە دەيىسالايسى
بەكار ھيئەتتىن ھەق، دىنمان لە ژىنمان بەجەت دەمەيتتى:

لەردا قەسەيەكى زۆر جوانى عومەرى كۆرى عەبدولعەزىز دەھىنم كە
دەلى: {تَجِدُ لِلنَّاسِ أَقْصِيَةَ بَقْدَرٍ مَا تَجِدُ لَهُمْ مِنَ الْقَضَايَا} يانى: بۆ خەلك ھۆكم و
فەتۋاى تازە پەيدا دەبن، بە ئەندازەي ئەو كە كىشەي تازەيان بۆ پەيدا دەبن،
ھەر مەسەلەيەكى تازەيان بۆ بىتە پىش، پىويست بە چارەسەرىكى تازە دەكات،
بۆيە زۆر جار لە وتارەكاندا گوتووومە: چارەسەرە كۆنەكان بە كەلكى كىشە
تازەكان نايەن، وەلامە كۆنەكان بە كەلكى پىرسىارە تازەكان نايەن، پىشتىش
ئەو فەرموودەيەمان ھىنا كە پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموى:

{إِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ، مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا} (۱).

كە بەتەشكىد مەبەست پىي تازە كۆرۈنە دەيى بىر كۆرۈنە دەيە لە دىندا، واتە:
دووبارە سەرنج دانەودى ئەو دەقەنەي قورئان و سوننەت، بۆ ئەودى بزەنن
چۆنيان دابەزىنن بۆ سەر ئەو واقىيەي خۇمان، خوينەرە بەرپەزەكان! ھەندى
كەس پىشتى بەو نەھىشاو دەخۆ دىن لە كۆيەو، ژىن لە كۆيە؟ بۆخۆي
دانىشتو لە شۆيىنكداو ھەر فەتۋا دەدا: ئەو ھەلەلەو ئەو ھەرامە، وا
مەچن و وا مەكەن! تۆ بىنە بزەنە چۆنم بۆ دەخەيە قالبى ژيانەو، چۆن
بۆم دادەبەزىننە سەر واقىيەي ژيان، ئەو گەنگە، ئەركى زانايان ئەو دەبوو
كە دىنيان بەرجەستە كۆدو لەسەر ئەرزى واقىيە، ئەمما بىي لە گۆشەيەك
دابىشى و، ھىندى خەلك لەخۆت بئالئىنى و، بەكەيفى خۆت فەتۋا بەدى و،
ھىچ كاريگەري نەبى لەسەر ژيانى خەلك، ئەو ھىچ نىيە، تۆ وەرە ژيانى

خه لکم بو بگۆره، وهره ژيانی خه لکم بو بهینه وه سه ر سکه ی شه ریهت، نه وه
 نازایه تییه، نه وه گرنگه، نه وه پیویستی به بیر کردنه وه و پامان و ئیجتهادی
 عه قل ده کات، نه گه رنا هه ر ئایهت و فه رموده کان به وشکی بخوینییه وه،
 بو کومه له خه لکینکی وه ک خۆت داخواو داخواو له په راویزی کومه لگادا
 ژیاو، نه وه به هه موو که س ده کری! به لام نه وه گرنگه چۆن نه وه دینه بکه یه وه
 کالای بالای نه وه ژینه، نه وه پیویستی به بیر کردنه وه و ئیجتهاد ده کات، نه وه
 زانیانه ی که بیران کردۆته وه به ره مه میان بو خستووینه روو، نه وانه غه میان
 نه وه بووه دین بکه نه وه کالای بالای ژین، نه وه ژینه به پپی نه وه دینه به ریوه
 بچی.

راکه یاندنی مه کته بی مامۆستا عه لی بابیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

QR Code 1

QR Code 2

له تۆره کومه لایه تییه کان له که لانتان
 Stay in touch on social media
 نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

راکه یاندنی مه کته بی مامۆستا عه لی بابیر

عه لی بابیر/ AliBapir

AliBapir/ علی بابیر

YouTube

کە ئه لی

راکه یاندنی مه کته بی مامۆستا عه لی بابیر

QR Code 3

QR Code 4

QR Code 5

بەلگەي ھەشتەم: بەبىت رامان و بىر كۆرۈنە دەستە بولۇپ، لە
بولۇپ، نەيىيەكانى بولۇپ و ياساكانى خوا نادۇرەنە دەستە:

با دوو ئايەتەش لەو بارەدە بە نەمۇنە بەيىنە دەستە:

۱- خوى پەرەدە گەر دەفەرەمۇي: ﴿أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ ۖ﴾ ۱۸۵. الاعراف.

واتە: ئايا سەرنەجىيان نە داودەتە مولى فراوانى ئاسمانەكان و زەوى و، ھەر
شەيى كە خوا دروستى كۆرۈدە؟

دەبىي وردىيە دەستە سەرنەج بەدى، ئەگەرنا ياسايەكانى خوا چۆن كەشف
دەكەي؟ ئەو رۆژ ئاوايىيەنى ئىستە ياساكانى خويان كەشف كۆرۈپ لەبوارەكانى
پىزىشكىي، گەردۈنەسىي، زەوينەسىي، فىزىي، كىمىي، بەچى ھەيەنەيان كۆرۈدە
بەسەر دىيادا؟ بەدە كە ياسايەكانى خويان دۆزىيەنە دەستە، يانى: ئەدەي كە خوا
فەرمانى پىكۆرەدە: سەرنەج بەدەن! ئەوان بەسەر خوياندا جىبەجىيان كۆر، سەرنەجەم
توانيان ئىيەن دىيا بەخەنە ئىر كۆنترۆلى خويانە دەستە، نەك ھەر دىيەي خويان،
دىيەي ئىمەش.

۲- ھەرودەھا خوا دەفەرەمۇي: ﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ۚ﴾ ۲۰. العنكبوت.

واتە: بلى: بەزەويدا بولۇپ و سەرنەج بەدەن! بزان چۆن (خوا) دروستكراوەكانى
ھىناونە دى.

به‌لگه‌ی نۆیه‌م: مسوولمانان ته‌نیا ئه‌و کاته له گه‌شه‌ی هه‌مه‌لایه‌نه
دابوو، که به‌ره‌مه‌ی فیکرییان هه‌بوو و. شتی تازهیان له دین و
ژیندا ده‌زان:

به‌لێ چاخێ زی‌پینی ئیسلامی ئه‌و کاته بوو که مسوولمانان کارلێکیان
ده‌کرد له‌گه‌ڵ فه‌لسه‌فه‌و فیکرو شاره‌زاییه‌کانی دیکه‌ی ده‌ورو به‌ریاندا، شتی
زیاده‌یان بۆ به‌شه‌ر به‌ره‌م ده‌ینا، به‌لام دوا‌یی که عه‌قلی خۆیان په‌ک‌ه‌ست،
له‌سه‌ده‌ی چواره‌می کۆچییه‌وه‌و گوتیان: ده‌رگای ئیجتیهاد داخراوه، چه‌ند
عه‌جایب! ده‌رگایه‌ک خوا بیکاته‌وه‌، به‌ به‌ندان چۆن داده‌خ‌ری؟ بۆیه زانایانی
دیکه‌ په‌یدا بوون و گوتیان: ده‌رگای ئیجتیهاد که‌س داینه‌خ‌ستوه‌و هه‌ر
به‌ ئاو‌ه‌لایی ماوه‌ته‌وه‌، به‌لام له‌ راستیدا ئه‌وه‌ ده‌رگای ئیجتیهاد داخستن
نه‌بوو، ده‌رگای عه‌قل داخستن بوو، که ده‌رگای عه‌قل‌یش‌ت داخست، ناتوانی
کارلێک بکه‌ی له‌گه‌ڵ ئه‌و واقیعه‌ی که تییدا ده‌ژی و، ناتوانی تیگه‌یشتنی
تازه که له‌گه‌ڵ واقیع و به‌رژه‌وه‌ندیی تو‌دا ده‌گونجی، له‌ قورئان و سوننه‌ت
ده‌ره‌یینی.

له تۆره کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌که‌لتان

Stay in touch on social media

بەن مەحکم عێز مۆافق البۆاچل الایمه‌ای

علي بابیر/Alibapir

archive.org/details/@alibapir

PDF

www.alibapir.net

English - عربي - کوردی

علي بابیر/Alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

کەتانی

راکەپاندنی مەکتەبی مامۆستا علی بابیر

راکەپاندنی مەکتەبی مامۆستا علی بابیر

بۆ نموونە:

واته: ته گهر پښان بگوتړئ: به ډواى تهوه بكهون كه خوا ناردوويه ته خوار، ددښتن: (واته: كافره كان ددښتن): به ډواى تهوه ددكهوين كه باب و باپيرانمان له سهري بينيوه، ته دى ته گهر باب و باپيرانيان هيچ شتيكيان نه زانيسي {ههر ددبي به ډوايان بكهون}؟

۲- هر روزه‌ها خوی پروردگار ده‌فرمودی: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ (۱۰۴) المائدة.

واته: ټه گهر پيښان بگوتری: (واته: به کافر دهکان) وهرن بو ټه ودي که خوا ناردوويه ته خوار، ددئين: ټه ودهمان به سه که باب و باپيرانمان له سه ري بينيو، ټايا ټه گهر باب و باپيرانيان نه يانزانيسی {ههر به دوایان ده که ون؟}!

ئىنجا ئەۋدى كە خوا سەرزەنشە كافرانى پىكردو، ئىستا مسولمانان وان، ناچن ئەۋدى كە خوا ناردوويەتە خوار، دووبارە سەيرى بكنەۋە و، ناچن بو سونەتە كە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بزنان چى دەفەرموى، بەلكو ھەر بەدۋاى ئەوانە پىشى كەوتوون، وەك ئەوان لە جىاتى ئىمە بىريان كرديتتەۋە، ھەلبەتە لىردە نامەۋى زەمى زانايان و پىشەۋايان بكنم، ئەوان بەراستىي

لەسەر دەمى خۆياندا، دیندارىیەکی باشیان کردو، تەماشای قورپان و سوننەتیان کردو، لە ژيانى خۆياندا چى پېویست بوو، لە شەریعەت دەریان هێناو، بەلام زەمى خۆمان دەکەم، کە بۆچی ئێمەش وەك ئەوان ناکەین؟ دەبوو ئێمەش شوێن ئەوان بکەوین، واتە: قسەکانى ئەوان دووبارە نەکەینەو، بەلکو هەمان شیوەى ئەوان، چىیان کردو، ئێمەش ئاوا بکەین، چونکە وەك لە سوننەت دا هاتوو: کاتى پێغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) موعاذى کورى جەبەل دەنیرى بۆ یەمەن، دەفەرموی: ئەگەر کێشە یەکت هاتە پێش، چۆنى چارەسەر دەکەى؟ گوتى: تەماشای کتیبى خوا دەکەم، گوتى: ئەگەر لەویدا نەتبینى؟ گوتى: تەماشای سوننەتى پێغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) دەکەم، گوتى: ئەگەر لەوێشدا نەتبینى؟ گوتى: عەقلى خۆم بەکار دێم و کەمتەرخەمى ناکەم، پێغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) دەستى لە سینگی داو فەرموی: {الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ لِمَا يُرْضِي رَسُولَ اللَّهِ}، واتە: ستایش بۆ ئەو خواىەى کە نوێنەرى پێغەمبەرى خواى رێنماى کردو، بۆ ئەوێ کە پێغەمبەرى خوا رازى دەکات.

ئێمە دەبێ شوێن ئەو میتۆدو بەرنامەیان بکەوین، کە بە گۆڕەى ئەو ئىجتىهادیان کردو و بىریان کردۆتەو، نەك ئەو ئىجتىهادو بۆچوونەى کە بۆخۆیان سوودى هەبوو، بەلام لەوانەى هەر دواى پەنجا (۵۰) سال بەکار نەهاتبى، وەك نمونەى مەزەهەبى شافعیى کە پێشتر هێنامانەو، هەر وەها ئەبو حەنیفە جارى وا هەبوو فەتواىەکی دەدا، بۆ بەیانى بەبازارى کووفەدا دەگەرا، یاخود جارچى رادەسپاردن جار بەدەن، دەیانگوت: دویى ئەبو حەنیفە فەتواىەکی ئاواى داو، بەلام ئەمڕۆ بۆى بەدەرکەوتو ئەم رایە باشتەر، یان ئەوێ دویى هەلە بوو و ئیستا ئاوا دەلێ.

جارێک پێشەوا عومەر خوا لێى رازى بێ، برپارىکى دا، دواى سالیك برپارىکى دیکەى دا گوتیان: ئەى ئەمیری ئیمانداران! پێشتر وات دەگوت، گوتى: ئەو کاتە وامان پێ چاک بوو، ئیستا کەش ئاوامان پێ چاکە، جارى واهەى رۆژگارە کە دەگۆرێ، بۆ وێنە مەسەلەى نرخ لەسەر دانان، پێغەمبەرى

خو (صلی الله علیه وسلم) فەرموویه تی: {نرخ له سه ر شت دامه نین، خو نرخ دانهره}، که چی له سه رده می عومه ردا خو لئی رازی بی نرخ له سه ر شت دانا، هۆکاره کهیشی ئه وه بوو که ئه و کاته بازرگانه کان ئه مین و راستگۆ بوون و، نرخ پڕ به پیستیان بۆ شته کان داده ناو، پیوستی به وه نه بوو نرخ بۆ دابنن، به لام دواپی خه لک نئه مین بووه و به زیاده فروشتوویه نه^(۱).

۳- خوی په روه رداگار هه ر له و باره وه ده فەرموئ: ﴿وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ﴾ (۲۳) الزخرف.

واته: هه روا به و شیویه له پیش تۆدا له هه چ ئاوه دانییه کدا، هه چ ووریا که ره وهیه کمان نه نارده، مه گه ر خۆشگوزه رانه کانی گوتوویه نه: ئیمه باب و باپیرانمان له سه ر رېبازیك بینوه، هه ر به دواپی شوپیی ئه وانیش ده که وین.

که واته: خو سه رزه نشتی کافران ده کات که بۆچی به دواپی پیشینانتان ده که ون، ده بی خۆتان عه قلی خۆتان به کار بهین، که چی ئه م درده ئیستا تووشی مسولمانان بووه، بۆیه ش ئیستا حالمان به م شیویه.

له نۆزه كۆمه لایه تیه كان له كه لانتان
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

راكه پاندنی مه كته بی ماموستا عه لی بابیر

Alibapir/عەل بابیر

www.alibapir.net
English - عربي - کوردی

Alibapir/عەل بابیر

راكه پاندنی مه كته بی ماموستا عه لی بابیر

Alibapir

Google Play App Store

راكه پاندنی مه كته بی ماموستا عه لی بابیر

(۱) له ته وه ری پینجه مدا وردتر باسی ئه م مه سه له یه ده که وین.

بەلگەى يازدەيەم و كۇتايى: شوۋىن كەۋىتىنى پېشىنى چاك (السلف
الصالح) يانى شوۋىنكەۋىتىنى بەرنامەو مېتۇدەكەيان لە تېگەيشتىنى
تايىندا، نەك شوۋىنكەۋىتىنى سەرچەم بىرو راكانيان:

ئەۋە مەسەلەيەكى زۆر گۈرگە، زۆربەى ئەۋانەى باسى شوۋىنكەۋىتىنى
سەلە فى صالح دەكەن، لېى تېنەگەيشتون، وا دەزانن حەسەنى بەصرایی چ
فەتۋايەكى داۋە، ئىبن و سىرىن چى گوتۇە؟ دۋاى ئەۋان ئەبو حەنەفەۋە مالىك
و شافىعى و ئەحمەدو ئەۋانى دېكە رەحمەتى خوا لە ھەموويان بى، چىيان
گوتۇە؟ دەبى تۆش ھەمان شت بلىيەۋە!! (القرافي) كىتېپكى ھەيە بە ناۋو
نېشانى: (الإحكام في تمييز الفتاوى من الأحكام، وتصرفات القاضي والإمام)
كىتېپكى زۆر نايابە، لە شوۋىنكەۋە دەلى: (ھەموو ئەو حوكمە شەرعىيەنەى كە
بىنا كراون لەسەر نەرىت و عورپىك، ۋەختىك نەرىت و عورفەكە دەگۆرپى،
حوكمە شەرعىيەكەش دەگۆرپى، ئەگەرنا مانەۋەى حوكمە شەرعىيەكە، لە گەل
گۆرپانى عورفەكە، ئەۋە نەزانىنە لە دىندارىيدا و بىئاگايىە)^(۱)، قسەيەكى
زۆر جوانە: حوكمىكى شەرعىي كە بنىات نراۋە لەسەر عورپىك، لەبەر ئەۋەى
عورف وايەۋ عادەت وايە، ئەو حوكمە شەرعىيە، يان ئەو فەتۋايە، بەو شىۋەيە،
دۋايى كە عورفەكە دەگۆرپى، ئۆتۈماتىكى دەبى حوكمەكە ياخود فەتۋايەكەش
بگۆرپى، ۋەك لەمەسەلەى نرخ دانان (تسعير)دا باسمان كەرد، يان مەسەلەى
دل راگىراۋان (مؤلفة القلوب) ئەۋانەى كە مسولمان نېن، ياخود تازە مسولمان
بوون، كە بەشىكن لەۋانەى كە زەكاتيان پى دەدرى، لەسەردەمى پىغەمبەرى
خوا (صلى الله عليه وسلم) پىيان دەدرا، لەسەردەمى ئەبو بەكرىشدا خوا لىي
رازى بى، پىيان دەدرا، لەسەردەمى عومەردا، خوا لىي رازى بى لەدەرگاگەى
كۆبۈنەۋە، ئەۋىش گوتى: چىتان دەۋى؟ گوتيان: ئىمە دل راگىراۋانىن، بۆ

(۱) لە تەۋەرى پىنجەمدا دەقى قسەكەى (القرافي) بەتەۋايى دىنن.

ۋەدەرگىتى زەكات ھاتوۋىن، ديارە سالانە پىيان دراۋە، پىشەۋا عومەر گوتى:
ھىچتان پىنادەم، لەبەر ئەۋەدى ئىستا ئىسلام دەسلەت و دەۋلەتى خۇي ھەيەو
پىۋىستى بە دل راگرتى ئىۋە نىە، ئىنجا شىعە كە ھەر بۇخۇيان لە بەرامبە
عومەردا خوا لىي رازى بى، قىن لە دلن، دەلن: عومەر ئايەتى پەكخستودە
(تعطيل) كەردە، بەلام وانىەو عومەر زۆر عاقل و زۆر داناۋا زانا بوۋە، زانىۋىەتى
زەمىنەى جىبە جى كەردى ئەو حوكمە شەرعىيە، ئىستا لەبار نىە، ئايەتەكەى
پەك نەخستودە ھەر لەجىي خۇيەتى و، ئەگەر ھەمان ھەل و مەرج دووبارە بوۋە،
با جىبە جى بىتتەۋە، بەلام گوتوۋىەتى ئىستا بەسەر ئىۋەدا جىبە جى نابى.

يان مەسەلەى بىرىنى دەستى دز، كە عومەر خوا لىي رازى بى لە سالى
گرانىي (عام المجاعة) راىگرت، ئايەتى پەك نەخست، بەلام گوتى: دەستى
دز كاتى دەبرى، كە خەلك ناچار نەبى دزى بكا، بەلام ئىستا خەلك زۆربەى
برىسيە، لەبەر ئەۋە ناگونجى ئەو سزا شەرعىيە لە ئىستادا جىبە جى بىرى.

كەۋاتە: زۆر گرنگە ئىمە بزانىن: شوپن كەۋتنى پىشىنى چاك ۋاتە:
شوپنكەۋتنى ئەو بەرنامەۋە مېتۇدەى كە ئىشيان لەسەر كەردە، بەلام راىەكانيان،
نەخىر، ديارە ھىندىكى بەكەلك دى، بەلام مەرج نىە ھەموۋى بەكەلك بى،
ئەۋەى كەپەيۋەندى بەلەينى ماددىي ژيان و، عورف و عادەت و ئەو شتەنەۋىە
كە دەگۆرپن، دەبى فەتۋاى دىكەۋ بۇچوۋنى دىكە بىنن، زانايانىش ھەر وايان
كەردە: كاتى خۇي مەزھەبى ئەبۇ ھەنىفە ھەبوۋە، ئەدى بۇچى دۋاى مەزھەبى
مالىكىش پەيدا بوۋە، دۋاى ئەو بۇچى مەزھەبى شافىعىي پەيدا بوۋە، بۇچى
دۋاى مەزھەبى ئەھمەدەش پەيدا بوۋە؟ چونكە ھەل و مەرج و ژىنگەكانيان
جىا جىا بوۋن، رايان جىا جىا بوۋ، و تىگەشىتىيان بۇ ئايەتەكان و دەقەكانى
سوننەت، جۇراۋ جۇر بوۋن، بۇيەش ھەر كامىكان بۇخۇى كۆشى كەردەۋە
ھەۋلى داۋە بۇخۇى لەدىن تى بگات، پىغەمبەرى خواش (صلی اللہ علیہ
وسلم) دەفەرەمۇ: {خَيْرَ قَالَ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ يَجِيءُ قَوْمٌ
تَسْبِقُ شَهَادَةُ أَحَدِهِمْ مِثْلَهُ، وَمِثْلُهُ شَهَادَتُهُ} أخرجه ابن أبي شيبة برقم (۳۲۴۰۷)، وأحمد
برقم (۴۱۳۰)، والبخاري برقم (۲۵۰۹)، ومسلم برقم (۲۵۳۳)، والترمذي برقم (۳۸۵۹)

وقال: حسن صحيح، وابن ماجه برقم (۲۳۶۲)، وأخرجه أيضا: النسائي في الكبرى برقم (۶۰۳۱)، وأبو يعلى برقم (۵۱۰۳)، وابن حبان برقم (۷۲۲۲)، والبيهقي برقم (۱۹۶۹۶)، والطبراني برقم (۱۰۳۳۸).

واتە: باشتىن سەدە (خەلک)، سەدەكەى منن، دوايى ئەوانەى دواى وان، دوايى ئەوانەى دواى وان، {بۆ زانيارىتان! زانايان وشەى (قرن)يان لىردەا بە خەفتا (۷۰) سالى لىکداۋەتەۋە، نەك بە سەد (۱۰۰) سالى، بۆيە دەلىن: $70 + 70 + 70 = 210$ ، واتە: (۲۱۰)ى كۆچىي، ئەۋە سنوورى جياكەرەۋەى ئەۋ سى سەدەيەيە، ھەندىكىشيان بە سەد (۱۰۰)يان لىك داۋەتەۋە گوتوويانە: تاكو سىسەد (۳۰۰)ى كۆچىي، بەلام ئەۋەى دىكە، زياتر زانايان لەسەرنى.

كەۋاتە: كە پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرموى: باشتىن جىل، جىلەكەى منن، ئىنجا ھى دواى وان، ئىنجا ھى دواى وان، يانى: {أصحاب) و (تابعين) و (تابعى التابعين)}، ئىنجا دەفەرموى: دوايى كەسانى دىن كە يەكىكىيان شاھىدىي دەدا، شاھىدىيەكەى پىش سويندەكەى دەكەۋىتەۋە و، سويندەكەى پىش شاھىدىيەكەى دەكەۋىتەۋە، واتە: ھەر لەخۇرا شاھىدىي دەداۋ، ھەر لەخۇرا سويند دەخوا، بى ئەۋەى لىي بىكۆلىتەۋە.

لە كۆتايىدا دەلىم:

يىگومان بۆ ھىنانەۋەى ئىسلام بۆ كايەكانى ژيان، پىۋىستىيمان بەۋە ھەيە زۆر عەقلى خۇمان ھەلگوشىن و بەكارى بھىنن و، دووبارە تەماشاي قورپان و سوننەت بىكەينەۋە، لەگەل پىژو حورمەتى زۆر تەۋاۋمان بۆ كەلەپوورو بەرھەمى زانايان، بەلام ئەۋان بۆ رۆژگارى خۇيان، تەماشاي قورپان و سوننەتيان كىردە، بۆ چارەسەرى كىشەكانى خۇيان، كە زۆر جيا بوون لە كىشەكانى سەردەمى ئىمە، من ئىستا زۆر بەزەيىم بە ھەندى كەسدا دىتەۋە: بازار گەرم دەكات و پەنا دەباتە بەر بە ھەلگۆلىنى مېژوو بۆ دەرھىنانى ھەندى مەسەلەى ۋەك: قورپان مەخلوققە يان مەخلوققە نىيە؟ خۇاي پەرۋەردگار دەيىرنى، يان نايىرنى؟ ھەرۋەھا ھەندى لە سىفەتى خەبەرىي خوا .. كە كاتى خۇي ئەۋ كىشەۋە مەشت

و مېرەنە بوون، ئىستاش قەيناكات بايى پېويست قسەيان لى بىكەين، بەلام ئىستا ئىمە كىشەمان لەگەل كەسانىكدا ھەيە كە ئالين: خوا لە قىامەت دەيىنرى، يان نايىنرى؟ بەلكو ھەر بېروايان بەخو نىيە، ئىستا كىشەمان لەگەل ئەوانەدا نىيە كە دەلن: قورئان مەخلوققە يان مەخلوقق نىيە، بەلكو كىشەمان لەگەل كەسانىكدايە كە ھەر بېروايان بەو نىيە قورئان خوا ناردوويەتى! بۆيە دەيى بزائىن ئىمە لە چ رۆژگارنىكداين و، بەيى رۆژگارى خومان لەگەل كىشەكانى خوماندا دەستەو يەخە بىن، بەلام ئەوئى وەك حوشتر مەل سەر لە لىمدا نوقم دەكاو، دەچى لە رابردوودا بەدوای كىشاندا دەگەرئى و، لە كىشەكانى ئىستاي رادەكا، ياخود تەسلىمى دەسەلاتداران و حوكمراننىك دەيى، كە لە شەرىعەت لايانداو و، ھەموو شىئىكان بۆ پىنەو پەرۆ دەكا، كەچى رۆژانە بەھانە دەگرئى بە مەسولمانانىك كە دىيانەوئى دىنى خوا بەيىننەو مەيدانى ژيان، ئەو دەيى دوعاى ھىدايەتيان بۆ بىكەين كە خوا ئىصلاحيان بكاو ھىدايەتيان بىدا، چونكە بەو شىئەيە دىندارىيى ناكرى و پىشىنى چاكىشمان بەو شىئەيە نەبوون، بگرە پىچەوانەئى ئەوئەبوون.

لاگەياندىنى مەكتەبى مامۇستا ئەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net

English - عربي - كوردى

لاگەياندىنى مەكتەبى مامۇستا ئەلى بابىر

لاگەياندىنى مەكتەبى مامۇستا ئەلى بابىر

لاگەياندىنى مەكتەبى مامۇستا ئەلى بابىر

لاگەياندىنى مەكتەبى مامۇستا ئەلى بابىر

بەرهمهکانی دانهر

أ - کتێبه کوردیه کان :

ژ	کتێبه کان	بهروارو چاپ	تیبینی
قورئان و سوننهت			
١	پوختهیهك ده‌رباره‌ی ئیسلام له‌به‌ر پۆشنایی سوورته‌ی فاتحه‌دا	چاپی یه‌ك/١٩٨٤ چاپی دوو/٢٠٠٦	
٢	با له‌ خزمه‌ت قورئاندا بین، [كۆی هه‌ردوو كتێبی: (چۆن باشت‌ر له‌ قورئان به‌هره‌مه‌ند ده‌بین؟) و (ئهرکی سه‌رشانمان به‌رانبه‌ر به‌ قورئان)ه‌]	چاپی یه‌ك/٢٠٠٨ چاپی دوو/٢٠١٥	
٣	ته‌فسیری قورئانی به‌رزو به‌پێژ، به‌رگی یه‌كه‌م: سووره‌ته‌کانی: (الفاتحه) و (البقرة)	چاپی یه‌ك/٢٠١٢	
٤	ته‌فسیری قورئانی به‌رزو به‌پێژ، به‌رگی دووهم : سووره‌تی: (آل عمران)	چاپی یه‌ك/٢٠١٢	
٥	ته‌فسیری قورئانی به‌رزو به‌پێژ، به‌رگی سێیه‌م: سووره‌تی: (النساء)	چاپی یه‌ك/٢٠١٣	
٦	ته‌فسیری قورئانی به‌رزو به‌پێژ، به‌رگی چواره‌م: سووره‌تی: (المائدة)	چاپی یه‌ك/٢٠١٤	
٧	ته‌فسیری قورئانی به‌رزو به‌پێژ، به‌رگی پێنجه‌م: سووره‌تی: (الأنعام)	چاپی یه‌ك/٢٠١٥	
٨	ته‌فسیری قورئانی به‌رزو به‌پێژ، به‌رگی شه‌شه‌م : سووره‌تی: (الأعراف)	چاپی یه‌ك/٢٠١٦	
٩	ته‌فسیری قورئانی به‌رزو به‌پێژ، به‌رگی حه‌وته‌م: سووره‌تی: (الأنفال)	چاپی یه‌ك/٢٠١٦	

١٠	تەفسیری قورئانی بەرزو بە پێز، بەرگی هەشتەم: سووپەتی: (التوبة)	چاپی یەك/٢٠١٧
	تەفسیری قورئانی بەرزو بە پێز، بەرگی نۆیەم: سووپەتی: (یونس)	چاپی یەك/٢٠١٨
١١	شۆنكەوتنی سوننەتی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) لە نێوان كەمتەرخەمی و زێدەپڕۆیدا	چاپی یەك/٢٠١٥
١٢	پێبازی پێغەمبەری خوا: پێناسە و گەڕانگەیی و پێویستی	چاپی یەكەم/٢٠١٨
بیروپروا و فیکری ئیسلامی		
١٣	دەبەرێك پراچوونی ئیسلام و پێچكان	چاپی یەك/١٩٨٥ چاپی سێ/٢٠٠٦
١٤	پڕۆژەی بەرنامەی فیکری کاری ئیسلامی	چاپی یەك/١٩٩٦
١٥	بەما شەرعییەكان و هێڵە گشتییەكانی كۆمەڵی ئیسلامی	چاپی یەك/٢٠٠١ چاپی سێ/٢٠١٤ وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبیییش
١٦	چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم، سەرنجێکی واقعییانە و هەڵسەنگاندنێکی شەرعییانە	چاپی یەك/٢٠٠٢ چاپی شەش / ٢٠١٦
١٧	خوێناستنی، ئایین، ئیمان (پراستییه كانی ئىسلام دەدرەوشێنەو و ئەفسانە كانی پێچكان دەپوێنەو)	چاپی یەك/٢٠٠٢ چاپی دوو/٢٠٠٩
	مەوسووعەى : ئيمان و عەقیدەى ئىسلامى لەبەر پۆشنايى قورئان و سوننەتدا، (٦ بەرگ)	چاپی یەك/٢٠٠٦- ٢٠٠٨ چاپی دوو/٢٠١٦
١٨	بەرگی یەكەم: ئیمان و عەقیدەى ئىسلامى چیه و چۆنە؟	
١٩	بەرگی دووهم: خوا بەیەكگرتن لە بەدییهێنەراییه و پەرەردگارێتییدا	
٢٠	بەرگی سێهەم: خوا بەیەكگرتن لە ناو و سیفەت و لەپەرستراوێتییدا	
٢١	بەرگی: چوارەم: ئيمان بە: فریشتەكانی خوا، کتیبەكانی خوا، پێغەمبەرانى خوا	

٢٢	بەرگی پێنجەم: ئیمان بە: پۆژی دواوە قەزاو قەدەر		
٢٣	بەرگی شەشەم: تابیەتمەندی و دیدو پۆچوونەکانی پەپەرەوانی پێبازی راست		
٢٤	پێبازی پێنجەمبەر صلی اللہ علیہ وسلم کامە یە ؟ چاپی یەك/١٩٨٩	دواتر خرایە نێو کتیبی (مسوڵمانی کامل: بەشی یەكەم: بیروباوەری مسوڵمان)	
٢٥	سوڵمانی کامل : بەشی یەكەم : بیروباوەری مسوڵمان	چاپی یەك/١٩٩٧	دواتر خرایە نێو کتیبی (ئیمان و عەقیدە ئیسلامی لەبەر پۆشنایی قورئان و سوننەتدا)
٢٦	تەوژمی ئیسلامی و عەلمانی و خالە ھاوبەش و جیاوازیەکانیان	چاپی یەك/٢٠٠٨ چاپی سئ/٢٠١٥	زۆربە ی بە (٢٤) ئالقه له هەفتەنامە ی (ھاوولاتی) و، ئەو ی دیکەش بە (٩) ئالقه له هەفتەنامە ی (ئاوینە)دا بلاوکراوەتەو
٢٧	پوونکردنەو ی بنەما شەرعیەکان و هێلە گشتییەکانی کۆمەڵی ئیسلامی	چاپی یەك/٢٠١٢ چاپی سئ/٢٠١٤	
٢٨	تەرجمە ی کوردی عەقیدە ی طەحاوی	چاپی یەك/٢٠١٤	
٢٩	پوونکردنەو ی عەقیدە ی طەحاوی	چاپی یەك/٢٠١٥ چاپی دوو/٢٠١٧	
٣٠	سیکۆلاریزم و دیموکراسی لە ئەزموونی کوردستاندا (دییەتی سأل)	چاپی یەك/٢٠١٦	
فیقهی ئیسلامی			
	مەوسووعە ی: خواپەرستی ئیسلامی (٤ بەرگ) چاپی یەك/٢٠٠٠ چاپی دوو/٢٠٠٩		
٣١	بەرگی یەكەم: خواپەرستی بە گشتی، وردە بابەتە خیلافییەکان، پاكء خاوتینی		
٣٢	بەرگی دووهم: نوێژ بەرپاکردن یەكەمین درووشمی خواپەرستی		

۳۳	بەرگی سییەم: زەكات و مآل بەخشین		
۳۴	بەرگی چوارەم: پۆژو گرتن، حەج و عومرە كردن، زیکری خواکردن		
۳۵	بەنجینە گزنگە کانی هەڵسەكەوتی شەرعیانە و ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەکاندا	چاپی یەك/۱۹۹۹	بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕاوه
۳۶	جەژن و یادو بۆنەكان و هەڵسەنگاندنێك	چاپی یەك/۲۰۱۳	
۳۷	چەند بابەتییکی هونەریی لەبەر پۆشنایی قورئان و سوننەتدا	چاپی یەك/۲۰۰۹ چاپی دوو/۲۰۱۵	بۆ زمانی فارسیییش تەرجەمە کراوه
۳۸	چەند بنەمایەکی گزنگی مآل و سامان بەخشین لە پێی خوادا	چاپی یەك/۲۰۱۳	
تەزکیە ی نەفس و پەروشت و ئاکار			
۳۹	یادی خوا، گزنگیی یادی خوا لە ژبانی مروّفدا	چاپی یەك/۱۹۸۷	
۴۰	پێنگای صالّح بوون و بەرە و خوا چوون، تەزکیە ی نەفس لەبەر پۆشنایی قورئان و سوننەتدا	چاپی یەك/۱۹۹۰ چاپی پێنج/۲۰۱۲	وەرگێڕدراوه بۆ زمانی عەرەبی و فارسیییش
۴۱	مژگەوتەکانی کوردستان لەنیوان ئاوەدانکردنەوه و وێرانکردندا	چاپی یەك/۱۹۹۹	
۴۲	گەپانەوه بۆ لای خوا (سبحانە وتعالی)، بەرە و خوا وەرچەرخانە وازھێنان لە گوناھو سەرپێچیی و گۆرانکاریی پێشەیی بەسەر خۆدا ھێنان	چاپی یەك/۲۰۰۱ چاپی پێنج/۲۰۱۰	
۴۳	شەھید کێیە و چ پلەوپایەکی ھەیە ؟!	چاپی یەك/۲۰۰۲	
۴۴	باسێك لەبارە ی بینینی خوای بەرزو مەزن لەدنیاو دواپۆژدا	چاپی یەك/۲۰۱۵	
۴۵	گیانی ژبان، باش خوا پەرستن و خوڤاك و چاك كردن	چاپی یەك/۲۰۱۵	
۴۶	مەوسووعە ی پەروشت و ئاکاری ئیسلامیی لەبەر پۆشنایی قورئان و سوننەتدا	چاپی یەك/۲۰۱۶	

بانگه‌وازو كارى ئىسلامىي			
۴۷	كۆمەلى خۇا	چاپى يەك / ۱۹۸۸	
۴۸	پىشمەرگە ئىسلام، يان مەسۇلمانى مۇجاھىد كىيەو چۆنە؟	چاپى يەك / ۱۹۸۸ چاپى سى / ۱۹۹۷	
۴۹	دەردو دەرمانى بزووتتەۋەي ئىسلامىي	چاپى يەك / ۱۹۹۰	
۵۰	بزووتتەۋەي ئىسلامىي لە دووپىانى مان و نەماندا	چاپى يەك / ۱۹۹۳	
۵۱	بزووتتەۋەي ئىسلامىي و قۇناغى نوپى	چاپى يەك / ۱۹۹۴	
۵۲	چەند پىروونىيەك بۆ ئىسلامىيەكانى كوردستان	چاپى يەك / ۱۹۹۷	
۵۳	بزووتتەۋەي ئىسلامىي و ئاسۆيەكى گەش و پروون، بىنەما شەرى يەكان و بىنچىنە ئەخلاقى يەكان	چاپى ۱ / ۱۹۹۷	
۵۴	ئىسلام و كىشە ھەنوۋكەي يەكان	چاپى يەك / ۱۹۹۸	
۵۵	زانايانى ئىسلام كىن و چۆن؟!	چاپى يەك / ۲۰۰۲ چاپى سى / ۲۰۱۱	ۋە رگىپراۋەتە سەر زمانى غەپەبى
۵۶	كۆمەلى ئىسلامىي: ئامانچ و ھەلوپىستەكانى	چاپى يەك / ۲۰۰۲	
۵۷	چۆن ھەلسۆكەۋەت لە گەل خەلكى دا بىكەين؟!	چاپى يەك / ۲۰۰۲	ۋە رگىپراۋەتە سەر زمانى غەپەبى
۵۸	چۆن لە جىھاد بگەين؟	چاپى يەك / ۱۹۹۸	
۵۹	جىھاد لە پى خۇاداۋ چەند سەرنج و ئاكادار يەك	چاپى يەك / ۲۰۰۲	
۶۰	بۆتەۋەي لە سەر جىھاد كۆرۈنمەن قەرزدار نەبىنەۋە!	چاپى يەك / ۲۰۰۲	
۶۱	جىھاد لە پى خۇادا چى يەو بۆچى دەكرى و چۆن دەكرى؟	چاپى يەك / ۲۰۰۲	
۶۲	چەند پىروونىيەك بۆ خۇشك و برايانمان لە ھەندەران	چاپى يەك / ۲۰۰۲	
۶۳	ئىسلام و مەسۇلمانەت يى و كارى ئىسلامىي، لەبەر رۆشناي قورئان و سوننەتدا	چاپى يەك / ۲۰۰۶	

۶۴	هاوپه یمانی پتی له بهر پوښنای قوږنان و سوننه تدا	چاپی په ک / ۲۰۰۹	
۶۵	به شداریکردن له هه لېږاردن و په رله ماندا، هه لسه نگاندنیکي شه رعییانه و ژیرانه	چاپی په ک / ۲۰۰۹ چاپی دوو / ۲۰۱۳	چاپی په که م به دوو نالقه ی جیاوازو به دوو ناوونیشانی جیاواز کراوه، به م شیوه یه: نالقه ی په که م: به لکه کانی نه وانه ی به شداریکردن له هه لېږاردن و په رله ماندا به شه رعیی نازانن و هه لوه شاننده وه یان. نالقه ی دوو ه م : به لکه کانی په وایی به شداریکردن له هه لېږاردن و په رله ماندا
۶۶	هه لوه شاننده وه ی بیروړاو په فتاره په ږیرانه کانی پښکخراوی (داعش)	چاپی په ک / ۲۰۱۵ چاپی دوو / ۲۰۱۷	وه رگپراوډته سه زمانی فارسیی
۶۷	با لادان و تاوانی په ږیران، به رانه به به ئیسلام نه مانخاته دوو دلی و گومان	چاپی په ک / ۲۰۱۵	وه رگپراوډته سه زمانی فارسیی
۶۸	په ږیری: پیناسه ی، نیشانه کانی په ږیران، هوکاره کانی په ږیری، شوپنه وارو دهرهاویشته کانی، چاره سه ری	چاپی په ک / ۲۰۱۵	وه رگپراوډته سه زمانی فارسیی
زنجیره ی بنه ما شه رعیه کانی کوډه لی ئیسلامی			
۶۹	نالقه ی په که م: به لکه شه رعیه کانی بنیاتنای کوډه لی ئیسلامی	چاپی په ک / ۲۰۰۱	
۷۰	نالقه ی دوو ه م و سیه م: حوکی لادانی خه لیفه و کاربه ده ستانی مسولمان له کاتی لاری و سته مکاریدا	چاپی په ک / ۲۰۰۱	
۷۱	نالقه ی چواره م : شیخ نه بو به صیرو هه لسه نگاندنیکي شه رعی یانه و ژیرانه ی فه توانامه که ی	چاپی په ک / ۲۰۰۱	

وتاری کۆنگرەکانی کۆمەڵی ئیسلامی کوردستان		
٧٢	کارو پرۆژەیی ئیسلامییمان (وتاری کۆنگرەیی یەکەمی کۆمەڵی ئیسلامی)	چاپی یەك/٢٠٠٥ چاپی دوو/٢٠٠٦
٧٣	پاڤۆرتی : ئیمانی، فیکری، سیاسی کۆمەڵی ئەسلامی کوردستان (وتاری کۆنگرەیی دووهمی کۆمەڵی ئیسلامی)	چاپی یەك/٢٠١٠
٧٤	چاوپێداگێڕانەو یەکی بارودۆخی نیوخۆمان و واقیعی دەرەکییمان (وتاری کۆنگرەیی سییەمی کۆمەڵی ئیسلامی)، ٣٠ / ٢٠١٥	چاپی یەك/٢٠١٦
نەتەواپەتی و مەسەلەیی کورد		
٧٥	کوردستان بۆ وێران بوو و چۆن ئاوەدان دەبێتەو؟!	چاپی یەك / ١٩٨٩
٧٦	حوکمی گەڕانەو ژێر نیری طاغوت لە روانگەیی ئەسلامەو	چاپی یەك/١٩٩٠ چاپی دوو/٢٠٠٥
٧٧	سۆزی نەتەواپەتی و بیری ناسیۆنالیزم لە تەرازووی ئەسلامدا	چاپی یەك/١٩٩٠، چاپی دوو/ ١٩٩٨، چاپی سێ/٢٠٠٥، چاپی چوار/ ٢٠١٨
٧٨	چارەسەری کێشەیی کورد لە نێوان ئیمان و پەرلەماندا	چاپی یەك/١٩٩٢
سیاسەت و حوکمرانی		
٧٩	چەند بابەتییکی سیاسی هاوچەرخی لەبەر رۆشنایی عەقڵ و وەحیددا	چاپی یەك / ٢٠١٠
	مەوسووعەیی: ئەسلام و دەولەتداری، (٤ بەرگ)	چاپی یەك / ٢٠١٤-٢٠١٦
٨٠	بەرگی یەكەم: قەوارەیی سیاسی لەئەسلامدا: بەلگەکانی پێویستبوونی، چۆنەتی بنیاتنانی، سڕوشت و بناغەیی فیکری، پێناسەیی چەند وشەو زاراوەیەك	
٨١	بەرگی دووهم: بنەمایەکانی سیستەمی حوکمرانی لەئەسلامدا	
٨٢	بەرگی سییەم: (سێ دەستەلاتەکان): یاسادانان جێبەجێکردن دادوەری	

۸۳	به‌رگی چواره‌م: نا مسولمانان له کۆمه‌لگاوه‌ده‌وه‌تی ئیسلامییدا	
۸۴	پروانینیکی ئیسلامییانه‌بو واقعی ئیستامان	چاپی یه‌ک/ ۲۰۱۷
ئافره‌ت و خه‌یزان		
۸۵	ئافره‌تی مسولمانی کورد، مافه‌ شه‌رییه‌کانی و ئه‌رکه‌ گرنکه‌کانی	چاپی یه‌ک / ۲۰۰۳
۸۶	مه‌وسووعه‌ی: ئافره‌ت و خه‌یزان له‌ سایه‌ی شه‌ریعه‌تا	به‌رگی یه‌که‌م چاپی یه‌ک/ ۲۰۰۲ به‌رگی یه‌ک و دوو چاپی سێ/ ۲۰۱۳
مێژوو		
۸۷	پوخته‌ی ژياننامه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا صلی الله علیه وسلم، ده‌رس و په‌نده‌کانی	چاپی یه‌ک/ ۲۰۰۹ چاپی سێ/ ۲۰۱۳
۸۸	چه‌ند مه‌لۆیه‌ک له‌ خه‌رمانی ته‌مه‌نم (بیره‌وه‌رییه‌کانم)، به‌شی یه‌که‌م (۱۹۶۱-۱۹۹۱)	چاپی یه‌ک/ ۲۰۱۵
۸۹	به‌رکولێکی کاروچالاکی و پرووداو و وێستگه‌کانی ژيانم	چاپی یه‌که‌م/ ۲۰۱۸
دیدارو گفتوگۆ		
۹۰	سنووره‌قه‌ده‌غه‌کان مه‌شکینن! (چاوپێکه‌وته‌نی دکتۆرحسین محمد عزیز)	چاپی یه‌ک/ ۲۰۰۱ چاپی دوو/ ۲۰۰۴
۹۱	ئه‌شکه‌نچه‌و زیندان، پێشمه‌رگه‌یه‌ک بیست و دوو مانگ له‌ زیندانی داگیرکه‌ردا	چاپی یه‌ک / ۲۰۰۵ چاپی سێ/ ۲۰۰۹
۹۲	گه‌نج له‌ چه‌مکه‌ هه‌نوکه‌یه‌یه‌کاندا	چاپی یه‌ک / ۲۰۱۰

زنجىرەى بابەتە ھەنووكەيىھە كان			
۹۳	گەنجەكانمان لە ئىوان پەسەنايەتى و لاسايى كىرگەنەدا (۱)	چاپى يەك / ۲۰۰۶	بۇ زمانى فارسيىش ۋەگىرپراۋە
۹۴	با وريا بىن ! دارووخانى پەشت كۆمەلگەمان بەرەو ھەلدىر دەبات (۲)	چاپى يەك / ۲۰۰۲ چاپى دوو / ۲۰۰۶	
۹۵	بەدوورخستەنەۋەى ئافەت لە ئىسلام چ زيانىك دەكەين؟! (۳)	چاپى يەك / ۲۰۰۷	
۹۶	چۆنەتى بوونە پىشەنگ و بنىاتنانى بنكەى جەماۋەرى (۴)	چاپى يەك / ۲۰۰۷	
۹۷	سىياسەتى ئىسلامى و چەند پوونكىرگەنەۋەيەك (۵)	چاپى يەك / ۲۰۰۷	
۹۸	چەند بنەمايەكى گىزىكى وتارىپى (۶)	چاپى يەك / ۲۰۰۶	بۇ زمانى فارسيىش ۋەگىرپراۋە
۹۹	قوتايىنى زانىارى شەرىعى و چەند سەرنج و رېنمايى يەك (۷)	چاپى يەك / ۲۰۰۷	
۱۰۰	خو پەشتى بەرزو پەسند سەنگى مەھەكى مسولمانەتتە (۸)	چاپى يەك / ۲۰۰۷	
۱۰۱	بانگەواز بۇ لاي خودا، چى يەو چۆنەو بە كى دەكرى؟! (۹)	چاپى يەك / ۲۰۰۷	بۇ زمانى فارسيىش ۋەگىرپراۋە
۱۰۲	قوتايىن لەم ھەل و مەرجەدا، پىتويستە چۆن بن و چى بكن؟! (۱۰)	چاپى يەك / ۲۰۰۸	
۱۰۳	واقىعى ھەرىمى كوردستان، دىدىكى ئىسلامىيەنە (۱۱)	چاپى يەك / ۲۰۰۸	
۱۰۴	سروشەت و پاىەكانى خىزان و مەسەلەى چەندىنى لە تەرازوۋى شەرىع و ەقلىدا (۱۲)	چاپى يەك / ۲۰۰۹	ئەم نامىلكەيە بە (۱۴) ئالقه لە رۆژنامەى (پۆژنامە)دا بلاقرواۋەتەۋە
۱۰۵	كارى ئىسلامى و پەواندەۋەى چەند تەمومزىك (۱۳)	چاپى يەك / ۲۰۱۱	
۱۰۶	ھوكمى لە ئىسلام ھەلگەپانەۋەو ھەلسەنگاندنىك (۱۴)	چاپى يەك / ۲۰۱۱	
۱۰۷	مەلەى گەۋرەى كۆيەو تەفسىرەكەى و چەند سەرنجىك (۱۵)	چاپى يەك / ۲۰۱۱	

١٠٨	ليکڻ ڏينهن وهه يڪ له باري : هه بوون و نه بووني نه سخ له قورئاندا (١٦)	چاپي يه ك / ٢٠١٢
١٠٩	تافيكر دنده وي خوا بو بنده کاني چي يه و چونه؟ (١٧)	چاپي يه ك / ٢٠٠٣ چاپي دوو / ٢٠١٢
١١٠	پوهندي كورد له هه ندران و ئهركي سه رثاني (١٨)	چاپي يه ك / ٢٠١٢
١١١	خاتوون مه لائن : ثافره تيكي هه لکه وتوو و هاوسه ريكي ناوازه (١٩)	چاپي يه ك / ٢٠١٢
١١٢	گنج و قه يراني پروحيي: هوکار، شوينه وار، چاره سر (٢٠)	چاپي يه ك / ٢٠١٧
١١٣	ژيان له سايه ي ئيمانداو پوهاندنه وي گومانه کان (٢١)	چاپي يه ك / ٢٠١٧
ب- کتيبہ عہدہ بيہ کان		
	موسوعة : الإسلام كما يتجلى فى كتاب الله	ط الأولى / ٢٠١٥
	الكتاب الأول: الإسلام: معرفة صحيحة بالخالق عز وجل والخلق	ط الثانية / ٢٠١٦
	الكتاب الثاني: تعريف الإيمان	ط الثانية / ٢٠١٧
	الكتاب الثالث: الإيمان بالله تبارك وتعالى: الخالق الرب المالك الإله ذي الأسماء الحسنی والصفات العلی	ط الثانية / ٢٠١٧
	الكتاب الرابع: الإيمان بالملائكة و بالجن	ط الثانية / ٢٠١٧
	الكتاب الخامس: الإيمان بكتب الله الحكيم	ط الثانية / ٢٠١٧
	الكتاب السادس: الإيمان برسول الله تعالى وأنبياؤه الكرام	ط الثانية / ٢٠١٧
١٢٠	الكتاب السابع: خاتم النبيين محمد صلى الله عليه وسلم: موجز سيرته وبراهين نبوته	
١٢١	الكتاب الثامن: الإيمان باليوم الآخر وموجز عن القدر	
١٢٢	الكتاب التاسع: إهداء الإنسان بهدى الله، أو الالتزام الفردي بشريعة الله	

١٢٣	الكتاب العاشر: إلزام المجتمع بشريعة الله تعالى
١٢٤	الكتاب الحادي عشر: تطبيق المجتمع للشريعة و معالم الدولة في الإسلام
١٢٥	الكتاب الثاني عشر: الإسلام: نظرة سديدة تجاه الناس وتعامل صحيح معهم
١٢٦	نقض فكرة التطرف "ط الأولى/٢٠١٦-لندن-، ط الثانية/ ٢٠١٧، -القاهرة (نقض التطرف ودحض أفكار المتطرفين)"
١٢٧	ضيف و قضية (مقابلة مع قناة العربية) ط الأولى/٢٠٠٦
١٢٨	لقاء خاص (مقابلة مع قناة العالم) ط الأولى/٢٠٠٦
١٢٩	حديث مختصر حول مايجري على الساحة العراقية ط الأولى/٢٠١٦
١٣٠	طريق الصلاح والسير الى الله / تزكية النفس في ضوء القرآن والسنة ط الأولى/٢٠١٢
١٣١	أمير وراء القضبان ط الأولى/ ٢٠٠٩
١٣٢	مسائل عصرية رائجة ط الثانية/٢٠١٤
١٣٣	قواعد مهمة في التعامل الشرعي الحكيم مع المسائل الفرعية الخلافية ط الأولى/ ٢٠١١
١٣٤	علماء الإسلام من هم وماهي صفاتهم؟ ط الأولى/ ٢٠٠٥
١٣٥	الأصول الشرعية والخطوط العامة للجماعة الإسلامية ط الأولى/ ٢٠١٢
١٣٦	كيف نتعامل مع الناس؟ ط الأولى/٢٠٠٢
١٣٧	حوارات ساخنة حول قضايا راهنة، في ميادين الفكر والفقه والدعوة والسياسة ط الأولى/٢٠١٨
١٣٨	العلمانية والديمقراطية في تجربة كوردستان ط الأولى/٢٠١٨
ئەو کتیبانەى لە ژێر چاپن	
١٣٩	تەفسیری قوڕئانی بەرزو بەپیژ، بەرگی دەیهەم: سووپرەتی: (هود)
١٤٠	تەفسیری قوڕئانی بەرزو بەپیژ، بەرگی یازدەیهەم: سووپرەتی: (یوسف)
١٤١	بەرگی دووهم: هێڵه گشتیه كانی پێبازی جهماوهری مسوولمانان

بەرگى سىيەم: تەۋژمە فېكرىيە سىياسىيەكانى مېژۋوى مەسۇلمانان	۱۴۲
بەرگى چوارەم: پايلەكانى بىر كۆرۈنە دەي ئىسلامىي	۱۴۳
بەرگى پىنجەم: چەند پىرسىكى فېكرىيە ھەنوۋكەيى جۇراۋچۇر	۱۴۴
قورئان و پاكىزلىق و چاكىزلىق لە ھەزىمى كوردستاندا	۱۴۵

راڭە ياندنى مەكتەبى مامۇستا ەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

PDF

ەلى بابىر/ AliBapir

ەلى بابىر

www.alibapir.net

English - عربي - كوردى

راڭە ياندنى مەكتەبى مامۇستا ەلى بابىر

لە ئۆزە كۆمەنلەيەنەكان لەكەلەن

Stay in touch on social media

نەن مەكم ەبىر موانەلەل ئۆمەلەل

نېۋەرۆك

- پېشكەش بى ۵
- پېشەكى ۹
- پېخۆشكردن و نەخشەى گشتى ۱۲
- كتىبى يەكەم، تەۋەرى يەكەم ۱۷
- پوونكردنە دەى چەمەن و چىيەت و سەگۈزۈشە سەرچاۋەكان و گرنگى بىر كىردنە دەى ئىسلامى ۱۷
- بەرايى ۱۹
- بەشى يەكەم ۲۱
- پېناسەى {بىر كىردنە دەى ئىسلامى} و چەند وشە يەكى دىكەى نىزىكى: فەم، فەق، ثقافە، علم، تراث، حضارە ۲۱
- دەستپىك ۲۳
- ۱- بىر (الفكر): ۲۴
- ۲- تىگەيشتن (الفهم): ۳۱
- ۳- چاك تىگەيشتن (الفقه): ۳۲
- ۴- كلتوور (الثقافة - culture): ۳۴
- ۵- زانىارى (العلم): ۳۷
- ۶- كەلەپوور (التراث) (heritcag): ۳۸
- ۷- ژىار (الحضارة) (civilisation): ۴۰

حىكمەتى بەكارھېنەنى ناوۋ نىشانى: (بىر كىرەنە دەستە ئىسلامىي لەنئىۋان ۋەھىي ۋە
واقىئەدا) لەجىياتى (ھەزرى ئىسلامىي) ۴۲

بەشى دووھەم ۴۵

سەرنەجدانىيەكى مېژووۋىي لە بىر كىرەنە دەستە ئىسلامىي لەنئىۋان ۋەھىي ۋە واقىئەدا ۴۵

دەستېيەك ۴۷

باسى يەكەم: سەروشتى سادە ۋە خوارسكى ئەو كۆمەلگايەي پېغەمبەرى خوا "صلى

الله عليه وسلم" بنىياتى نا ۴۸

باسى دووھەم: ئىمتىيازەكانى جىلى ھاۋەلانى پېغەمبەرى خوا، خوا لىيان پازى بى ۵۰

(۱) بەئاسانىي تېگەيشتىيان لە قورئان: ۵۰

(۲) خاۋەنى فېتەرەتتىكى ساغ ۋە سادە بوون: ۵۱

(۳) راستەوخۇ لە خەزمەت پېغەمبەرى خاۋا بوون: ۵۱

باسى سىيەم: رېنمايى كەرنى راستەوخۇ ۋەھىي بۇ كۆمەلگا ۵۸

باسى چوارەم: سەرھەلەدانى كۆمەلەك كارەسات ۋە رووداۋو گۆرانكارىي ۶۱

بەشى سىيەم ۷۱

سەرچاۋەكانى بىر كىرەنە دەستە ئىسلامىي: ۱ - ئەزموون، ۲ - عەقلى، ۳ - ۋەھىي،

۴ - ئىلھام، ۵ - خەۋن ۷۱

دەستېيەك ۷۳

باسى يەكەم: ئەزموون (پېنج ھەستە ۋە رەكان: الحَواص الخَمس): ۷۸

باسى دووھەم: عەقلى ۸۳

۱- پۆلى عەقلى لە بوۋارى پەيدا كەرنى زانستدا: ۸۴

۲- پۆلى عەقلى لە گەل پېنج ھەستە كاندا: ۸۶

۳- خاۋى پەرۋەردگار لە زۆر ئايەتدا، باسى عەقلى ۋە گەزەپىدان بە عەقلى

دەكات: ۸۷

۴- ئايا عەقلى تا كۆي پەر دەكات؟ ۹۰

- باسى سىيەم: وە حىيى ۹۲
- دەستپىك ۹۲
- ۱- پىناسەى وە حىيى و قورئان و سوننەتى تاكە بەرجەستەكەرى وە حىيى: ۹۳
- ۱- پىناسەى وە حىيى لەزمان و شەرعدا: ۹۳
- ۲- پىنج ئاگادارىيى لەبارەى سەرچاۋەكانى وە دەست ھىنەنى زانستەو: ۹۶
- ۳- وە حىيى خوا تەنيا لە قورئان و سوننەتدا بەرجەستەيە: ۹۸
- ۴- پىناسەى قورئان و سوننەت: ۹۹
- ۲- بەلگەكانى سەرچاۋە بوونى سوننەت بۆ شەرىعەت ۱۰۳
- ۱- بەلگە قورئانىيەكان : ۱۰۴
- ۲- بەلگەى يەك دەنگىيى ھاۋەلان لەسەر رەۋايەتى سوننەت ۱۱۳
- ۳- بەلگەى عەقلىيى لەسەر رەۋايەتى سوننەت ۱۱۶
- ۴- بەلگەى سوننەت ۱۲۳
- ۵- ھەلۋەشانەنەۋەى بەلگەكانى نىكوۋلىي لىكەرانى سوننەت ۱۲۶
- ھەلۋەشانەنەۋەى بەلگە و گومانەكانيان : ۱۲۸
- قورئان و سوننەت لىك جيان: ۱۳۳
- جياۋازىيەكانى نىۋان قورئان و سوننەت : ۱۳۳
- بەش و جۆرەكانى سوننەت ۱۳۷
- ۳- رۋونكردنەۋەى چۆنيەتىي پەيوەندىي نىۋان قورئان سوننەت ۱۴۶
- ۴- بەبى شارەزايى لە قورئان، مەھالە تەنيا بەھۋى سوننەتەۋە بىتوانرى
تېگەشتىكى راست و ھاۋسەنگ، لەبارەى ئىسلامەۋە دەستگىرىبى ۱۵۳
- ۵- رەۋاندنەۋەى تەم و مژ لەسەر كۆكردنەۋەى سوننەت ۱۶۶
- قۇناغەكانى نوۋسىنەۋەى كۆكردنەۋەى سوننەت : ۱۶۷
- چۆن دەست بە كۆكردنەۋەى سوننەت كرا؟ ۱۷۴
- ۶- جۆرەكانى سوننەت ۱۸۱
- جۆرەكانى سوننەت: ۱۸۱

- ۷- ھۆيەكانى ھەلبەستىن (أسباب الوضع) و چۆنىھەتتى جيا كۆندە ھەي فەرموودە و قسەي ھەلبەستراو..... ۱۸۹
- أ- ھۆيەكانى ھەلبەستىن (أسباب الوضع)..... ۱۸۹
- ب- چۆن فەرموودەي راست و قسەي ھەلبەستراولتېك جيا دەكەينە ھە؟ ۱۹۲
- ۸- ناگونجى فەرموودەي پىڭخەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەگەل ھىچ كام لە: عەقل، قورئان، واقع و زانستدا، دژ بوەستى ۱۹۶
- بوارى يەكەم: تىكگىرانى سوننەت و عەقل:..... ۱۹۷
- بوارى دووھەم: تىكگىرانى سوننەت و قورئان:..... ۲۰۰
- بوارى سىيەم: تىكگىرانى سوننەت لەگەل واقع و زانستدا:..... ۲۰۷
- باسى چوارەم: خورپە، ياخود: خراڭە نىدۆل (إلهام)..... ۲۱۹
- دەستپىك ۲۱۹
- يەكەم: پىناسەي خورپە (إلهام):..... ۲۲۰
- دووھەم: بەلگەي رەوا بوونى خورپە (إلهام):..... ۲۲۲
- سىيەم: ئەندازەي متمانە پىكرانى ئىلھام..... ۲۲۹
- باسى پىنجەم: خەون (الرؤيا)..... ۲۳۲
- ۱- خەون دياردەيەكى مەروپى و جىھانىيە:..... ۲۳۲
- ۲- جۆرەكانى خەون:..... ۲۳۵
- ۳- ئەندازەي متمانە كۆردن بە خەون، لە بوارى دىندارىيدا:..... ۲۳۶
- ۴- زانىارىيەك كە لەو رىڭايە ھە دەستگىرمان دەي، چ لە پىي ئىلھام، چ لە پىي خەونە ھە، بە زانىارىيە تايبەتتى و شەخسىي دادەنرى، جگە لە ھى پىڭخەمبەرەن عليهم السلام:..... ۲۳۹
- ۵- دەگونجى نامسولمانانىش خەونى راست بىين:..... ۲۴۲

- ۲۴۵ ..... به شی چوارەم
- ۲۴۵ ..... گرنگی و پۆیستی بیرکردنە وە ی ئیسلامی
- ۲۴۷ ..... دەستێک
- ۲۴۸ ..... بەلگە ی یەكەم: خوا بیر کردنە وە ی لە سەرمان پۆیست کردو: .....
- ..... بەلگە ی دووهم: عەقل کاکل و جەوھەری مرووفەو بەبێ بیرکردنە وە ش، مرووف پەکی
- ..... عەقلە کە ی دە خات و، سەرەنجام: وەك توێکلی بێ کاکل دە مینیتە وە: .....
- ..... بەلگە ی سیەم: عەقل بناغە ی ئە رکدارییە (العقل مناط التكليف): .....
- ..... بەلگە ی چوارەم: بەبێ بە کارهێنانی عەقل لە وە حیی تیناگەین: .....
- ..... بەلگە ی پینجەم: بەبێ بیرکردنە وە، ناتوانین وە حیی دابەزینە سەر واقع: .....
- ..... بەلگە ی شەشەم: وە حیی بە رده وام دە بە خشی، بە لام بە رهەمی فیکر سنووردارە: .....
- ..... بەلگە ی حەوتەم: ژیا نی بە شەر لە گوپانی بە رده وام دایەو، زانست و فیکری بە شەر
- ..... بە رده وام گە شە دە کات، بۆ یە بە بێ بیرکردنە وە و بە کار هێنانی عەقل، دینمان لە
- ..... ژینمان بە جی دە مین: .....
- ..... بەلگە ی هەشتەم: بەبێ پامان و بیر کردنە وە و ورد بوونە وە، لە بوونە وەر، نە یینیە کانی
- ..... بوون و یاسا کانی خوا نادۆزینە وە: .....
- ..... بەلگە ی نۆ یەم: مسوڵمانان تە نیا ئە و کاتە لە گە شە ی هە مە لایە نە دابوون، کە
- ..... بە رهەمی فیکریان هە بوو و، شتی تازە یان لە دین و ژیندا دە زانی: .....
- ..... بەلگە ی دە یەم: خوا ی کارزان لە زۆر شوینان سەر زە نشتی کافرانی کردو، لە سەر
- ..... شوینکە و تنی کویرا نە ی پیشینانیان و، عەقلی خو داخستنیان: .....
- ..... بەلگە ی یازدە یەم و کو تایی: شوین کە و تنی پیشینی چاک (السلف الصالح) یانی
- ..... شوینکە و تنی بە رنامە و میتۆ دە کە یان لە تێگە یشتنی ئاییندا، ئە ک شوینکە و تنی
- ..... سەر جەم بیرو پاکانیان: .....
- ..... بە رهە مە کانی دانەر: .....